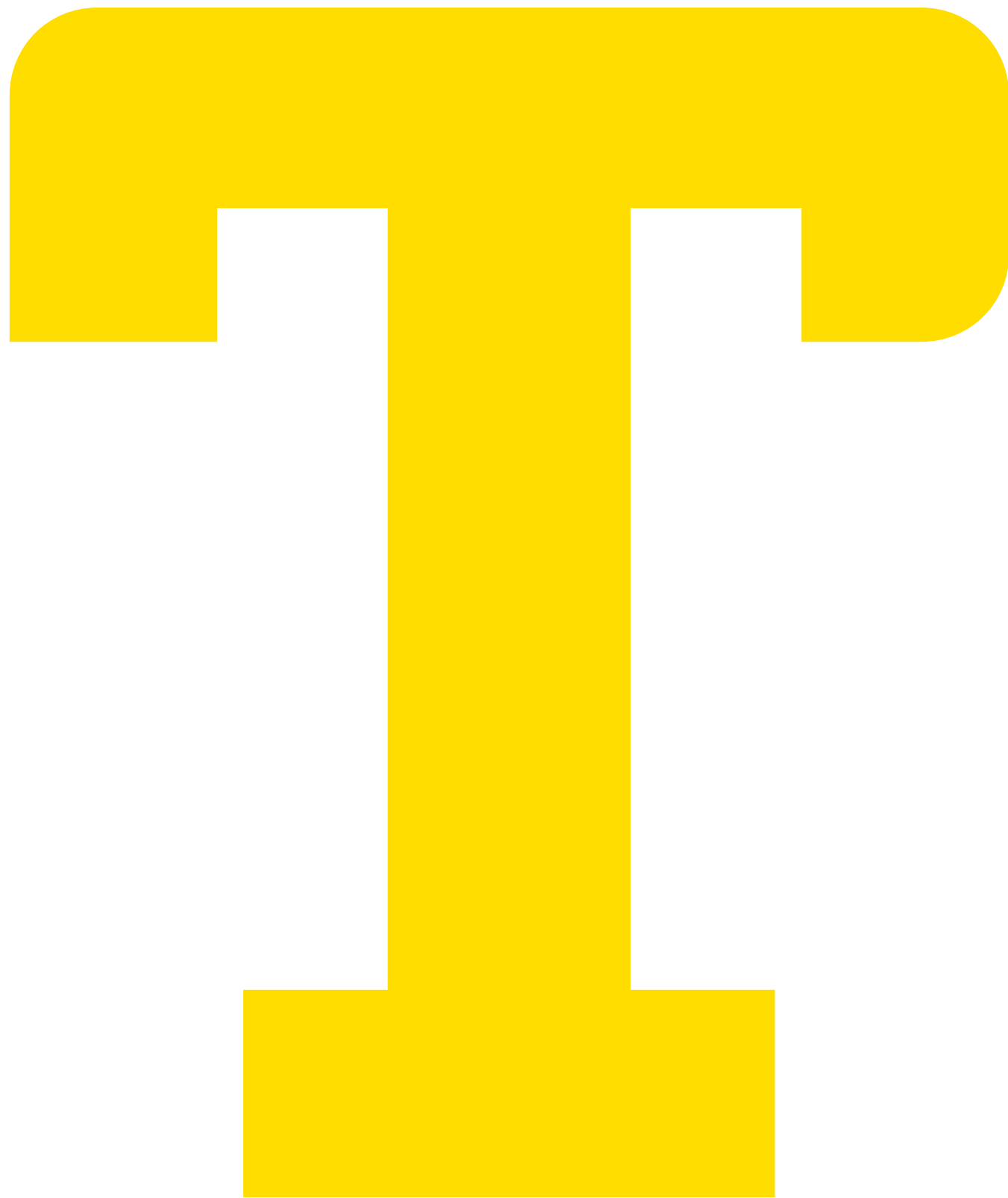

MET

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΕΘΝΙΚΟΥ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Τυπωθήτω:

Από τη Συλλογή στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου

Αθήνα, Ιάνιος 2019

[φωτογραφία εξωφύλλου:
σύνθεση μεταλλικών κοσμημάτων που αποτελούν το έμβλημα του Μουσείου]

ΕΘΝΙΚΟΝ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
1862 ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
1827 - ΠΟΡΟΣ - ΝΑΥΠΑΙΟΝ

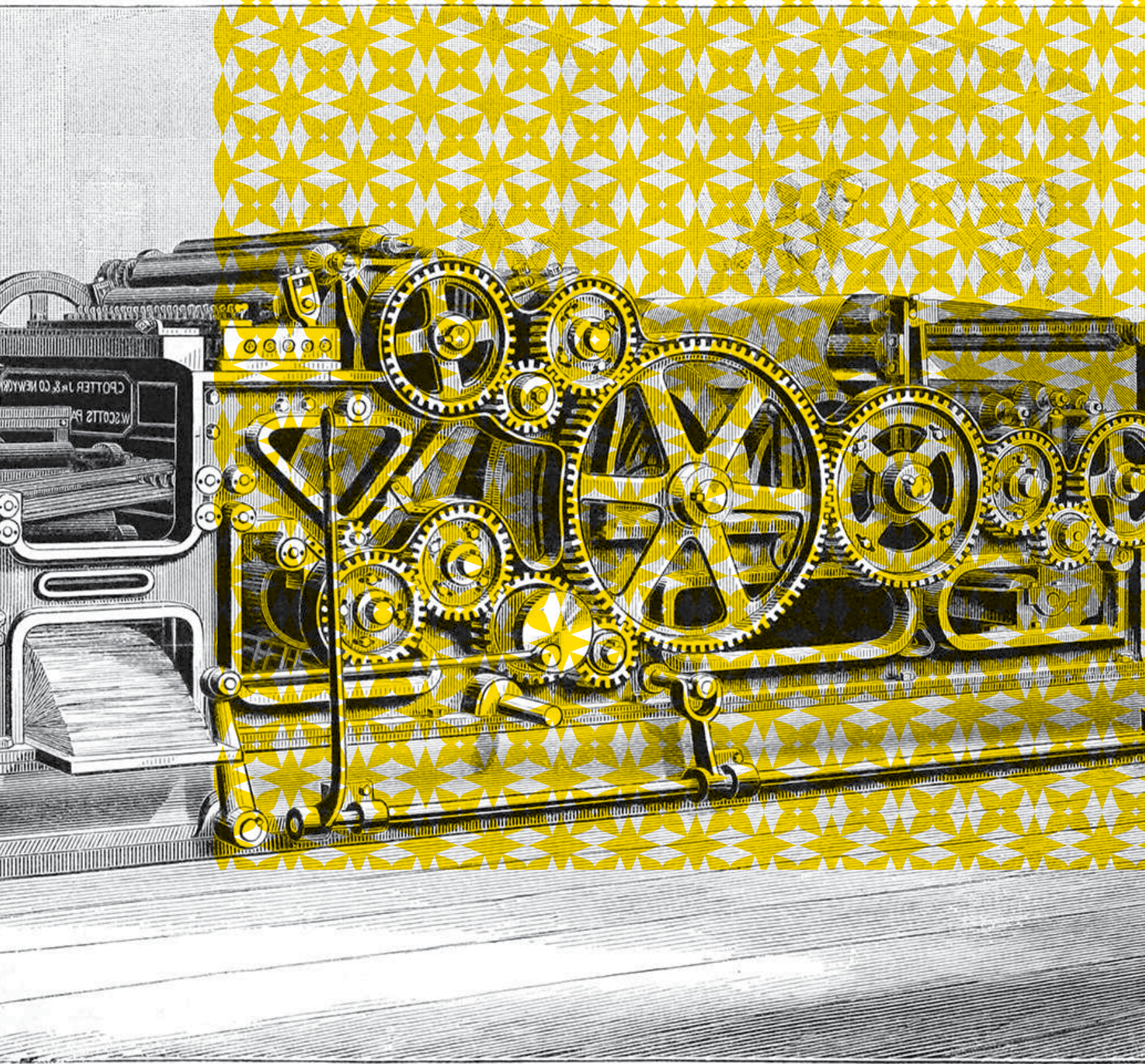
ΕΘΝΙΚΗ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ
1827 - ΑΙΓΙΝΑ - ΝΑΥΠΑΙΟΝ

34

34

34

ΠΡΟΛΟΓΟΙ / σελ. ... 18-43

I. ΚΤΗΡΙΟ / σελ. ... 44-47

II. ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΑ / σελ. ... 48-57

III. ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΑ / σελ. ... 58-65

IV. ΕΝΟΤΗΤΑ Α / σελ. ... 66-153

V. ΕΝΟΤΗΤΑ Β / σελ. ... 154-193

VI. ΕΝΟΤΗΤΑ Γ / σελ. ... 194-235

VII. ΕΝΟΤΗΤΑ Δ / σελ. ... 236-255

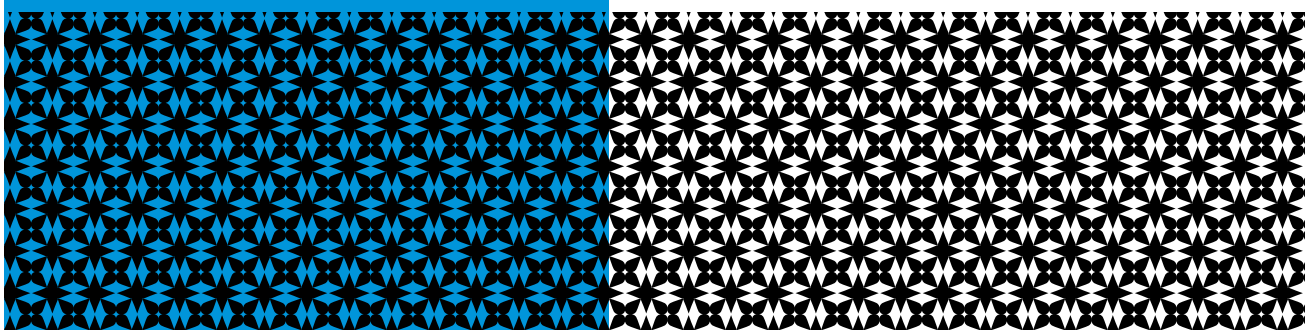
VIII. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ / σελ. ... 256-265

IX. ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ / σελ. ... 266-273

X. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ / σελ. ... 274-283

XI. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ / σελ. ... 284-291

Πε
ριε
χο
πε
να

ΠΡΟΛΟΓΟΙ

Πρόλογος ειδικού γραμματέα	23
Σημείωμα γενικής γραμματέως ΥΠ.Π.Ο.Α.	31
Σημείωμα προϊσταμένης Διεύθυνσης Νεότερης Πολ. Κληρονομιάς	33
Κείμενο ομότιμου καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης (Χρήστος Λούκος)	35
Σημείωμα προϊσταμένης Μουσείου	41
Σημείωμα επιμελητριών	43

I. ΚΤΗΡΙΟ .....

47

II. ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΑ

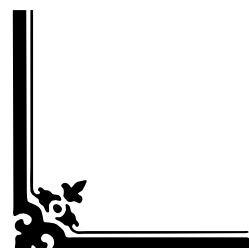
1 Η συλλογή.....	51
2 Οι στόχοι	52
3 Η επιλογή του υλικού	52
4 Το κτήριο	53
5 Το κοινό της έκθεσης	53
6 Βασικές αρχές της μουσειολογικής προσέγγισης	53
7 Εποπτικό υλικό	54
8 Κύριες θεματικές ενότητες	54
9 Εκπαιδευτικά προγράμματα	55
10 Σκοποί και στόχοι εκπαιδευτικών προγραμμάτων	55
11 Η βιβλιοθήκη του Μουσείου Εθνικού Τυπογραφείου	56

III. ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

1 Γενικές αρχές του μουσειογραφικού σχεδιασμού	61
2 Επεμβάσεις στο κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου//σχεδιασμός της έκθεσης.....	62
3 Πορεία του επισκέπτη στο Μουσείο	63
4 Εποπτικό υλικό	64
5 Λογότυπος του Μουσείου και «κόσμημα».....	64
6 Προληπτική συντήρηση, συντήρηση και αποκατάσταση	65

IV. ΕΝΟΤΗΤΑ Α

1	Η «τυπογραφία των μετάλλων»: Χειρωνακτικές και μηχανικές τεχνικές της τυπογραφίας	71
2	1450-1800: Οι απαρχές και η αποκρυστάλλωση	73
3	19ος-20ός αι.: Προς τη νέα εποχή.....	83
4	Τα τυπογραφικά στοιχεία («τυπογραφία των μετάλλων»).....	90
4.1	Η χύτευση των τυπογραφικών στοιχείων	91
4.2	Σύσταση, σχεδιασμός & μεγέθη	93
4.3	Μονάδα μέτρησης τυπογραφικού στοιχείου	93
4.4	Τα ελληνικά τυπογραφικά στοιχεία.....	95
4.5	Διάταξη ελληνικής κάσας πεζοκεφαλαίων στοιχείων	98
5	Χαρτί: Χρηστικό αντικείμενο και μέσο αποτύπωσης	100
6	Μελάνι	103
7	Στοιχειοθεσία με το χέρι	105
7.1	Το μάγμαρο και τα εργαλεία του στοιχειοθέτη	105
7.2	Τεχνολογικές εξελίξεις στη στοιχειοχάραξη, τη στοιχειοχύτευση και τη στοιχειοθεσία	109
8	Μηχανική στοιχειοθεσία // Μονοτυπία – Λινοτυπία	113
8.1	Οι δύο μηχανές και η λειτουργία τους	114
8.2	Η λινοτυπία	117
8.3	Κοπτικές μηχανές	119
8.4	Η μονοτυπία	121
8.5	Εκτύπωση: Λίγο πριν από το βιβλίο	127
8.6	Δοκιμαστική εκτύπωση	128
8.7	Διόρθωση δοκιμίων	128
8.8	Το τυπογραφικό πιεστήριο	131
8.9	Τεχνολογικές εξελίξεις στα χειροκίνητα επίπεδα πιεστήρια	133
8.10	Τα κυλινδρικά πιεστήρια – η εκμηχάνιση της παραγωγής	135
9	Άλλες τεχνικές στοιχειοθεσίας και εκτύπωσης κειμένων	139
9.1	Ευλογραφία	139
9.2	Χαλκογραφία	139
9.3	Λιθογραφία	139
9.4	(Φωτο)λιθογραφία ή offset	140
9.5	Φλεξογραφία (κλισέ)	140
9.6	Φωτοστοιχειοθεσία	143
10	Η τέχνη κι οι τεχνικές της βιβλιοδεσίας	147
10.1	Το βιβλίο και η βιβλιοδεσία	147
10.2	Στάδια της βιβλιοδεσίας	148

V. ΕΝΟΤΗΤΑ Β

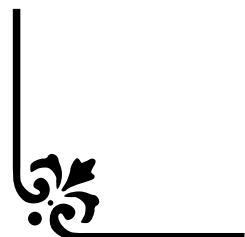
1	Ιστορία του ΦΕΚ – ΦΕΚ και ιστορία.....	159
2	Οι εφημερίδες του Αγώνα: πρόδρομοι του ΦΕΚ	164
3	1833-1880: Η θέσπιση του <i>Φύλλου Εφημερίδας της Κυβερνήσεως</i> και ο καθοριστικός του ρόλος στην εδραίωση του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και των δεσμών, καθώς και στην οργάνωση και εκσυγχρονισμό του νεοελληνικού κράτους.....	167
4	Οι κυριότεροι σταθμοί στην ιστορία των ΦΕΚ.....	171
5	Το ΦΕΚ στην ηλεκτρονική εποχή.....	177
6	Το ΦΕΚ στο Εθνικό Τυπογραφείο.....	178
7	Ιστορικές εξελίξεις, πολιτειακές αλλαγές, εθνικές και διεθνείς μεταβολές όπως αποτυπώνονται στο ΦΕΚ	187

VI. ΕΝΟΤΗΤΑ Γ

1	Οι εργαζόμενοι, ο «παλμός» του Εθνικού Τυπογραφείου.....	199
2	Από τον μοναδικό τυπογράφο, Κωνσταντίνο Τόμπρα, στον πλουραλισμό των ειδικοτήτων στη δημόσια τυπογραφία	201
3	Το επάγγελμα του τυπογράφου στο Δημόσιο και οι δυσκολίες του	223
4	Μαθητεία, επιμόρφωση και συνθήκες εργασίας του τυπογράφου στο Δημόσιο	227
5	Οι γυναίκες στην τυπογραφία//Οι γυναίκες στο Εθνικό Τυπογραφείο.....	229
6	Το Ταμείο Αλληλοβοηθείας Προσωπικού Εθνικού Τυπογραφείου (ΤΑΠΕΤ).....	233
7	Σύλλογος Προσωπικού Εθνικού Τυπογραφείου	235

VII. ΕΝΟΤΗΤΑ Δ

1	Στην υπηρεσία του κράτους και του πολίτη	241
2	Εκλογικό υλικό.....	245
3	Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας (Δ.Κ.Ν.-Ρ.)	246
4	Σχολή Τυπογραφίας Εθνικού Τυπογραφείου	249
5	Σχολικά εγχειρίδια	250
6	Κρατικό Λαχείο	253
7	Εκδόσεις για κοινωνικό σκοπό	255

VIII. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

Από τα τυπογραφεία και τις εφημερίδες του Αγώνα της Ανεξαρτησίας
στο σύγχρονο Εθνικό Τυπογραφείο και το ΦΕΚ.....258

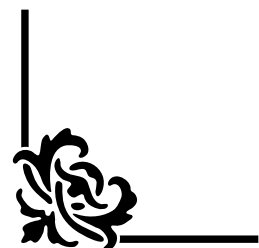
IX. ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Χρονικό εξέλιξης των εργασιών επανέκθεσης της συλλογής του Μουσείου
του Εθνικού Τυπογραφείου, από την προϊσταμένη του Μουσείου,
κ. Παρασκευή Φερεντίνου.....268

X. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 277

XI. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα: Εσωτερικός Κανονισμός του Μουσείου 287

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΙ

Άποψη της αίθουσας σύνθεσης,
όπως ήταν μέχρι τα τέλη της
δεκαετίας του 1980

Από την Ιστορική Συλλογή Τυπογραφίας, ΦΕΚ και λοιπών εκδόσεων, στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου

Σημείωμα του Ειδικού Γραμματέα του Εθνικού Τυπογραφείου κ. Δημήτρη Παπαδημητρίου*

Η ιστορική συλλογή τυπογραφίας του Εθνικού Τυπογραφείου συγκροτήθηκε με τη φροντίδα ομάδας εργαζομένων του με σκοπό τη διάσωση παραδοσιακών τεχνικών της χειροκίνητης και μηχανικής τυπογραφίας. Βλέποντας την τέχνη του παραδοσιακού τυπογράφου να εγκαταλείπεται, εκεί γύρω στη δεκαετία του '90, υπάλληλοι του Εθνικού Τυπογραφείου άρχισαν να συγκεντρώνουν, με ευαισθησία και μεράκι, ξεπερνώντας ποικίλες δυσκολίες και εμπόδια, εργαλεία, μηχανήματα, καθώς και χαρακτηριστικά δείγματα από τα λεγόμενα «εφήμερα» της χειροκίνητης, παραδοσιακής και μηχανικής τυπογραφίας. Παράλληλα, φρόντισαν για τη διάσωση αρχαικού υλικού σχετικά με την τέχνη του τυπογράφου, καθώς και ενδεικτικών δειγμάτων από αντιπροσωπευτικά εκτυπωτικά προϊόντα του Εθνικού Τυπογραφείου κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης λειτουργίας του. Υπήρξε επίσης φροντίδα για την διάσωση τεκμηρίων με σημαντική ιστορική αξία, όπως στοιχεία για το προσωπικό που υπηρέτησε στο Εθνικό Τυπογραφείο, διάφορα σημαντικά έγγραφα, αντιπροσωπευτικά δείγματα από το γενικό εξοπλισμό που χρησιμοποιήθηκε στο Εθνικό Τυπογραφείο, έπιπλα, γραφομηχανές, αριθμομηχανές κ.λπ. Η οργάνωση και παρουσίαση όλων των πιο πάνω σε ένα μουσείο ήταν ό,τι, στο βάθος, ανυπολόγητα, οραματίζονταν οι πρώτοι συλλέκτες. Αυτοί οι πρώτοι οραματιστές ενέπνευσαν και το υπόλοιπο προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου και το Σύλλογο των Υπαλλήλων του οι οποίοι υποστήριξαν τις πρώτες αυτές προσπάθειες και προώθησαν την ιδέα της δημιουργίας, έστω και άτυπα στην αρχή, μιας ιστορικής συλλογής, εκτυπωτικών μηχανημάτων, τευχών φύλλων της

Εφημερίδας της Κυβερνήσεως και λοιπών εκδόσεων στο χώρο του τυπογραφείου. Λόγω έλλειψης επαρκούς διαθέσιμου χώρου, δηλ. αιθουσών που να μπορούν να αναδείξουν το σύνολο της συλλογής, τα μηχανήματα, τα εργαλεία και τα λοιπά αντικείμενα τοποθετήθηκαν σε αίθουσα του δευτέρου ορόφου του Εθνικού Τυπογραφείου. Στον μικρό για τόσα εκθέματα, χώρο, υπήρχε οριακά η δυνατότητα να επισκεφθούν τη συλλογή οι ενδιαφερόμενοι.

Τα μουσεία που είναι αφιερωμένα στις τεχνικές της χειρωνακτικής και μηχανικής τυπογραφίας και τα εκτυπωτικά προϊόντα τους, αρχαίτυπα/ παλαιύτυπα/ πρώτες εκδόσεις, είναι λίγα, τόσο στην Ελλάδα, όσο και το εξωτερικό και έχουν συσταθεί πολύ πρόσφατα στη χώρα μας και περί τα μέσα του 19ου αιώνα σε οικονομικά αναπτυγμένες χώρες. Ειδικότερα τον 19ο αιώνα η Εθνική Βιβλιοθήκη στο Παρίσι και το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο οργανώνουν τις πρώτες εκθέσεις αφιερωμένες σε γραφιστικά και εκτυπωτικά προϊόντα, κυρίως λιθογραφίας και χαρακτικής. Την ίδια θεματική υιοθετεί και το Μουσείο *Victoria & Albert* στο Λονδίνο επίσης, το οποίο μάλιστα εμπλουτίζει τις σχετικές εκθέσεις του με την παρουσίαση και το σχολιασμό ποικίλων τεχνικών εκτύπωσης. Από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού, στη δεκαετία του 1880, το *Smithsonian's National Museum of American History* συλλέγει υλικό και αφιερώνει εκθέσεις σε φωτογραφικές και εκτυπωτικές πρακτικές, καθώς και τα σχετικά προϊόντα τους.

* Για το σημείωμά μου χρησιμοποίησα στοιχεία από κείμενο της προϊσταμένης του Μουσείου, κ. Π. Φερεντίνου.

Λεπτομέρεια κλαβιέ λινοτυπικής μηχανής

Σταδιακά, εκθέσεις με αυτή τη θεματική εντάσσονται τακτικά στα εκθεσιακά προγράμματα ευρωπαϊκών και αμερικανικών μουσείων, ενώ, παράλληλα, αρχίζουν να ιδρύονται μουσεία αποκλειστικά με αυτή τη θεματική. Στην Ελλάδα, ωστόσο, μόλις πρόσφατα, στα τέλη του 20ού και στις αρχές του 21ου αιώνα, σχετικοί φορείς και μουσεία στρέφουν το ενδιαφέρον τους στο θέμα.

Το πρώτο μουσείο στην Ελλάδα που είναι αφιερωμένο στην τυπογραφία είναι το Μουσείο Τυπογραφίας και Τεχνολογίας Γραφικών Τεχνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Το μουσείο βασίζεται σε σχετική συλλογή που άρχισε να συγκροτεί ο καθηγητής Γεώργιος Πλουμίδης, στη δεκαετία του 1990. Το δεύτερο μουσείο τυπογραφίας στη χώρα μας είναι προϊόν ιδιωτικής πρωτοβουλίας και εγκαινιάστηκε στα Χανιά, το 2005.

Όσον αφορά στην ιστορική συλλογή του Εθνικού Τυπογραφείου, πρώτη μνεία σε επίσημο κείμενο έγινε στο π.δ. 188/1996 (ΦΕΚ Α' 146) «Οργανισμός Εθνικού Τυπογραφείου». Στον Οργανισμό αυτόν αναφέρεται ότι το αυτοτελές Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων και Σχέσεων με τους Πολίτες είναι επιφορτισμένο με τον εμπλουτισμό και την ανάπτυξη του μουσείου Τυπογραφίας του Εθνικού Τυπογραφείου καθώς και της βιβλιοθήκης των παλαιών ΦΕΚ. Το 2006 το μουσείο μετατρέπεται σε νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου (νπιδ), μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. (άρθρο 19 του ν. 3469/2006, ΦΕΚ Α' 131). Το 2008 καταρτίζεται Κανονισμός Λειτουργίας του Μουσείου και της Βιβλιοθήκης (ΦΕΚ Β' 708/2008) του Εθνικού Τυπογραφείου. Το 2010 το μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου χάνει την ιδιότητά του ως νπιδ. Από τότε λειτουργεί ως Τμήμα της Διεύθυνσης Ανθρώπινου Δυναμικού του Εθνικού Τυπογραφείου. (ν. 3895/2010, ΦΕΚ Α' 206 και π.δ. 29/2018, ΦΕΚ Α' 58). Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ενώ το θεσμικό πλαίσιο (ο νόμος, το προεδρικό διάταγμα, ή η υπουργική απόφαση) είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει μια νέα υπηρεσιακή μονάδα ή ένας νέος θεσμός, αυτό από μόνο του δεν αρκεί. Για την εύρυθμη λειτουργία, μιας υπηρεσιακής μονάδας, ενός Τμήματος Μουσείου, εν προκειμένω, απαιτείται το συνεχές ενδιαφέρον της Διοίκησης, η επαρκής αριθμητικά στελέχωσή του

με τις κατάλληλες ειδικότητες, η εξασφάλιση χώρων και εξοπλισμού, η εκπόνηση μουσειολογικής μελέτης, η συμπλήρωση, συντήρηση, καταγραφή και η περιγραφή των αντικειμένων των συλλογών, η κατάρτιση ενός καταποιστικού για τον επισκέπτη καταλόγου των εκθεμάτων, η προβολή του, κ.λπ. Ας σημειωθεί επίσης ότι δυστυχώς για πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα, ουσιαστικά από την ίδρυσή του έως το 2015, στο Τμήμα Μουσείου-Βιβλιοθήκης, δεν είχε τοποθετηθεί υπάλληλος, ή είχε τοποθετηθεί μόνο ένας, και η λειτουργία του υποστηριζόταν άτυπα από υπαλλήλους της Δ/σης Ανθρώπινου Δυναμικού. Επίσης το Μουσείο δεν λειτούργησε ποτέ ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου. Αυτή ήταν η κατάσταση του Μουσείου-Βιβλιοθήκης ή καλύτερα της ιστορικής συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου, όταν το 2015, ξεκίνησαν οι εργασίες για την επανέκθεση και ανάδειξη της και τη δημιουργία μουσείου. Τότε συγκροτήθηκε διεπιστημονική ομάδα εργασίας από στελέχη του Εθνικού Τυπογραφείου και της Διεύθυνσης Νεότερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, ειδικά γι' αυτόν τον σκοπό. Σημαντική εξέλιξη της συνεργασίας με την Διεύθυνση Νεότερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς, υπήρξε ο χαρακτηρισμός των αντικειμένων της συλλογής ως νεότερα κινητά μνημεία επειδή «**αποτελούν σημαντικά τεκμήρια για την εξέλιξη της τέχνης της τυπογραφίας στο ελληνικό κράτος**» (Απόφαση Υπουργού Πολιτισμού και Αθλητισμού της 20ης Φεβρουαρίου 2017, ΦΕΚ Β' 492).

Το γεγονός αυτό αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στην προσπάθεια διάσωσης και ανάδειξης της σημασίας της συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου. Στη συνέχεια, για τη δημιουργία του μουσείου, επιτρέψτε μου να σημειώσω ενδεικτικά εδώ ότι έγιναν αρκετά ακόμη, για παράδειγμα τοποθετήθηκαν τέσσερις υπάλληλοι στο μουσείο, ο χώρος που καταλαμβάνει διπλασιάστηκε, ο εξοπλισμός βελτιώθηκε, συντηρήθηκαν, συμπληρώθηκαν και ταξινομήθηκαν οι παλαιοί τόμοι ΦΕΚ και οι λοιπές εκδόσεις του Εθνικού Τυπογραφείου, κατάρτισθηκε νέος σύγχρονος εσωτερικός κανονισμός και τυπώθηκε ένας ιδιαίτερα καλαίσθητος, καλογραμμένος και με πλούσιο υλικό κατάλογος.

Άποψη του κτιρίου την δεκαετία του 1970

Η επιτυχής ολοκλήρωση των εργασιών της επανέκθεσης και η λειτουργία σήμερα του μουσείου οφείλεται στις συντονισμένες προσπάθειες και τη στενή, αρμονική συνεργασία μεταξύ εν ενεργεία και συνταξιούχων υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου, υπαλλήλων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, εξωτερικών επιστημονικών συνεργατών, φοιτητών πρακτικής άσκησης και εθελοντών, οι οποίοι κατέθεσαν τις εξειδικευμένες γνώσεις, τον χρόνο, την ενέργεια και τον ζήλο τους πολλές φορές πέρα από το ωράριο και το πλαίσιο, ασυτηρά, των αρμοδιοτήτων τους, προκειμένου το δύσκολο αυτό εγχείρημα, που κάποτε φάνταζε σχεδόν ακατόρθωτο, να υλοποιηθεί και να ολοκληρωθεί εγκαίρως και με επιτυχία.

Φιλοδοξία όλων είναι να εδραιωθεί το μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου ως ένας ζωντανός οργανισμός, εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας, φιλικός και ανοιχτός σε όσο το δυνατόν περισσότερες και διαφορετικοποιημένες ομάδες κοινού, ο οποίος να συμβάλει στην ιστορία της τέχνης της τυπογραφίας αλλά και στην ιστορία του σύγχρονου ελληνικού κράτους, όπως αυτές «φωτίζονται» από τα εκθέματα της συλλογής του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου.

Κλείνοντας αυτό το εκτενές σημείωμα θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς όλους που εργάστηκαν για τη δημιουργία αυτού του ελάχιστου κόστους και «χειροποίητου» θα έλεγα, λόγω των ιδίων και απλών μέσων που χρησιμοποιήθηκαν, αλλά όμορφου και με σημαντικά εκθέματα μουσείου. Θα ήθελα όμως να μου επιτραπεί να ευχαριστήσω ιδιαίτερα το πολυάριθμο και διαφόρων ειδικοτήτων προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου που βοήθησε στο να αναδειχθεί η ιστορική συλλογή σε μουσείο και ειδικότερα την προϊστάμενη του μουσείου κ. Π. Φερεντίνου, τον υπάλληλο του Εθνικού Τυπογραφείου κ. Βασίλη Μαυριδόγλου και τον συνταξιούχο υπάλληλο κ. Γεώργιο

Παπασαββίδη. Ευχαριστώ επίσης το προσωπικό και την Γενική Γραμματέα του υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού κ. Μαρία Ανδρεαδάκη Βλαζάκη για την συνεχή και εξόχως ουσιαστική υποστήριξη τους στην προσπάθειά μας. Ευχαριστώ ακόμη τον ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης κ. Χρήστο Λούκο και τον κ. Ζήσιμο Συνοδινό, ιστορικό-αρχαιολόγο, επιστημονικό υπεύθυνο του Ιστορικού Αρχείου Eurobank, για την πολύπλευρη, ανιδιοτελή και πολύ ουσιαστική συμβολή τους σε όλες τις φάσεις δημιουργίας του μουσείου. Οι κύριοι Λούκος και Συνοδινός βρέθηκαν κοντά μας, με δημιουργικές ιδέες και χρήσιμες συμβουλές, ήδη από το 2015, όταν ξεκίνησαν οι εργασίες ανάδειξης της συλλογής σε μουσείο. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται επίσης τις κυρίες Δήμητρα Κωτούλα, Αρχ./Ιστορικό Τέχνης, υπάλληλο του Υπουργείου Πολιτισμού και τη μουσειολόγο κ. Μάρθα Στρούμπου που και αυτές στάθηκαν δίπλα μας από την αρχή της προσπάθειας και εργάστηκαν με ιδιαίτερο ζήλο τόσο για το μουσειολογικό και μουσειογραφικό σχεδιασμό, όσο και για την κατάρτιση του πλούσιου σε γνώσεις και πληροφορίες καταλόγου του. Για τον σχεδιασμό, την σελιδοποίηση και την άσφηση αισθητική του καταλόγου φρόντισε η γραφίστρια του Εθνικού Τυπογραφείου κ. Φωτεινή Πετράκη την οποία ευχαριστώ γι' αυτό. Για τις πολλές και όμορφες φωτογραφίες του καταλόγου, ευχαριστίες οφείλονται στον επίσης γραφίστα του Εθνικού Τυπογραφείου κ. Κωνσταντίνο Σολωμίδη. Τέλος, ευχαριστώ τη συνεργάτιδά μου, στέλεχος του Υπουργείου Διοικητικής Ανασυγκρότησης, κ. Κατερίνα Χαρακοπούλου, για τον άψογο τρόπο που συντόνισε την τελική φάση δημιουργίας του μουσείου.

Εύχομαι η προσπάθεια για ένα καλύτερο μουσείο να συνεχιστεί, δεδομένου ότι η ανάδειξη της ιστορίας ενός θεσμού αποτελεί έναν από τους τρόπους υποστήριξης του μέλλοντός του.

**Σημείωμα της Γενικής Γραμματέως
του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού
κ. Μαρίας Ανδρεαδάκη – Βλαζάκη**

Με ιδιαίτερη χαρά υποδεχθήκαμε την αναβάθμιση της ιστορικής συλλογής και τη μετατροπή της, ουσιαστικά, σε Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου, αυτού του φορέα με τον κομβικό ρόλο στη λειτουργία του κράτους, ο οποίος είναι, συνάμα, και μια υπηρεσία με πολυσιχιδή εκπαιδευτικό, παιδαγωγικό και αρχαιακό χαρακτήρα.

Η επανέκθεση του τυπογραφικού εξοπλισμού, των διάφορων εργαλείων και εξαρτημάτων, αλλά και μέρους του πλούσιου αποθέματος σε αρχαιακό υλικό, εκδόσεων και εκτυπώσεων του Εθνικού Τυπογραφείου, εκφράζει τον σεβασμό του ίδιου του φορέα προς το έργο του και προς το προσωπικό του. Ταυτόχρονα, όμως, παρέχει στο ευρύ κοινό πρόσβαση στην ιστορία του και κοντά σε αυτή, στην ιστορία της τυπογραφίας στη χώρα μας, αλλά σε μεγάλο βαθμό και στην ιστορία του ίδιου του νεοελληνικού κράτους, όπως αυτή τυπώθηκε και εξακολουθεί να αποτυπώνεται μέσα από τα Φύλλα της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* και τις εκδόσεις του.

Το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού ανταποκρίθηκε άμεσα στην έκκληση του Εθνικού Τυπογραφείου και, παρά τις δυσχέρειες και τις δυσκολίες που συχνά συνεπάγονται παρόμοιες συμπράξεις, συνεισέφερε από την πλευρά του, στον βαθμό που του αναλογούσε, σε αυτό το εγχείρημα. Η αρμόδια Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς πρόθυμα και ουσιαστικά συνεργάστηκε με το Εθνικό Τυπογραφείο για την καταγραφή και τεκμηρίωση των εκθεμάτων, για τον χαρακτηρισμό, την κήρυξη των μηχανημάτων, των εργαλείων και του εξοπλισμού σε νεότερα μνημεία και για τη διάρθρωση του υλικού σε ενότητες,

ακολουθώντας ένα απλό και σαφές μουσειολογικό σκεπτικό. Και το αποτέλεσμα θαρρώ πως δικαιώνει τόσο τις προσπάθειες, όσο και τον χρόνο που επενδύθηκε. Η συνεργασία που καθιερώθηκε και ευδοκίμησε ανάμεσα στο Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού με το Εθνικό Τυπογραφείο θα είναι μια μακρά, γόνιμη και επ' ωφελεία του συνόλου του ελληνικού λαού, συμπόρευση, έχοντας ως στόχο την απρόσκοπτη πρόσβαση των ελλήνων πολιτών στην πολιτιστική μας κληρονομιά και την ανάδειξη και προβολή του πολιτιστικού μας αποθέματος και της ιστορίας μας.

Το Εθνικό Τυπογραφείο δεν ομφαλοσκοπεί. Αναπτύσσει δράσεις και πρωτοβουλίες που αποτυπώνουν, αφενός τις κινήσεις του φορέα για άνοιγμα στην κοινωνία, αφετέρου τις καλλιτεχνικές αναζητήσεις του και τον συσχετισμό της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας με ένα ζωντανό βιομηχανικό χώρο εργασίας, με μια μάχιμη Υπηρεσία του κράτους που παράγει μετρήσιμο και υπολογίσιμο έργο. Και τα παραπάνω είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της συνεπούς, σοβαρής και επιμελούς δουλειάς του Ειδικού Γραμματέα, κ. Δημήτρη Παπαδημητρόπουλου, ο οποίος, ανήσυχος και διορατικός, καταφέρνει, πέρα από την εκτέλεση των υπηρεσιακών του καθηκόντων, να σχεδιάζει και να υλοποιεί δράσεις που τιμούν την Υπηρεσία που διοικεί και μας κάνουν υπερήφανους, τόσο για το πολιτιστικό μας κεφάλαιο, όσο και για τα ικανά στελέχη της δημόσιας διοίκησης της χώρας μας.

Δρ. Μαρία Ανδρεαδάκη – Βλαζάκη,
Γενική Γραμματέας
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

Μουσείο Εθνικού Τυπογραφείου και προοπτικές

Σημείωμα της Διευθύντρια Νεότερης
Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου
Πολιτισμού και Αθλητισμού
κ. Σταυρούλας – Βίλλυ Κ. Φωτοπούλου

Το εγχείρημα της δημιουργίας Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου ήταν μια ιδιαίτερη πρόκληση για τη Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Το αγκαλιάσαμε από την αρχή με θέρμη, αφ' ενός διότι οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενες του Εθνικού Τυπογραφείου που συμμετείχαν στην κοινή Ομάδα Εργασίας (ΥΠΠΟΑ και Ε.Τ.) μας μετέφεραν την αγάπη τους για τη δουλειά τους και την υπερηφάνεια για την ιστορία της, ένα ξεχωριστό εργασιακό ήθος με το οποίο επικοινωνήσαμε από την πρώτη στιγμή, και αφ' ετέρου διότι τα ίδια τα μουσειακά αντικείμενα (από τις τυπογραφικές πρέσες μέχρι τις εκδόσεις του Ε.Τ.) είναι τόσο στενά συνδεδεμένα με τη δουλειά μας στην Ελληνική Διοίκηση που νοιώθαμε ότι προβάλλουμε το αθέατο κομμάτι της εργασίας μας: όλα όσα προηγούνται από μια επιτυχημένη έκθεση, ή ένα νέο μουσείο, και όλα όσα ακολουθούν είναι ενέργειες που γίνονται με βάση νόμους, εκτελεστικά διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις και πράξεις της διοίκησης εν γένει. Κάθε έργο που αναλαμβάνουμε στο Υπουργείο Πολιτισμού (όπως και σε όλη τη διοίκηση) εκτελείται με αυτούς τους κανόνες, τους οποίους δημοσιοποιεί τυπώνοντάς τους το Εθνικό Τυπογραφείο. Αυτό που συνειδητοποιούμε κάθε φορά που υλοποιούμε ένα έργο είναι ότι για το σχεδιασμό και την ολοκλήρωσή του αυτοί οι κανόνες είναι εξίσου καθοριστικοί με την επιστημονική μας γνώση και κατάρτιση. Θέλαμε λοιπόν να τιμήσουμε την ιστορία αυτής της Υπηρεσίας αναδεικνύοντας την αθέατη αυτή υποδομή που επιτρέπει στις δικές μας Υπηρεσίες να λειτουργούμε συντεταγμένα ώστε να προστατεύουμε αποτελεσματικά, να τεκμηριώνουμε με επιστημονική επάρκεια και να προβάλλουμε την πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας.

Το πρώτο που κάναμε ήταν να χρησιμοποιήσουμε τη δυνατότητα που προσφέρει ο Νόμος για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ν. 3028/2002, ΦΕΚ 153/Α/28.6.2002) για ανάδειξη του μηχανικού εξοπλισμού του Εθνικού Τυπογραφείου ως μνημείου. Έτσι, το 2017 ολοκληρώθηκε ο χαρακτηρισμός των αντικειμένων της συλλογής ως νεότερων κινητών μνημείων, «επειδή αποτελούν σημαντικά τεκμήρια για την εξέλιξη

της τέχνης της τυπογραφίας στο ελληνικό κράτος». Αυτή η Υπουργική Απόφαση (ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΝ-ΠΑΑΠΚ/ΤΜΝΠΚ/33392/19639/172/33/2.2.2017), προκειμένου να έχει ισχύ, δημοσιεύθηκε φυσικά σε Φύλλο της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* (ΦΕΚ 492/Β/20.2.2017).

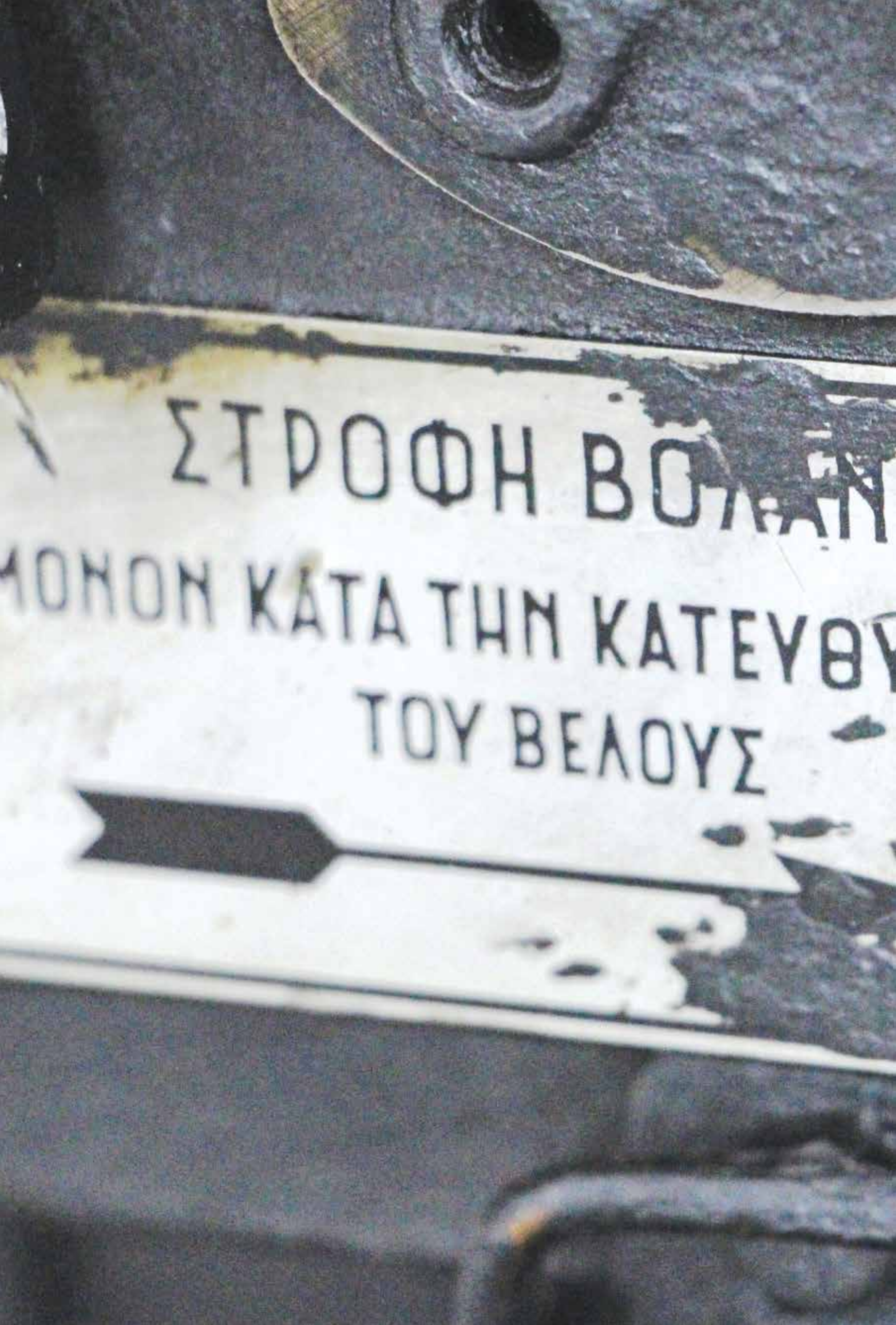
Ο χαρακτηρισμός ήταν η πρώτη μας γνωριμία με τη συλλογή του Ε.Τ., καθώς και η τεκμηρίωση που προηγήθηκε ήταν η βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκε ο μουσειολογικός σχεδιασμός της έκθεσης και του καταλόγου. Η δουλειά μας και ο δεσμός μας με το Εθνικό Τυπογραφείο όμως δεν τελειώνει με την ολοκλήρωση της έκθεσης.

Ένα καλό Μουσείο δεν είναι απλώς μια ευχάριστη διάταξη αντικειμένων στο χώρο, καλαίσθητες προθήκες και έξυπνα εποπτικά μέσα. Είναι κυρίως οι λειτουργίες που μπορεί να αναπτυχθούν μέσα στο χώρο του, τα εκπαιδευτικά προγράμματα και οι δράσεις εξωστρέφειας, δηλ. όλες οι δραστηριότητες που προσκαλούν ποικίλα και ετερόκλητα κοινά να γνωρίσουν το κομμάτι της κληρονομιάς που διαφυλάσσει και αναδεικνύει, ώστε να προσεγγίσουν βιωματικά και μαθησιακά όλες τις πτυχές της. Και οι πτυχές της κληρονομιάς του Ε.Τ. είναι πολλές και πολύ σημαντικές: ιστορία της τυπογραφίας και ιστορία της ανάγνωσης, ιστορία της εργασίας, ιστορία της διοίκησης, αλλά και το σύνολο της πολιτικής και κοινωνικής ιστορίας της Ελλάδας έχει αφήσει τα ίχνη του στις εκδόσεις του.

Το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου είναι ένα εξαιρετικό μέρος για να μιλήσεις με ανθρώπους κάθε ηλικίας, αλλά ιδίως με τα παιδιά και τους νέους, για την ιδιότητα του πολίτη και για τη δημοκρατία, την εξέλιξη (και τις περιπέτειές τους) στην Ελλάδα. Είναι ίσως το καλύτερο μέρος για ένα μάθημα πολιτικής αγωγής για όλους. Ελπίζουμε ότι οι προϋποθέσεις γι' αυτό το επόμενο βήμα έχουν τεθεί σωστά και με επάρκεια.

Σταυρούλα – Βίλλυ Κ. Φωτοπούλου,
Διευθύντρια Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Συλλογή κοσμημάτων και κόσμημα - λογότυπος του ΕΤ

**Η θέση του Εθνικού Τυπογραφείου
στον ευρύτερο χώρο της ελληνικής τυπογραφίας.
Η πρόκληση μιας έκθεσης.**

(κείμενο του κ. Χρήστου Λούκου, ομότιμου
καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης,
που εκφωνήθηκε στα εγκαίνια του Μουσείου¹)

Δεν θα σταθώ στη σημασία που είχε η ανακάλυψη της τυπογραφίας από τον Γουτεμβέργιο για τον εκδημοκρατισμό της γνώσης. Και θα υποστηρίξω ότι με την ηλεκτρονική τεχνολογία στην παραγωγή του εντύπου ο Γουτεμβέργιος δεν πέθανε όπως υποστήριξαν πολλοί, αλλά μεταμορφώθηκε. Όσοι δεν θέλησαν να γνωρίσουν όσα δημιούργησε και πέτυχε η παραδοσιακή τυπογραφία, έχασαν την ευκαιρία να παντρέψουν δημιουργικά την παλιά με την νέα τέχνη, γιατί περί τέχνης πρόκειται. Το Εθνικό Τυπογραφείο δεν θέλησε να αγνοήσει αυτή τη μεγάλη παράδοση και, πέρα από το πάντρεμα που ανέφερα, προχώρησε ένα βήμα παραπέρα και αποφάσισε να διασώσει και να προσφέρει με τη μορφή μόνιμης έκθεσης τεκμήρια αυτής της συναρπαστικής πορείας: από την κάσα με τα κινητά στοιχεία, το συνθετήριο του στοιχειοθέτη, την τυπογραφική πρέσσα και το πιεστήριο, τη μονοτυπία και τη λινοτυπία, τα κλισέ έως τα πρώτα δείγματα της μεγάλης αλλαγής που έφερε ο υπολογιστής. Στην προσπάθεια αυτή πολλοί συνέβαλαν, ο καθένας και καθεμία, με τις γνώσεις που είχαν, τις ευαισθησίες και το μεράκι τους. Αλλά νομίζω ότι χωρίς τη βούληση και επιμονή του Ειδικού Γραμματέα του Εθνικού Τυπογραφείου και την ποικίλη αρωγή του Υπουργείου Πολιτισμού, το όλο έργο δύσκολα θα είχε πραγματοποιηθεί.

¹ Στις 30 Ιανουαρίου 2018, παρουσία της τότε Υπουργού Διοικητικής Ανασυγκρότησης κ. Όλγας Γεροβασίλη

Η έκθεση είχε να αντιμετωπίσει, μεταξύ άλλων, και το εξής πρόβλημα: πώς να αναδείξει, μέσα στην ευρύτερη εικόνα της ελληνικής τυπογραφίας, τον διακριτό ρόλο του Εθνικού Τυπογραφείου και τη μεγάλη συμβολή του στην παραγωγή του νεοελληνικού εντύπου. Επιλέχθηκαν τρεις μεγάλες θεματικές ενότητες: οι άνθρωποι, δηλαδή το προσωπικό που διαχειρίστηκε στη διαχρονία το τυπογραφικό έργο, στη συνέχεια τα υλικά μέσα, δηλαδή ο μηχανικός εξοπλισμός και τα υπόλοιπα υλικά στοιχεία με τα οποία το έργο αυτό έγινε κατορθωτό, και, τέλος, το προϊόν της όλης αυτής προσπάθειας, δηλαδή τα ποικίλης μορφής έντυπα.

Αρχίζω από τον εξοπλισμό. Δεν αποφεύχθηκε κι εδώ η σχετικά καθυστερημένη πρόβλεψη για να διασωθούν όσο το δυνατόν περισσότερα υλικά και ιστορικά τεκμήρια του Εθνικού Τυπογραφείου στους δύο περίπου αιώνες της λειτουργίας του. Διασώθηκαν, ωστόσο, αρκετά για να μπορούμε να παρακολουθήσουμε τους διάφορους τρόπους εργασίας, τις τεχνολογικές εξελίξεις και την ετοιμότητα προσαρμογής σε αυτές. Ας θυμηθούμε τον αποφασιστικό ρόλο που διαδραματίζει η κυβερνητική τυπογραφία στις απαρχές του ελληνικού κράτους. Είναι πρώτα τα αρχαϊκής μορφής πιεστήρια με τα οποία τυπώνονται οι αποφάσεις της Διοίκησης στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, είναι τα πιεστήρια και το νέο τυπογραφικό υλικό που φθάνει από τη Γαλλία με εντολή του Καποδίστρια για να ενισχύσει την Εθνική Τυπογραφία. Λίγο μετά την άφιξη του Όθωνα το Βασιλικό Τυπογραφείο, που αργότερα, με την έξωση του πρώτου βασιλιά, θα μετονομαστεί σε Εθνικό, αποκτά τον δικό του ευρύ χώρο στην Αθήνα, όπου θα παραμείνει μέχρι το 1907.

Πρόκειται για το άδειο σήμερα νεοκλασικό κτίριο της οδού Σανταρόζα. Στον χώρο αυτό ο τυπογραφικός εξοπλισμός είναι ο πιο μεγάλος και προηγμένος σε όλο το ελληνικό κράτος για πολλές δεκαετίες. Το μαρτυρούν τα πολλά και ποικίλα έντυπα που σε αυτό εκδίδονται και για τα οποία θα γίνει λόγος σε λίγο. Μόνον προς τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού, με τον σχηματισμό μεγάλων τυπογραφιών από τις ευρείας κυκλοφορίας εκδοτικές και καθημερινές εφημερίδες, θα δημιουργηθούν ισχυροί ανταγωνιστές ως προς αυτόν τον εξοπλισμό. Είναι η εποχή που εισάγεται και στην Ελλάδα η νέα τεχνική της λινοτυπίας και της μονοτυπίας, καθώς και των μεγάλων ηλεκτροκίνητων πιεστηρίων. Παρά τον ανταγωνισμό του ιδιωτικού τομέα, το Εθνικό Τυπογραφείο δεν παύει να είναι μεταξύ των πρώτων που εκσυγχρονίζεται. Θα περάσει έτσι εγκαίρως και στην ηλεκτρονική τυπογραφία. Σκιαγράφησα πολύ σύντομα αυτή την πορεία του μηχανολογικού εξοπλισμού για να τονίσω ότι έχετε τη δυνατότητα να παρακολουθήσετε στη σχετική αίθουσα της έκθεσης την πρώτη φάση της τυπογραφίας που σε γενικές γραμμές δεν άλλαξε από την εποχή του Γουτεμβέργιου, δηλαδή θα δείτε την τυπογραφική πρέσσα που φέρει συνήθως και το όνομά του, τις κάσσες με τα κινητά στοιχεία, το συνθετήριο με το οποίο ο στοιχειοθέτης κατασκεύαζε τις αράδες, πώς από τις αράδες φτιάχνονταν οι σελίδες, με ποιο τρόπο έβγαιναν τα δοκίμια ώστε οι διορθωτές να εντοπίσουν τυχόν λάθη, αυτά να διορθωθούν και οι σελίδες να είναι έτοιμες να μεταφερθούν στο πιεστήριο και να τυπωθούν. Από τα μικρά, χειροκίνητα πιεστήρια που είναι στην αίθουσα έβγαιναν τα μονόφυλλα που σε δύσκολους καιρούς έπαιρναν την μορφή προκηρύξεων για την υπεράσπιση της ελευθερίας και των δημοκρατικών αξιών. Πιο πλούσια είναι η έκθεση σε μηχανήματα μονοτυπίας και λινοτυπίας και εύκολα μπορεί ο επισκέπτης να αντιληφθεί με τα επεξηγηματικά κείμενα και τις εικόνες πόσο η τεχνολογική αυτή εξέλιξη επιτάχυνε τους ρυθμούς παραγωγής και να κατανοήσει τις αρχικές αντιδράσεις των εργαζομένων απέναντι στις μηχανές αυτές που φαινόταν να αφαιρούν θέσεις εργασίας. Δίπλα είναι και το όρθιο πιεστήριο, η περίφημη Χαϊδελβέργη, που με την ταχύτητά της άλλαξε τους ρυθμούς εργασίας κυρίως των μικρών τυπογραφικών μονάδων.

Δεν θα σταθείτε μόνον στις μηχανές, αλλά θα προσέξετε κι ένα πλήθος μικρών αντικειμένων που αποτελούσαν τα εργαλεία των τυπογράφων ή κάποια δημιουργημάτα τους. Θα δείτε επίσης τη μεγάλη ποικιλία των κεφαλαίων γραμμάτων με τα οποία φτιάχνονταν οι τίτλοι, τα κοσμήματα που ομόρφαιναν τις σελίδες, τα κλισέ με τα οποία δημιουργούνταν οι εικόνες.

Θα πειστείτε, πιστεύω, κι εσείς ότι η τυπογραφία δεν είναι χειρονακτική εργασία, αλλά απαιτεί νοητικές ετοιμότητες όχι μικρές και μια αίσθηση του ωραίου, είναι μια μορφή τέχνης.

Διαθέτουμε άφθονα τεκμήρια για να ανιχνεύσουμε όσους εργάστηκαν στο Εθνικό Τυπογραφείο: Ατομικούς φακέλους και βιβλία Προσωπικού όπου ξετυλίγεται η ιστορία του καθενός εργαζομένου: πότε και με ποια προσόντα προσλήφθηκε, η ειδικότητά του και αν αυτή άλλαξε στη διαδρομή του χρόνου, πότε εξήλθε από την υπηρεσία, κλπ. κλπ. Άλλα κατάστιχα αφορούν στη μισθοδοσία, όπου καταγράφεται αναλυτικά η εξέλιξη των αμοιβών, οι μισθολογικές διαφορές ανά ειδικότητα, η εμφάνιση νέων ειδικοτήτων με το πέρασμα σε νέα τεχνολογία, ο κατά φύλο καταμερισμός της εργασίας και πώς αυτός άλλαξε με τη γενναιότερη συμμετοχή των γυναικών όταν έκανε την εμφάνισή της η ηλεκτρονική τυπογραφία. Επί πλέον έγγραφα και έντυπα που δείχνουν τη συνδικαλιστική δράση των εργαζομένων, τις αθλητικές δραστηριότητές τους, τη σχολή τυπογραφίας που λειτούργησε μέσα στο Εθνικό Τυπογραφείο για την αναπαραγωγή των στελεχών του, τις σχέσεις με τα ιδιωτικά τυπογραφεία. Και παράλληλα άφθονες φωτογραφίες που αποτυπώνουν πολλές μορφές εργασίας. Υπήρξαν, όπως σε κάθε δημόσια υπηρεσία, και δύσκολες στιγμές αλλά κι αυτές υποδεικνύουν την ανάγκη μιας πολύπλευρης και όχι μονοσήμαντης προσέγγισης των διαθέσιμων μαρτυριών. Όλα αυτά θα τα δείτε στο ειδικό για τους εργαζομένους τμήμα της έκθεσης, σε διάφορες προθήκες και αλλού.

Μια ολόκληρη μικρο-κοινωνία προβάλλει από τα τεκμήρια αυτά που μας καλείνατε επεξεργαστούμε συστηματικά δημιουργώντας βάσεις δεδομένων για την αναζήτηση ποικίλων πληροφοριών. Πιστεύω επίσης ότι με τα στοιχεία που θα αντληθούν από αυτά και σε συνδυασμό φυσικά με τα όσα σημαντικά έχουν έως τώρα γραφεί, κυρίως από τον κ. Ευάγγελο Βουτσινάκη, είναι η κατάλληλη στιγμή να επιχειρηθεί μια νέα μελέτη για το Εθνικό Τυπογραφείο που θα αναδεικνύει όχι τόσο τη θεσμική του συγκρότηση αλλά την εσωτερική του λειτουργία. Χρειάζονται λίγες υποτροφίες και υπάρχουν οι νέοι ερευνητές που θα αναλάβουν και τη συγκρότηση των βάσεων δεδομένων και τη συγγραφή. Οι ίδιοι θα μπορούσαν να συλλέξουν, με επιστημονικές προδιαγραφές, τις μνήμες παιδιών εργαζομένων του Εθνικού Τυπογραφείου, πριν χαθεί οριστικά η μαρτυρία τους. Η κυρία υπουργός θα μπορούσε να βοηθήσει στο θέμα αυτό.

Τεχνίτης του ΕΤ σε λινοτυπική μηχανή

Το Εθνικό Τυπογραφείο είναι κυρίως γνωστό γιατί τυπώνει και διαθέτει τα ΦΕΚ, δηλαδή τα φύλλα της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*. Δεδομένου ότι σε αυτά αποτυπώνονται υποχρεωτικά, για να έχουν εγκυρότητα, οι αποφάσεις των εκάστοτε Κυβερνήσεων είναι φυσικό να αποτελούν το κατ' εξοχήν έντυπο που η έκθεση θέλησε να προβάλλει. Έτσι λοιπόν στον ειδικό χώρο για αυτά θα μπορούσατε να δείτε βιβλιοδετημένους όλους τους τόμους της *Εφημερίδος*, από το 1833 και εξής. Και επί τόπου ή ηλεκτρονικά ή σε ψηφιακή αναπαραγωγή θα διαβάσετε καταστατικά κείμενα που επικυρώνουν την εγκαθίδρυση ή ανατροπή πολιτειακών μορφών, την ψήφιση συνταγμάτων, θα δείτε τους ποικίλους νόμους, διατάγματα και αποφάσεις με τα οποία συγκροτήθηκε το ελληνικό κράτος στις διάφορες μορφές του. Η ελεύθερη πρόσβαση κάθε πολίτη στον πλούτο που περιέχουν τα ΦΕΚ είναι ένα άνοιγμα όχι μόνο στην πληροφόρηση αλλά και στην ιστορία της χώρας.

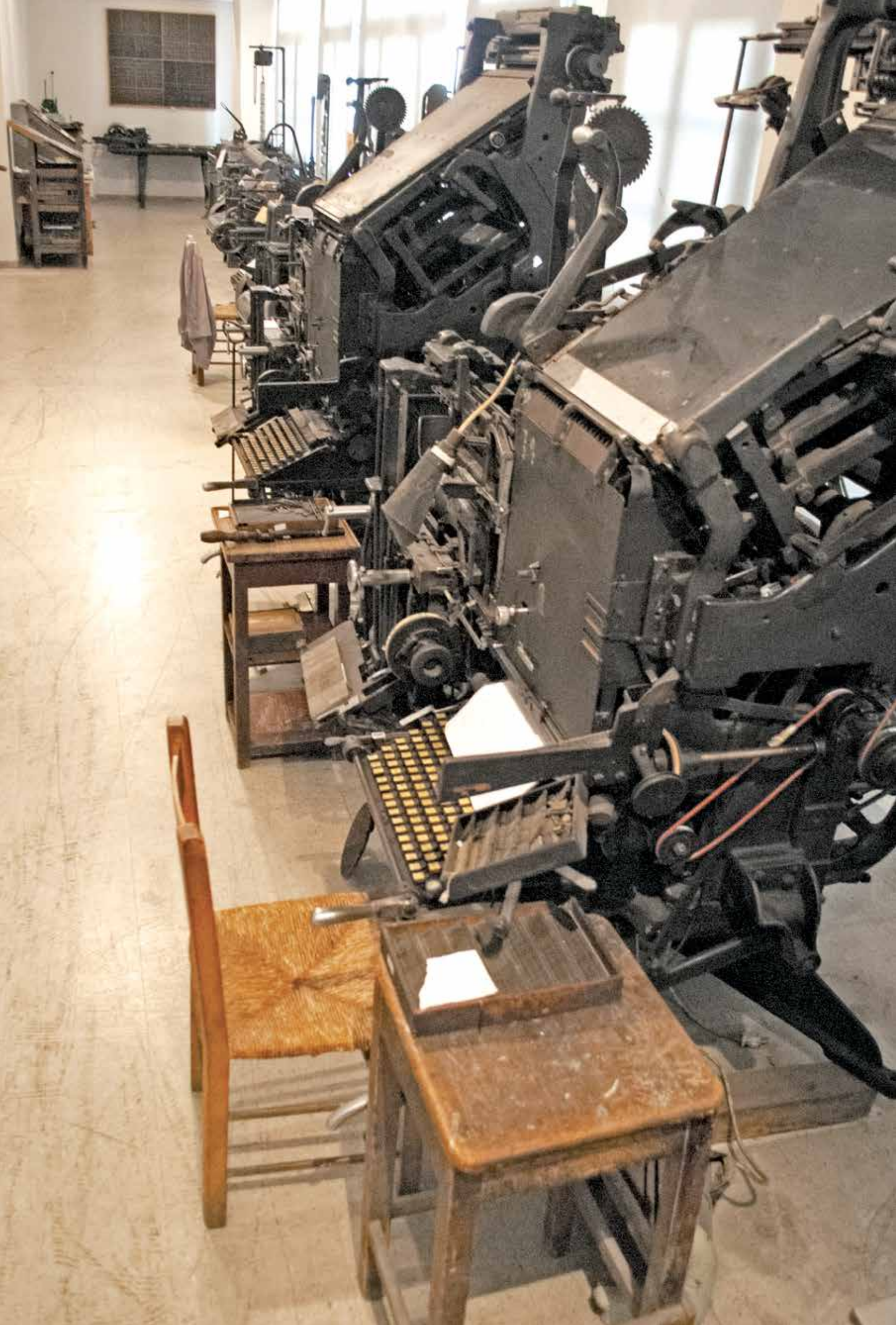
Επειδή όμως σήμερα παρουσιάζουμε μια έκθεση τυπογραφίας, θα πρότεινα να μη σταθούμε μόνο στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, το κατ' εξοχήν έντυπο που παρήγαγε επί 200 περίπου έτη και συνεχίζει να παράγει και τελειοποιεί το Εθνικό Τυπογραφείο, αλλά να δούμε και τι άλλο από τυπογραφική άποψη πρόσφερε και προσφέρει η ικανότητα και η ευαισθησία των εργαζομένων σε αυτό. Χάρη στη Βιβλιογραφία Φίλιππου Ηλιού και Πόπης Πολέμη μπορούμε εύκολα, γιατί είναι η σχετική βάση στο διαδίκτυο, να αναζητήσουμε τι τυπώθηκε στο Εθνικό Τυπογραφείο τον 19ο αιώνα: πολλές εκατοντάδες τίτλοι εντύπων ποικίλου περιεχομένου, όπου εύκολα διακρίνεται ο γενικότερος κοινωνικός ρόλος του Εθνικού Τυπογραφείου, αλλά και το υψηλό επίπεδο της τυπογραφικής τέχνης των εργαζομένων σε αυτό. Στην τελευταία λοιπόν αίθουσα της περιήγησής σας υπάρχουν τεκμήρια από τις παλαιές αυτές εκδόσεις, αλλά και πολλές άλλες που παρήχθησαν τον 20ό αιώνα, ακόμη και τον εικοστό πρώτο. Εκδόσεις σχολικές, επιστημονικές, καλλιτεχνικές, ειδικών θεμάτων κλπ. Συγκροτείται σταδιακά μια βιβλιοθήκη που θα περιλάβει όλες αυτές τις εκδόσεις, στη φυσική τους μορφή αλλά και σε μια βάση δεδομένων.

Η τυπογραφική συλλογή που εγκαινιάζουμε σήμερα έρχεται να προστεθεί σε άλλες αντίστοιχες προσπάθειες ποικίλης εμβέλειας. Αναφέρω κάποιες από αυτές. Στα Χανιά η εφημερίδα τα *Χανιώτικα Νέα* έχει ιδρύσει το δικό της Μουσείο τυπογραφίας. Στα υπόγεια κτιρίων της Φιλοσοφικής Σχολής Ιωαννίνων ο καθηγητής Γεώργιος Πλουμίδης συγκέντρωσε επί πολλά χρόνια τυπογραφικά μηχανήματα και άλλο σχετικό υλικό, και τελευ-

ταία επιχειρείται η ανάδειξή τους. Στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο ο Γιάννης Κόκκωνας έστησε, με δικά του έξοδα, υλικά δείγματα της παραδοσιακής τυπογραφίας και οι φοιτητές του ψηλαφητά μαθαίνουν πώς δημιουργήθηκαν τα βιβλία των άλλων εποχών. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, στο Ρέθυμνο σχηματίστηκε μια μικρή συλλογή με κάσες τυπογραφικών στοιχείων, κομμάτια με κεφαλαία και ένα μικρό χειροκίνητο πιεστηριάκι, για να συνοδεύουν τα παλαιά βιβλία της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης που ξεκινούν από τα τέλη του 15ου αιώνα. Τέλος, πληροφορηθήκαμε με χαρά ότι μια γενναία προσπάθεια της Τράπεζας Πειραιώς να δημιουργήσει ένα μουσείο τυπογραφίας στο φρούριο της Κέρκυρας, ενώ φαινόταν ότι είχε ναυαγήσει, ίσως να αναζωπυρωθεί.

Γιατί τα αναφέρω όλα αυτά; Γιατί πέρα από τον διακριτό ρόλο που θα παίξουν οι συλλογές αυτές στο κοινωνικό τους περιβάλλον, εκκρεμεί η δημιουργία ενός μεγαλύτερου μουσείου για την ελληνική τυπογραφία, τους ανθρώπους που δούλεψαν σε αυτή, τα έντυπα που τυπώθηκαν. Θα μπορούσε κάλλιστα να στεγαστεί στο έρημο σήμερα, όπως ανέφερα, νεοκλασικό της οδού Σανταρόζα, εκεί που το Εθνικό Τυπογραφείο στεγάστηκε το 1835. Όλες οι επί μέρους συλλογές, και άλλες που δεν ανέφερα, χωρίς να χάσουν την αυτονομία τους, θα μπορούσαν να συμβάλουν στην ανάδειξη του μεγάλου αυτού Μουσείου. Το σκέπτομαι σαν ένα κέντρο πολιτισμού πολλαπλής εμβέλειας που όχι μόνο θα αναδεικνύει την ιστορία της τυπογραφίας, αλλά θα καλεί τους πολίτες να συμμετάσχουν στη συναρπαστική αυτή εμπειρία της δημιουργίας ενός εντύπου. Στο Μουσείο τυπογραφίας της Λυών, που στεγάζεται σε ένα πολυώροφο κτίριο του 17ου ή 18ου αιώνα και όπου από όροφο σε όροφο ο επισκέπτης συναντά τεκμήρια της εξέλιξης της τυπογραφίας, στο ισόγειο λειτουργεί ένα παραδοσιακό τυπογραφείο όπου οι ενδιαφερόμενοι, με επιχορήγηση του δήμου, μαθαίνουν την τυπογραφική τέχνη. Δεν νομίζω ότι κάτι τέτοιο είναι κι εδώ ανέφικτο. Μπορεί να φαίνεται όνειρο απατηλό, αλλά κανείς δεν αμφισβήτησε ότι πολλά όνειρα μπορούν να γίνουν πραγματικότητα. Είμαι βέβαιος ότι συμφωνεί στην άποψη αυτή και η κυρία υπουργός.

Κλείνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω κι εγώ για την προσπάθειά τους όλους τους συντελεστές της έκθεσης, πρωτίστως τους συναδέλφους από το Υπουργείο Πολιτισμού και το Εθνικό Τυπογραφείο, αλλά και όσους με τον έναν ή άλλο τρόπο πρόσφεραν τη συνδρομή τους.

Σημείωμα της Προϊσταμένης Τμήματος
Μουσείου, κ. Παρασκευής Φερεντίνου

Με την έκδοση του καταλόγου, ολοκληρώνεται το μεγάλο έργο της ανασυγκρότησης της Ιστορικής Συλλογής στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου και ξεκινάει το επόμενο στάδιο της συνέχισης και εξέλιξής του.

Χαίρομαι ιδιαίτερα που παρακολούθησα όλη την πορεία από την αρχή, κυρίως, με την οργάνωση και τον συντονισμό της ομάδας εργασίας και στη συνέχεια με την υλοποίηση του έργου από τη θέση της προϊσταμένης του τμήματος μουσείου. Το πιο σημαντικό είναι ότι το εγχείρημα ολοκληρώθηκε και μάλιστα αυτό επιτεύχθηκε κυρίως από το ανθρώπινο δυναμικό του Εθνικού Τυπογραφείου και μέσα από την αγωνία και επιμονή ομάδας ανθρώπων που πίστεψαν σ' αυτό. Αυτό το δυναμικό κατέρριψε επιχειρήματα έλλειψης χρημάτων και πολλών άλλων δυσκολιών και εμποδίων, μέσα από χρόνους και κόπους εκτός συνηθισμένων πλαισίων.

Με αυτό το σκεπτικό συνεχίζουμε να πιστεύουμε στην ανάγκη σύνδεσης με την τόσο σημαντική νεότερη πολιτιστική κληρονομιά μας, έχοντας το όραμα το Μουσείο αυτό, να βρει τη θέση του δυναμικά στο χάρτη των ελληνικών και παγκόσμιων μουσείων.

Παρασκευή Φερεντίνου,
Προϊστάμενη Τμήματος Μουσείου

Δουλεύοντας για το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου

Σημείωμα των επιμελητριών
Δήμητρας Κωτούλα και Μάρθας Στρούμπου

Τα εγκαίνια του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, τον Ιανουάριο του 2018, ήταν η κατάληξη δύο και πλέον χρόνων εργασίας για την επανέκθεση και ανάδειξη της ιστορικής συλλογής του. Η συντήρηση, μελέτη και τεκμηρίωση των μηχανημάτων και των λοιπών αντικειμένων της συλλογής, οδήγησαν στο μουσειολογικό και μουσειογραφικό σχεδιασμό για την εκ νέου οργάνωση και παρουσίασή τους ως μουσειακή, πια, συλλογή. Φιλοδοξία μας ήταν η δημιουργία ενός σύγχρονου μουσείου, το οποίο, πατώντας σε στιβαρά επιστημονικά θεμέλια, θα είναι ανοικτό σε όλους. Με αυτήν την προοπτική υπ' όψιν, και με τη συνεργασία γραφιστών του Εθνικού Τυπογραφείου, σχεδιάστηκε ο συνοδευτικός της έκθεσης κατάλογος. Ο κατάλογος συντάχθηκε με στόχο να αφήσει να διαφανούν τα εξής: η πορεία από τη συλλογή στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου, η πλαισίωση και τεκμηρίωση των αντικειμένων της συλλογής με τρόπο εύληπτο, η διάθεσή μας να απευθυνθούμε όχι μόνο στο ειδικό, αλλά και στο ευρύτερο κοινό. Σε αυτή την κατεύθυνση, συντάχθηκαν τα συνοδευτικά του καταλόγου κείμενα και συνειδητά επιλέχθηκε η ανάγνωσή τους να μην διακόπτεται από παραπομπές, αλλά, όλη η σχετική επιστημονική τεκμηρίωση να παρατεθεί στο τέλος με τη μορφή συνοπτικής, ενδεικτικής, αλλά πλήρως ενημερωμένης, έγκυρης βιβλιογραφίας, εύκολα προσβάσιμης και από το μη ειδικό κοινό. Διαιρέσαμε τους τίτλους σε δύο τμήματα: τους σχετικούς με το μουσειολογικό/μουσειογραφικό σχεδιασμό και αυτούς που αφορούν στην τυπογραφία, την εξέλιξη, τις τεχνικές και τα μηχανήματά της, κάνοντάς τη πιο εύχρηστη για τον αναγνώστη. Παράλληλος στόχος, ο οποίος, πέρα από τη βιβλιογραφία, εξυπηρετείται από μαρτυρίες και παραθέματα που οργανικά ενσωματώνονται στο κείμενο διανθίζοντάς το, ήταν η ανάδειξη του πολυσήμαντου ρόλου και της πολυσχιδούς λειτουργίας του Εθνικού Τυπογραφείου στην ελληνική πραγματικότητα, καθώς και η άμεση διασύνδεσή του με ποικίλους τομείς της ζωής της ελληνικής κοινωνίας. Στο σημείο αυτό, οφείλουμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους αφιέρωσαν τον

χρόνο τους για να μας πουν τις ιστορίες τους και να μοιραστούν αναμνήσεις, να μας λύσουν απορίες, να μας βοηθήσουν να ξετυλίξουμε το κουβάρι της ιστορίας του Εθνικού Τυπογραφείου όπως αυτή παρουσιάζεται σήμερα στο Μουσείο του. Εν ενεργεία και συνταξιούχοι υπάλληλοι του Εθνικού Τυπογραφείου και εξωτερικοί επιστημονικοί συνεργάτες υποστήριξαν, ο καθένας με τον τρόπο του, την ολοκλήρωση του παρόντος καταλόγου. Ιδιαίτερη μνεία, στο σημείο αυτό, θα πρέπει να γίνει στη σύντομη, αλλά απολύτως καθοριστική συμβολή του κ. Κώστα Γιαννόπουλου και των επιμελητριών/διορθωτών των Εκδόσεων Πατάκη που μας έβγαλαν από ανυπερβλήτα, εκ πρώτης όψεως, αδιέξοδα. Ιδιαίτερως ευχαριστούμε τον κ. Χρήστο Λούκο, ιστορικό, ομότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Κρήτης, και τον κ. Ζήσιμο Συνοδινό, ιστορικό - αρχειονόμο, επιστημονικό υπεύθυνο του Ιστορικού Αρχείου Eurobank, για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και τα σχόλιά τους σχετικά με το κείμενο. Ξεχωριστά ευχαριστούμε τη Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς και την προϊσταμένη της κ. Σταυρούλα -Βίλλυ Φωτοπούλου για τον χρόνο, που τόσο γενναιόδωρα μας παραχώρησε προκειμένου να εργαστούμε απρόσκοπτα, ανάμεσα στις άλλες υπηρεσιακές υποχρεώσεις.

Ευχαριστούμε, τέλος, τον Ειδικό Γραμματέα του Εθνικού Τυπογραφείου κ. Δημήτρη Παπαδημητρόπουλο, του οποίου το όραμα για τον σχεδιασμό του Μουσείου μας ένωσε και μας έδωσε τη δυνατότητα να εργαστούμε προς αυτή την κατεύθυνση.

Ελπίζουμε η ανάγνωση του καταλόγου να σας προ(σ)καλέσει να επισκεφτείτε το Μουσείο και να ανακαλύψετε τις ιστορίες του.

Τυπωθήτω, λοιπόν!

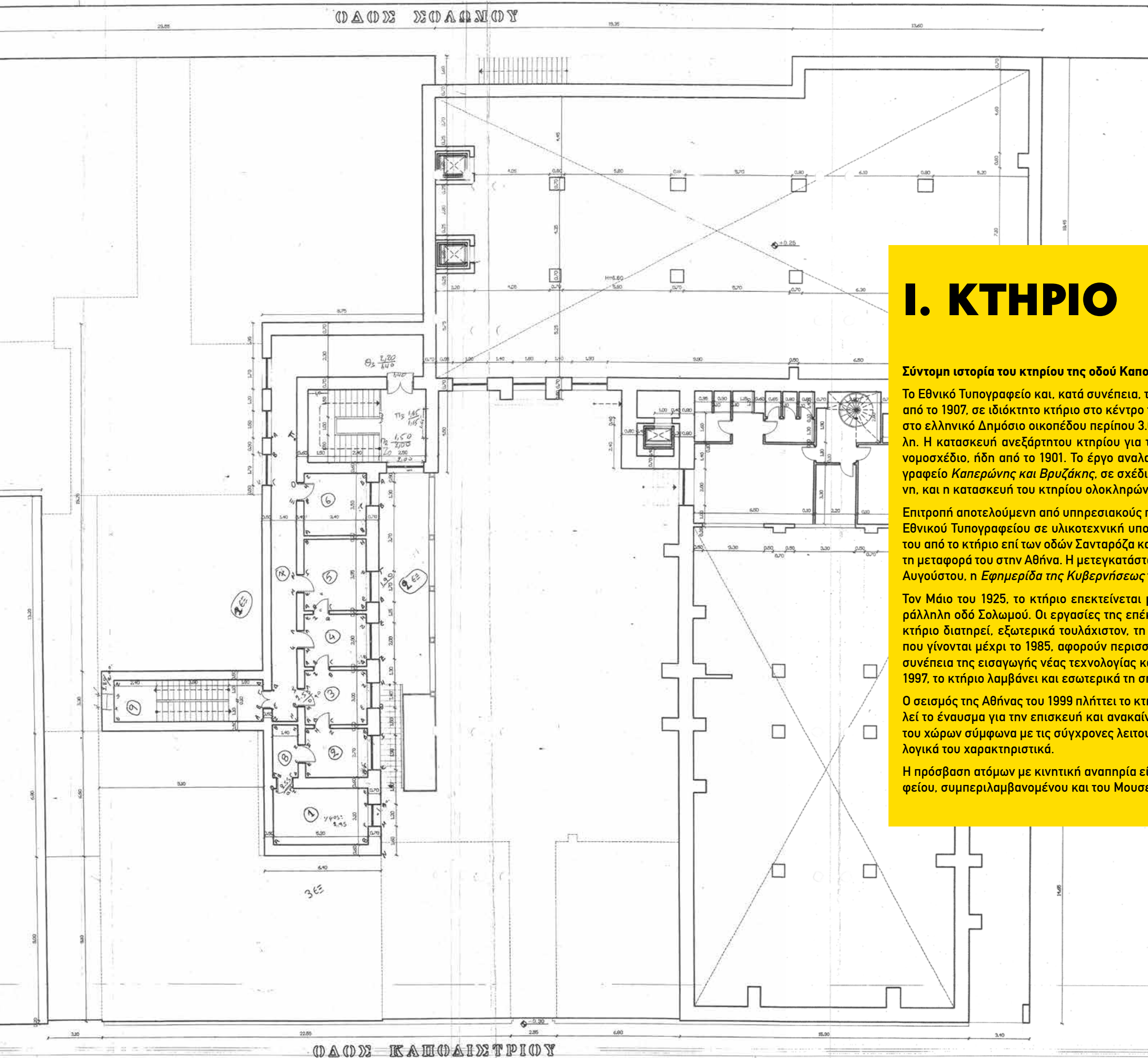
Δήμητρα Κωτούλα,
Αρχαιολόγος - Δρ. Ιστορίας της Τέχνης

Μάρθα Στρούμπου, Μουσειολόγος MSc

Τμήμα Διακοσμητικής ΤΕΙ Αθηνών
 "Πτυχιακή εργασία" 15/10/1993
 ΣΥΝΤ. 2 : ΑΝΔΡΑΣ ΚΑΙΝΩΝ & ΡΟΥΣ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΟΨΗ (ΑΡΙΣΤΕΡΗ)

I. ΚΤΗΡΙΟ

Σύντομη ιστορία του κτηρίου της οδού Καποδιστρίου

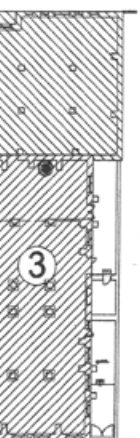
Το Εθνικό Τυπογραφείο και, κατά συνέπεια, το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου στεγάζονται, ήδη από το 1907, σε ιδιόκτητο κτήριο στο κέντρο της Αθήνας, στην οδό Καποδιστρίου 34, μετά από δωρεά στο ελληνικό Δημόσιο οικοπέδου περίπου 3.000 τετραγωνικών μέτρων από τον Ιωάννη Χαλκοκονδύλη. Η κατασκευή ανεξάρτητου κτηρίου για τη στέγαση του Εθνικού Τυπογραφείου προβλέπεται με νομοσχέδιο, ήδη από το 1901. Το έργο αναλαμβάνει, ύστερα από μειοδοτικό διαγωνισμό, το τεχνικό γραφείο *Καπερώνης και Βρυζάκης*, σε σχέδια του μηχανικού δημοσίων έργων, Κωνσταντίνου Βελλίνη, και η κατασκευή του κτηρίου ολοκληρώνεται το 1905.

Επιτροπή αποτελούμενη από υπηρεσιακούς παράγοντες αναλαμβάνει να αποτυπώσει τις ανάγκες του Εθνικού Τυπογραφείου σε υλικοτεχνική υποδομή και να ρυθμίσει τις διαδικασίες μετεγκατάστασής του από το κτήριο επί των οδών Σανταρόζα και Σταδίου γωνία, στο οποίο είχε εγκατασταθεί το 1835 με τη μεταφορά του στην Αθήνα. Η μετεγκατάσταση ολοκληρώνεται το καλοκαίρι του 1907 και, από τις 16 Αυγούστου, η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* τυπώνεται στις νέες εγκαταστάσεις.

Τον Μάιο του 1925, το κτήριο επεκτείνεται με την κατασκευή συμπληρωματικού κτηρίου στην παράλληλη οδό Σολωμού. Οι εργασίες της επέκτασης ολοκληρώνονται στα τέλη του 1927. Από τότε, το κτήριο διατηρεί, εξωτερικά τουλάχιστον, τη σημερινή του μορφή. Οι μικρές κλίμακας επεμβάσεις, που γίνονται μέχρι το 1985, αφορούν περισσότερο στην αναδιάρθρωση των εσωτερικών του χώρων, συνέπεια της εισαγωγής νέας τεχνολογίας και μηχανημάτων. Με το πρόγραμμα εκσυγχρονισμού του 1997, το κτήριο λαμβάνει και εσωτερικά τη σημερινή μορφή του.

Ο σεισμός της Αθήνας του 1999 πλήττει το κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου. Το γεγονός αυτό αποτελεί το έναυσμα για την επισκευή και ανακαίνισή του, καθώς και για την αναδιάρθρωση των εσωτερικών του χώρων σύμφωνα με τις σύγχρονες λειτουργικές ανάγκες, διατηρώντας, πάντα, τα αρχικά μορφολογικά του χαρακτηριστικά.

Η πρόσβαση ατόμων με κινητική αναπηρία είναι εφικτή σε όλους τους χώρους του Εθνικού Τυπογραφείου, συμπεριλαμβανομένου και του Μουσείου του.

ΤΙΑ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ
ΕΙΟ

Ν ΠΟΥ ΠΡΟΚΛΗΘΗΚΑ
ΚΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ

ΤΥΠΩΣΗ

ΚΙΜΑΞ	1:100
Ρ. ΣΧΕΔΙΟΥ	A.03
ΦΑΙΝΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ	KAT-HMOP

ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΣ

No	ΗΜΕΡ.	ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:		ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2000

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

II. ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΑ

Βασικές αρχές και σκεπτικό του μουσειολογικού σχεδιασμού

Η συλλογή

Το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου (ΜΕΤ) είναι τμήμα του Εθνικού Τυπογραφείου (ΕΤ) αρμόδιο για τη φύλαξη, ανάδειξη, συντήρηση και τον εμπλουτισμό της ιστορικής συλλογής του. Πρόκειται, κατά βάση, για ένα θεματικό, τεχνολογικό μουσείο, με κύριο άξονα την εξέλιξη της δημόσιας τυπογραφίας στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, αποτελεί κι έναν χώρο ευρύτερου πολιτισμικού, ιστορικού και κοινωνικοπολιτικού ενδιαφέροντος. Τα εκθέματά του παρακολουθούν και, υπό μία έννοια, οπτικοποιούν την ιστορία του νεότερου ελληνικού κράτους, καθώς και σημαντικούς σταθμούς στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστορίας, με επίκεντρο τις αλλαγές στο τυπωμένο κείμενο, το βιβλίο και τις ιδεολογικές, οικονομικές και κοινωνικές τους προεκτάσεις.

Η ιστορική συλλογή του Εθνικού Τυπογραφείου περιλαμβάνει:

- Μηχανολογικό εξοπλισμό αντιπροσωπευτικό των χειρωνακτικών και μηχανικών τεχνικών της τυπογραφίας, από τα μέσα της δεκαετίας του 1860 έως και την επικράτηση της ηλεκτρονικής εκτύπωσης το 1990.

- Αντιπροσωπευτικά δείγματα και μικρές συλλογές από εξαρτήματα μηχανών και εξοπλισμό, *εφήμερα*² της τυπογραφίας, τυπογραφικές κάσες, συνθετήρια, γραμματσειρές, κοσμήματα, σπάγκους, κοπτικά μαχαίρια κ.ά., απαραίτητα τόσο για τη χειρωνακτική, όσο και τη μηχανική τυπογραφία.

- Ένα σχεδόν πλήρες αρχείο *Φύλλων Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* (ΦΕΚ), από την κυκλοφορία του πρώτου φύλλου της τότε Βασιλικής Εφημερίδας μέχρι σήμερα.

- Εξειδικευμένη βιβλιοθήκη τίτλων σχετικών με την τυπογραφία και την εξέλιξη των τεχνικών της, καθώς και συλλογή εκτυπωτικών εργασιών και δημοσιευ-

μάτων (βιβλία, φυλλάδια, έντυπα, αφίσες, κ.λπ.), που κατά καιρούς τυπώθηκαν στο Εθνικό Τυπογραφείο για να καλυφθούν οι ανάγκες, κυρίως, του ελληνικού Δημοσίου.

- Τεκμήρια ιστορικού ενδιαφέροντος, από αρχεία που τηρούνται στο Εθνικό Τυπογραφείο, όπως το αρχείο κειμένων και δοκιμίων ΦΕΚ, τα αρχεία που αφορούν στο προσωπικό του, στον εξοπλισμό και στο κτήριο, καθώς και μελέτες κάθε είδους για το Εθνικό Τυπογραφείο.

Η συλλογή του Μουσείου παρουσιάζεται σε ένα ενιαίο, συγκροτημένο πλαίσιο που επιτρέπει την απρόσκοπτη περιήγηση και ενθαρρύνει τη συμμετοχικότητα. Τα εκθέματα αντιμετωπίζονται ως ζωντανά τεκμήρια-φορείς πληροφοριών που φωτίζουν και μεταδίδουν, με δεδομένους τους περιορισμούς ενός μουσείου, πολύτιμη γνώση και παραδοσιακές τεχνικές που τείνουν να εξαλειφθούν ή έχουν, οριστικά πια, εγκαταλειφθεί και ξεχαστεί. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται όχι στο αντικείμενο αυτό καθαυτό, ως «άψυχο» μουσειακό έκθεμα, αλλά στην ιστορία που αυτό έχει κάθε φορά να μας διηγηθεί και τις δεδομένες ιστορικές, οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που το γέννησαν και καθόρισαν τη λειτουργία και τη χρήση του. Στο πλαίσιο αυτό, η εξέλιξη της δημόσιας τυπογραφίας στην Ελλάδα αποκτά ευρύτερο ενδιαφέρον, καθώς αναπτύσσεται και σχολιάζεται σε σχέση με τις εθνικές και διεθνείς συνθήκες και εξελίξεις που αναπόφευκτα την καθόρισαν. Έτσι, οι ιδιαίτερες, ξεχωριστές ιστορίες των εκθεμάτων παρακολουθούν και συχνά, φωτίζουν τη γραμμική ιστορική εξέλιξη του νεότερου ελληνισμού, συνδέοντάς την άμεσα και οργανικά με τις ευρωπαϊκές και παγκόσμιες ιστορικές εξελίξεις και ζυμώσεις, μέσω της ανάπτυξης της τεχνολογίας και των τεχνολογικών μεταβολών σε έναν νευραλγικό τομέα για την πρόοδο και την ανάπτυξη, αυτόν της τυπογραφίας.

² Εφήμερα της τυπογραφίας ονομάζονται μικρότερα και μεγαλύτερα εκτυπωτικά προϊόντα (αφίσες, δειγματολόγια κ.ά.), που φανερώνουν την εξέλιξη της τέχνης της τυπογραφίας και τη συσχέτισή της με τα ρεύματα της τέχνης, την εκάστοτε πολιτική και κοινωνική κατάσταση και την εποχή.

Επίκεντρο στη «διαδραστική» αυτή αφήγηση είναι ο άνθρωπος, ο έλληνας τυπογράφος, η ψυχή του Εθνικού Τυπογραφείου, ο αθόρυβος πρωταγωνιστής ενός έργου ευγενούς και δύσκολου. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται η ισχυρή ανθρωπολογική διάσταση μιας, κατά βάση, μηχανολογικής και τεχνολογικής/τεχνικής συλλογής. Παράλληλα, προβάλλονται η τυπογραφική μηχανή και ο εξοπλισμός του τυπογράφου ως κατεξοχήν πολιτισμικά προϊόντα, φορείς ιδεών που σχετίζονται άμεσα, όχι μόνο με τη δεδομένη κάθε φορά ελληνική πραγματικότητα, αλλά, σε μια ευρύτερη προοπτική, με την ίδια την ιστορία της εξέλιξης του πολιτισμού.

Οι στόχοι

Οι στόχοι του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου είναι οι εξής:

- Η διάσωση, συντήρηση και ανάδειξη του μηχανολογικού εξοπλισμού της δημόσιας μηχανικής τυπογραφίας, καθώς και των συλλογών εκτυπωτικών προϊόντων που συνδέονται με αυτήν

- Η διαφύλαξη και, ει δυνατόν, διάδοση της γνώσης γύρω από τις παραδοσιακές τεχνικές της χειροκίνητης και μηχανοκίνητης τυπογραφίας

- Η σύνδεση αυτής της τεχνογνωσίας με το πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι της εκάστοτε εποχής και των συνθηκών κατά την οποία αυτή αναπτύχθηκε

- Η προβολή του ρόλου της τυπογραφίας στην οργάνωση του σύγχρονου ελληνικού κράτους

- Ο ρόλος, ειδικότερα, του Εθνικού Τυπογραφείου, της διοίκησης και του προσωπικού του, στην ιστορική εξέλιξη του νέου ελληνισμού και τη διαμόρφωση των πολιτικών, κοινωνικών και πνευματικών συνθηκών που την καθόρισαν

- Η διερεύνηση της οργανικής διασύνδεσής του με τη σύγχρονη ελληνική πολιτισμική πραγματικότητα και τους τομείς ανάπτυξης της σύγχρονης ελληνικής τυπογραφίας

- Η εξοικείωση και ευαισθητοποίηση του κοινού με τις τεχνικές και τις συνθήκες ενός παραδοσιακού επαγγέλματος, αυτό του τυπογράφου, το οποίο τείνει να ξεχαστεί οριστικά

- Η άρτια παρουσίαση της γραμμής παραγωγής ενός εντύπου, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό των *Φύλλων Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*, του κύριου προϊόντος παραγωγής του Εθνικού Τυπογραφείου.

Η επιλογή του υλικού

Στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου παρουσιάζονται αυθεντικά εργαλεία, μηχανήματα, ο εξοπλισμός τους, καθώς και υλικό σχετικό με την χειροκίνητη και μηχανική τυπογραφία. Όλα τους χρησιμοποιήθηκαν από τους τυπογράφους και τους υπαλλήλους του Εθνικού Τυπογραφείου, από την ίδρυσή του μέχρι την οριστική επικράτηση των σύγχρονων τεχνολογιών που οδήγησαν στην απόσυρση παλαιών τεχνικών και μηχανημάτων. Είναι όλα άρρηκτα συνδεδεμένα με τη λειτουργία του Τυπογραφείου ως φορέα που παρακολούθησε στενά τις ανατροπές που καθόρισαν τις τύχες του νέου ελληνισμού. Εξυπηρέτησαν, σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας του, νευραλγικές κρατικές ανάγκες, ανάγκες του στενού και ευρύτερου δημοσίου τομέα, καθώς και των δημόσιων οργανισμών.

Το σχετικό σε κάθε αίθουσα εκθεσιακό υλικό επιλέχθηκε με μεγάλη προσοχή και ιδιαίτερη φροντίδα. Όσον αφορά στα μηχανήματα, εξ ορισμού εξαιρετικά περίπλοκα στη χρήση και τη λειτουργία τους, επιλέχθηκαν τα πιο αντιπροσωπευτικά από την κάθε ιστορική περίοδο εξέλιξης της τυπογραφίας. Παρουσιάστηκαν όλα με τρόπο ώστε να γίνεται περισσότερο εύληπτη και κατανοητή η λειτουργία, η χρήση τους και το παραγόμενο, σε κάθε περίπτωση, τυπογραφικό ή εκτυπωτικό προϊόν. Πάγκοι εργασίας, η φόρμα/στολή του τυπογράφου, τυπογραφικές ράβδοι και στοιχεία εκτίθενται σε άμεση συνάρτηση με το καθ' αυτό μηχανολογικό εκθεσιακό υλικό. Παράλληλα, και όπου κάτι τέτοιο ήταν δυνατόν, επιχειρήθηκε να συνδεθεί το κάθε μηχανήμα και η λειτουργία του με την εκδοτική πραγματικότητα στη σύγχρονη εποχή των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της ιδιωτικής εκτύπωσης.

Ιδιαίτερη πρόκληση υπήρξε η παρουσίαση των εκθεμάτων. Τόσο η χειροκίνητη, όσο και η μηχανική τυπογραφία βασίζονται στην άρτια και με ακρίβεια επανάληψη συγκεκριμένων τεχνικών και τον επιδέξιο χειρισμό περίπλοκων, βαριών μηχανημάτων. Η ελκυστική παρουσίασή τους βασίστηκε, εκτός των άλλων, και στη συμμετοχική κινητοποίηση των αισθήσεων από την πλευρά του θεατή (αφή των ανάγλυφων τυπογραφικών στοιχείων, ήχος των μηχανών σε λειτουργία), καθώς και στην προσεκτική χρήση εποπτικού και πληροφοριακού υλικού, προκειμένου αυτό να αποτελέσει πηγή γνώσης και, κυρίως, ενδιαφέροντος για τους επισκέπτες.

Την έκθεση «ανοίγει» το πιεστήριο Albion, το παλιότερο μηχανήμα της συλλογής του Μουσείου, που κυριαρχεί στην παγκόσμια τυπογραφία από το 1840, οπότε και κατασκευάζεται, έως τη δεκαετία του 1940 που αποσύρεται.

Το κτήριο

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι, στο μουσειολογικό σχεδιασμό της έκθεσης, το ίδιο το κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου αντιμετωπίστηκε με ξεχωριστή φροντίδα, ως ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο. Πρόκειται για ένα κτήριο ιστορικής σημασίας, το οποίο κατασκευάστηκε ειδικά για αυτόν τον σκοπό. Στεγάζει το Εθνικό Τυπογραφείο για πάνω από εκατό χρόνια, βάζοντας τέλος στις κατά καιρούς μετακινήσεις της έδρας του και αποτελεί, στην ουσία, το ίδιο ένα μουσείο. Καθώς η έκθεση αναπτύσσεται στον δεύτερο όροφό του, ο μουσειολογικός σχεδιασμός εστίασε στο να στρέψει την προσοχή του επισκέπτη και στο κτήριο αυτό καθαυτό με ειδική σήμανση κατά τη διάρκεια της πορείας του προς τις αίθουσες. Ο επισκέπτης του Μουσείου έχει την ευκαιρία να περιηγηθεί και σε άλλους χώρους του, καθώς παρέχεται η δυνατότητα να επισκεφθεί τη σύγχρονη παραγωγική μονάδα του Εθνικού Τυπογραφείου. Έτσι, πέρα από την γνωριμία του με ένα από τα χαρακτηριστικότερα σωζόμενα δείγματα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής στη σημερινή Αθήνα, μπορεί να δημιουργήσει τις δικές του συνδέσεις με τη σύγχρονη ζωή σε αυτό και την τυπογραφική διαδικασία σήμερα.

Το κοινό της έκθεσης

Το κοινό της έκθεσης του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου είναι ποικίλο. Ήδη, πριν από την οργάνωσή της σε μουσείο, τη συλλογή του Εθνικού Τυπογραφείου επισκέπτονταν μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, φοιτητές σχολών συναφούς ενδιαφέροντος μαζί με τους καθηγητές τους, ερευνητές και ειδικότερο κοινό. Σήμερα, το νέο, οργανωμένο πια, Μουσείο φιλοδοξεί να αποτελέσει πόλο έλξης και σημείο συνάντησης για ακόμα μεγαλύτερες ομάδες από τις παραπάνω κατηγορίες και όχι μόνο. Ο συντονισμένος σχεδιασμός και η εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για όλες τις ηλικιακές και μαθησιακές βαθμίδες αποβλέπει σε αυτό. Ομοίως και η «διάθεση», η προσβασιμότητα της συλλογής σε ερευνητικούς φορείς και ιδιώτες ερευνητές που θα εξέφραζαν σχετικό ενδιαφέρον.

Το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου είναι ένα μουσείο ειδικού ενδιαφέροντος. Σήμερα, το Μουσείο προσβλέπει, και αυτός είναι από τους βασικούς στόχους του σχεδιασμού του, να δημιουργήσει σταδιακά το δικό του, νέο κοινό, καλλιεργώντας περαιτέρω τις ήδη υπάρχουσες ευκαιρίες για μάθηση και αποτελώντας τη γόνιμη και ευχάριστη επιλογή για μια επίσκεψη. Κατά συνέπεια,

ο μουσειολογικός σχεδιασμός εστιάζει και φωτίζει τις ιστορικές, κοινωνικοπολιτικές, οικονομικές και, ευρύτερα, πολιτισμικές συνιστώσες της συλλογής, διασφαλίζοντας, παράλληλα, ότι η διευρυμένη πρόσκληση που απευθύνει αφορά ομάδες κοινού με διαφορετικό γνωστικό υπόβαθρο, ηλικία και ενδιαφέροντα, που, όμως, θα κατανοούν, οικειοποιούνται και απολαμβάνουν εξίσου την παρεχόμενη γνώση. Στην προοπτική αυτή, καταβλήθηκε προσπάθεια ώστε το Μουσείο, παρά το αναπόφευκτα έντονο ελληνοκεντρικό του ενδιαφέρον, να προσελκύει και ομάδες κοινού ποικίλων εθνοτήτων και προέλευσης, με μητρική γλώσσα άλλη από τα ελληνικά.

Βασικές αρχές της μουσειολογικής προσέγγισης

Η μουσειολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε, λαμβάνοντας πάντα υπ' όψιν της τους περιορισμούς και τις δυνατότητες του χώρου στον οποίο φιλοξενείται το Μουσείο, στηρίχθηκε σε ορισμένες βασικές εκθεσιακές αρχές:

- Σχεδιάστηκε μια κεντρική νοηματική πορεία και αφήγηση και με βάση αυτή την πορεία τοποθετήθηκαν στο χώρο τα μηχανήματα, τα άλλα εκθέματα σε προθήκες ή μη, καθώς και το εποπτικό υλικό. Κύριος στόχος υπήρξε η διαφύλαξη της συνοχής της έκθεσης και του αφηγηματικού νήματος, η οργανική συνάφεια των παράλληλων αφηγήσεων με τον κορμό της κεντρικής αφήγησης, αλλά και η έμφαση σε εκθέματα που χρήζουν ιδιαίτερης μνείας, χωρίς να διαταράσσεται ο αφηγηματικός ειρμός. Στο πλαίσιο αυτό, ο κύριος θεματικός άξονας ανοίγεται σε πολλούς μικρότερους, ευρύτερους ή ειδικότερους, με αφορμή ένα εκθεσιακό αντικείμενο ή ομάδα σχετικών εκθεμάτων.

- Παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικά μόνο δείγματα των μηχανημάτων και των λοιπών αντικειμένων της συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου, προκειμένου η νοηματική πορεία της έκθεσης να είναι σαφής και παράλληλα, να αποφεύγεται το ενδεχόμενο ο χώρος να φιλοξενεί παραπάνω εκθέματα από όσα μπορεί να υποστηρίξει. Προτεραιότητα υπήρξε η εύκολη και πρόσφορη για τον επισκέπτη περιήγηση στο Μουσείο.

- Η τοποθέτηση των αντικειμένων στους εκθεσιακούς χώρους, στην πλειοψηφία τους πολύπλοκων και άγνωστων για μας μηχανημάτων και εργαλείων, έγινε με γνώμονα τη διευκόλυνση του επισκέπτη, ώστε να αντιληφθεί τον τρόπο χρήσης και λειτουργίας τους, δημιουργώντας εικόνες και λειτουργώντας, όπου υπάρχει η δυνατότητα, με τρόπο αναπαραστατικό.

- Για τον σκοπό αυτό, χρησιμοποιεί πλούσιο οπτικοακουστικό υλικό, κυρίως από το αρχείο του Εθνικού Τυπογραφείου.

- Στο ίδιο πνεύμα, το εποπτικό υλικό που συνοδεύει την έκθεση (βλ. παρακάτω, όπου γίνεται ιδιαίτερη μνεία) ενθαρρύνει μια όσο γίνεται **προσωπική** περιήγηση στις αίθουσες, τα αντικείμενα και τις ιστορίες τους, στο πλαίσιο της ευρύτερης αφήγησης.

- Διασφαλίστηκε, πέρα από τη νοηματική, και η φυσική προσβασιμότητα των επισκεπτών στο Μουσείο. Καταβλήθηκε προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα άρτιο αισθητικά περιβάλλον, το οποίο να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια ευχάριστη και εποικοδομητική μουσειακή εμπειρία.

- Τέλος, έμφαση δόθηκε στον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του Μουσείου και στο ανθρώπινο δυναμικό που εργάζεται γι' αυτό. Σταθερή προτεραιότητα του προσωπικού του Εθνικού Τυπογραφείου που είναι υπεύθυνο για το Μουσείο και τη μουσειακή συλλογή είναι να ανταποκρίνεται, με υπευθυνότητα και συνέπεια, στις ανάγκες των επισκεπτών.

Εποπτικό υλικό

Για την υποστήριξη της κεντρικής αφήγησης και των μικρότερων συναφών αφηγήσεων χρησιμοποιήθηκε πλούσιο εποπτικό και οπτικοακουστικό υλικό. Με την είσοδο του στην πρώτη αίθουσα του Μουσείου, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει σύντομο βίντεο, το οποίο παρουσιάζει με τρόπο εύληπτο, ευσύνοπτο και παραστατικό, την ιστορία του Εθνικού Τυπογραφείου μέσα και από μαρτυρίες υπαλλήλων του, καθώς και τη δύσκολη πορεία για τη συγκρότηση της συλλογής και, αργότερα, του Μουσείου του.

Στην αρχή κάθε εκθεσιακής ενότητας, εισαγωγικά κείμενα πληροφορούν τον επισκέπτη για το περιεχόμενο της αίθουσας. Εκτός από τα κεντρικά αυτά κείμενα, που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της αφήγησης, τα εκθέματα συνοδεύονται από μικρά κείμενα (λεζάντες) ή κάπως πιο διευρυμένα (κειμενολεζάντες), τα οποία δίνουν τη βασική ταυτότητα των αντικειμένων ανοίγοντας την κεντρική αφήγηση σε μικρότερες παράλληλες αναφορές. Για τη σύνταξή τους, ακολουθήθηκαν οι παρακάτω βασικές αρχές:

- Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη σαφή ιεράρχηση της πληροφορίας. Χωρίς να παραλείπονται βασικά στοιχεία που σχετίζονται με την ταυτότητα, λειτουργία και χρήση των εκθεμάτων, καταβλήθηκε προσπάθεια τα κείμενα να είναι λιτά και ευσύνοπτα, άμεσα κατανοητά στον ελάχιστο χρόνο των 30 δευτερολέπτων που, κατά μέσο όρο, δαπανά ο επισκέπτης ενός μουσείου μπροστά σε ένα έκθεμα.

- Λήφθηκε υπ' όψιν ότι πρόκειται για κείμενα προορισμένα να διαβαστούν στον χώρο. Έτσι, αυτά συνδέθηκαν άμεσα, όπου αυτό κατέστη δυνατό, με την πραγματικότητα της εκάστοτε αίθουσας, συναφή αντικείμενα ή ομάδες αντικειμένων, καθώς και με το προβαλλόμενο εποπτικό υλικό (φωτογραφίες, σχέδια, γραφικά κλπ), ενθαρρύνοντας μία μάλλον διαδραστική ανάγνωση.

- Ειδική ορολογία, φράσεις εξειδικευμένες, ξενόγλωσσες ή από την τυπογραφική αργκό ενσωματώνονται στο κείμενο, χωρίς να θυσιάζεται η ολοκληρωμένη παρουσίαση της πληροφορίας, γεγονός που αποτέλεσε πρόκληση για ένα τεχνολογικό μουσείο τόσο ειδικής θεματικής.

- Επιχειρήθηκε συνειδητά οι λεζάντες και οι κειμενολεζάντες να προσφέρουν γνώση και πληροφορία, αλλά και να κινητοποιούν, όπου αυτό είναι δυνατόν, όλες τις αισθήσεις, έτσι ώστε η πρόσληψη του αντικειμένου να γίνεται ευκολότερα και η ανάμνησή του να αποτυπωθεί στον επισκέπτη.

Στην είσοδο κάθε αίθουσας του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, ο επισκέπτης θα συναντήσει μία δεσμίδα από τις ίδιες κάθε φορά καρτέλες. Κάθε μία από αυτές φέρει, συνοδευόμενο από φωτογραφίες, επιπρόσθετο πληροφοριακό υλικό ή εστιάζει σε μία από τις παράλληλες αφηγήσεις που αναπτύσσονται σε συνάρτηση με την κεντρική αφήγηση. Σκοπός τους είναι να ενθαρρύνουν την ανταπόκριση και τη συμμετοχή του επισκέπτη, στο πλαίσιο μιας όσο γίνεται πιο διαδραστικής επίσκεψης. Έτσι, παρέχεται η δυνατότητα στον επισκέπτη να εμβαθύνει σε θέματα της τυπογραφίας, να επιλέξει και να συγκεντρώσει μόνοι του, με δική του πρωτοβουλία, τις καρτέλες εκείνες που αναφέρονται σε όσα τον συγκίνησαν περισσότερο, ενώ στο τέλος της περιήγησής του καλείται να «δέσει» τις καρτέλες, φτιάχνοντας ουσιαστικά μόνοι του το έντυπο του Μουσείου, το οποίο και παίρνει μαζί του φεύγοντας.

Έτσι, ο επισκέπτης ενθαρρύνεται να διηγηθεί και να πάρει μαζί του από το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου τη δική του προσωπική ιστορία.

Κύριες θεματικές ενότητες

Το περιεχόμενο του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου συνοψίζεται στους παρακάτω κύριους θεματικούς άξονες, οι οποίοι και αναπτύσσονται στις αντίστοιχες αίθουσες:

- Η «τυπογραφία των μετάλλων»: Χειρωνακτικές και μηχανικές τεχνικές της τυπογραφίας

- Τα *Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*: Σελίδες της νεότερης ιστορίας

- Το ανθρώπινο δυναμικό: Ο παλμός του Εθνικού Τυπογραφείου

- Εκτυπωτικές και εκδοτικές εργασίες του Εθνικού Τυπογραφείου (πλην των ΦΕΚ).

Εκπαιδευτικά προγράμματα

Η εκπαίδευση βρίσκεται στον πυρήνα της δραστηριότητας όλων των μουσείων. Κάθε μουσείο διαθέτει, ή τουλάχιστον πρέπει να διαθέτει, πολυεπίπεδες, μεταβαλλόμενες και μοναδικές ευκαιρίες για τη διάβιου μάθηση των επισκεπτών του από όλες τις ηλικιακές και γνωστικές ομάδες/βαθμίδες. Η μάθηση στο μουσείο μπορεί να λαμβάνει χώρα με ποικίλους τρόπους: είτε μέσα από μια δομημένη, ομαδική ξενάγηση, είτε μέσα από την ελεύθερη περιήγηση των επισκεπτών στον χώρο. Είναι θεμελιώδες για ένα μουσείο να την ενθαρρύνει, δημιουργώντας όσο το δυνατόν περισσότερες ευκαιρίες για μάθηση και διασκέδαση σε όσο το δυνατόν πιο διευρυμένες και ποικίλες στη σύνθεση και προέλευσή τους ομάδες επισκεπτών (άτομα διαφορετικών ηλικιών, ενδιαφερόντων, δεξιοτήτων, μορφωτικού επιπέδου κλπ).

Το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου θεωρεί την εκπαίδευση θεμελιώδη λειτουργία και υποχρέωσή του, και γι' αυτό καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια να προωθηθεί ο εκπαιδευτικός του ρόλος τόσο στο ευρύτερο, μη ειδικό, όσο και στο ειδικό κοινό. Το Μουσείο, όπως προαναφέρθηκε, επισκέπτονται, κυρίως, μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, φοιτητές σχολών συναφούς ενδιαφέροντος μαζί με τους καθηγητές τους, ερευνητές και ειδικούς. Βασικός στόχος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του είναι να αναδειχθεί σε σημείο συνάντησης για ακόμα μεγαλύτερες ομάδες κοινού, τόσο από τις παραπάνω κατηγορίες όσο και ευρύτερα.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου σχεδιάζονται και αναπτύσσονται σε ποικίλες δράσεις: οργανωμένες ξεναγήσεις, εργαστήρια σχετικά με την τυπογραφία, διαλέξεις, παιχνίδια, διαδραστικές δραστηριότητες, διαγωνισμούς κλπ. Παράλληλα με τα εκπαιδευτικά προγράμματα και σε συνάφεια με αυτά, το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου φιλοδοξεί να συνεργαστεί στενά με άλλους εθνικούς ή διεθνείς φορείς και να συμμετάσχει ενεργά σε διοργανώσεις που προσελκύουν νέο κοινό ή ενθαρρύνουν την ενεργό συμμετοχή του κοινού, όπως η Διεθνής Ημέρα Μουσείων, η Νύχτα Μουσείων, η Διεθνής Ημέρα Αρχείων και οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Σκοποί και στόχοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων:

Οι σκοποί και οι στόχοι του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου αναφορικά με τον εκπαιδευτικό του ρόλο συνοψίζονται στις αρχές της εξωστρέφειας, της ανοιχτής πρόσκλησης στο υπάρχον και το πιθανό, μελλοντικό, κοινό, της συνέργειας με άλλους φορείς και της συμπερίληψης όσο το δυνατόν περισσότερων κοινωνικών ομάδων σε αυτά, μένοντας μακριά από οποιοδήποτε σύστημα διάκρισης. Τα παραπάνω εξυπηρετούνται ήδη εν μέρει, ενώ κεντρικός στόχος είναι να αναπτυχθούν πλήρως τα επόμενα χρόνια γύρω από τους παρακάτω βασικούς άξονες:

1. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου θα συνεχίσουν να εξελίσσονται, να παραμένουν πρωτότυπα και να αφορούν ολοένα και μεγαλύτερες πληθυσμιακές ομάδες, μένοντας, παράλληλα, συνεπή ως προς τον αρχικό και διαχρονικό τους στόχο, που δεν είναι άλλος από την ανάδειξη της συλλογής του.

2. Θα καταβληθεί κάθε δυνατή προσπάθεια τόσο η είσοδος στο Μουσείο, όσο και η συμμετοχή στα εκπαιδευτικά προγράμματα να παραμείνουν δωρεάν. Παράλληλα, προσφέροντας διαλέξεις, περιοδικές εκθέσεις, μια μεγάλη ποικιλία hands on³ εργασιών για παιδιά, εφήβους και ενήλικες το Μουσείο στοχεύει να αποτελέσει χώρο μάθησης, ελεύθερης έκφρασης και δημιουργίας. Σε αυτή την κατεύθυνση, προγραμματίζεται η δημιουργία μουσειοσκευής, ώστε το Μουσείο Εθνικού Τυπογραφείου να μπορεί να «ταξιδεύει» παντού στην Ελλάδα.

3. Καταβάλλεται συνεχής φροντίδα να ανανεώνεται και να ενημερώνεται συνεχώς ο ήδη πλούσιος ιστότοπος του Εθνικού Τυπογραφείου. Στο πλαίσιο αυτό, προγραμματίζεται το Μουσείο να καταλάβει σημαντική θέση σε αυτή με την προβολή τόσο των εκθεσιακών του ενότητων και αντικειμένων, της κύριας αφήγησης και των παράλληλων αφηγήσεων, όσο και των σχετικών, κυρίως εκπαιδευτικών και επιμορφωτικών δράσεων που κατά καιρούς θα διοργανώνει.

4. Η ανάπτυξη και διατήρηση συνεργειών και συνεργασιών με άλλους πολιτιστικούς φορείς και οργανισμούς θα εξακολουθήσει να βρίσκεται στις προτεραιότητες του Μουσείου. Συνεργασίες με ιδρύματα και μουσεία παρόμοιας θεματικής, πανεπιστημιακές σχολές, ερευνητικούς φορείς και επιστήμονες, διευθύνσεις πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενδιαφερόμενα σωματεία και σωματεία ΑμΕΑ αναμένεται να εντάξουν το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου στην ελληνική πολιτισμική πραγματικότητα, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να πειραματίζεται και να εξελίσσει συνεχώς τις πρακτικές του.

³ πρακτικών, απτικών

5. Χωρίς να υπονομεύεται η ποικιλομορφία και το εύρος των εκπαιδευτικών δράσεων, ιδιαίτερα έμφαση θα συνεχίσει να δίνεται σε ενέργειες που αποσκοπούν στη διαφύλαξη της τεχνογνωσίας σχετικά με τις τεχνικές της τυπογραφίας και τον χειρισμό των μηχανημάτων που εκτίθενται. Η λειτουργία των μηχανημάτων της συλλογής από εθελοντές, εν ενεργεία ή συνταξιούχους υπαλλήλους του Εθνικού Τυπογραφείου, η συντήρησή τους, η διαφύλαξη και συντήρηση του εξοπλισμού της χειροκίνητης και μηχανικής τυπογραφίας, η εκπαίδευση νεότερων στις τεχνικές της τυπογραφίας υπολογίζεται να κρατήσουν ζωντανή τη γνώση γύρω από παραδοσιακούς τρόπους και τεχνικές που έχουν πια εγκαταλειφθεί και υπάρχει ορατός ο κίνδυνος να εξαφανιστούν. Προς αυτή την κατεύθυνση, το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου ήδη οργανώνει προφορικές συνεντεύξεις με παλιούς εργαζομένους στο Εθνικό Τυπογραφείο, προκειμένου να διασωθούν οι μνήμες και η σημαντική, μοναδική εμπειρία τους.

6. Η αξιοποίηση του πλούσιου υλικού της συλλογής που δεν εκτίθεται, καθώς και του Αρχείου και της Βιβλιοθήκης του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, είναι κομβικά για την επίτευξη των παραπάνω στόχων. Υπάρχει η δέσμευση για τον συνεχή εμπλουτισμό και ανανέωσή τους, καθώς και η αξιοποίησή τους στο πλαίσιο των παραπάνω στόχων. Η συνεχής επιμόρφωση σχετικά με θέματα συντήρησης όχι μόνο του μηχανολογικού εξοπλισμού, αλλά και του αρχείου και των λοιπών, χαρτών και μη, αντικειμένων, προβλέπεται να παρατείνει τη ζωή και τη χρήση τους, σε συνδυασμό με την σταδιακή ψηφιοποίησή τους.

7. Διασφαλίζεται η συνεχής επιμόρφωση του προσωπικού του Μουσείου, προκειμένου να εξασφαλισθεί η ομαλή λειτουργία του, η επιτυχής πραγματοποίηση των ποικίλων του δράσεων, καθώς και, κυρίως, η μεγιστοποίηση της εμπειρίας των επισκεπτών. Σε αυτό το πλαίσιο, το προσωπικό του προβλέπεται να συμμετέχει σε σεμινάρια και διαλέξεις ανταλλάσσοντας ορθές πρακτικές, μεθόδους και ιδέες με επαγγελματίες από άλλα μουσεία και φορείς.

Η Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου

Ο βασικός στόχος της Βιβλιοθήκης του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου είναι να μπορεί να παρέχει την απαραίτητη τεκμηρίωση για το τυπογραφικό και εκδοτικό έργο του Εθνικού Τυπογραφείου

και να υποστηρίζει το έργο του προσωπικού του, του Αρχείου και του Μουσείου, διευκολύνοντας, παράλληλα, την ιστορική έρευνα.

Τα περισσότερα μουσεία μπορούν να κατέχουν, εκθέτουν και αποθηκεύουν έναν μικρό μόνο αριθμό αντικειμένων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Βιβλιοθήκη λειτουργεί συμπληρωματικά, καλύπτοντας τυχόν κενά στην αφήγηση και δίνοντας περισσότερες πληροφορίες και παραδείγματα για αντικείμενα και τεχνικές που δεν παρουσιάζονται επαρκώς στο Μουσείο.

Τα μουσεία, ως δοχεία συλλογικής μνήμης, φέρουν την ευθύνη της διατήρησης, συντήρησης, αποκατάστασης, τεκμηρίωσης, παρουσίασης των αντικειμένων, τεχνικών, ιδεών του παρελθόντος. Η Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου μπορεί να προσφέρει τα μέγιστα, διευκολύνοντας την έρευνα και δίνοντας στο κάθε ξεχωριστό αντικείμενο «φωνή», προκειμένου αυτό να διηγηθεί την ιστορία του.

Στην περίπτωση του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, το βιβλίο δεν χρησιμοποιείται μόνο ως μέσο τεκμηρίωσης: το βιβλίο εδώ έχει την επιπρόσθετη ιδιότητα να φέρει, ως αντικείμενο πια, σημαδία της εξέλιξης της τυπογραφικής τέχνης στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Το βιβλίο αντιμετωπίζεται ως το μέσο με το οποίο η ανθρώπινη σκέψη επικοινωνείται, μοιράζεται και μεταφέρεται, και, παράλληλα, ως μέσο παρατήρησης της εξέλιξης των τυπογραφικών μεθόδων, που είναι ακριβώς το αντικείμενο του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου.

Η Βιβλιοθήκη του Μουσείου αποζημιώνει τον ερευνητή για όποιες ελλείψεις σε αντικείμενα ή πληροφοριακό υλικό μπορεί να συναντήσει, και λειτουργεί, επίσης, ως ειδικό αρχείο για εφήμερα, φυλλάδια, μονόφυλλα και άλλα χαρτώα τεκμήρια, που, συνήθως, δε βρίσκουν χώρο στις δημόσιες βιβλιοθήκες, αφήνοντας έτσι να χαθεί πολύτιμο υλικό για τον ιστορικό του μέλλοντος.

Η Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου περιλαμβάνει μεγάλη ποικιλία από εκδοτικές εργασίες του Εθνικού Τυπογραφείου για τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, εκπαιδευτικά συγγράμματα, λευκώματα, φυλλάδια, ημερολόγια, σημαντικές εκδόσεις που αφορούν στο κράτος και τη δημόσια διοίκηση, αλλά και εργασίες υψηλής εκδοτικής τέχνης και δείγματα σύγχρονης εκτυπωτικής δραστηριότητας.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

III. ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Βασικές αρχές και σκεπτικό του μουσειογραφικού σχεδιασμού

Ο σχεδιασμός μιας μουσειακής έκθεσης αποτελεί πάντοτε καθαρή πρόκληση. Στην ουσία, πρόκειται για την προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα ελκυστικό περιβάλλον το οποίο, μένοντας πιστό στην αυστηρά «μουσειακή» αποστολή του, να επικοινωνεί, με τρόπο εύληπτο και ταυτόχρονα ελκυστικό, τον κεντρικό θεματικό άξονα της συλλογής του μουσείου που καλείται να υπηρετήσει, καθώς και τις επιμέρους θεματικές που αναπτύσσονται γύρω από αυτόν. Έτσι, στους πρωταρχικούς στόχους μιας μουσειακής έκθεσης, ειδικά της μόνιμης, είναι τόσο η διαφύλαξη, προστασία και ανάδειξη των αντικειμένων που εκτίθενται, όσο και η δημιουργία με υλικά μέσα ενός χώρου ευχάριστου, δελεαστικού, που απευθύνεται ισότιμα στον εκάστοτε επισκέπτη. Οι μουσειακές εκθέσεις είναι προσανατολισμένες στη μάθηση, τον αναστοχασμό, την εκπαίδευση και, γενικότερα, την αποδοχή από όσο το δυνατόν ευρύτερο κοινό. Οφείλουν να παρακολουθούν τις κοινωνικές, πνευματικές και τεχνολογικές εξελίξεις τόσο σε τοπικό, όσο και σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, προκειμένου η εικόνα του συμβατικού μουσείου να αλλάζει συνεχώς. Τα σύγχρονα μουσεία δουλεύουν όλο και πιο σκληρά, τα τελευταία χρόνια, για να πείσουν το κοινό να τους διαθέσει την ενέργεια, τον ενθουσιασμό και τον χρόνο του σε μια εποχή που κατακλύζεται από εικόνες και δελεαστικά θεάματα κάθε είδους.

Σ' αυτή την κατεύθυνση, το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου υιοθέτησε έναν εκθεσιακό σχεδιασμό με στόχο ένα πολυσύνθετο εκθεσιακό περιβάλλον, συνδυάζοντας παραδοσιακές και σύγχρονες εκθεσιακές πρακτικές και μεθόδους. Έτσι, τα εκθέματα, ο χώρος του Μουσείου στο σύνολό του, τίθενται στην υπηρεσία της αφήγησης, της κεντρικής ιστορίας και των επιμέρους αφηγήσεων που υποστηρίζονται από αυτή και, κατ' επέκταση, στην υπηρεσία του κοινού του.

Γενικές αρχές του μουσειογραφικού σχεδιασμού

Ο μουσειογραφικός σχεδιασμός του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου αναπτύχθηκε με βάση τους παρακάτω στόχους:

- Ανάδειξη και αξιοποίηση του μέγιστου αριθμού αντικειμένων από τις συλλογές του Μουσείου (τυπογραφικά μηχανήματα, συνοδευτικά τους εξαρτήματα, τυπογραφικός εξοπλισμός της χειρωνακτικής τυπογραφίας, αρχειακά τεκμήρια, βιβλία και εκδόσεις)
- Αξιοποίηση του διαθέσιμου χώρου στο ιστορικό κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου με γνώμονα δύο άξονες: α) την πλήρη ανάπτυξη της συλλογής, σύμφωνα με το μουσειολογικό σενάριο και β) την απρόσκοπτη περιήγηση των επισκεπτών στους χώρους του Μουσείου
- Διαμόρφωση του εκθεσιακού περιβάλλοντος σύμφωνα με τις σύγχρονες οδηγίες για τη διατήρηση ευαίσθητων εκθεμάτων, κυρίως των μηχανημάτων και του συνοδευτικού τους εξοπλισμού, καθώς και του αρχειακού υλικού (φωτισμός, περιορισμός του ηλιακού φωτός, φίλτρα, προθήκες, φροντισμένος τρόπος έκθεσης)
- Διαμόρφωση ενιαίας οπτικής ταυτότητας του χώρου του Μουσείου και του εποπτικού υλικού με τη χρήση συγκεκριμένων, επαναλαμβανόμενων χρωμάτων, συμβόλων, γραμματοσειρών
- Δημιουργία ασφαλούς και αρμονικού περιβάλλοντος για την περιήγηση των επισκεπτών
- Εύκολη και ασφαλής πρόσβαση στον εκθεσιακό χώρο για όσο το δυνατόν μεγαλύτερα τμήματα του κοινού (ΑμΕΑ, παιδιά προσχολικής ηλικίας, άτομα τρίτης ηλικίας κλπ)
- Καθαρές σχεδιαστικές γραμμές και πρωτοτυπία αναφορικά με το εποπτικό υλικό του Μουσείου

- Χρήση ερμηνευτικών μέσων που επιτρέπουν και ενθαρρύνουν τη βιωματική ψυχαγωγική μάθηση και υποστηρίζουν τη δημιουργία συνθηκών για πολλαπλές, διαφορετικές αναγνώσεις και ερμηνείες των εκθεμάτων από τον επισκέπτη

- Σεβασμό στο ιστορικό διατηρητέο κτήριο, στο οποίο φιλοξενείται η έκθεση, καθώς και στις λειτουργικές ανάγκες της παραγωγικής μονάδας του Εθνικού Τυπογραφείου, η οποία παραμένει σε πλήρη λειτουργία

- Οργάνωση του εποπτικού υλικού (κείμενα, φωτογραφίες, βίντεο, καρτέλες κλπ) με τρόπο τέτοιο, ώστε να εξυπηρετείται η ερμηνευτική ενόπτη της έκθεσης, παράλληλα με τη διεύρυνση της αφήγησης και την ανάπτυξη των συμπληρωματικών αφηγήσεων

- Οργάνωση της μόνιμης έκθεσης με τρόπο τέτοιο, ώστε να επιτρέπεται η ανανέωσή της, δηλαδή να «φωτίζονται» διαφορετικές κάθε φορά πτυχές της, όπως τυπογραφικές τεχνικές, μηχανήματα ή αρχαιακά αντικείμενα μέσα από το εποπτικό υλικό και τα προσφερόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα, προκειμένου το Μουσείο να έχει πάντα κάτι καινούργιο να προσφέρει σε παλιούς και νέους επισκέπτες

- Μέριμνα για τον πιθανό μελλοντικό εμπλουτισμό της μουσειακής συλλογής και των εκτιθέμενων αντικειμένων, υποστηρικτικά της κεντρικής αφήγησης και των επιμέρους αφηγήσεων, χωρίς να διαταράσσεται ο κύριος κορμός του μουσειολογικού σεναρίου.

Επεμβάσεις στο κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου

Σχεδιασμός της έκθεσης

Το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου φιλοξενήθηκε, σχεδόν αβίαστα και φυσικά, στη μεγάλη αίθουσα του δεύτερου ορόφου του ιστορικού του κτηρίου. Η αίθουσα είχε ήδη χρησιμοποιηθεί για την αποθήκευση του ιστορικού μηχανολογικού εξοπλισμού του Εθνικού Τυπογραφείου που είχε τεθεί εκτός λειτουργίας με την επικράτηση της ηλεκτρονικής εκτύπωσης. Η ανάπτυξη του Μουσείου επέβαλε λίγες σχετικά επεμβάσεις στο κτήριο. Δύο ήταν οι βασικοί άξονες του σχεδιασμού αυτών των επεμβάσεων:

- Η διατήρηση της φυσιογνωμίας και της χρήσης του κτηρίου του Εθνικού Τυπογραφείου στο σύνολό του ως παραγωγική μονάδα και

- Η εύρυθμη λειτουργία στο κτήριο ενός μουσείου, με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

Ο σχεδιασμός του χώρου, η οριστική τοποθέτηση των μηχανημάτων, των προθηκών και των λοιπών εκθεμάτων βασίστηκε στην νοηματική πορεία, στο αφήγημα του Μουσείου. Απώτερος στόχος ήταν η αρτιότητά του τόσο σε επίπεδο λειτουργικό, όσο και αισθητικό. Η εποικοδομητική συνεργασία του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου με το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, και συγκεκριμένα, με τη Διεύθυνση Νεότερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (σήμερα Διεύθυνση Νεότερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς), κατέστησε δυνατή την ολοκλήρωση του απαιτητικού αυτού εγχειρήματος: της επανέκθεσης της ιστορικής συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου. Η συνεργασία με εξειδικευμένους εξωτερικούς επιστημονικούς συνεργάτες και φορείς συνέβαλε, με τη σειρά της, σημαντικά σε αυτό.

Τόσο η επιλογή του υλικού, όσο και η οργάνωση των χώρων του Μουσείου, ο γραφιστικός σχεδιασμός και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, η επιλογή των χρωμάτων, οι προθήκες, το εποπτικό και οπτικοακουστικό υλικό, όλα τους συντελούν στη δημιουργία μιας μουσειακής εμπειρίας που σκοπό έχει να καταβυθίσει τους επισκέπτες στον κόσμο, ή μάλλον, στους κόσμους της τυπογραφίας.

Το κίτρινο χρώμα είναι αυτό που επιλέχθηκε ως το βασικό χρώμα της έκθεσης. Είναι το χρώμα που χρησιμοποιείται σε όλες τις αίθουσες, στο εποπτικό υλικό, και κυριαρχεί στην προβολή που υποδέχεται τον θεατή στην πρώτη αίθουσα του Μουσείου. Με την ένταση στον τόνο του, ορίζει σαφώς τον χώρο που καταλαμβάνει το Μουσείο μέσα στο κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου. Παράλληλα, ως ιδιαίτερα προκλητικό, ενοποιεί τις αίθουσες, δημιουργώντας έναν ενιαίο και μαζί ξεχωριστό χώρο μέσα στον χώρο. Το κίτρινο επιλέχθηκε έναντι άλλων χρωμάτων και γιατί έρχεται σε ευθεία αντίθεση με το γκρι που χρησιμοποιήθηκε στους τοίχους για να αναπαραστήσει το περιβάλλον του τυπογραφείου την περίοδο που οι μονοτυπικές και λινοτυπικές μηχανές βρίσκονταν σε πλήρη λειτουργία, γεμίζοντας το κτήριο με καπνό και μαυρίζοντας τους τοίχους. Το δάπεδο του Μουσείου, το οποίο αρχικά μας προβλημάτισε, ένα παλιό και λεκιασμένο βιομηχανικό δάπεδο, μας έδωσε τελικά την απάντηση για το πώς έπρεπε να το αντιμετωπίσουμε: Διατηρήθηκε σε αρκετό ποσοστό η αρχική φθορά που του προκάλεσε η αδιάκοπη λειτουργία βαριών και απαιτητικών μηχανημάτων, αλλά, ταυτόχρονα, έγιναν παρεμβάσεις, προκειμένου να εξασφαλιστεί η προστασία των εκθεμάτων, η ουδετερότητα ενός περιβάλλοντος χώρου που θα τόνιζε την παρουσία τους και η απρόσκοπτη περιήγηση του επισκέπτη σε αυτόν.

Με ιδιαίτερη μέριμνα δημιουργήθηκε ένα περιβάλλον που να προστατεύει τα ευαίσθητα στην φθορά, την υγρασία και τις κλιματικές αλλαγές εκθέματα. Στα ανοίγματα των παραθύρων τοποθετήθηκαν στόρια μερικής σκίασης στο χρώμα των τοίχων, για την αποφυγή φθοράς των αντικειμένων από την ηλιακή ακτινοβολία και για την περαιτέρω ενοποίηση του χώρου. Παράλληλα, κλείστηκαν τα εσωτερικά ανοίγματα μεταξύ των χώρων και κοσμήθηκαν με μοτίβα, τυπογραφικούς χαρακτήρες συγκεκριμένα, που παραπέμπουν ευθέως στην παραδοσιακή χειροκίνητη τυπογραφία και συνάδουν απόλυτα και οργανικά με το υλικό που εκτίθεται και με τη μουσειακή αφήγηση.

Η διάταξη των μηχανημάτων, των λοιπών εκθεμάτων, των προθηκών και του εποπτικού υλικού, ακολουθώντας πιστά το μουσειολογικό σενάριο, «εκφράστηκε» στον χώρο με γνώμονα τη δημιουργία μιας εύληπτης πορείας για ποικίλο, ετερόκλητο και διαφορετικών απαιτήσεων κοινό, καθώς και τη δυνατότητα της απρόσκοπτης περιήγησής του στις αίθουσες. Δόθηκε, έτσι, ιδιαίτερη έμφαση σε χαρακτηριστικά εκθέματα ή ομάδες εκθεμάτων, σε κάθε αίθουσα, που εκπροσωπούν πιο εύγλωττα τον χαρακτήρα της έκθεσης και τον κεντρικό άξονα της αφήγησης.

Η κύρια και πιο γνωστή εκτυπωτική εργασία του Εθνικού Τυπογραφείου από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του είναι τα *Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* (ΦΕΚ). Η λειτουργία του Εθνικού Τυπογραφείου υπήρξε και, σε μεγάλο βαθμό, ακόμη είναι συνώνυμη με την έκδοσή τους. Τα αξιοποιήσαμε, λοιπόν, μουσειογραφικά, ως ένα ακόμα συνδετικό στοιχείο μεταξύ των χώρων του Μουσείου, αναδεικνύοντας, ταυτόχρονα, τη σπουδαιότητά τους για τη λειτουργία του τυπογραφείου και φυσικά, τον κομβικό τους ρόλο στην οργάνωση του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Στην κατεύθυνση αυτή, τυπώθηκαν σημαντικά ΦΕΚ (όπως, για παράδειγμα, το πρώτο ΦΕΚ του 1833, καθώς και άλλα στα οποία είναι φανερές οι μορφολογικές αλλαγές που τα ΦΕΚ έχουν υποστεί, ανάλογα με τις ιστορικές και πολιτειακές αλλαγές και ανατροπές από την εποχή της πρώτης έκδοσής τους μέχρι σήμερα) και στερεώθηκαν με χρονολογική σειρά στο ταβάνι του διαδρόμου που οδηγεί από τη μία αίθουσα στην άλλη. Με αυτό τον τρόπο, ο επισκέπτης μπορεί να ακολουθήσει αυτά ως οδηγό για την περιήγησή του στο Μουσείο και, παράλληλα, να τα μελετήσει και να εντοπίσει τις μεταξύ τους διαφορές. Το κίτρινο χρώμα στο κάτω μέρος των εκτυπώσεων αυτών τις συνδέει με το υπόλοιπο εποπτικό υλικό και κάνει τις συνοδευτικές τους λεζάντες πιο ευανάγνωστες.

Πορεία του επισκέπτη στο Μουσείο

Η ανάπτυξη της συλλογής με τρόπο τέτοιο που να αποτελεί μία δομημένη ιστορία, όπως αυτή περιγράφεται στη μουσειολογική μελέτη, είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο συντάχθηκε η μουσειογραφική μελέτη. Η πορεία του κοινού στους χώρους του Μουσείου επιτρέπει στον επισκέπτη να κατανοήσει τη δομή της λειτουργίας του Εθνικού Τυπογραφείου διαχρονικά, αλλά και να αντιληφθεί τα πρακτικά ζητήματα που συνεπάγεται η ένταξη ενός μουσείου σε ένα κτήριο προορισμένο για άλλη χρήση, στο οποίο μάλιστα εδράζονται και λειτουργούν κανονικά μέχρι σήμερα όλες οι υπηρεσίες του Εθνικού Τυπογραφείου.

Η διαδρομή της επίσκεψης στο Μουσείο καθορίζεται από τον διαθέσιμο χώρο και τη νοηματική δομή της έκθεσης. Οι βασικές θεματικές ενότητες διακρίνονται χωρικά και αναπτύσσονται σε ξεχωριστές αίθουσες η κάθε μία, στις οποίες φιλοξενούνται περισσότερες υποενότητες, «ανοίγοντας» την αφήγηση σε επιμέρους σπονδυλωτές αφηγήσεις.

Το είδος των εκθεμάτων καθόρισε σε μεγάλο βαθμό την κατανομή των διαφορετικών θεματικών ενοτήτων στους διαθέσιμους χώρους. Τα τυπογραφικά μηχανήματα, λόγω μεγάλου όγκου και βάρους, συγκεντρώθηκαν στη μεγάλη κεντρική αίθουσα του Μουσείου. Αρκετά βρίσκονταν ήδη εκεί, λόγω της λειτουργίας του χώρου αυτού, άτυπα ως μουσείο, από το 1995. Η κατανομή των υπόλοιπων θεματικών ενοτήτων έγινε τόσο με βάση την προηγούμενη χρήση των χώρων που ήταν διαθέσιμοι, όσο και με βάση τις δυνατότητές τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην αίθουσα των ΦΕΚ, αυτό συνεπαγόταν περιορισμό των μετακινήσεων ευαίσθητων εκθεμάτων, άρα και, την αποφυγή ενδεχόμενης φθοράς τους.

Η πορεία του επισκέπτη, καθορισμένη από το μουσειολογικό σενάριο, ορίζεται σαφώς στον χώρο, κάτι που κρίνεται απαραίτητο, καθώς η ανάπτυξη των αιθουσών του Μουσείου δεν είναι η ιδανική. Για παράδειγμα, συναντά κανείς αντιδιαμετρικά της εισόδου όχι την πρώτη, αλλά την τελευταία αίθουσα της μουσειολογικής πορείας, όπως αυτή προτείνεται από τη νοηματική δομή της έκθεσης. Το ζήτημα αυτό, ωστόσο, αντιμετωπίστηκε ως άλλη μία πρόκληση. Εμπνεόμενοι από τα κινητά τυπογραφικά στοιχεία της χειρωνακτικής τυπογραφίας, δώσαμε στις αίθουσες, εκτός από τους τίτλους των αντίστοιχων θεματικών ενοτήτων, και ένα χαρακτηριστικό, συνοδευτικό κεφαλαίο γράμμα, λύνοντας, έτσι, το πρόβλημα της σαφούς παρουσίασης της πορείας για τον επισκέπτη.

Έτσι, με σαφή σήμανση, η περιήγηση προτείνεται να ξεκινά από την αίθουσα Α, στην οποία αναπτύσσεται η ενότητα «Η τυπογραφία των μετάλλων: Χειρωνακτικές και μηχανικές τεχνικές της τυπογραφίας». Η περιήγηση του επισκέπτη συνεχίζεται, κατά σειρά, στις αίθουσες Β «Φύλλα Εφημερίδος της Κυβερνήσεως: Σελίδες της νεότερης ιστορίας», Γ «Ο παλμός του Εθνικού Τυπογραφείου» και Δ «Στην υπηρεσία του κράτους και του πολίτη».

Εποπτικό υλικό

Το εποπτικό υλικό του Μουσείου περιλαμβάνει εισαγωγικά κείμενα για κάθε ενότητα στην είσοδο κάθε αίθουσας, μικρά επεξηγηματικά κείμενα στα κύρια σημεία της έκθεσης, λεζάντες και κειμενολεζάντες, καθώς και φωτογραφίες και σκίτσα, που τοποθετούνται αυτόνομα ή σε συνάφεια με το κείμενο. Ο σχεδιασμός υπηρετεί απόλυτα την ανάπτυξη της έκθεσης, όπως αυτή καθορίζεται με βάση το μουσειολογικό σενάριο. Ως πρωταρχικός στόχος, δηλαδή, τέθηκε το εποπτικό υλικό να λειτουργεί υποστηρικτικά των εκθεμάτων, οριοθετώντας τις θεματικές ενότητες και διανθίζοντας την κεντρική αφήγηση με παράλληλες συναφείς αφηγήσεις. Σχεδιάστηκε στο σύνολό του από το γραφιστικό Τμήμα του Εθνικού Τυπογραφείου. Η προϋπάρχουσα, εμπειρική και πολύχρονη εξοικείωση της ομάδας σχεδιασμού με τα μηχανήματα, τον εξοπλισμό, το εργασιακό περιβάλλον, τον κύκλο εργασιών του Εθνικού Τυπογραφείου, εν γένει, αλλά και της χώρους στους οποίους αναπτύσσεται η έκθεση συνέβαλε στην αρτιότερη εκτέλεση και την πλήρη σύμπλευσή του με τις «απαιτήσεις» του μουσειολογικού σχεδιασμού που θα μπορούσαν να συνοψισθούν στην αβίαστη, οργανική διασύνδεσή του με τα αντικείμενα που εκτίθενται σε κάθε αίθουσα. Κείμενα και λεζάντες/κειμενολεζάντες συντάχθηκαν από την αρχή, όσο γίνεται πιο εύληπτα και ευσύνοπτα, με βάση αναλυτικές τεκμηριωμένες πληροφορίες και την ταυτότητα των αντικειμένων, όπως αυτή καθορίζεται και περιγράφεται διεξοδικά και με ακρίβεια στις καρτέλες της αναλυτικής καταγραφής τους. Οι καρτέλες που συντάχθηκαν από κλιμάκιο αρχαιολόγων, συντηρητών και λαογράφων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, καθώς και από ειδικούς με το αντικείμενο εξωτερικούς συνεργάτες, αποτέλεσαν την απαραίτητη βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε τόσο το μουσειολογικό σενάριο, όσο και η μετέπειτα εφαρμογή του, ο μουσειογραφικός σχεδιασμός.

Η χρήση φωτογραφιών, γραφημάτων και σχεδιαγραμμάτων ανάμεσα στα κείμενα, γίνεται με σύνεση: χωρίς να παρεμποδίζει τη ροή της ανάγνωσης.

Φιλοδοξεί να την καταστήσει περισσότερο ανάγλυφη και ενδιαφέρουσα. Γραφίστριες του Εθνικού Τυπογραφείου, σχεδίασαν και κατασκεύασαν εξαρχής τα πανέλα (Α3) στα οποία τοποθετήθηκαν τα εισαγωγικά κείμενα σε κάθε αίθουσα. Τόσο τα πανέλα, όσο και οι λεζάντες αξιοποιούν τις δυνατότητες και τους περιορισμούς της κάθε αίθουσας ξεχωριστά. Χρησιμοποιήθηκαν, όπου κρίθηκε αναγκαίο, ήπιες αλλά διακριτές σχεδιαστικά παρεμβάσεις (σχέδια, γραφιστικά, αναπαραστάσεις κλπ), κυρίως ασπρόμαυρες, προκειμένου να τονίζεται μεν η απαραίτητη πληροφορία και να υποστηρίζεται η αφήγηση, αλλά ταυτόχρονα, να μην διαταράσσεται το ουδέτερο περιβάλλον στους χώρους του Μουσείου που επιτρέπει την ανάδειξη των εκθεμάτων.

Οι λεζάντες των εργαλείων και μηχανημάτων που βρίσκονται εκτός των προθηκών είναι κι αυτές κίτρινες, σε μια προσπάθεια να ξεχωρίζουν από τους μεγάλους, σκούρους όγκους των μηχανημάτων και από το μέγεθός τους. Τοποθετήθηκαν σε σημεία που διευκολύνουν τους επισκέπτες να τις παρατηρήσουν και χρησιμοποιήθηκαν γραμματοσειρές τέτοιες και σε τέτοιο μέγεθος, ώστε να είναι δυνατόν αυτές να διαβάζονται και να μελετώνται με ευκολία (CF Daphne των 18 και 13,5 στιγμών). Ιδιαιτερότητα του μουσειογραφικού σχεδιασμού, που υπαγορεύεται και αυτή από τη μουσειολογική μελέτη και τις απαιτήσεις της, είναι οι αυτόνομες καρτέλες που ο επισκέπτης βρίσκει στην είσοδο κάθε αίθουσας. Οι καρτέλες περιλαμβάνουν πρόσθετο πληροφοριακό υλικό, διευρύνοντας την κεντρική αφήγηση, και ο επισκέπτης μπορεί να πάρει φεύγοντας μαζί του όσες από αυτές τον ενδιαφέρουν (ή και όλες). Όσον αφορά στον γραφιστικό τους σχεδιασμό, αυτός ακολουθεί, από την άποψη της γραμματοσειράς και της κατανομής σχεδίων ή φωτογραφιών σε αυτές, όμοιες βασικές αρχές με εκείνες που ακολουθήθηκαν για τα υπόλοιπα κείμενα και το εποπτικό υλικό του Μουσείου εν γένει.

Λογότυπος του Μουσείου και «κόσμημα»

Ο λογότυπος του Μουσείου σχεδιάστηκε από το γραφιστικό Τμήμα του Εθνικού Τυπογραφείου με σαφή αναφορά στον ήδη υπάρχοντα. Το «κόσμημα» που χρησιμοποιείται ευρέως στο εποπτικό υλικό του Μουσείου συναντάται στο εξώφυλλο βασικού εγχειριδίου της Σχολής Τυπογραφίας που κάποτε λειτουργούσε σε αυτό. Επιλέχθηκε όχι μόνο για αισθητικούς λόγους, αλλά και για να χρησιμοποιηθεί ως ενοποιητικό στοιχείο μεταξύ των ενοτήτων και των αιθουσών της συλλογής, καθώς και του συνόλου του εποπτικού υλικού σε όλες τις εκφάνσεις του.

Προληπτική συντήρηση, συντήρηση και αποκατάσταση

Τα τυπογραφικά μηχανήματα, ο συνοδευτικός εξοπλισμός και τα εξαρτήματά τους καθαρίστηκαν και συντηρήθηκαν με την αρωγή ενεργών και συνταξιούχων υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου που τα έχουν χρησιμοποιήσει και γνωρίζουν τις διαδικασίες συντήρησής τους. Τα ξύλινα εκθέματα συντηρήθηκαν από το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου με βάση οδηγίες από συντηρητές του Τμήματος Χειρογράφων, Εντύπων και Χάρτινων Αντικειμένων του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου της Αθήνας. Το ευαίσθητο χαρτώο (αρχαιακό) υλικό τοποθετήθηκε σε βιβλιοθήκες και προθήκες που πληρούν τις προδιαγραφές ασφαλείας και έχουν διαμορφωμένο κατάλληλο κλίμα για την όσο το δυνατόν αρτιότερη διατήρησή τους. Ο χώρος του Μουσείου διαθέτει σύστημα πυροπροστασίας και κλιματιστικά, τα οποία λειτουργούν ως ρυθμιστές της υγρασίας, ενώ οι προθήκες του είναι δωρεά της Βιβλιοθήκης της Βουλής και του Μουσείου Τηλεπικοινωνιών του ΟΤΕ. Τοποθετήθηκαν μέσα και έξω από τις αίθουσες, υπηρετώντας κι αυτές τη ροή της αφήγησης και των επιμέρους αφηγήσεων, με βάση το μουσειολογικό σενάριο. Με τις προθήκες παρέχεται η δυνατότητα τα εκθέματα όχι μόνο να ομαδοποιηθούν και να εκτεθούν, ανάλογα με τις θεματικές ενότητες της έκθεσης, αλλά και να διαχωριστούν ανάλογα με το υλικό τους (μέταλλο, χαρτώο υλικό κλπ), προκειμένου να εξασφαλιστούν οι αναγκαίες συνθήκες μικροκλίματος για κάθε υλικό ξεχωριστά.

Φίλτρα προστασίας τοποθετήθηκαν στις προθήκες για την προστασία των εκθεμάτων από την υπεριώδη ακτινοβολία, αλλά και για την προστασία των επισκεπτών σε περίπτωση ατυχήματος.

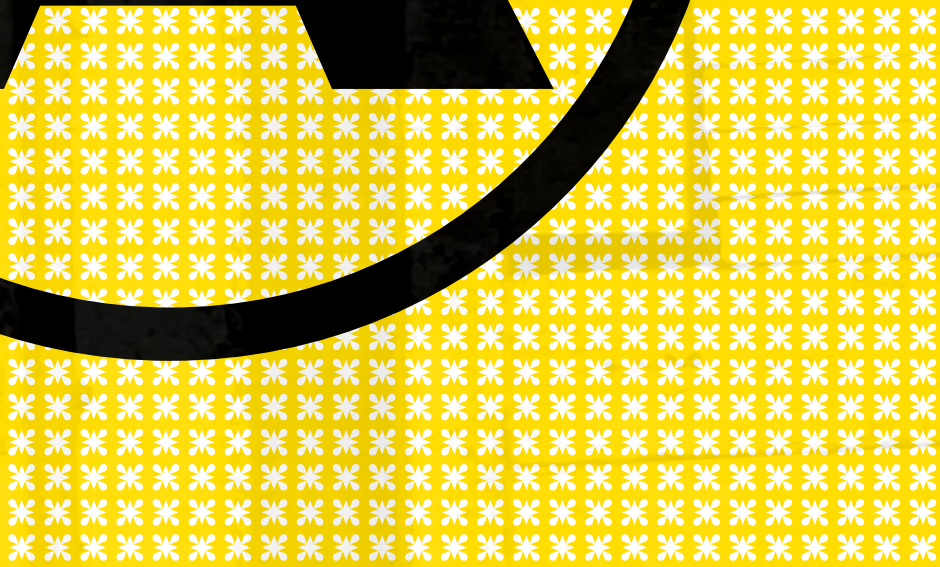
Ο φωτισμός του Μουσείου, ειδικά για την προστασία ευαίσθητων εκθεμάτων από ξύλο και χαρτί, πληροί τις εξής προδιαγραφές: περιορισμό της υπέρυθρης

ακτινοβολίας, εξάλειψη της υπεριώδους ακτινοβολίας, περιορισμό του χρόνου έκθεσης του εκάστοτε αντικειμένου σε πηγή φωτός και περιορισμό της έντασης του φωτός στο μέτρο του δυνατού. Για τον χώρο επιλέχθηκαν λάμπες φθορισμού με φίλτρα για την UV ακτινοβολία, τα φώτα ανοίγουν μόνο όταν το Μουσείο δέχεται επισκέπτες. Στόρια μερικής σκίασης τοποθετήθηκαν για να προστατεύουν από την ηλιακή ακτινοβολία, υποστηρίζοντας, παράλληλα, τη δημιουργία υποβλητικής ατμόσφαιρας, ιδίως στην κεντρική αίθουσα που προσφέρεται για αυτό.

Τέλος, η σαφώς διαρθρωμένη αφήγηση με βάση το μουσειολογικό σενάριο, καθώς και η ρητή χάραξη της στον χώρο, δεν σημαίνουν ότι η έκθεση στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου στερείται πρωτοτυπίας ή ότι δεν καθορίστηκε, ιδίως σε ορισμένες περιπτώσεις, από εξωγενείς παράγοντες που υπαγόρευσαν έκτακτες τροποποιήσεις τόσο μουσειολογικά όσο και μουσειογραφικά, καθώς και την εξερεύρεση λύσεων, την τελευταία στιγμή. Οι δυσκολίες της εγκατάστασης ενός μουσείου σε έναν χώρο ήδη διαμορφωμένο και σε χρήση, η πρακτική δυσκολία και κάποιες φορές, η αδυναμία μετακίνησης βαριών αλλά ευαίσθητων μηχανημάτων, ο εξαιρετικά περιορισμένος προϋπολογισμός, πολλές φορές επέβαλαν την ανάγκη για αυτοσχεδιασμό, δίνοντας, θέλουμε να πιστεύουμε, έναν τόνο φρεσκάδας σε μία κατά τα άλλα απολύτως πειθαρχημένη και σαφώς ορισμένη, μουσειολογικά και μουσειογραφικά έκθεση. Όλοι όσοι εργάστηκαν για αυτήν, οι υπάλληλοι του Εθνικού Τυπογραφείου, υπάλληλοι του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, ειδικοί εξωτερικοί επιστημονικοί συνεργάτες, φοιτητές πρακτικής άσκησης και εθελοντές, έδωσαν τον καλύτερό τους εαυτό, προκειμένου να ολοκληρωθεί και να παραδοθεί στο κοινό ένα μουσείο για τις μηχανικές τεχνικές και την τεχνολογία της γραφής, που όμως, έχει στο επίκεντρό του τον άνθρωπο, τον πολιτισμό και τις ιστορίες του.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

IV. ΕΝΟΤΗΤΑ Α

Η «τυπογραφία των μετάλλων»: Χειρωνακτικές και μηχανικές τεχνικές της τυπογραφίας

Τον Μάρτιο του 1455, ο μέλλων Πάπας Πίος ΙΙ, σύμφωνα με μαρτυρία του, ξεφυλλίζει στη Φραγκφούρτη μία έκδοση 641 φύλλων, δηλαδή 1282 σελίδων, με 42 αράδες ανά σελίδα, της *Βουλγκάτα*, του κειμένου της *Βίβλου* που βασίζεται στην ιστορική λατινική μετάφραση του αγίου Ιερώνυμου που ξεκίνησε το 380. Το βιβλίο, γνωστό και ως B42, μία πολυτελής, άρτια τεχνικά και καλλιτεχνικά έκδοση, αποτελεί σταθμό στην ιστορία του πολιτισμού: Είναι μία από τις πιο πρώιμες εκδόσεις, πιθανότατα η δεύτερη μαζική έκδοση που πραγματοποιεί στο Στρασβούργο και το Μάινζ, ο γερμανός Γιόχαν Γκούτενμπεργκ (1400-1468), πιο γνωστός με το εξελληνισμένο όνομα Ιωάννης Γουτεμβέργιος, σιδηρουργός, χρυσοκόος, τυπογράφος και εκδότης, χρησιμοποιώντας τη δική του εφαρμογή μηχανικής εκτύπωσης: τα κινητά μεταλλικά τυπογραφικά στοιχεία. Η εφεύρεσή του θεωρείται η πιο σημαντική της δεύτερης χιλιετίας και εγκαινιάζει μια νέα εποχή στην παγκόσμια πολιτισμική ιστορία.

Η αναπαραγωγή κειμένων με μεταλλικά στοιχεία πρωτοεμφανίστηκε στην Κίνα ή την Κορέα τον 11ο αιώνα. Ωστόσο, η τυπογραφία, όπως την συνέλαβε και υλοποίησε ο Γκούτενμπεργκ, δηλαδή η τέχνη της αναπαραγωγής λέξεων και εικόνων με «τύπους», κινητά επαναχρησιμοποιούμενα μεταλλικά στοιχεία που παράγονται μαζικά με τη βοήθεια μήτρας, κάνει την εμφάνισή της στην Ευρώπη του τέλους του 15ου αιώνα παράλληλα με ένα σύνολο σχετικών καινοτομιών, όπως το επίπεδο πιεστήριο, υπαγορευμένη από τη δυναμική της εποχής και το ανήσυχο πνεύμα της Αναγέννησης.

Στις αλματώδεις κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές εξελίξεις του 15ου αιώνα, που υποστηρίζονται και, με τη σειρά τους, έχουν σοβαρό αντίκτυπο στην πνευματική ζωή και δράση, κυρίως της νεοσύστατης τότε αστικής τάξης, η τυπογραφία λειτουργεί σαν μία θαυμαστή αλχημεία που επηρεάζει κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ο νέος πολιτισμός της τυπογραφίας μεταβάλλει ριζικά τις ισορροπίες, αμφισβητεί τον θρησκευτικό φονταμενταλισμό και την απολυταρχία της φεουδαρχίας και εγκαινιάζει την *Κοινοπολιτεία της Μάθησης*, θέτοντας τα θεμέλια για μια νέα εμπιστοσύνη στην ικανότητα των ελεύθερα σκεπτόμενων ανθρώπων. Κανένα πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, εκκλησιαστικό γεγονός, κανένα κοινωνιολογικό, φιλοσοφικό, λογοτεχνικό, καλλιτεχνικό και ευρύτερα πολιτιστικό κίνημα δεν μπορεί να γίνει πια πλήρως κατανοητό αν δεν λάβουμε υπ' όψιν μας την επιρροή που έχει ασκήσει πάνω του το τυπογραφικό πιεστήριο.

Η ίδρυση τυπογραφείων σε αστικά κέντρα πέρα από τη Ρηνανία, από τη δεκαετία του 1460 κιόλας, σηματοδοτεί την έναρξη της εποχής των αρχέτυπων/παλαίτυπων (incunabula) και δίνει νέα ώθηση στην ουμανιστική λογιόσύνη, εγκαινιάζοντας τον εκδημοκρατισμό της γνώσης και θέτοντας τα θεμέλια για τη σύγχρονη επιστήμη. Έκτοτε, η ιστορία της τυπογραφίας, που ουσιαστικά ταυτίζεται με την ιστορία του πολιτισμού, θα διαιρεθεί στις εξής μεγάλες περιόδους:

- α) 1450-1550, τα δημιουργικά χρόνια των ποικίλων τυπογραφικών εφευρέσεων και της εξέλιξής τους
- β) 1550-1800, την εποχή της παγίωσης των σχετικών εξελίξεων, στην οποία εξακολουθεί, ωστόσο, να κυριαρχεί η χειρωνακτική τυπογραφία
- γ) 1800-1900, η εποχή της μηχανοποίησης και εκβιομηχανοποίησης της τυπογραφίας
- δ) 1900-1950, η άνθηση του τυπωμένου βιβλίου και της ιδιωτικής τυπογραφίας
- ε) 1950-1990, η μεταπολεμική, ηλεκτρονική εποχή ως πρόδρομος της σημερινής ψηφιακής, οπότε και εγκαινιάζονται νέα δεδομένα στην παραγωγή και διακίνηση του βιβλίου και των εκτυπωτικών προϊόντων.

Η συλλογή του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, ο πυρήνας της οποίας εκτίθεται στην πρώτη του αίθουσα, εικονογραφεί εύγλωττα τις διαφορετικές αυτές εποχές στην ιστορία της τυπογραφίας και του τυπωμένου βιβλίου, με έμφαση στην εποχή μηχανοποίησης και εκβιομηχανοποίησης της τυπογραφίας, από τον 19ο αιώνα και μετά. Τυπογραφικές κάσες με μεταλλικά στοιχεία, διάστιχα και κοσμήματα, μητροθήκες, συνδετήρια και σελιδοδέτες, σπάγχοι, σφυράκια, βούρτσες μελανώματος, για να αναφέρουμε μερικά μόνο από τα λεγόμενα εφήμερα της τυπογραφίας, μαρτυρούν την ξεχασμένη πια τέχνη της χειρωνακτικής τυπογραφίας και των τεχνικών της. Παράλληλα, κλαβιέ (πληκτρολόγιο), μικρά χειροκίνητα πιεστήρια μαζί με σπάνια σήμερα μηχανήματα της παραδοσιακής τυπογραφίας και σύγχρονα τυπογραφικά μηχανικά εξαρτήματα εύγλωττα αφηγούνται το πέρασμα από το επίπεδο χειροκίνητο πιεστήριο των χρόνων του Γκούτενμπεργκ στην εκτύπωση με κύλινδρο, την περιστροφική εκτύπωση, την επινόηση της λινότυπίας (1884) και της μονοτυπίας (1887) -τεχνικές που εισήχθησαν επίσημα στην παραγωγική διαδικασία του Εθνικού Τυπογραφείου το 1911, έως και την εισαγωγή της φωτοστοιχειοθεσίας, στη δεκαετία του 1970-1980, που θα σημάψει το τέλος της λεγόμενης «τυπογραφίας των μετάλλων», προαναγγέλλοντας την ερχόμενη ηλεκτρονική και ψηφιακή εποχή. Έτσι, η μικρή αλλά αντιπροσωπευτική αυτή συλλογή από έναν επίσημο φορέα της ελληνικής δημόσιας τυπογραφίας θα μπορούσε να λειτουργήσει και ευρύτερα ως ένα ιδιαίτερα διαφωτιστικό παράδειγμα για τις τεχνικές, τεχνολογικές και μηχανικές/μηχανολογικές εξελίξεις, μαζί με τις κάθε είδους ανατροπές που αυτές συνεπάγονται, στον νευραλγικό τομέα της τυπογραφίας, και ειδικά της μηχανικής, που, ουσιαστικά, είναι συνώνυμος με την ιστορία του ανθρωπίνου πολιτισμού.

1450-1800: Οι απαρχές και η αποκρυστάλλωση

Η νέα τυπογραφική εφεύρεση, που ο ίδιος ο Γκούτενμπεργκ περιγράφει ως **τέχνη και περιπέτεια μαζί**, διαδίδεται αστραπιαία στην Ευρώπη της Αναγέννησης που διψά για κείμενα όχι μόνο της κλασικής, ελληνορωμαϊκής γραμματείας, αλλά και αναγεννησιακών συγγραφέων της εποχής που γράφουν, αντί για τη βαριά γοθική, στην πιο ανάλαφρη καρολίδεια γραφή⁴ του 9ου αιώνα. Στην ίδια γραφή στρέφεται αργότερα και η τυπογραφία που, γρήγορα, συνδυάζεται και με άλλες τεχνικές. Μόλις το 1461, τυπώνεται από τον Άλμπερτ Πφίστερ, στο Μπάμπεργκ, το πρώτο βιβλίο με εικονογράφηση, το *Edelstein (Πολύτιμος Λίθος)*, μια συλλογή μύθων που κοσμείται με ξυλογραφίες. Πρωτοπόροι για την εποχή αναδεικνύονται οι Γιόχαν βαν Σπέιερ, ο πρώτος τυπογράφος της Βενετίας, που θα εξελιχθεί σε κορυφαίο κέντρο της νέας τέχνης, και ο αδερφός του Βέντελιν, που τυπώνουν το πρώτο βιβλίο με αριθμηση σελίδων, το *De Civitate Dei (Πολιτεία του Θεού)* του Ιερού Αυγουστίνου. Σπουδαίοι τυπογράφοι τυπώνουν αξιοσημείωτα αρχέτυπα (incunabula) στα τυπογραφικά εργαστήρια που ξεπηδούν σε όλη την Ευρώπη τον 15ο αιώνα: από τη Ρώμη, τη Βενετία, την Κολωνία, τη Βασιλεία και τη Νυρεμβέργη, μέχρι το Παρίσι, τη Λυών, το Άουγκσμπουργκ και τη βελγική Μπριζ, πόλη που δραστηριοποιείται ο Γουίλιαμ Κάξτον, κορυφαίος μετέπειτα τυπογράφος της Αγγλίας μαζί με τον Ρίτσαρντ Πάινσον.

⁴ Γραφή σε ευανάγνωστα πεζά γράμματα που καθιερώνεται από τον Καρλομάγνο (768-814), βασιλιά του Φραγκικού βασιλείου και μετέπειτα αυτοκράτορα μεγάλου μέρους της Μεσαιωνικής Ευρώπης, ο οποίος έδωσε μεγάλη έμφαση στις τέχνες και την παιδεία.

ΣΤΟΝ ΥΠΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΧΑΡΤΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ,

η ελληνική παρουσία γίνεται αισθητή από την πρώτη στιγμή μέσω της παράθεσης μικρών ελληνικών φράσεων στις πρώτες γερμανικές ουμανιστικές εκδόσεις. Ακολουθούν οι πρώτες γραμματοσειρές και τα πρώτα βιβλία με ελληνικό περιεχόμενο: τα *Ερωτήματα* του Μανουήλ Χρυσολωρά και η *Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών* του Κωνσταντίνου Λάσκαρη, που αποτελεί την πρώτη χρονολογημένη ελληνική έκδοση (1476).

Το βιβλίο, που χαράσσει και επιμελείται ο Δημήτριος Δαμιλάς, τυπώνεται στο Μιλάνο. Ακολουθούν εκδόσεις - επιμέλειες του Λαόνικου από τα Χανιά, του μοναχού Αλέξανδρου και του Ιανού Λάσκαρη. Το ελληνικό βιβλίο, μέσω των ελλήνων λογίων που μεταναστεύουν μετά την Άλωση στη Δύση, μπαίνει στην ιστορία της τυπογραφίας από την ιταλική Βενετία, το αδιαπραγμάτευτο τυπογραφικό κέντρο της εποχής.

Τον 16ο αιώνα, στο νέο, αυστηρά κριτικό, οικονομικό και κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον της Ευρώπης του Ανθρωπισμού και της Μεταρρύθμισης, το βιβλίο αντιμετωπίζεται και ως εμπόρευμα και το τυπογραφείο, μέσα στον επίμονο ανταγωνισμό των καλλιγράφων, αντιμετωπίζεται ως επιχείρηση που θα πρέπει να αποφέρει κέρδος. Οι παλαιότερες αριστοτεχνικές εκδόσεις περιορίζονται. Προκειμένου να μειωθεί το κόστος της παραγωγής επιλέγεται η μονόχρωμη ξυλογραφία, μικραίνει το μέγεθος του βιβλίου και των στοιχείων, οι αράδες πυκνώνουν, τα περιθώρια στενεύουν. Παράλληλα, για πρώτη φορά, επιχειρηματίες και αστοί κεφαλαιούχοι, όπως ο Γιοχάννες Φουστ στη Γερμανία, αγοράζουν δικά τους πιεστήρια και προσλαμβάνουν τεχνίτες τυπογράφους, καλύπτοντας έτσι το ολοένα αυξανόμενο κόστος των εκδόσεων και εγκαινιάζοντας τον καταμερισμό της εργασίας στη βιβλιοπαραγωγή. Η σπουδαιότερη, ωστόσο, μεταβολή στον τομέα της τυπογραφίας την εποχή αυτή είναι η παγίωση της διάσπασης της ενοποιημένης αγοράς του βιβλίου και η οριστική μετατόπισή της από τον περιορισμένο κύκλο των λογίων των πρώτων χρόνων των λατινικών, κυρίως, εκδόσεων στο ευρύτερο κοινό: η Μεταρρύθμιση και η μετάφραση της Βίβλου στα γερμανικά από τον Μάρτιν Λούθερ ανοίγει τον δρόμο για την εκτύπωση βιβλίων στις κυριότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, δίνοντας νέα ώθηση στην αγορά και διευρύνοντας καθοριστικά το αναγνωστικό κοινό.

Κορυφαίος για την εποχή είναι ο ελληνιστής και ουμανιστής τυπογράφος Άλντους Μανούτιους, περισσότερο γνωστός με το εξελληνισμένο όνομα Άλδος Μανούτιος, στη Βενετία, που είναι ο πρώτος που εισάγει την πλάγια γραμματοσειρά, τα λεγόμενα *Italics*, τα οποία μειώνουν περαιτέρω τον όγκο των εκδόσεων. Η δραστηριότητά του δίνει νέα ώθηση στο ελληνικό βιβλίο. Υπολογίζεται ότι ο Μανούτιους τυπώνει συνολικά πάνω από 120.000 τόμους της κλασικής γραμματείας.

Συγκροτεί γύρω του κύκλο Ελλήνων λογίων, τη «Νέα Ακαδημία», με τους Μάρκο Μουσούρο, Ιωάννη Γρηγορόπουλο, Αρσένιο Αποστόλη, Δημήτριο Δούκα, δημιουργεί νέες ελληνικές γραμματοσειρές με τη βοήθεια του φημισμένου στοιχειοχάρκτη ντα Μπολόνια κι αφήνει το στίγμα του για γενιές στην τυπογραφία του ελληνικού βιβλίου.

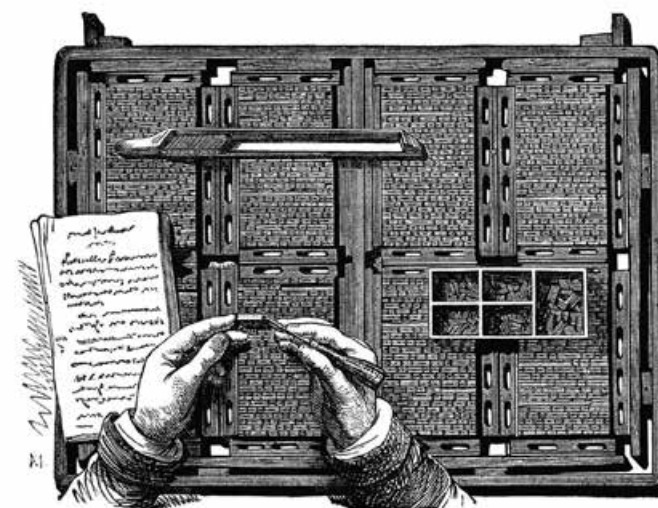
Παράλληλα, στο ολλανδικό Λάιντεν, οι Ελζεβίρ τυπώνουν τα πρώτα βιβλία τσέπης. Το γειτονικό Παρίσι συγκεντρώνει κορυφαίους τεχνίτες με προεξάρχοντα τον Σιμόν ντε Κολάν, που μαθήτευσε στους φημισμένους Εστιέν. Ομοίως, η Λυών ξεχωρίζει με τους Σεμπαστιάν Γκρίφιους και Ζαν ντε Τουρν, που κοσμούν τα βιβλία τους με τις εκπληκτικές ξυλογραφικές μπορντούρες του Μπερνάρ Σαλομόν. Ο Έρασμος στην ελβετική Βασιλεία, πλαισιωμένος από τον τυπογράφο Γιόχαν Φρόμπεν, τον χαράκτη Χανς Χολμπάιν και τον στοιχειοχύτη Πέτερ Σέφερ, παράγουν αριστουργήματα ισάξια με του γάλλου Κριστόφ Παλατίν στην Αμβέρσα, που τυπώνει την ιστορική οκτάτομη έκδοση της Βίβλου σε πέντε γλώσσες και ειδική ελληνική γραμματοσειρά, συμβάλλοντας, παράλληλα, στη διάδοση της ξυλογραφίας και της χαλκογραφίας.

Ειδικά ο Έρασμος, αλλά και η ανάπτυξη των κλασικών σπουδών στα πανεπιστήμια της Βόρειας Ευρώπης, κάνουν τα ελληνικά αναγκαία προϋπόθεση της ακαδημαϊκής μελέτης.

Στην Γαλλία της εποχής, που ζει την οξεία αντιπαράθεση καθολικών και διαμαρτυρόμενων, λόγιοι ελληνιστές και εξαίρετοι τυπογράφοι, όπως οι Ζίλντε Γκουρμόντ, ο Τορύ και η οικογένεια των Εστιάν, συσπειρωμένοι γύρω από τον βασιλιά Φραγκίσκο Α΄ και το Βασιλικό Τυπογραφείο του, κόβουν νέες γραμματοσειρές και δημιουργούν **ΜΙΑ ΕΚΤΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ.**

Την ίδια εποχή, έλληνες εκδότες επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους δειλά και σε άλλες ιταλικές πόλεις, όπως η Φλωρεντία, είτε σε συνασπισμούς με ντόπιους, όπως ο ηπειρώτης Ανδρέας Κουνάδης με τον ντα Σάμπιο ή και αυτόνομα, όπως οι Νικόλαος Σοφιανός και Εμμανουήλ Γλυτζούνης. Η τυπογραφική δράση του τελευταίου, αν και αφορά κυρίως εκκλησιαστικά και διδακτικά βιβλία, σε συνδυασμό με αυτή των Ιταλών Λεοντσίνι και Ζανέτι, στιγματίζει την ελληνική τυπογραφία στη Νότια Μεσόγειο. Στον γερμανικό και ελβετικό βορρά, τυπογράφοι όπως οι Γιοχάνες Φρομπάν, Ζαν Κρεσπάν, Ιερώνυμος Κομελλίνους

και Γιάκομπους Στόερ βρίσκονται στα κυριότερα πανεπιστημιακά κέντρα και κυκλοφορούν σπουδαίες ελληνικές εκδόσεις, που διακινούνται ευρέως στη Γαλλία και την Ιταλία, προωθώντας περαιτέρω το ελληνικό βιβλίο.

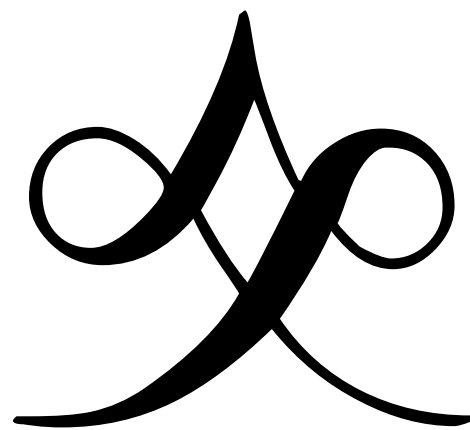
Ο επόμενος αιώνας συνοδεύεται, σε αντίθεση με τις αρκετές σε αριθμό ιδιαίτερα επιμελημένες εκδόσεις του 16ου αιώνα που βρίσκονται σχετικά κοντά στη χειρόγραφη παράδοση, από πτώση στην ποιότητα της εκτύπωσης και των εκτυπωτικών προϊόντων. Εκδίδονται, κυρίως, βιβλία φθηνότερα, μικρότερου σχήματος, καθώς και ανθολογίες. Κυριαρχούν οι εμπορικοί συγγραφείς της εποχής, που πολύ συχνά διατηρούν κριτική στάση απέναντι στην καθεστηκυία πολιτική και θρησκευτική τάξη, με αποτέλεσμα να πυροδοτούν συντονισμένες προσπάθειες από τα κέντρα εξουσίας της εποχής για τον έλεγχο της ελευθερίας του τυπωμένου λόγου. Η τυπογραφία του 17ου αιώνα απελευθερώνεται οριστικά από τους νόμους του χειρογράφου τόσο μορφικά, όσο και σε σχέση με το περιεχόμενο και το είδος των εκτυπωτικών προϊόντων: η ποιότητα είναι χαμηλή, η διακόσμηση εκπίπτει σε ανούσια φλυαρία. Εξαιρέσεις, ωστόσο, δεν παύουν να υπάρχουν. Στο Παρίσι, στο Βασιλικό Τυπογραφείο του Καρδινάλιου Ρισελιέ, χαράσσονται οι φημισμένοι ακόμη και σήμερα χαρακτήρες *Ρομάν (Romain du Roi)* για τον βασιλιά Λουδοβίκο 14ο από τον χαράκτη Φιλίπ Γρανζάν, που, όμως, δεν θυμίζουν σε τίποτε γραφή χειρογράφου. Χαρακτηριστική του κλίματος ελευθερίας της εποχής είναι η εκτύπωση στη Γερμανία, το 1609, της πρώτης εφημερίδας, της *Avisa Relation oder Zeitung*. Λίγο αργότερα, ο άγγλος Τζων Μίλτον, πολιτικός και συγγραφέας, κορυφαία φυσιογνωμία της εποχής, εκφωνεί τον ιστορικό λόγο του 1643 στο αγγλικό κοινοβούλιο, που θα οδηγήσει στην ψήφιση του *Νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων*, ενισχύοντας και κατοχυρώνοντας περαιτέρω την ελευθερία του τυπωμένου λόγου.

Μέσα σε αυτό το δημιουργικό κλίμα, ξεπηδούν και άλλα κέντρα ελληνικής τυπογραφίας, διευρύνοντας τον ελληνικό τυπογραφικό χάρτη. Πανεπιστημιακά κέντρα στη Μεγάλη Βρετανία, όπως η Οξφόρδη, το Κέιμπριτζ και το Κολλέγιο Ήτον, παράγουν ονομαστές εκδόσεις με ειδικά χαραγμένα στοιχεία, όπως τα γνωστά ως *Αργυρά*, από τη φήμη ότι οι μήτρες τους ήταν από ασήμι. Μέχρι να αναπτυχθεί η εγχώρια παραγωγή, στοιχειοχάρacteres, μήτρες και στοιχειοθέτες προέρχονται, κυρίως, από τη Γαλλία. Θρησκευτικά κέντρα, όπως το Φανάρι με τον Κύριλλο Λούκαρι και τον κεφαλλονίτη τυπογράφο Νικόδημο Μεταξά, αλλά και το Βατικανό, κυκλοφορούν ελληνικές πολεμικές θρησκευτικές εκδόσεις στο κλίμα των ισχυρότατων θρησκευτικών αναταράξεων της εποχής. Παράλληλα, στη Βενετία, τα ελληνικά τυπογραφεία εξαπλώνονται θεαματικά, με τους ιταλούς Αντόνιο Πινέλλι και Αντρέα Γιουλιάνι, αλλά, κυρίως, με τον Νικόλαο Σάρο σε κοινοπραξία με τον Αντόνιο Βόρτολι, τον Δημήτριο Θεοδοσίου και τον γιαννιώτη Νικόλαο Γλυκή, ο οποίος ιδρύει τον μακροβιότερο και πιο παραγωγικό ελληνικό εκδοτικό οίκο, με πάνω από 1.500 εκδόσεις. Τέλος, οι θρησκευτικές αναταράξεις θα εισαγάγουν τη Μολδαβία και το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων στο ελληνικό εκδοτικό τοπίο, με αυστηρά θρησκευτικές εκδόσεις, ωστόσο.

Είναι φανερό ότι τον 18ο αιώνα η Ευρώπη οδεύει στη νέα, φιλελεύθερη εποχή του φιλοσοφικού ορθολογισμού, στον Διαφωτισμό. Η μετάβαση γίνεται μέσω της τυπογραφίας, η οποία αποτελεί, κυριολεκτικά, το «τυπωμένο γράμμα» του. Άριτες τεχνικά και καλλιτεχνικά εκδόσεις, με απλούς, καθαρούς χαρακτήρες, γράφουν ιστορία, όπως οι δύο πρώτες εγκυκλοπαίδειες: των Ντιντερό/Ντ' Αλαμπέρ στο Παρίσι (1751-1772) και η *Εγκυκλοπαίδεια Μπριτάνικα* (1768) στην Αγγλία. Όσον αφορά στον τυπογραφικό χάρτη της εποχής, στην Αγγλία ξεχωρίζουν οι Ουίλλιαμ Κάσλον και Τζων Μπάσκερβιλ, στην Ιταλία ο Τζιαμπατίστα Μποντόνι, οι αδερφοί Ενσέντε στο Άμστερνταμ και οι Φουρνιέ στη Γαλλία. Ο 18ος αιώνας είναι μια εποχή καινοτομιών και επαναστάσεων. Δύο από αυτές άλλαξαν τον χαρακτήρα της τυπογραφίας: οι γραμματοσειρές που χαράσσουν οι Κάσλον, Μπάσκερβιλ και Μποντόνι, κλασσικές του είδους που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα, και η εφεύρεση της λιθογραφίας από τον Άλοϊς Σένεφελντερ (βλ. σελ. 140). Πρόκειται για μία νέα τυπογραφική μέθοδο, στην οποία το σχέδιο χαράζεται σε ασβεστόλιθο, κατόπιν βρέχεται με νερό και μελάνι και αναπαράγεται ως στάμπα σε πολλαπλά αντίτυπα.

ΌΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ, ακολουθώντας το παράδειγμα της Βενετίας, νέοι έλληνες εκδότες, εκμεταλλευόμενοι τη σχετική ελευθερία των καιρών, τη δίψα για μόρφωση και στηριζόμενοι σε χορηγίες ομογενών, στο σύστημα των προπληρωμών και σε κορυφαίους λόγιους, όπως οι Ευγένιος Βούλγαρης, Άνθιμος Γαζής, Δημήτριος Καταρτζής, Ιώσηπος Μοισιόδακας κ.ά., αναδεικνύουν τη Βουδαπέστη και, κυρίως, τη Βιέννη σε σημαντικά κέντρα της ελληνικής βιβλιοπαραγωγής.

Στη Βιέννη δραστηριοποιείται ο τυπογράφος Μπαουμπίστερ, καθώς και ο Γεώργιος Βεντότης και οι αδερφοί Μαρκίδες-Πούλιου, που τυπώνουν τις πρώτες ελληνικές εφημερίδες. Στη γειτονική Γαλλία δραστηριοποιείται ο σπουδαίος φιλέλληνας και φίλος του Κοραή Φερμάν Ντιντό, στοιχειοχάρκτης εξίσου ξακουστός με τον ιταλό Τζιαμπατίστα Μποντόνι στο τυπογραφείο του Βατικανού και, μετέπειτα, του Δούκα της Πάρμας, που δίνουν νέα ώθηση στις ελληνικές εκδόσεις στο πνεύμα του νεοκλασικισμού.

Παράλληλα, αναδιοργανώνεται το τυπογραφείο της Κωνσταντινούπολης από τον δραστήριο Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄, που διακρίνει καθαρά τα νέα επαναστατικά μηνύματα στο πλαίσιο του Διαφωτισμού της εποχής κι επιθυμεί να ελέγξει όσα έντυπα τυπώνονται και κυκλοφορούν, ενώ το Άγιο Όρος αποκτά κι αυτό το δικό του τυπογραφείο.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ 18ΟΥ ΑΙΩΝΑ

σημαδεύεται και από τη δημιουργία τυπογραφείων στον σημερινό ελλαδικό χώρο: Στη Μοσχόπολη της Ηπείρου, ο Γρηγόριος Κωνσταντινίδης, δραστήριος ιεροδιδάσκαλος, ιδρύει ανθηρή τυπογραφική επιχείρηση. Ομοίως, ο πατρινός Διονύσιος Σαραντόπουλος ιδρύει τυπογραφείο στην Κέρκυρα που εξυπηρετεί την ξένη Διοίκηση, ως ένα πρώιμο είδος τυπογραφείου της Διοικήσεως.

19ος – 20ος αιώνας: Προς τη νέα εποχή

Ο 19ος αιώνας έφερε, αρχικά, μία γενική υποβάθμιση στην παραδοσιακή τυπογραφική τέχνη. Η υπέρμετρη εμπορευματοποίηση, η παραγωγή σε μαζική κλίμακα, η στροφή σε φθηνότερα υλικά για τη μεγιστοποίηση του κέρδους -αποτελέσματα όλα της ταχείας βιομηχανικής ανάπτυξης στην Ευρώπη, πλήττουν την τυπογραφική ποιότητα και αισθητική. Η επιπόλαια μείξη αισθητικών προτύπων, απόρροια του φαρισαϊσμού των νεόπλουτων της εποχής, οδηγεί σε εφήμερες τάσεις, όπως ο νεοκλασικισμός και η γοτθική αναβίωση, που υποστηρίζονται από εξίσου εφήμερα έντυπα. Πηχασίοι τίτλοι, χαμηλής ποιότητας εικονογραφήσεις, μια ατέλειωτη σειρά διαφημιστικών γραμματοσειρών χαρακτηρίζουν τώρα το τυπωμένο βιβλίο. Φωτεινές εξαιρέσεις, χωρίς να είναι κάτι ιδιαίτερο ωστόσο, οι εκδόσεις των Αλμπέρ Κουαντίν, Λεόν Κογκουέ, Ενρί Φλουρί και Αντουάν Πελετάν, που διακρίνονται για την απλότητα και τις επιμελημένες ξυλογραφίες τους.

Παράλληλα, και σε αντίθεση με αυτό το κλίμα, ο ιδιοφυής έμπορος τέχνης Αμπρουάζ Βολάν καταφέρνει να δημιουργήσει, μέσω της σχεδίασης λιθογραφιών και χαρακτικών, μία δυναμική σχέση ανάμεσα σε πρωτοπόρους καλλιτέχνες της *avant-garde*⁵ και στα τυπογραφεία της εποχής. Στο ίδιο πλαίσιο και σε οξεία αντίδραση προς το κυρίαρχο κλίμα, το αγγλικό κίνημα Arts & Crafts⁶, με προεξάρχοντες τον Τζον Ράσκιν και τον ιδιοφυή Γουίλιαμ Μόρις, εμψυχώνει ένα μοναδικής ποιότητας και αισθητικής πλαίσιο που καλλιεργεί, σε στενή συνεργασία με την ομάδα των Προραφαηλιτών Γκαμπριέλ Ροσέτι, Έντουαρντ Μπερν-Τζόουνς κ.ά., την επιστροφή στο απώτερο τυπογραφείο παρελθόν. Το περίφημο τυπογραφείο Κέλμσκοτ, που ιδρύει ο Μόρις, ακολουθεί στις αριστουργηματικές εκτυπώσεις του γοτθικά πρότυπα και την πλούσια μεσαιωνική διακόσμηση: ο ίδιος ο Μόρις δημιουργεί μια αναγεννησιακή σειρά, γνωστή ως *Γκόλντεν*, εμπνευσμένη από αναγεννησιακούς χαρακτές της Βενετίας, όπως ο Νικόλας Τζένσον.

Ο 19ος αιώνας, όμως, στιγματίζεται και από την κυριαρχία του καπιταλισμού. Το νέο αυτό περιβάλλον ευνοεί τη δημιουργία των πρώτων μεγάλων εκδοτικών οίκων, όπως οι Λόγκμαν, Κόνσταντ μπλ & Μάρεϋ και Μακμίλαν στην Αγγλία, Ντιντό, Ασέτ, Λαρούς στη Γαλλία, Μπρουκχάους και Μέυερ στη Γερμανία, Χάρπερ, Πούτμαν και Άπλετον στην Αμερική.

⁵ Γαλλικός στρατιωτικός όρος (στην κυριολεξία σημαίνει «εμπροσθοφυλακή») που χρησιμοποιείται, από τις αρχές του 20ου αιώνα, μεταφορικά, για να περιγράψει κάθε πρωτοποριακή, ρηξικέλευθη ή πειραματική ιδέα, κυρίως στον καλλιτεχνικό και πνευματικό τομέα, που τολμά να έρχεται σε ρήξη με ήδη ακολουθούμενες αρχές και αξίες.

⁶ Καλλιτεχνικό κίνημα με έντονες κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις, που αναπτύχθηκε τον ύστερο

19ο αιώνα στην Αγγλία, με κύριους εκπροσώπους του τους Τζων Ράσκιν και Γουίλιαμ Μόρις. Από εκεί διαδόθηκε στην Ευρώπη και, λίγο αργότερα, στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ως αντίδραση στον Νεοκλασικισμό της εποχής και τη Βιομηχανική Επανάσταση, τόνιζε τη χειρωνακτική διάσταση μιας τέχνης απλής, κατανοητής και προσβάσιμης στο πλατύ κοινό, που αγκαλιάζει όλους τους τομείς της καλλιτεχνικής δραστηριότητας και μένει οργανικά συνδεδεμένη με τη ζωή, χωρίς, ωστόσο, να στερείται βαθιού και, συχνά, μυστικιστικού νοήματος.

Όλοι αυτοί οι πρώτοι αιώνες της διαμόρφωσης, εξέλιξης, αποκρυστάλλωσης και, εν τέλει, διάδοσης της τυπογραφίας εικονογραφούνται με εύγλωττο και ευσύνοπτο τρόπο στη συλλογή του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου. Η πληρέστατη σειρά τυπογραφικών στοιχείων που αυτό διαθέτει, η μεγάλη σειρά των εφήμερων της τυπογραφίας που σχετίζονται με τη στοιχειοθεσία με το χέρι, τη μόνη μέθοδο για τη σύνδεση κειμένου μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα, η σπάνια λιθογραφική πλάκα, οι δύο τύποι πιεστηρίων, επίπεδο και κυλινδρικό, όλα απολύτως αντιπροσωπευτικά της εποχής, που εκτίθενται στην πρώτη αίθουσα του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, αποτελούν, ουσιαστικά, τον πλήρη εξοπλισμό ενός τυπογραφικού εργαστηρίου πριν από τον 19ο αιώνα, με έμφαση στην ελληνική τυπογραφία. Παράλληλα, η συνύπαρξη όλων αυτών των εκδημάτων στον ίδιο χώρο ζωντανεύει μπροστά στα μάτια μας το δύσκολο, σύνθετο και άκρως απαιτητικό επάγγελμα του τυπογράφου της εποχής που, παρά τον επιβεβλημένο καταμερισμό εργασίας, παραμένει ένα από τα δυσκολότερα και πιο ανθυγιεινά, με σημαντικό κόστος στην υγεία των λειτουργών του.

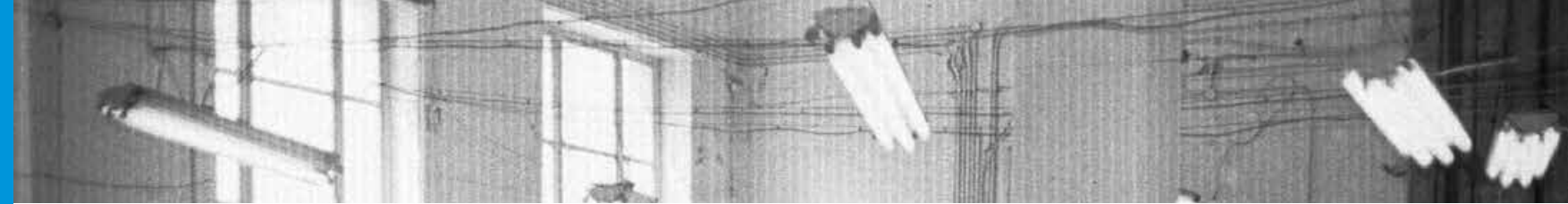
Σε αυτό το νέο πλαίσιο, στη διάδοση του ελληνικού βιβλίου συμβάλλουν, κυρίως, πανεπιστημιακά κέντρα, όπως της Λειψίας και του Βερολίνου, που πρωτοστατούν με τη χάραξη νέων γραμματοσειρών και τη συστηματική έκδοση κλασικών κειμένων. Κορυφαίος αναδεικνύεται ο Μπενεντίκτους Τόμπνερ στη Λειψία, που εγκαινιάζει την περίφημη *Βιβλιοθήκη Τόμπνερ* με τις εκδόσεις του, και ο εκδοτικός οίκος Ασέτ στη Γαλλία, που συστηματικά εκδίδει την αρχαία γραμματεία.

Την ίδια εποχή και στην αυγή της Επανάστασης, τα τυπογραφικά κέντρα στον ελλαδικό χώρο πολλαπλασιάζονται ραγδαία. Έτσι, βρίσκουμε πλήρως εξοπλισμένα τυπογραφεία στις Κυδωνίες, υπό τη διεύθυνση του Κωνσταντίνου Τόμπρα, και στη Χίο, υπό τη διεύθυνση του γερμανού Μπαϋχόφερ. Η Ελληνική Επανάσταση χρησιμοποιεί την τυπογραφία ως όπλο για ενημέρωση και επικοινωνία κι εκμεταλλεύεται το κύρος του έντυπου κειμένου. Έτσι, το Τυπογραφείο της Διοικήσεως, της ανεπίσημης τότε κυβέρνησης των επαναστατημένων Ελλήνων, ιδρύεται στην Ύδρα (βλ. σελ. 165), νησί στο οποίο λειτουργεί και δεύτερο τυπογραφείο, από τον ενθουσιώδη φιλέλληνα Τζιουζέπε Κιάππε. Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ιδρύει τυπογραφείο στο Μεσολόγγι, υπό τη διεύθυνση του θεσσαλονικιού Δημήτριου Μεσθενέα, ενώ με την άφιξη του Λόρδου Βύρωνα ιδρύονται άλλα δύο, καθώς και δύο λιθογραφεία, με υπεύθυνο τον ελβετό Γιόχαν Τζέικομπ Μάγιερ. Τυπογραφείο λειτουργεί και στα Ψαρά, ενώ στον ελλαδικό τυπογραφικό χάρτη μπαίνει και η Αθήνα με εκδότη τον Γεώργιο Ψύλλα και πρώτο τυπογράφο τον Νικόλαο Βαρότζη, που, το 1826, κυκλοφορούν την *Εφημερίδα των Αθηνών*. Το 1842 ιδρύει τυπογραφείο ο Χρήστος Νικολαΐδης - Φιλαδελφεύς που θα επεκταθεί και στην Κέρκυρα. Εκτός των Αθηνών, τυπογραφεία λειτουργούν στη Ζάκυνθο, όπως το περίφημο τυπογραφείο *Παρνασσός*, υπό τη διεύθυνση του Σέργιου Ραφτάνη, και στη Σύρο.

Κορυφαίοι τυπογράφοι δραστηριοποιούνται στο νησί, όπως οι Νικόλαος Βαρότζης, Γεώργιος Μελισταγής, Γεώργιος Πολυμέρης κ.ά., ενώ ο Ρενιέρης Πρίντεζης ιδρύει εκεί τυποεκδοτήριο, το μεγαλύτερο της χώρας ως τις αρχές του 20ου αιώνα, με μηχανήματα νέας τεχνολογίας που δεν διαθέτει η Αθήνα.

Η Αθήνα αναδεικνύεται σε κορυφαίο τυπογραφικό κέντρο μετά την απελευθέρωση. Ο Ανδρέας Κορομπλάς, μαθητευόμενος στους Ντιντό, ιδρύει τυπογραφείο με εντυπωσιακό μέγεθος και παραγωγή, το πρώτο στην Ανατολική Μεσόγειο με στοιχειοχυτήριο. Ο μόνος που κάπως τον ανταγωνίζεται είναι ο Κωνσταντίνος Γκαρπολάς. Εκείνος, όμως, που σημαδεύει την αθηναϊκή τυπογραφία είναι ο Αναστάσιος Κωνσταντινίδης. Η τυποεκδοτική του επιχείρηση εξαγοράζει, το 1885, το τυπογραφείο Κορομπλά και παράγει εντυπωσιακές εκδόσεις εικονογραφημένες με έγχρωμες λιθογραφίες και εντυπωσιακή σειρά στοιχείων.

Αξιοσημείωτες είναι οι τυπογραφικές επιχειρήσεις των αδερφών Πολύβιου και Δημήτριου Σακελλάριου, καθώς και του Μιχαήλ Σαλίβερου. Στα τέλη του αιώνα, ιδρύεται το ιστορικό τυπογραφείο της *Εστίας* από τον Παύλο Διομήδη, καθώς και το ομώνυμο βιβλιοπωλείο και περιοδικό. Τέλος, τα τελευταία αυτά χρόνια σημαδεύει η εταιρεία *Ασπιώτη-ΕΛΚΑ (Εταιρεία Λιθογραφίας και Κυτιοποιίας)*, που από την Κέρκυρα θα μεταφερθεί στην Αθήνα. Η εταιρεία αγοράζει τεράστια πιεστήρια, πραγματοποιεί χρωμολιθογραφικές εκτυπώσεις και παραμένει κερδοφόρα, με μεγάλο κύκλο εργασιών, μέχρι και το 1990.

Ωστόσο, τίποτε από όλα αυτά δεν θα ήταν δυνατόν χωρίς τις τρεις μεγάλες εφευρέσεις της εποχής, οι οποίες οδηγούν την τυπογραφία οριστικά πια στην καθαρά μηχανική της εποχή: την εφεύρεση της μονοτυπίας, της λινοτυπίας και της φωτογραφίας και, κατ' επέκταση, των φωτογραφικών μεθόδων αναπαραγωγής του κειμένου. Εκθέματα σχετικά με αυτές τις τεχνικές, ιδιαίτερα τη μονοτυπία και τη λινοτυπία, παρουσιάζονται στην εκθεσιακή αυτή ενότητα. Το Εθνικό Τυπογραφείο, ως ο επίσημος φορέας της δημόσιας τυπογραφίας της εποχής, μπαίνει δυναμικά και από τους πρώτους στην νέα μηχανική εποχή, με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών, ήδη από το 1911.

Η τυπογραφία στην Ευρώπη οδηγείται, πλέον, σε μία εποχή που έχει ως κύρια χαρακτηριστικά τη μηχανοποίηση και, εν τέλει, τη βιομηχανοποίηση της παραγωγής του βιβλίου, αλλά και τη διαμόρφωση, σε αντίθεση με αυτή, ενός έντονα καλλιτεχνικού κλίματος, με την ενεργό εμπλοκή καλλιτεχνών στην βιβλιοπαραγωγή.

Ομοίως, στην Ελλάδα, παρατηρείται η οργάνωση μεγάλων εκδοτικών οίκων, ενώ η εξελισσόμενη εκτυπωτική διαδικασία οδηγεί στην εξειδίκευση της παραγωγής, με αποτέλεσμα το βιβλίο να μην αποτελεί πια προϊόν ενός ατόμου, αλλά ενός επιτελείου. Νέοι εκδότες κάνουν την εμφάνισή τους, όπως οι Γεώργιος Φέξης, Δημήτριος Δημητράκος, Κώστας Ελευθερουδάκης, Κωνσταντίνος Γκοβόστης, Πausανίας Μακρής κ.ά. Όπως και στον ευρωπαϊκό χώρο, οι αλματώδεις τεχνολογικές εξελίξεις συνοδεύονται, μέχρι και τα μέσα του αιώνα, από μία έμφαση στην καλλιτεχνική αισθητική του βιβλίου. Καλλιτέχνες, όπως ο Φώτης Κόντογλου, ο Κωνσταντίνος Παρθένης κ.ά., εμπλέκονται ενεργά στη βιβλιοπαραγωγή, ενώ σταθμό αποτελεί για τον χώρο του βιβλίου η παρουσία του χαράκτη Γιάννη Κεφαλληνού. Ο αιγυπτιώτης Κεφαλληνός, γαλουχημένος με τα ευρωπαϊκά διδάγματα του γερμανικού εξπρεσιονισμού και του αγγλικού Arts & Crafts, που επηρεάζουν καθοριστικά ανάμεσα σε άλλα και τη βιβλιοπαραγωγή, διδάσκει την παραδοσιακή τυπογραφία και εκπαιδεύει μια ολόκληρη γενιά καλλιτεχνών στην τέχνη και την αισθητική του βιβλίου. Ο θάνατός του, το 1957, οριοθετεί το τέλος της παραδοσιακής τυπογραφίας. Στη νέα μεταπολεμική και μετεμφυλιακή εποχή, κυριαρχεί η ευρεία χρήση της μονοτυπίας, η ολοένα αυξανόμενη χρήση της λιθογραφίας, της φωτοστοιχειοθεσίας και της έμμεσης εκτύπωσης (όφσεντ) σε τετράχρωμα περιστροφικά πιεστήρια. Νέα στοιχειοχυτήρια ιδρύονται παράλληλα με του Ασπιώτη, όπως αυτά του Ιωάννη Μακρή, του Όθωνα Περβολαράκη κ.ά., οι έγχρωμες εκτυπώσεις βελτιώνονται και η τυπογραφία οδεύει σταθερά στην ηλεκτρονική εποχή. Την δεκαετία 1980-1990, εισάγονται τα εξάχρωμα πιεστήρια, ενώ η επόμενη δεκαετία σημαδεύεται από την αδιαμφισβήτητη επικράτηση της ηλεκτρονικά τυπωμένης εικόνας. Ο ορίζοντας είναι ήδη ανοιχτός για την ψηφιακή εποχή.

Το **Εθνικό Τυπογραφείο**,

όπως καθίσταται φανερό από το σύνολο της συλλογής του που εκτίθεται στο Μουσείο του, πρωτοστατεί στις εκάστοτε εξελίξεις. Δεν είναι τυχαίο ότι το Εθνικό Τυπογραφείο είναι από τα πρώτα που εισάγει τις νέες τεχνικές, στις αρχές του 20ού αιώνα, και από τα πρώτα που, αργότερα, αναπτύσσει τις νέες ηλεκτρονικές τεχνικές αναπαραγωγής. Με παρόμοιο δυναμισμό θα εισέλθει και στη νέα ψηφιακή εποχή και τις προκλήσεις της.

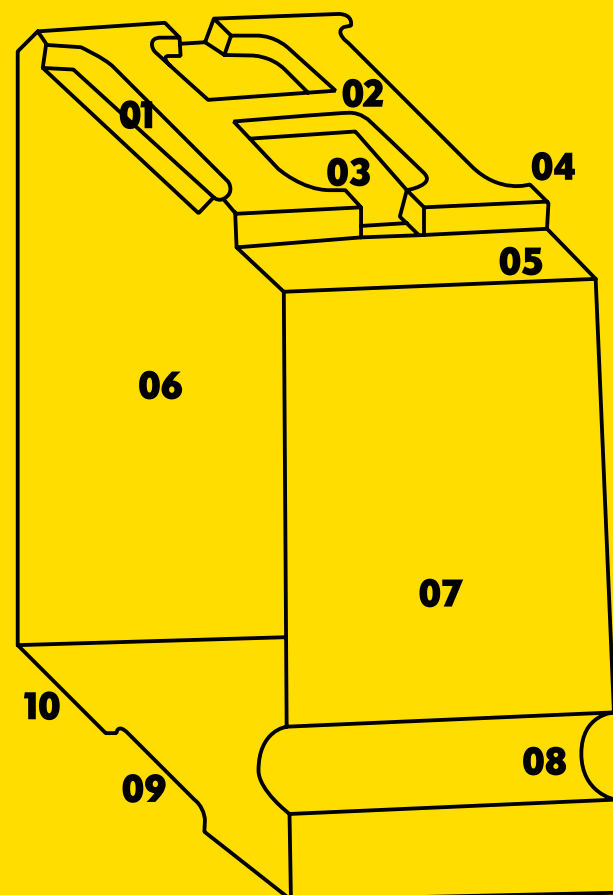

Τα τυπογραφικά στοιχεία («τυπογραφικά μέταλλα»)

Η καρδιά της εφεύρεσης του Γιόχαν Γκούτενμπεργκ αφορά στο ίδιο το τυπογραφικό στοιχείο: ο σχεδιασμός και η κατασκευή, με τη βοήθεια μήτρας, ανεξάρτητων, μεταλλικών στοιχείων, η χύτευσή τους σε αντίγραφα και η χρήση τους για τη στοιχειοθεσία (σύνθεση) λέξεων, παραγράφων, κειμένων, ολόκληρων βιβλίων, και τέλος, το τύπωμά τους σε χαρτί.

Τα στοιχεία, μετά τη χρήση τους, επιστρέφουν στην τυπογραφική κάσα και περιμένουν το επόμενο κείμενο που θα χρειαστεί να στοιχειοθετηθεί.

Τα γράμματα του λατινικού αλφαβήτου, σημεία στίξης και κάποια σύμβολα είναι αρκετά για να συνθέσουν οποιοδήποτε κείμενο. Παράλληλα, η απλή σχεδιαστικά μορφή των χαρακτήρων του αλφαβήτου και των συμβόλων που επικρατούν από την εποχή του Γκούτενμπεργκ, σήμερα γνωστή ως *γοθτική λατινική γραφή*, σε αντίθεση με τη γραφή των χειρογράφων, διευκολύνει τη χάραξή τους στα λεγόμενα πατρότυπα από τα οποία προκύπτουν τα στοιχεία. Οι γραμματοσειρές που σχεδιάζονται μπορούν να χυτευτούν μόνο σε στοιχεία της συγκεκριμένης διάστασης στην οποία έχουν σχεδιαστεί. Στην πορεία, εξειδικευμένοι στοιχειοχαρακτές αναλάμβαναν το κοπιώδες και πολύμηνο έργο της χάραξης των γραμματοσειρών σε άλλες διαστάσεις, οι οποίες με τα χρόνια τυποποιήθηκαν κι έλαβαν το χαρακτήρα μετρικού συστήματος. Το σύστημα αυτό χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα στις γραμματοσειρές των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

- 01 πλάγιο μέρος οφθαλμού
- 02 οφθαλμός
- 03 βάση οφθαλμού
- 04 κατάληξη
- 05 πατούρα
- 06 μάρκα
- 07 σώμα
- 08 οδηγός σύνθεσης
- 09 κοίλο μέρος
- 10 ποδιά

Η χ

ύ

τ

ευ

σ

η των τυπογραφικών στοιχείων

Ποια είναι η αλληλουχία των εργασιών κατά την παραγωγή του τυπογραφικού στοιχείου στην «τυπογραφία των μετάλλων»:

- **Πρώτα κατασκευάζεται το πατρότυπο (αρσενικό)**

Ο χαρακτήρας, αφού σχεδιάσει τη μορφή του γράμματος αντίστροφα (δηλαδή από τα αριστερά προς τα δεξιά, ούτως ώστε να μην είναι αναγνώσιμο), το χαράσσει στην κορυφή μιας καλύβδινης ράβδου.

- **Με τη βοήθεια του πατροτύπου κατασκευάζεται η μήτρα**

Το πατρότυπο αποτυπώνεται σε μαλακό χαλκό δημιουργώντας ένα βαθύτυπο αντίγραφο με αναγνώσιμη φορά και, με αυτόν τον τρόπο, αφού ελεγχθούν οι διαστάσεις του, κατασκευάζεται η μήτρα του.

- **Στοιχίζεται η μήτρα και τοποθετείται στο εκμαγείο**

Η ευθυγράμμιση των πλευρών της μήτρας είναι απαραίτητη για να εφαρμόσει σωστά στο εκμαγείο. Το εκμαγείο διασφαλίζει ότι τα στοιχεία θα έχουν όλα το ίδιο ύψος και βάθος. Η μήτρα θα χρησιμοποιηθεί, όσες φορές χρειαστεί, για την παρασκευή ικανού αριθμού μεταλλικών χαρακτήρων.

- **Μείγμα λιωμένου μετάλλου χύνεται στο εκμαγείο**

Το κράμα του μετάλλου ψύχεται αμέσως και το στοιχείο είναι τώρα έτοιμο. Στη συνέχεια, βγαίνει από το εκμαγείο και αφαιρούνται τα άχρηστα μέρη του, ώστε να έρθει στο απαιτούμενο ύψος.

**Η χύτευση έχει
ουσιαστικά
τελειώσει.**

Το στοιχείο

αφού αφαιρείται από το εκμαγείο, φέρει, από τη μία πλευρά, ανάγλυφο το χαρακτήρα και, από την άλλη, ένα κωνικό τμήμα, το οποίο αφαιρείται προσεκτικά από τον στοιχειοχύτη. Τα στοιχεία λιμάρονται για να έχουν ίδιο βάθος ώστε, μετά τη στοιχειοθεσία του κειμένου, να εφάπτονται καλά στο χαρτί κατά την εκτύπωση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, ανεξάρτητα από την ικανότητα και την εμπειρία του στοιχειοχύτη, η χύτευση των στοιχείων χειρωνακτικά είναι μια διαδικασία που απαιτεί πολύ χρόνο, με αποτέλεσμα να μην μπορεί κανείς να χυτεύσει περισσότερα από τρεις - τέσσερις χιλιάδες

(3.000 - 4.000) στοιχεία σε μία ημέρα.

Τα ίδια τα εκμαγεία φθείρονται μετά από λίγους μόνο μήνες χρήσης, με αποτέλεσμα την αναπαραγωγή κακής ποιότητας στοιχείων μέχρι την ώρα της επιδιόρθωσης ή αντικατάστασής τους.

Διάστια διαφόρων μεγεθών

Σύσταση, σχεδιασμός και μέγεθος των τυπογραφικών στοιχείων

Τα παραδοσιακά τυπογραφικά στοιχεία κατασκευάζονται από κράμα μετάλλων στο οποίο υπερικχύνει ο μόλυβδος σε ποσοστό 78% περίπου. Στη σύνθεση του κράματος αυτού υπάρχει, επίσης, κασσίτερος (14-18%) και αντιμόνιο (4-8%).

Κάθε τυπογραφικό στοιχείο αποτελείται από μία μεταλλική βάση, ένα ορθογώνιο παραλληλεπίπεδο, που ονομάζεται **σώμα**. Επάνω στο σώμα βρίσκεται ο **οφθαλμός** του στοιχείου. Ο οφθαλμός είναι το τμήμα του στοιχείου που φέρει χαραγμένο τον **χαρακτήρα** (γράμμα), σύμβολο, αριθμό κλπ. που πρόκειται να δεχθεί το μελάνι για να τυπωθεί. Η επιφάνειά του βρίσκεται σε υψηλότερο επίπεδο σε σχέση με εκείνη του σώματος. Το ύψος της βάσης μαζί με το ύψος του οφθαλμού δίνουν το ύψος του στοιχείου. Το ύψος των τυπογραφικών στοιχείων ονομάζεται και ύψος εκτύπωσης και κυμαίνεται από 23 έως 25 χιλιοστά περίπου, ανάλογα με τη χώρα παραγωγής τους.

Το σώμα του τυπογραφικού στοιχείου διαθέτει μία εγκάρσια εγκοπή, η οποία καθορίζει την πλευρά από την οποία αυτό διαβάζεται και ονομάζεται **οδηγός στοιχειοθεσίας**. Ο οδηγός αυτός είναι απαραίτητος, γιατί ο τεχνίτης του τυπογραφείου που επιλέγει τα στοιχεία για να συνθέσει το κείμενο (στοιχειοθέτης) δεν είναι σε θέση να αντιληφθεί με ευκολία τη σωστή πλευρά κάθε στοιχείου, ώστε να το τοποθετήσει στο συνθετήριο. Αυτό συμβαίνει γιατί ο χαρακτήρας είναι χαραγμένος ανάστροφα στο στοιχείο.

Μονάδα μέτρησης τυπογραφικού στοιχείου

Ο Πιέρ Σιμόν Φουρνιέ, γάλλος συλλέκτης, σχεδιαστής και θεωρητικός του τυπογραφικού

στοιχείου κατά τον 18ο αιώνα, ιδρυτής της δικής του επιχείρησης στο Παρίσι, είναι από τους πρώτους που ασχολήθηκαν με τη μονάδα μέτρησης των τυπογραφικών στοιχείων. Το 1775, ο επίσης γάλλος Φρανσουά Αμπρουάζ Ντιντό, σπουδαίος τυπογράφος και σχεδιαστής στοιχείων στο Παρίσι, ιδρυτής της ομώνυμης τυπογραφικής δυναστείας, τελειοποίησε το μετρικό σύστημα που πρότεινε ο Φουρνιέ, καθιερώνοντας τη **στιγμή**. Από τότε, η στιγμή χρησιμοποιείται ως μονάδα μέτρησης των τυπογραφικών στοιχείων και αντιστοιχεί σε 0,37593987 (...) χιλιοστά, ενώ οι δώδεκα στιγμές ισοδυναμούν με μία μονάδα του μετρικού συστήματος, η οποία ονομάστηκε *cicéro* -στα ελληνικά σημαίνει **τετράγωνο**.

Από χώρα σε χώρα, το ύψος των τυπογραφικών στοιχείων διαφέρει. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, η οποία έχει υιοθετήσει το γαλλογερμανικό ύψος, το στοιχείο είναι 23,556 χιλιοστά. Αξίζει να αναφερθεί η ύπαρξη ενός ακόμα μετρικού συστήματος τυπογραφικών στοιχείων, του αγγλοαμερικανικού, το οποίο έχει ως μονάδα μέτρησης το **point**, που ισούται με 0,35 χιλιοστά και χρησιμοποιείται κυρίως στη φωτοστοιχειοθεσία. Ο σχεδιασμός και το μέγεθος των τυπογραφικών στοιχείων ποικίλλουν ανάλογα με το είδος του κειμένου, το τυπογραφείο και την εποχή. Το Εθνικό Τυπογραφείο αρχικά προμηθευόταν τυπογραφικά στοιχεία από συγκεκριμένους εμπόρους, τα οποία έφεραν μία χαρακτηριστική εγκοπή που τα διέκρινε από τα άλλα κι έτσι εμπόδιζε την μεταπώλησή τους. Από τις αρχές του 20ού αιώνα, κατασκευάζει τα δικά του στοιχεία στα χυτήρια των μονοτυπικών μηχανών.

Η συμβολή του Άλντους Μανούτιους και του ιστορικού εκδοτικού του οίκου στη Βενετία υπήρξε εξίσου καθοριστική για την εξέλιξη της ελληνικής τυπογραφίας. Ειδικά όσον αφορά στο στοιχείο, ο Μανούτιους, με συνεργάτη τον στοιχειοχαράκτη Φρανσέσκο Γκρίφοντα Μπολόνια, σχεδιάζει τέσσερις ελληνικές γραμματοσειρές η επιτυχία των οποίων ήταν τέτοια, ώστε οι επόμενες γενιές των τυπογράφων της Ευρώπης να ακολουθούν το ύφος του.

Εμπνεόμενος από τον Μανούτιους, ο γάλλος τυπογράφος Κλωντ Γκαραμόν σχεδιάζει, για το Βασιλικό Τυπογραφείο του βασιλιά Φραγκίσκου Α΄, το 1541, την περίφημη «βασιλική» ελληνική γραμματοσειρά (*Grecs du Roi*) σε συνεργασία με τον διακεκριμένο κρητικό καλλιγράφο Άγγελο Βεργίκιο, ο οποίος κλήθηκε στο Παρίσι ειδικά γι' αυτό τον σκοπό. Η επιρροή αυτής της γραμματοσειράς κυριαρχεί μέχρι και τον 18ο αιώνα.

Στο μεταξύ, η ζήτηση για ελληνικά κείμενα συνεχώς αυξανόταν, χωρίς να υπάρχουν επαρκείς και έμπειροι στοιχειοθέτες, και έτσι παρατηρείται μια στροφή σε απλούστερες μορφές στοιχειοθεσίας, που ήδη είχε εγκαινιάσει ο ούγγρος στοιχειοχαράκτης Νίκολας Κις. Καθοριστική προς αυτή την κατεύθυνση υπήρξε επίσης η συμβολή του γερμανού Ούλριχ Κρίστιαν Σάαλμπαχ, καθώς και των εκδοτών του Πανεπιστημίου της Γλασκώβης αδελφών Φούλις. Η κυριότερη καινοτομία τους είναι η απαλοιφή των συμπλεγμάτων και η διατήρηση ενός ανεξάρτητου χαρακτήρα για κάθε γράμμα. Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε και η ελληνική γραμματοσειρά που σχεδίασε ο Τζον Μπάσκερβιλ για την έκδοση της Καινής Διαθήκης στην Αγγλία. Από τα μέσα του 18ου αιώνα, πρωτοπόροι στη χάραξη ελληνικών στοιχείων είναι οι τυπογράφοι και λόγιοι της Βρετανίας, κυρίως της Οξφόρδης, για την κάλυψη των αναγκών των εκεί πανεπιστημίων. Στη σειράς των στοιχείων που αυτοί δημιουργούν

βασίζονται, έκτοτε, οι ευρωπαϊοί χαρακτές. Τα στοιχειοχυτήρια είναι πλέον μεγάλες επιχειρήσεις με οργανωμένο δίκτυο πωλήσεων, τα οποία συχνά περιλαμβάνουν στα δειγματολόγια τους ελληνικές γραμματοσειρές, συνήθως κάτω από τον τίτλο «Εξωτικά»!

Η ελληνική τυπογραφία της εποχής σημαδεύεται από δύο μεγάλους χαρακτές: τον ιταλό Τζιαμπατίστα Μποντόνι στο τυπογραφείο του Δούκα της Πάρμας, που σχεδιάζει στο πρότυπο του Μπάσκερβιλ, και τον Φερμάν Ντιντό στο Παρίσι, που αρχικά σχεδιάζει στο πνεύμα του νεοκλασικισμού. Ο Ντιντό, το 1805, σχεδίασε, μετά από προτροπή του προσωπικού του φίλου Αδαμάντιου Κοραή, μία απλούστερη γραμματοσειρά, που έμελλε να γίνει η δημοφιλέστερη στη Γαλλία και αργότερα στην Ελλάδα, έως τις μέρες μας.

Τον 19ο αιώνα είναι η σειρά της Γερμανίας να πρωτοστατήσει στη χάραξη ελληνικών στοιχείων. Ο εκδοτικός οίκος του Γκέορκ Χοακίμ Γκέσσεν ασχολήθηκε με τη χάραξη μιας νέας, επικλινούς ελληνικής γραμματοσειράς, ενώ ο Μπενεντίκτους Τόμπνερ χρησιμοποίησε για το εκδοτικό του πρόγραμμα, την περίφημη *Bibliotheca Teubneriana*, στοιχεία που έγιναν γνωστά ως *Πλάγια Λειψίας*.

Η Ελλάδα κάνει την παρουσία της στον τομέα αισθητή μόλις τον 19ο αιώνα, εποχή που εδραιώνεται στην ελληνική τυπογραφία η χρήση του μοντέρνου, τυπογραφικού στοιχείου του Ντιντό. Η διαμάχη ανάμεσα στη χρήση των στοιχείων *Ντιντό* και των αντίστοιχων αγγλικών είναι εμφανής στις πρώτες επαναστατικές εφημερίδες. Τα *Χρονικά του Μεσολογγίου* τυπώνονται, από τον Απρίλη του 1824, σε αγγλικό πιεστήριο, δωρεά του Βρετανικού Φιλελληνικού Κομητάτου. Αντιθέτως, η εφημερίδα *Φίλος του Νόμου* τυπώνεται στην Ύδρα, από τον Μάιο του 1824, με πρέσα και τυπογραφικά στοιχεία των *Ντιντό*, που έχουν σταλεί στην επαναστατημένη Ελλάδα από τους φιλέλληνες γάλλους τυπογράφους. Στο νεοσυσταθέν ελληνικό κράτος επικρατούν τα στοιχεία *Ντιντό*. Σε αρκετές παραλλαγές, γνωστά ως *Απλά*, αποτέλεσαν, και ακόμα και σήμερα συχνά αποτελούν, την επικρατέστερη επιλογή του Έλληνα τυπογράφου για τη στοιχειοθεσία ελληνικού κειμένου. Κάθε άλλο στοιχείο θεωρείται, την εποχή εκείνη, παλιομοδίτικο και ξεπερασμένο.

Ο Κωνσταντίνος Τόμπρας από τις Κυδωνίες ταξίδεψε στο Παρίσι για να εκπαιδευτεί από τους Ντιντό στη χάραξη και χύτευση τυπογραφικών στοιχείων. Ο Τόμπρας μαζί με τον συνεργάτη του, Κωνσταντίνο Δημίδη από τα Γρεβενά, που επίσης μαθητεύει κοντά στους Ντιντό, είναι οι πρώτοι τυπογράφοι του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1890, δημιουργούνται οι πρώτες σύγχρονες ελληνικές γραμματοσειρές από Έλληνες σχεδιαστές.

Σπουδαίοι τυπογράφοι της εποχής, όπως ο Δημίδης και ο Κωνσταντίνος Γκραμπολάς, υπήρξαν ταυτόχρονα χαρακτές και στοιχειοχύτες, ωστόσο το πρώτο αμιγές στοιχειοχυτικό εργαστήριο στην Ελλάδα συστήνεται από τον Κωνσταντίνο Μηλιάδη το 1837.

Στο μεταξύ, τα τυπογραφεία πληθαίνουν, κυριαρχούν οι ημερήσιες εφημερίδες και αυξάνονται οι ανάγκες για παραγωγή τυπογραφικών στοιχείων.

Λειτουργούν αρκετά στοιχειοχυτήρια, όμως, από τις μέχρι τώρα έρευνες, μοιάζει σχεδόν βέβαιο ότι οι Έλληνες στοιχειοχύτες δεν σχεδίαζαν τα στοιχεία, παρά μόνο τα κατασκεύαζαν χρησιμοποιώντας υπάρχουσες μήτρες, τις οποίες προμηθεύονταν από το εξωτερικό. Όταν κρινόταν απαραίτητο, οι στοιχειοχύτες αντέγραφαν τις υπάρχουσες μήτρες προκειμένου να φτιάξουν καινούργιες. Κατά τη μηχανική περίοδο της τυπογραφίας, κυριαρχεί η μορφή του Ανέστη Κωνσταντινίδη, ο οποίος, το 1885, αγόρασε την επιχείρηση του Ανδρέα Κορομηλά, που διατηρούσε έως τότε τη μεγαλύτερη συλλογή τυπογραφικών χαρακτήρων και μητρών στην Ελλάδα. Παράλληλα, λειτουργούν μεγάλα ανεξάρτητα στοιχειοχυτήρια, όπως αυτό της *Αυγής Αθηνών* των Βίκτωρα Καρύδη και Αντώνιου Καρότση, που λειτουργεί σχεδόν μονοπωλιακά, και το περίφημο στοιχειοχυτήριο *Φοίνιξ* των Εμμανουήλ Καρπαθάκη και Παναγιώτη Πετράκου. Η δραστηριότητα του Καρπαθάκη θα σημαδέψει την ελληνική τυπογραφία του 20ού αιώνα. Το ίδιο σημαντικό είναι και το χυτήριο *ΠΑΠ* του Θεόδωρου Παρασκευόπουλου, ο οποίος δραστηριοποιείται και στο εξωτερικό.

Ο θάνατός του, το 1979, σήμανε το τέλος του μεγαλύτερου στοιχειοκυτηρίου στον ελλαδικό χώρο. Τα επόμενα χρόνια, μοναδικό στοιχειοκυτήριο στη χώρα παραμένει η *Βικτώρια* του Ιωάννη Σαρασίτη, ενώ γίνονται δειλές προσπάθειες για την ίδρυση τυπογραφείων/κυτηρίων από τον Αργύρη Κουτούπα και τον Σταύρο Σταυρόπουλο.

Η σημαντικότερη αλλαγή την εποχή αυτή είναι πως, σταδιακά, οι έλληνες στοιχειοκύτες αρχίζουν να προγραμματίζουν τον σχεδιασμό χαρακτήρων, και μερικοί από αυτούς το τολμούν. Η μεγάλη παράδοση των ξένων μονάδων παραγωγής στοιχείων, ωστόσο, καθώς και η τεχνογνωσία τους, καταδεικνύουν ότι δύσκολα οι έλληνες στοιχειοκύτες θα μπορούσαν να αλλάξουν την ελληνική πραγματικότητα στον χώρο του σχεδιασμού των τυπογραφικών στοιχείων. Ήδη από τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα, ξένοι σχεδιαστές ασχολούνται επισταμένα με τον σχεδιασμό και τη χάραξη νέων ελληνικών γραμμάτων (Ερικ Τζιλ, Μάθιου Κάρτερ κ.ά.). Κατά την πρώτη δεκαετία του, εμφανίζεται και στην ελληνική τυπογραφία μία γραμματοσειρά, η λεγόμενη *Ελζεβίρ*, που είναι μια παραλλαγή των πλάγιων στοιχείων *Λειψίας*, αλλά, αυτή τη φορά, τα γράμματα είναι όρθια. Η γραμματοσειρά ανταγωνίζεται αυτή του Ντιντό και, από τη δεκαετία του '70, κυριάρχησε, κυρίως στα μη λογοτεχνικά έντυπα, με την ονομασία *Times Greek*. Την ίδια περίοδο, κυριαρχεί επίσης στο ελληνικό εκδοτικό τοπίο η γραμματοσειρά *New Hellenic*, γνωστή ως *Αττικά Στοιχεία*, που είχε σχεδιαστεί από τον βιβλιολόγο της Βρετανικής Βιβλιοθήκης Βίκτωρ Σόλντερερ, με βάση έναν ξεχασμένο αναγεννησιακό σχεδιασμό, και ανταγωνίζεται τα λεγόμενα στην Ελλάδα *Πελασγικά Στοιχεία*, τη γραμματοσειρά *Porson Greek*, που σχεδιάστηκε στα τέλη του 18ου αιώνα, από τον φιλόλογο και καλλιγράφο του πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ Ρίτσαρντ Πόρσον και επανεκδόθηκε, το 1913, με την αντικατάσταση των όρθιων κεφαλαίων από πλάγια.

Το Εθνικό Τυπογραφείο στη διάρκεια της ιστορίας του χρησιμοποίησε κυρίως τρεις οικογένειες γραμμάτων: Ολύμπια, Αττικά και Λειψίας. Ωστόσο, διαθέτει στη συλλογή του Μουσείου του δείγματα από διάφορες οικογένειες και μεγέθη στοιχείων.

Διάταξη ελληνικής κάσας πεζοκεφαλαίων στοιχείων

Η διάταξη της ελληνικής κάσας των πεζοκεφαλαίων αναπτύσσεται σε δύο μέρη, που το καθένα έχει διαστάσεις 83x37 εκατοστά (πλάτος και ύψος αντίστοιχα). Το επάνω μέρος χωρίζεται σε τρία τμήματα. Αριστερά, τοποθετούνται τα κεφαλαία στοιχεία και τα σημεία στίξης, ενώ στο κέντρο και δεξιά, όλα τα φωνήεντα, με όλους τους συνδυασμούς των τόνων και πνευμάτων. Το κάτω μέρος χωρίζεται σε δύο τμήματα: Στο αριστερό μέρος, τοποθετούνται, με τη σειρά, τα εισαγωγικά, οι παράγραφοι, τα ερωτηματικά, οι παρενθέσεις και οι αγκύλες, οι παύλες, στη συνέχεια, μερικά σύμφωνα και άτονα φωνήεντα, καθώς και τα διάστιχα των 4 στιγμών. Στο δεξί μέρος, τοποθετούνται οι αριθμοί, τα άτονα φωνήεντα, τα φωνήεντα που είναι άτονα και παίρνουν υπογεγραμμένη, τα σύμφωνα, οι κεραίες, οι τελείες, τα κόμματα, τα σημεία ισότητας και τα διάστιχα των 2, 3, 6, 12 στιγμών, καθώς και τα «χοντρά» διάστιχα που χρησιμοποιούνται για το κλείσιμο της αράδας.

Λειψίας

36

ΑΒΓΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝΞΟΠΡΣΤ
ΥΦΧΨΩ 1234567890

Ελζεβίρ

36

ΑΒΓΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝΞΟΠΡΣΤ
ΥΦΧΨΩ 1234567890

Ολύμπια

48

ΑΒΓΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝ
ΞΟΠΡΣΤΥΦΧΨΩ
1234567890

Δειγματολόγιο γραμματοσειρών από τη συλλογή του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου

χαρτί:

Χρηστικό αντικείμενο και μέσο αποτύπωσης

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΟΝ

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΑΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΕΤΡΑΓΩΝΑ
ΕΠΙ ΤΩΝ ΑΚΟΛΟΥΘΩΝ ΣΧΗΜΑΤΩΝ ΧΑΡΤΟΥ

58 X 86	70 X 100
1) 4 86 X 56	1) 2 102 X 148
1) 8 56 X 40	1) 4 70 X 100
1) 16 40 X 24	1) 8 48 X 70
1) 32 24 X 16	1) 16 32 X 48
	1) 32 32 X 22
60 X 80	75 X 105
1) 4 80 X 56	1) 4 50 X 74
1) 8 36 X 56	1) 8 48 X 72
1) 16 26 X 36	1) 16 34 X 50
1) 32 16 X 28	1) 32 24 X 34
63 X 95	89 X 114
1) 4 96 X 62	1) 4 90 X 116
1) 8 44 X 62	1) 8 56 X 90
1) 16 28 X 44	1) 16 42 X 56
1) 32 20 X 28	1) 32 26 X 42

Χρησιμοποιούμενες διαστάσεις χαρτιού

Η πρώτη προσπάθεια κατασκευής εύκαμπτης επιφάνειας προς γραφή γίνεται στην Αίγυπτο, γύρω στο 4.000 π.Χ., με τη χρησιμοποίηση ενός φυτού που φυτρώνει στις όχθες του ποταμού Νείλου, του πάπυρου. Λεπτές λωρίδες του φυτού, μουσκεμένες σε νερό, ενώνονται σχηματίζοντας μία επίπεδη επιφάνεια για γραφή, χάρη στην κολλώδη ουσία που περιέχεται στις ίνες του.

Σύμφωνα με μαρτυρία του Πλίνιου του Πρεσβύτερου, η διαμάχη μεταξύ του Πτολεμαίου ΣΤ' (205–182 π.Χ.) και του βασιλιά της Περγάμου Ευμένη Β' (197–160 π.Χ.) για τη δημιουργία στην Πέργαμο βιβλιοθήκης σπουδαιότερης από αυτή της Αλεξάνδρειας, οδηγεί στην εφεύρεση της περγαμνής. Το νέο υλικό προέρχεται από δέρματα νεαρών ζώων και σταδιακά παραμερίζει τη χρήση του πάπυρου, καθώς παρουσιάζει ορισμένα σαφή πλεονεκτήματα: Μπορεί να γραφεί κι από τις δύο πλευρές, τυχόν λάθη μπορούν να διορθωθούν, μπορεί να ξυστεί ολόκληρη, να επαναχρησιμοποιηθεί και να πάρει διάφορα σχήματα, όπως κυλίνδρου, ρολού ή ειλπταρίου⁷ και, μετά τον 4ο-5ο αιώνα, το τετράγωνο σχήμα των σελίδων του κώδικα. Οι καλύτερης ποιότητας περγαμνές θεωρούνταν εκείνες που κατασκευάζονταν, μετά από ειδική επεξεργασία, από μεμβράνη εμβρύου μόσχου, το επονομαζόμενο *vellum*. Οι ξυσμένοι και ξαναγραμμένοι κώδικες ονομάζονται *παλίμψηστα*.

Αν και γνώρισε μεγάλη διάδοση στο Βυζάντιο και τη Μεσαιωνική Δύση, η σπανιότητα της περγαμνής και η αυξημένη τιμή της γρήγορα οδηγούν στην επιλογή του χαρτιού. Η τέχνη της κατασκευής του χαρτιού διέρρευσε από την Κίνα, όπου εφευρέθηκε περίπου το 100 μ.Χ., στο Βυζάντιο και τη Δύση, τον 8ο αιώνα, μέσω των Αράβων, από κινέζους χαρτοποιούς που πιάστηκαν αιχμάλωτοι. Οι πρώτες χαρτοποιίες ιδρύονται

στην ονομαστή πόλη Φαμπιάνο της Ιταλίας, στα μέσα του 13ου αιώνα. Στα τέλη του 15ου αιώνα, η χρήση του χαρτιού εξαπλώνεται σε όλη την Ευρώπη. Αυτό, σε συνδυασμό με την εφεύρεση των μεταλλικών κινητών στοιχείων από τον Γκούτενμπεργκ, ανοίγει τον δρόμο για την ανάπτυξη της νέας τέχνης.

Η διαδικασία παραγωγής του χαρτιού περιλαμβάνει τη μετατροπή στερεών πρώτων υλών (φυτικές ίνες, κυρίως από λινάρι και βαμβάκι) σε πολτό. Πρώτα, τα υλικά τοποθετούνται σε μεγάλες δεξαμενές με ζεστό νερό. Σφυριά και έμβολα, που κινούνται με την ενέργεια ενός νερόμυλου, χτυπούν με δύναμη τα υφάσματα, διαλύοντας τις ίνες τους. Ο πολτός ανακατεύεται με άμυλο και κιμωλία, προκειμένου να λευκανθεί επαρκώς. Στη συνέχεια, το μείγμα στραγγίζεται προσεκτικά, προκειμένου να διαχωριστεί ο χαρτοπολτός από τα υγρά, και αυτό που απομένει είναι ένα πυκνό και λεπτό στρώμα χαρτοπολτού το οποίο ο τεχνίτης απλώνει σε μία ειδική τσόχα για να στεγνώσει. Ύστερα, τα φύλλα του χαρτοπολτού οδηγούνται σε ειδική πρέσα, ώστε να απομακρυνθεί τυχόν υγρασία και να στεγνώσουν ολοκληρωτικά. Το τελευταίο στάδιο της παραγωγής του χαρτιού είναι το *κολλάρισμα* για να περιοριστεί η απορροφητικότητα του. Στη Δύση, αυτή η διαδικασία γινόταν με τη χρήση ζελατίνης (ζωικής προέλευσης), ενώ στην Ανατολή με αμυλόκολλα (φυτικής προέλευσης).

⁷ χειρόγραφη επιμήκης μεμβράνη (περγαμνή), που τυλιγόταν γύρω από μικρό κυλινδρικό ξύλο.

70X100 Λευκός σατινέ 55 γρ.

63X95 Λευκός Α'σατινέ 55 γρ.2

58 X 86 Λευκός Α'σατινέ 70 γρ.

60 X 80 Λευκός Α'σατινέ 70 γρ.

60X80 Λευκός Α'πάτ 70 γρ.2

60X80 Λευκός σατινέ 55 γρ.

Δειγματολόγιο χαρτιού

Πρώτοι οι χαρτοποιοί του Φαμπιάνο εκμεταλλεύτηκαν τα ίχνη που μένουν στο χαρτί από τη διαδικασία επεξεργασίας του και δημιούργησαν διακριτά σύμβολα της επιχείρησής τους, τα περίφημα υδατόσημα. Τα υδατόσημα θα χαρακτηρίσουν, στο εξής, την ευρωπαϊκή τυπογραφία.

Η επιτακτική ανάγκη παραγωγής χαρτιού, λόγω της ευρείας διάδοσης της τυπογραφίας και της διεύρυνσης της αγοράς του βιβλίου, οδήγησε στην αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων παραγωγής του. Ήδη από τον 17ο αιώνα, εμφανίζονται οι πρώτες μηχανές άλεσης κουρελιών και οι πρώτες χαρτομηχανές παραγωγής συνεχόμενων φύλλων χαρτιού μήκους έως 12 μέτρων. Περίπου το 1720, χρησιμοποιούνται για πρώτη φορά ίνες ξύλου για την παραγωγή χαρτιού και, το 1774, ξεκινά η χρήση της κλωρίνης για τη λεύκανσή του.

Σήμερα, η παραγωγή του χαρτιού είναι πλήρως αυτοματοποιημένη και παράγονται τεράστιες ποσότητες ημερησίως.

Οι διαστάσεις του χαρτιού ορίζονται με δύο γράμματα: το Α, οι διαστάσεις του οποίου είναι 841x1189 χιλιοστά, και το Β, που οι διαστάσεις του είναι 1000x1414 χιλιοστά. Οι υποδιαιρέσεις αυτών προκύπτουν από το δίπλωμα του φύλλου στα δύο -το Α1 προκύπτει από το δίπλωμα του Α0 στα δύο και ούτω καθεξής. Το βάρος του χαρτιού υπολογίζεται ανά τετραγωνικό μέτρο.

Για τα εκτυπωτικά προϊόντα δεν χρησιμοποιούνται χωριστές σελίδες χαρτιού, αλλά τα λεγόμενα τυπογραφικά φύλλα, που μπορεί να αποτελούνται από 4, 8, 16, 32 ή, σπάνια, 64 σελίδες, ανάλογα με τη δίπλωσή του. Πρώτα, πραγματοποιείται η εκτύπωση του κειμένου και, στη συνέχεια, γίνεται το δίπλωμα του τυπογραφικού φύλλου, βάσει σημαδιών. Ακολουθεί η βιβλιοδεσία και το λεγόμενο *ξάκρισμα*⁸ του εντύπου.

Το Εθνικό Τυπογραφείο χρησιμοποιεί διάφορα είδη χαρτιού, ανάλογα με τις εκάστοτε εκτυπωτικές του εργασίες και προμηθεύεται χαρτί από διαφορετικούς προμηθευτές, με διαγωνισμό.

⁸ η διαδικασία του κοψίματος των περιττών ακρών των χαρτιών ή βιβλίων, που γίνεται με ειδικό μηχάνημα ή ψαλίδι

μελάνι

Από την αρχαιότητα ακόμη, χρησιμοποιήθηκαν διάφορες χρωστικές ουσίες και τεχνικές για την παρασκευή μελανιού. Η καπνιά από την καύση ζωικών και φυτικών υλικών, το μελάνι της σουπιάς, το κάρβουνο, το οξειδίο του σιδήρου και του χαλκού είναι μόνο κάποιες από αυτές. Η λεγόμενη σινική μελάνη κατασκευάζεται από τους Κινέζους, γύρω στα 2.500-2.700 π.Χ., για το μελάνωμα λίθινων επιγραφών. Στη διαδικασία παραγωγής του μελανιού, μία χρωστική ουσία (συνήθως σε σκόνη) αναμειγνύεται με κόλλα και αραιώνεται με έναν υγρό διαλύτη (νερό, ξύδι και άλλα), ώστε να αποκτήσει ρευστότητα.

Η εφεύρεση της τυπογραφίας άλλαξε τα δεδομένα στην παραγωγή του μελανιού, καθώς τα μελάνια των χειρογράφων ήταν εξαιρετικά ρευστά και, άρα, ακατάλληλα για τυπογραφική χρήση. Οι πρώτοι τυπογράφοι αναγκάστηκαν να επινοήσουν ένα νέο

είδος μελανιού, πιο παχύρρευστου, από λινέλαιο και καπνιά. Η εξάπλωση της τυπογραφίας τον 19ο αιώνα οδήγησε στην ανάγκη παραγωγής φθηνού μελανιού, για χρήση, κυρίως, από τις εφημερίδες. Έτσι, το λινέλαιο, που ήταν πολύ ακριβή πρώτη ύλη, έδωσε τη θέση του στο ορυκτέλαιο, το οποίο, όμως, παρουσίαζε προβλήματα στην πήξη του τελικού προϊόντος.

Σήμερα, στο εμπόριο κυκλοφορούν εκατοντάδες είδη μελανιού, ανάλογα με το είδος της εκτύπωσης για το οποίο προορίζονται να χρησιμοποιηθούν. Ενδεικτικά, αναφέρεται η εκτύπωση τύπου offset, η οποία απαιτεί τη χρήση μη υδατοδιαλυτού μελανιού.

Το Εθνικό Τυπογραφείο, από την αρχή της λειτουργίας του ως Βασιλική Τυπογραφία, προμηθεύεται μελάνια από προμηθευτές κατόπιν διαγωνισμού.

Λεπτομέρεια από επίπεδο κυλινδρικό πιεστήριο δοκιμίων (κύλινδροι)

48

ΕΘΝΙΚΟΝ

144

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

216

ΤΥΠΟΣ

240

ΤΥΠΟΣ

Δείγματα ξύλινων στοιχείων, σελίδα από το Δειγματολόγιον Στοιχείων του Αθ. Σηπλιόπουλου, υπαλλήλου του Εθνικού Τυπογραφείου

Στοιχείο
θεσία
με το χέρι

Το μάρμαρο και τα εργαλεία του στοιχειοθέτη

Στη χειροκίνητη στοιχειοθεσία, η **σύνθεση** (γραφή) του κειμένου γίνεται με το χέρι. Ο στοιχειοθέτης, κρατώντας στο αριστερό χέρι το συνθετήριο, παίρνει με το δεξί ένα-ένα τα στοιχεία από τις ειδικές τους θήκες και συνθέτει τις λέξεις και τις σειρές του κειμένου προσθέτοντας τα **διάστιχα** (κενά). Όταν γεμίσει το **συνθετήριο**, τα **μπαστούνια** (οι συνθεθειμένες αράδες) μεταφέρονται στον **σελιδοθέτη**. Μόλις ετοιμαστεί ο σελιδοθέτης και γίνει η πρώτη τυπογραφική διόρθωση, ακολουθεί η **σελιδοποίηση** στον **μεγάλο σελιδοθέτη**, στο **μάρμαρο**. Εκεί, γίνεται η τελική σύνθεση του κειμένου, η δεύτερη και τρίτη διόρθωση και το σφίξιμο της **τυπογραφικής φόρμας**, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει δύο, τέσσερις, οκτώ, δεκαέξι ή ακόμη και τριάντα δύο σελίδες, ανάλογα με το μέγεθος του τυπογραφικού χαρτιού και το επιθυμητό σχήμα του βιβλίου.

Οι σελίδες της φόρμας τοποθετούνται στο **τυπογραφικό τελάρο** (ειδικό σιδερένιο πλαίσιο) μαζί με τις **μήτρες** για τα **κλισέ** (εικόνες) και τα άλλα διακοσμητικά στοιχεία. Στα **λούκια** (κενά σημεία) τοποθετούνται χαμηλά μεταλλικά περιθώρια, τα **διάστιχα**, προκειμένου να ορίσουν τα κενά σημεία της σελίδας. Στη συνέχεια, όλα αυτά τα μεταλλικά στοιχεία ασφαρίζονται πάνω στο τελάρο με μεταλλικές ή ξύλινες σφήνες και στερεώνονται με ειδικούς σφιγκτήρες και κλειδιά. Λίγο πριν την εκτύπωση, ο πιεστής χτυπά τα μεταλλικά στοιχεία με τη **ματσόλα** (ξύλινο σφυράκι), ώστε να έρθουν όλα στο ίδιο ύψος. Το τυπογραφικό κείμενο είναι πια έτοιμο για την τελική εκτύπωση. Με το τέλος της εκτύπωσης, η **πλάκα** διαλύεται και όλα τα μεταλλικά στοιχεία επιστρέφουν στην αρχική θέση τους στην κάσα.

Μάρμαρο:
Μεγάλος μαρμάρινος πάγκος εργασίας
του στοιχειοθέτη στον οποίο γίνεται
η τελική σύνθεση του κειμένου.

Συνθετήριο:

Ξύλινο ή μεταλλικό πλαίσιο στοιχειοθεσίας με τοίχωμα χαμηλότερα από το ύψος των στοιχείων. Το αριστερό τοίχωμά του είναι κινητό, ώστε να καθορίζεται το πλάτος της αράδας, ενώ η άνω πλευρά του είναι χωρίς τοίχωμα για να μπαίνουν τα στοιχεία και να βγαίνουν οι αράδες. Στο συνθετήριο χωρούν περίπου 8-10 σειρές.

Σελιδοθέτης:

Μεταλλική πλάκα στην οποία μεταφέρονται τα συνθεθειμένα στο συνθετήριο κείμενα (μπαστούνια ή τυπογραφικά τεμάχια).

Σπάγκος:

Χρησιμοποιείται για τη συγκράτηση των στοιχείων της τυπογραφικής φόρμας που γεμίζουν τους σελιδοθέτες και σχηματίζουν την πλήρη, διορθωμένη, προς εκτύπωση σελίδα.

Σφυράκι (ματσόλα):

Απαραίτητο εργαλείο, προκειμένου τα μεταλλικά στοιχεία να έρθουν στο ίδιο ύψος και να κατακαθίσουν στο βάθος της πλάκας πριν την εκτύπωση.

Τυπογραφικό τεμάχιο (μπαστούνι):

Η πρώτη μορφή του τυπογραφικού κειμένου. Από τα μπαστούνια εκτυπώνονται τα δοκίμια για την πρώτη διόρθωση.

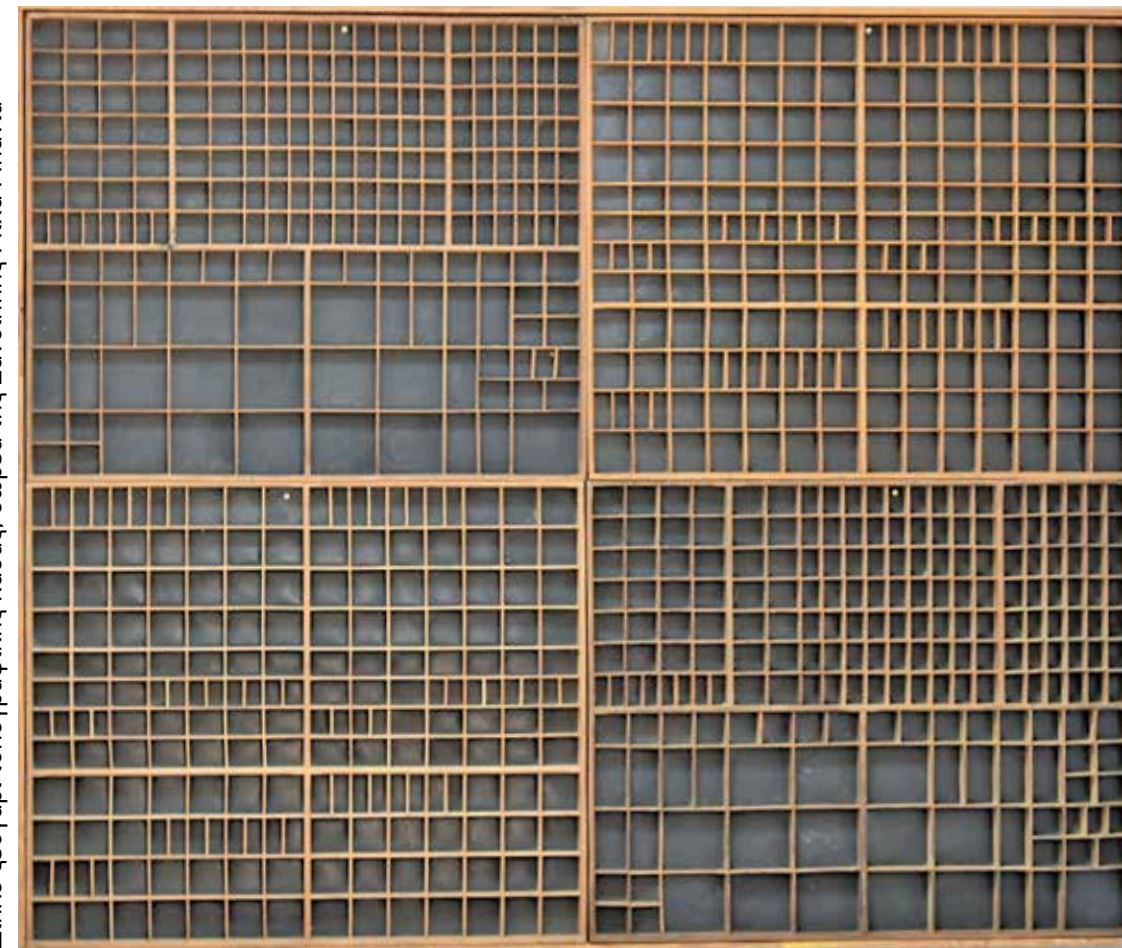
Μεγεθυντικός Φακός (βούπα):

Ένα από τα εργαλεία του τυπογράφου για την παρατήρηση λεπτομερειών.

Τσιμπίδι:

Εργαλείο του στοιχειοθέτη που διευκολύνει την επιλογή των στοιχείων.

Διπλό ξευγάρι τυπογραφικής κάσας, δωρεά της Ξανθίππης Μίχα Μπανιά

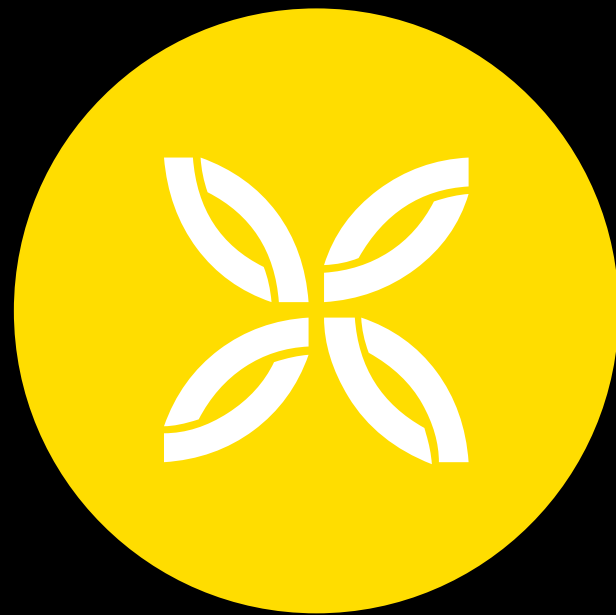

Τεχνολογικές εξελίξεις στη στοιχειοχάραξη, τη στοιχειοχύτευση και τη στοιχειοθεσία

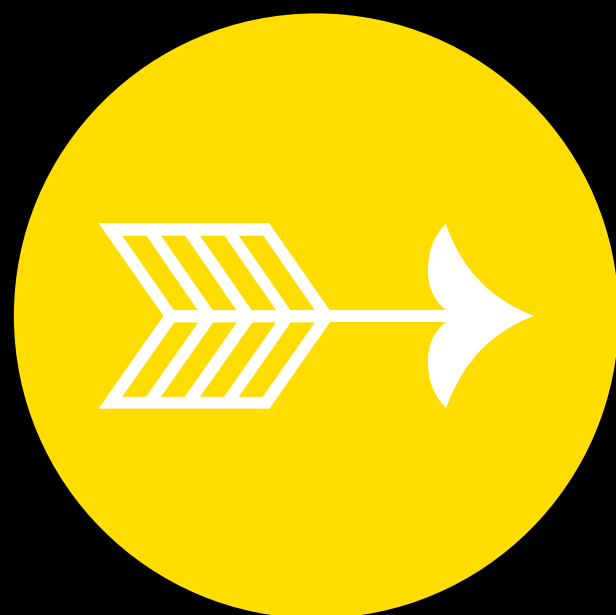
Οι παραδοσιακές τεχνικές της στοιχειοχάραξης, στοιχειοχύτευσης και στοιχειοθεσίας παρέμειναν, με μικρές αλλαγές, σε χρήση έως το τέλος του 19ου αιώνα και, εν γένει, συντηρήθηκαν μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα. Η εξέλιξη της τεχνολογίας και η ανάπτυξη νέων τεχνικών οδήγησαν στην εγκατάλειψή τους - τώρα πια, είναι περισσότερο το «μεράκι» κάποιων τυπογράφων που τις συντηρεί στη ζωή. Η βιομηχανική επανάσταση και η ανάπτυξη του εμπορίου στην Ευρώπη, τον 19ο αιώνα, οδήγησε σε ολοένα και αυξανόμενη ζήτηση εντύπων και οι τεχνίτες δεν μπορούσαν ν' ανταποκριθούν σε αυτή εξαιτίας του τεράστιου χρόνου παραγωγής που απαιτείται για τη χύτευση τυπογραφικών στοιχείων και τη στοιχειοθεσία.

Μέσα στη γενικότερη άνθιση των επαγγελματιών των σχετικών με την τυπογραφία, παρατηρεί κανείς τη δημιουργία μεγάλων στοιχειοχυτηρίων που απασχολούν πολύ προσωπικό προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες σε στοιχεία. Καθίσταται εμφανές ότι η εκμηχάνιση της χάραξης, χύτευσης των στοιχείων και της στοιχειοθεσίας είναι η λύση για την αύξηση της παραγωγής. Έγιναν, μέσα στα χρόνια, διάφορες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση, με πιο γνωστή αυτή του αμερικανού Λινν Μπόιντ Μπέντον, που εφηύρε, το 1884, τον παντογράφο, θέτοντας, στην ουσία, τέλος στην τέχνη του παραδοσιακού στοιχειοχαρακτήρα. Με τον παντογράφο, η μήτρα ενός στοιχείου μπορεί να χαραχτεί σε οποιαδήποτε κλίμακα, με οδηγό το αρχικό σχέδιο. Επίσης, ο παντογράφος μπορεί να αλλάξει την κλίμακα και τις αναλογίες του σχεδίου, κάνοντας τα στοιχεία πλατύτερα ή στενότερα και πλάγια, προς τα δεξιά ή τα αριστερά. Από τότε, ο παντογράφος καθιερώνεται στα κυτάρια και η χρήση του συνεχίζεται μέχρι την επικράτηση της ηλεκτρονικής τεχνολογίας.

Η στοιχειοθεσία παρέμενε μια δύσκολη, χρονοβόρα και κοπιώδης διαδικασία. Στα τέλη του 19ου αιώνα, δύο μηχανικοί, μακριά ο ένας από τον άλλον, εργάζονταν για τον σχεδιασμό και την τελειοποίηση στοιχειοθετικών - στοιχειοχυτικών μηχανών, τις οποίες και παρουσίασαν με διαφορά λίγων χρόνων: Ο λόγος για τη λινοτυπική μηχανή του Όττο Μεργκεντχάλερ και τη μονοτυπική μηχανή του Τόλμπερτ Λάνστον, που παρουσιάζονται το 1884 και το 1887 αντίστοιχα.

Το πρώτο στοιχειοχυτήριο «ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ, συσταθὲν κατὰ τὸ 1837» ἀνήκει στον Κωνσταντῖνο Μηλιάδη. Ἀπὸ ἐκεῖ προέρχεται καὶ τὸ παλαιότερο γνωστὸ «δοκίμιο» χαρμητῆρων πρὸ χυτεύτηκαν ἀπὸ τον Μηλιάδη καὶ φέρει ὡς χρονολογία ἐκδόσης τὸ 1850. Στὸ δειγματολόγιο αὐτὸ παρεσιάζονται «Ἑλληνικοὶ καὶ Λατινικοὶ χαρμητῆρες ἀπὸ 8 ἕως 36 στιγμῆς», καθὼς καὶ ἀριθμὸς κοσμημάτων καὶ τυπογραφικῶν ὁδηγιῶν.

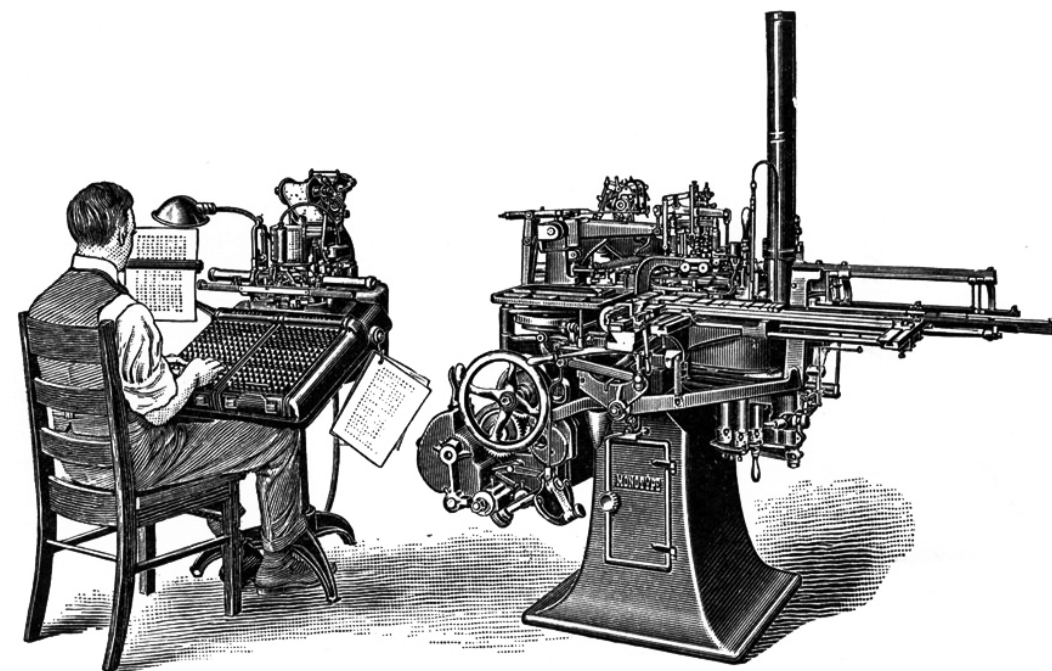
Μηχανική στοιχειοθεσία

Μονοτυπία – Λινοτυπία

Προσπάθειες για την εισαγωγή μηχανικών τεχνικών στην τυπογραφία και, ειδικότερα, στη στοιχειοθεσία, έχουν επιχειρηθεί ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Καθοριστικής σημασίας καινοτομίες προς τη μηχανοποίηση της στοιχειοθεσίας σημειώνονται μόλις στο τέλος της δεκαετίας του 1880. Είχε προηγηθεί, το 1845, η εφεύρεση του γάλλου Ζεράρ ντε Νερβάλ. Ο Νερβάλ εφευρίσκει ένα μηχανικό σύστημα, το οποίο φέρνει πραγματική επανάσταση στη μηχανική αναπαραγωγή των κειμένων: μια μηχανή εφοδιασμένη με χυτήριο για την παραγωγή μεταλλικών στοιχείων και ηλεκτρολόγιο. Το 1885, ο Λιν Μπόιντ Μπέντον εφευρίσκει τον περίφημο μηχανικό παντογράφο του, που κάνει εφικτή τη μαζική χάραξη και παραγωγή μεταλλικών μητρών για τυπογραφικά στοιχεία. Χωρίς την εφεύρεση του Μπέντον, η ανάπτυξη της μηχανικής στοιχειοθεσίας θα ήταν αδύνατη. Έτσι, το 1884, ο γερμανός εφευρέτης Όττο Μεργκεντχάλερ εργάζεται ήδη στην Αμερική για την πρώτη λινοτυπική μηχανή, κερδίζοντας τον τίτλο του δεύτερου Γκούτενμπεργκ. Το 1886, εμφανίζονται στην εφημερίδα *New York Tribune* τα πρώτα κείμενα στοιχειοθετημένα με αυτό τον τρόπο. Λίγο αργότερα, το 1887, βασισμένος στην καινοτομία του Νερβάλ, ο Αμερικανός Τόλμπερτ Λάνστον κατασκευάζει την πρώτη μονοτυπική μηχανή. Άμεσα ιδρύονται στην Αμερική οι *Mergenthaler Linotype Company* και η *Lanston Monotype Company* αντίστοιχα. Οι δύο εφευρέσεις αποτελούν πραγματικές επαναστάσεις, μια τομή για την ιστορία της τυπογραφίας, καθώς σημαίνουν το τέλος της εποχής των χειρονακτικών τυπογραφικών πρακτικών και την οριστική υιοθέτηση της μηχανικής τυπογραφίας.

Όσον αφορά στην ελληνική τυπογραφία, παρόλο που το ελληνικό αλφάβητο και το πολυτονικό σύστημα της εποχής θέτουν, εξ ορισμού, ορατά και δύσκολα προβλήματα, η μηχανική στοιχειοθεσία διαδίδεται πολύ νωρίς. Οι εφημερίδες είναι αυτές που πρωτοστατούν στις εξελίξεις. Ήδη το 1909, το *Νέον Άστρ* και η *Πατρίς* διαφημίζουν τις νέες λινοτυπικές μηχανές τους. Μόλις στα μέσα της επόμενης δεκαετίας, οι νέες τεχνικές θα διαδοθούν ευρέως. Η παρουσία τους στην ελληνική τυπογραφία θα είναι μακρά, η λινοτυπία θα κυριαρχήσει τουλάχιστον μέχρι το 1990.

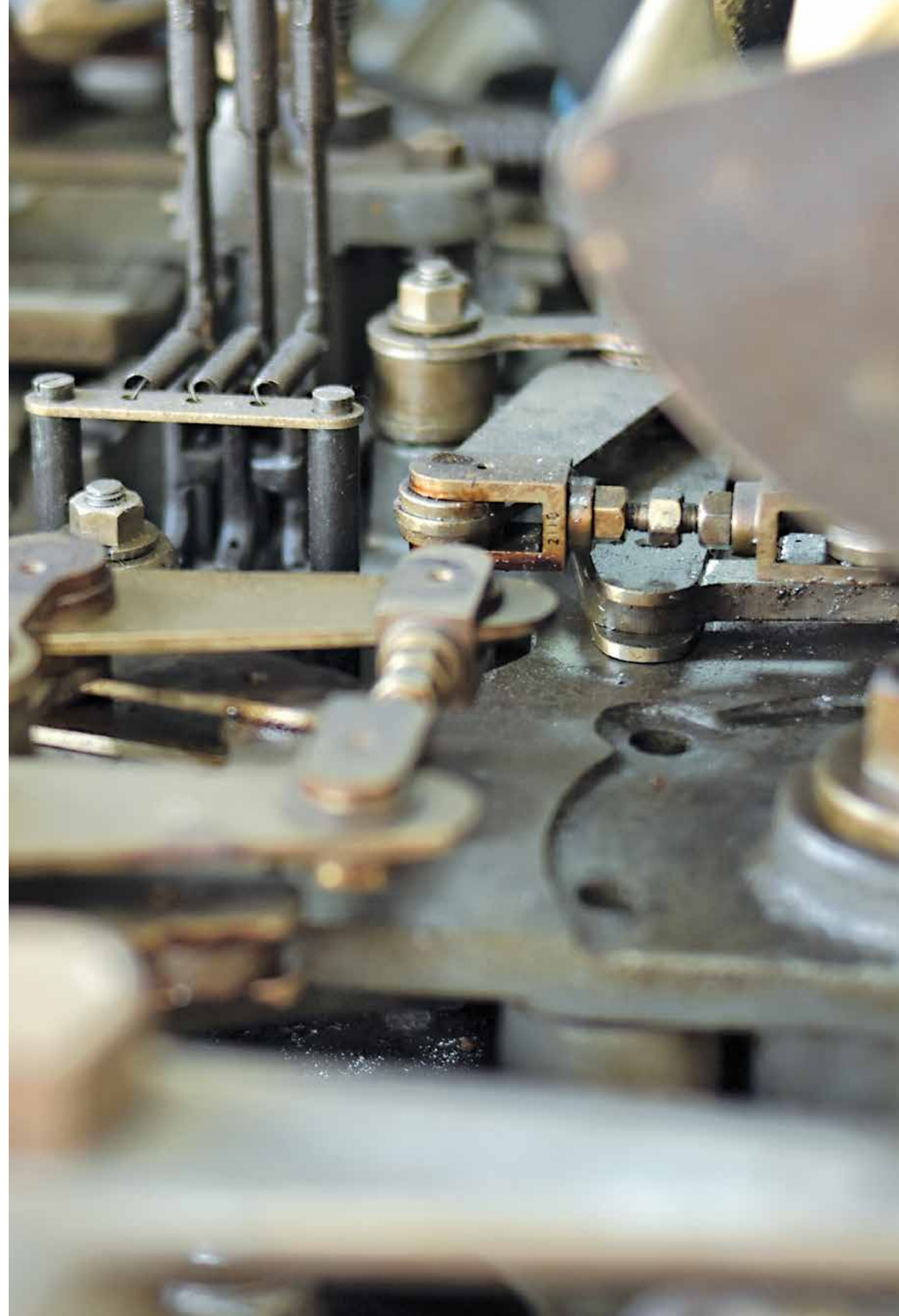
Πρωτοστατώντας στις εξελίξεις και παρά τις αντιδράσεις, η μηχανική στοιχειοθεσία εισάγεται στο Εθνικό Τυπογραφείο το 1911/12. Σύμφωνα, μάλιστα, με αναφορά της εφημερίδας *Ημερησία*, με αφορμή τη Διεθνή Έκθεση της Θεσσαλονίκης, το 1952, «είς τὴν χώραν μας, αἱ μονοτυπικαὶ μηχαναὶ εἰσήχθησαν, κατὰ πρῶτον, εἰς τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, πὸν διαδέτει σήμερον περὶ τὰ 20 μονοτυπικὰ συγκροτήματα...».

THE COMPLETE MONOTYPE

ΟΙ ΔΥΟ ΜΗΧΑΝΕΣ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥΣ

Η κύρια διαφορά ανάμεσα στα δύο μηχανικά συστήματα είναι ότι η λινотυπική μηχανή, που φέρει πάνω της το χυτήριο, παράγει συμπαγείς αράδες προς σύνθεση, ενώ η μονοτυπική, της οποίας το κλαβιέ βρίσκεται σε άλλο χώρο από το χυτήριο, παράγει μεμονωμένους χαρακτήρες. Η διαφοροποίηση αυτή καθορίζει και το είδος των κειμένων που τυπώνονται σε κάθε μία: Η μονοτυπική μηχανή είναι, κυρίως, κατάλληλη για την παραγωγή κειμένων που προορίζονται να διατηρηθούν και είναι περισσότερο σύνθετα, αφού οι διορθώσεις σε αυτά γίνονται ευκολότερα, ενώ η λινотυπική για κείμενα περισσότερο εφήμερα, όπως οι εφημερίδες και τα περιοδικά. Σε κάθε περίπτωση, όμως, και οι δύο εξασφαλίζουν ταχύτητα, ευκολία χειρισμού και σχετική καλύτερευση των συνθηκών εργασίας του τυπογράφου.

Ηλεκτροκίνητη λινοτυπική μηχανή, Εταιρεία κατασκευής:
Linotype and Machinery LTD, Cheshire, Αγγλία, 1952.

[Η μηχανή εγκαθίσταται στο Ε.Τ. στα μέσα της δεκαετίας του 1950.]

Η ΛΙΝΟΤΥΠΙΑ

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της λινοτυπικής μηχανής είναι ότι παράγει συμπαγείς χυτεμένες αράδες τυπογραφικών στοιχείων σε μήτρες αντί για μεμονωμένα στοιχεία. Στην επαναστατική αυτή λειτουργία οφείλει και το όνομά της: από τη λατινική λέξη *linea* (γραμμή, αράδα, στίχος, σειρά) και τη λέξη *type* (τύπος). Νονός της θεωρείται ο αμερικανός Ουάιτλο Ριντ, εκδότης της εφημερίδας *New York Tribune*, ο οποίος, όταν αντίκρισε την πρώτη γραμμή τυπογραφικών στοιχείων να βγαίνει από τη μηχανή, αναφώνησε: **«Oh, a line of types!» («Α, μια γραμμή στοιχείων!»).**

Η λινοτυπική μηχανή είναι μια ολοκληρωμένη μονάδα από μόνη της, χρειάζεται έναν χειριστή και αποτελείται από τέσσερα τμήματα:

- α) Τις αποθήκες, που βρίσκονται οι μήτρες των χαρακτήρων
- β) Το πληκτρολόγιο και τα σχετικά με αυτό μέρη
- γ) Τον μηχανισμό λειτουργίας του κυτηρίου και
- δ) Τον μηχανισμό διανομής των μεταλλικών ράβδων.

Ο λινοτύπης δακτυλογραφεί το κείμενο στο κλαβιέ, ελευθερώνοντας, κάθε φορά με τη σειρά, τη μήτρα του αντίστοιχου χαρακτήρα, που είναι φυλαγμένη σε *μητροθήκη* τοποθετημένη κεκλιμένα στο πάνω τμήμα της μηχανής, ώστε αυτή να κυλά εύκολα κάτω. Όταν μια γραμμή κειμένου συμπληρώνεται, ο λινοτύπης κάνει τις απαραίτητες διορθώσεις, την προσαρμόζει κόβοντάς την στο σωστό μήκος και την οδηγεί στο σημείο χύτευσης. Στη συνέχεια, η χυμένη σειρά ψύχεται και βγαίνει από τις μήτρες, οι οποίες μεταφέρονται πίσω στις μητροθήκες. Η συμπαγής ράβδος μεταβιβάζεται στη διεκπεραίωση, αποτελώντας, πλέον, μία από τις αράδες του προς εκτύπωση υλικού.

Λεπτομέρεια του κλαβιέ της λινοτυπικής μηχανής

Ηλεκτροκίνητο κοπτικό μηχάνημα Supersaw.
Εταιρεία κατασκευής: Funditor Limited, Λονδίνο,
αρχές της δεκαετίας του 1950.

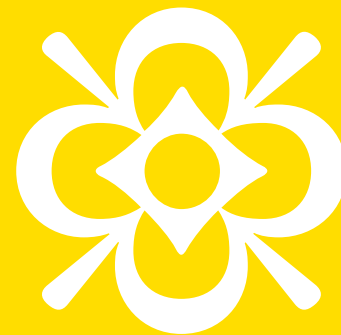
[Εγκαθίσταται στο Ε.Τ. σχεδόν αμέσως.]

Φέρει δισκοπρίονο και βάση για την κοπή μεταλλικών, κυρίως μολύβδινων, στοιχείων σε γραμμές. Πρόκειται για μηχάνημα κοπής μεγάλων ποσοτήτων μετάλλων. Είναι κατάλληλο ειδικά για την κοπή των συμπαγών γραμμών και διάστιχων της λινοτυπικής μηχανής με ακρίβεια, ταχύτητα και ασφάλεια.

ΚΟΠΤΙΚΕΣ ΜΗΧΑΝΕΣ

Οι σειρές που παράγονται από τη λινοτυπική μηχανή τοποθετούνται στο τραπέζι της κοπτικής μηχανής και συσφίγγονται. Έπειτα, τίθεται σε λειτουργία το δισκοπρίονο και το τραπέζι με τις σειρές κινείται προς τη λεπίδα. Το περιττό υλικό αφαιρείται και το τραπέζι επιστρέφει στη θέση του. Η συμπαγής, «ξακρισμένη» πια ράβδος είναι έτοιμη.

*... στο τυπογραφείο «Τυποεπιδότη»
(Καρακλιδή) στη Δράμα, τρεις
λινοτυπικές μηχανές συνέχισαν
να λειτουργούν το 1990!*

Η ΜΟΝΟΤΥΠΙΑ

Η μονοτυπική στοιχειοθετική μηχανή χρειάζεται δύο χειριστές και αποτελείται από τρία βασικά μέρη:

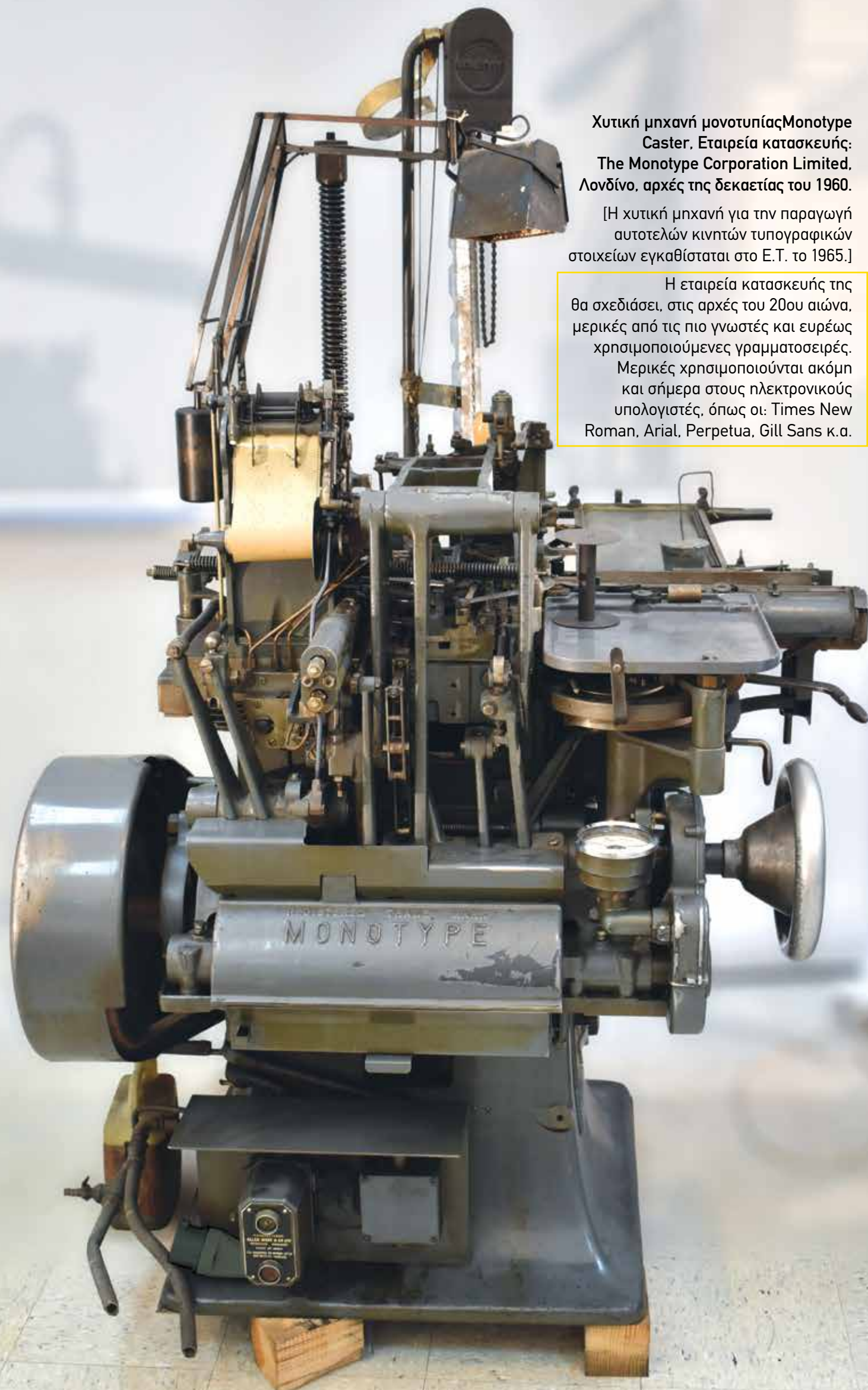
**Α) ΤΟ ΚΛΑΒΙΕ,
Β) ΤΟ ΧΥΤΗΡΙΟ,
Γ) ΤΟ ΚΑΜΙΝΙ.**

Ο μονοτύπος ηλεκτρολογεί το χειρόγραφο στο ηλεκτρολόγιο, το οποίο έτσι εγγράφεται σε διάτρητη χαρτοταινία πλάτους 31 θέσεων και χωρητικότητας περίπου 40.000 χαρακτήρων. Κάθε τρυπίτσα αντιστοιχεί σε έναν χαρακτήρα. Η χαρτοταινία μεταφέρεται στο χυτήριο. Πεπιεσμένος αέρας περνά μέσα από τις τρύπες και ενεργοποιεί τον μηχανισμό του χυτηρίου, αποκωδικοποιώντας την πληροφορία. Μεμονωμένα μεταλλικά στοιχεία δημιουργούνται από ειδικές μήτρες για κάθε οικογένεια και μέγεθος γραμμάτων. Τα στοιχεία αυτά συγκεντρώνονται σε μεταλλικές γραμμές κειμένου στον σελιδοθέτη. Για κάθε διόρθωση, ο τυπογράφος αφαιρεί το λανθασμένο στοιχείο με το τιμιπιδάκι και το αντικαθιστά με το σωστό. Στο τέλος της διαδικασίας, το μέταλλο που χρησιμοποιήθηκε λιώνει ξανά στο καμίνι κι έτσι το υλικό ανακυκλώνεται.

Η μονοτυπική στοιχειοθεσία, αν και απαιτεί τη συνεργασία δύο ατόμων, διευκολύνει καθοριστικά τις διορθώσεις, είναι φιλική για την παραγωγή βιβλίων με σύμβολα και αριθμούς και κάνει πολύ πιο παραγωγική την εκτυπωτική διαδικασία.

Ηλεκτρολόγιο (κλαβιέ)
μονοτυπικής μηχανής,
Εταιρεία κατασκευής:
The Monotype Corporation
Limited, Λονδίνο,
αρχές της δεκαετίας του 1960.

[Το ηλεκτρολόγιο αυτό
εγκαθίσταται στο Ε.Τ. το 1965.]

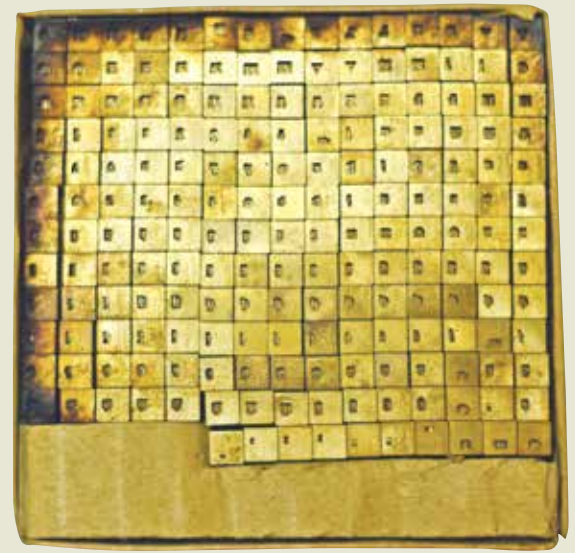
Χυτική μηχανή μονοτυπίας Monotype
Caster, Εταιρεία κατασκευής:
The Monotype Corporation Limited,
Λονδίνο, αρχές της δεκαετίας του 1960.

[Η χυτική μηχανή για την παραγωγή
αυτοτελών κινητών τυπογραφικών
στοιχείων εγκαθίσταται στο Ε.Τ. το 1965.]

Η εταιρεία κατασκευής της
θα σχεδιάσει, στις αρχές του 20ου αιώνα,
μερικές από τις πιο γνωστές και ευρέως
χρησιμοποιούμενες γραμματοσειρές.
Μερικές χρησιμοποιούνται ακόμη
και σήμερα στους ηλεκτρονικούς
υπολογιστές, όπως οι: Times New
Roman, Arial, Perpetua, Gill Sans κ.α.

Περίπου το 1913, στο κείμενο που
γράφτηκε προκειμένου να πειστεί
ο εκδότης της εφημερίδας Αηρόπολις
να εγκαταλείψει τη λινοτυπία για χάρη
της νέας τεχνολογίας, της μονοτυπίας,
αναφέρεται ότι «Έν' Αμερική και
άλλαχθ' εἰς τὰς γραφομηχανὰς
ἐργάζονται κορίτσια», για να δηλώσει
ακριβώς την ευκολία στη χρήση της
—τόσο εύχρηστες που μπορούν να τις
χειρίζονται ακόμη και γυναίκες.

Μήτρες μονοτυπίας

Μήτρες μονοτυπίας

Τύμπανα μηχανής πλάκτρων μονοτυπίας (με ρυθμιστική βαθμολογική κλίμακα)

Μετρικές οδηγίες για την χύτευση μικρών στοιχείων στη χυτική μηχανή μονοτυπίας Super Caster

SUPER CASTER MICROMETER HEAD SETTINGS FOR LARGE COMPOSITION MATRICES
14 Set to 18 1/2 Set

Για μικρά στοιχεία σε χυτική μηχανή

Είδη	14 Set	14 1/2 Set	15 Set	15 1/2 Set	16 Set	16 1/2 Set	17 Set	17 1/2 Set	18 Set	18 1/2 Set	19 Set	19 1/2 Set	20 Set	20 1/2 Set	21 Set	21 1/2 Set	22 Set	22 1/2 Set	23 Set	23 1/2 Set	24 Set	24 1/2 Set	25 Set	25 1/2 Set	26 Set	
3	0.020	0.028	0.034	0.040	0.048	0.057	0.065	0.074	0.082	0.090	0.099	0.108	0.117	0.125	0.134	0.142	0.151	0.159	0.168	0.176	0.185	0.193	0.202	0.210	0.219	0.227
4	0.030	0.040	0.048	0.057	0.065	0.074	0.082	0.090	0.099	0.108	0.117	0.125	0.134	0.142	0.151	0.159	0.168	0.176	0.185	0.193	0.202	0.210	0.219	0.227	0.235	0.244
5	0.040	0.050	0.060	0.070	0.080	0.090	0.100	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290
6	0.050	0.060	0.070	0.080	0.090	0.100	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300
7	0.060	0.070	0.080	0.090	0.100	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310
8	0.070	0.080	0.090	0.100	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320
9	0.080	0.090	0.100	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330
10	0.090	0.100	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340
11	0.100	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350
12	0.110	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360
13	0.120	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370
14	0.130	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380
15	0.140	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390
16	0.150	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400
17	0.160	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410
18	0.170	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420
19	0.180	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430
20	0.190	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430	0.440
21	0.200	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430	0.440	0.450
22	0.210	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430	0.440	0.450	0.460
23	0.220	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430	0.440	0.450	0.460	0.470
24	0.230	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430	0.440	0.450	0.460	0.470	0.480
25	0.240	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430	0.440	0.450	0.460	0.470	0.480	0.490
26	0.250	0.260	0.270	0.280	0.290	0.300	0.310	0.320	0.330	0.340	0.350	0.360	0.370	0.380	0.390	0.400	0.410	0.420	0.430	0.440	0.450	0.460	0.470	0.480	0.490	0.500

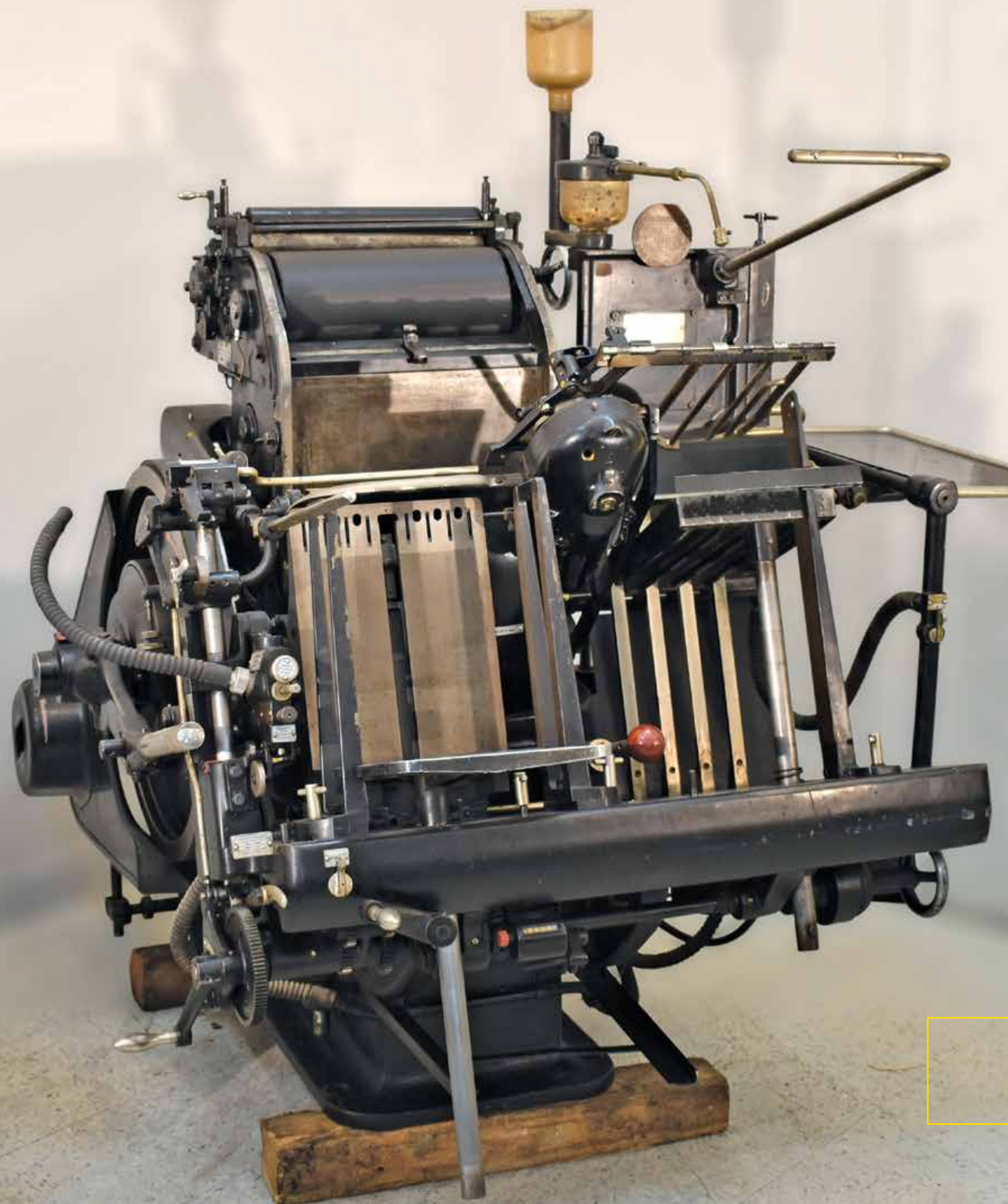
Upper figures show adjustments in points and fractions of points of wedge screw handwheel scale; lower figures show resultant sizes in thousandths of an inch.

«Χελώνα»
Μεταλλική ράβδος από κράμα μολύβδου, καθαίρεση και αντιμονίου για την κατασκευή στοιχείων μονοτυπίας ή ράβδων λινοτυπίας

Όρθιο αυτόματο ταχυπαιστήριο τύπου Χαϊδελβέργης (Heidelberg). Εταιρεία κατασκευής: Schwell Pressenfabrik Ag Heidelberg, Δυτική Γερμανία, 1960.

[Εγκαθίσταται στο Ε.Τ. στα μέσα της δεκαετίας του 1960.]

Εκτύπωση: Λίγο πριν από το βιβλίο

Η καινοτομία του Γιόχαν Γκούτενμπεργκ, που αλλάζει τα δεδομένα σε κάθε τομέα στην Ευρώπη της Αναγέννησης του 15ου αιώνα, έγκειται στη βελτίωση και σύνδεση υπάρχουσας πανάρχαιας τεχνολογίας, όπως αυτή της αναπαραγωγής κειμένων με στοιχεία, με τις ανάγκες της εποχής του αναφορικά με το βιβλίο. Κομβικό, ως κύριο μηχανήμα της παραδοσιακής και σύγχρονης τυπογραφίας, παραμένει το πιεστήριο, που επιτρέπει την αναπαραγωγή πολλών αντιγράφων ενός συντεθειμένου κειμένου. Στην πραγματικότητα, η εφεύρεσή του και, ακολούθως, η γέννηση και επικράτηση της τυπογραφίας, όπως την γνωρίζουμε, θα ήταν αδύνατη χωρίς το πιεστήριο και την εξέλιξή του.

Τα παραδοσιακά τυπογραφικά πιεστήρια είναι είτε *όρθια*, είτε *επίπεδα*. Ο εκσυγχρονισμός της εκτύπωσης, αργότερα, με τη βοήθεια κυλίνδρων, η λεγόμενη περιστροφική εκτύπωση, επιταχύνει σημαντικά την εκτυπωτική διαδικασία. Η πρώτη μηχανή με κυλινδρική εκτυπωτική πλάκα κατασκευάζεται το 1844 και μπορεί να τυπώνει μέχρι και 8.000 αντίτυπα την ώρα. Η επικράτηση, ήδη από το 1846, της περιστροφικής εκτύπωσης με δύο κυλίνδρους σε όρθια, χειροκίνητα, και αργότερα αυτόματα πιεστήρια φέρνει πραγματική επανάσταση στην παραγωγή του εντύπου.

Έκτοτε, οι εξελίξεις στην τεχνολογία των εκτυπώσεων είναι αλματώδεις, με την επικράτηση, στις αρχές του 19ου αιώνα, της *φωτολιθογραφίας* (offset) και, αργότερα, της *φωτοστοιχειοθεσίας*. Στο τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, αρχίζει πια να διαφαίνεται ότι το μέλλον ανήκει στην *έγχρωμη εκτύπωση offset*, ενώ, παράλληλα, εμφανίζονται οι πρώτες μηχανές που θα εισαγάγουν την παραγωγή του βιβλίου στην ψηφιακή εποχή.

Πρόκειται για θρυλικό μοντέλο, γνωστό με την επωνυμία «ο πρίγκιπας των πιεστηρίων». Τα ταχυπαιστήρια αυτού του τύπου γνωρίζουν ευρεία διάδοση ως αξιόπιστα, με εύκολη, ασφαλή λειτουργία, καθώς είναι γρήγορα, παραγωγικά και κατάλληλα για ευρύ φάσμα εργασιών υψηλής ποιότητας. Τα πιεστήρια τύπου Χαϊδελβέργης αποσύρονται από τη γραμμή παραγωγής μόλις το 1985. Το συγκεκριμένο μοντέλο είναι επετειακό για τα 110 χρόνια (1850-1960) της εταιρείας παραγωγής του.

Δοκιμαστική εκτύπωση

Βασικό στάδιο της παραγωγής του κειμένου διαχρονικά είναι η δοκιμαστική εκτύπωση. Τα τυπογραφικά φύλλα, τα δοκίμια, εκτυπώνονται ένα προς ένα, προκειμένου να δοθούν για διόρθωση στον αναγνώστη και διορθωτή.

Διόρθωση δοκιμίων

Η διόρθωση των δοκιμίων είναι η πλέον σημαντική διαδικασία, πριν το «**τυπωθήτω**». Το δοκίμιο τυπώνεται και ελέγχεται, προκειμένου να απαλειφθούν τυχόν λάθη, πριν τα δοκίμια ή, στην παραδοσιακή τυπογραφία, τα *μπαστούνια*, δηλαδή οι συντεθειμένες αράδες, δοθούν προς τελική εκτύπωση. Για λόγους σαφήνειας και οικονομίας χρόνου, οι διορθωτές, από τα πρώτα χρόνια της τυπογραφίας ακόμη μέχρι σήμερα, χρησιμοποιούν ένα ολόκληρο σύστημα συμβόλων για όλα τα είδη των λαθών ή τυχόν παραλείψεων.

Σύμβολα καὶ ἐρμηνεῖες τῶν
διορθώσεων στὰ δοκίμια

Μέσα /τὴν ἱστορία τῆς Ζαγοράς τὸ πρόσωπο /σ
οὐ τιμήθηκε περισσότερο καὶ χ/ρίς τὴν παραμ- /τ
οὐ ἐπιφύλαξη ἀπὸ τοὺς συντοπίτες / του εἶναι ὁ /S
οἶγκο .“Ἡ παρουσία του μέσα στὴν πηλιορείτικη
στορία εἶναι στὸ σύν/ολό της ἀχτινοβόλα. Πα- /K
υσιάζει τὸ σπάνιο φαινόμενο τοῦ ἀν/θρώπου μέ τὴν /
λόπλευρη ἠθική συγκρότηση, καί, παράλληλα, μέ /
ἰν γεν/ική καθιέρωση κι ἐπιβολή. Δέ χωράει ἀμ- /ν/νι
βολία πῶς τὴν τιμή /
κή του προσωπικότητα πού εἶχε πρυτανευτικό
ἰς στοιχεῖο τὴν εὐεργετική /
τόσο σ’αὐτό καί οἱ /
μῶσις / ζωῆς.

Τὸ ξενιτεμένο κι ἀπολησμονημένο /
πουλο ἀναβίωσε /
νας ἀπρόσμενος εὐερ/γέτης τους. “Ὑστερα ἀπὸ
ολύχρονη/σιωπὴ ἐκρυσσε τὴ θύμησή τους μέ τὴν /
γαθοεργία. Κοντὰ 15 χρόνια / ἀπὸ τὴν ἄλλη </>

ἀντικαταστήστε τὸ γράμμα
ἀλλάξτε τὸ φθαρμένο γράμμα
προσθέστε τὸ γράμμα πού λείπει
ἀντιστρέψτε τὸ στοιχεῖο
ἀφαιρέστε τὸ πλεονάζον γράμμα
ἀντικαταστήστε τὸ ξένο στοιχεῖο
ἀφαιρέστε τὸ ἀνάποδο στοιχεῖο
ἀντιμεταθέστε τὰ δύο γράμματα
καθαρίστε τὰ στοιχεῖα
ἀλλάξτε τὸν τύπο τῶν γραμμάτων
ἀντικαταστήστε τὴ λέξη
προσθέστε τὴ λέξη πού λείπει
ἀφαιρέστε τὴν πλεονάζουσα λέξη
ἀντιμεταθέστε τὴς δύο λέξεις
συμπύξτε τὴ λέξη
ἀποκολλῆστε τὴς λέξεις
πλησιάστε τὴς λέξεις

το φαστούνια κ.λπ.

Μηχανή υψιτυπίας με «μπαστούνια» ἑτοιμα
προς εκτύπωση, τέλη δεκαετίας του 1960

Το τυπογραφικό πιεστήριο

Το διορθωμένο πια κείμενο παίρνει τον δρόμο για το τελικό στάδιο της παραγωγής του βιβλίου, την εκτύπωση.

Δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε από πού εμπνεύστηκε ο Γκούτενπεργκ το πρώτο ξύλινο τυπογραφικό πιεστήριο – ίσως από την οινοποιία ή την αρτοποιία. Η μορφή, πάντως του τυπογραφικού πιεστηρίου δεν άλλαξε για τα επόμενα τετρακόσια περίπου χρόνια. Η μορφή του, καθώς και τα χρησιμοποιούμενα υλικά ξεκίνησαν να αλλάζουν μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση. Παρ' όλα αυτά, η άσκηση πίεσης πάνω σε μία επίπεδη επιφάνεια παρέμεινε ο πλέον συνηθισμένος τρόπος αναπαραγωγής των κειμένων.

Συνήθως είναι δύο οι εργάτες που χειρίζονται το πιεστήριο, οι οποίοι εναλλάσσονται στους ρόλους του *μελανωτή* και του *πιεστή*. Η αντοχή του πιεστηρίου, η τεχνική των χειριστών και η ίδια η πολυπλοκότητα της εκτύπωσης ορίζουν το μέγεθος της παραγωγικότητάς του. Στο παραδοσιακό πιεστήριο, η τυπογραφική φόρμα τοποθετείται σε μια σταθερή πλάκα, όρθια ή οριζόντια. Με κάθε κίνηση του πιεστηρίου, μια άλλη μεταλλική πλάκα πιέζει ένα φύλλο χαρτί επάνω στην φόρμα και έτσι τυπώνεται μια σελίδα.

Η τεχνική και η επιδεξιότητα των εργατών ήταν απαραίτητες στις περιπτώσεις που ορισμένα τυπογραφικά στοιχεία είχαν υψομετρική διαφορά από τα υπόλοιπα, με αποτέλεσμα κάποιες περιοχές του χαρτιού να μελανώνονται άνισα. Εκεί, οι τεχνίτες καλούνταν να αυτοσχεδιάσουν, προκειμένου το τελικό εκτυπωτικό προϊόν να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις.

Χειροκίνητο επίπεδο πιεστήριο (πρέσα) με ξύλινη χειρολαβή. Εφεύρεση του τυπογράφου Richard Whittaker Cope, Μεγάλη Βρετανία, 1843.

Το πιεστήριο είναι γνωστό ως Albion γιατί εφευρέθηκε στην Αγγλία (Αλβιώνα). Το Albion, με τη δωρική εμφάνισή του, την ταχύτητα στην εκτύπωση και την ευκολία χρήσης του υποσκελίζει αντίστοιχα πιεστήρια αμερικανικής κατασκευής και κυριαρχεί στη χειροκίνητη τυπογραφία μέχρι τη δεκαετία του 1940, οπότε και αποσύρεται.

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΑ ΧΕΙΡΟΚΙΝΗΤΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΠΙΕΣΤΗΡΙΑ

Η τεχνολογική εξέλιξη στον βασικό σχεδιασμό των ξύλινων πιεστηρίων της εποχής του Γκούτενμπεργκ προχώρησε αρκετά αργά από την εφεύρεσή τους μέχρι τον 18ο αιώνα. Ωστόσο, στη διάρκεια αυτών των τριών και πλέον αιώνων, η ανάγκη για αύξηση της παραγωγής και μείωση του χρόνου και της κόπωσης των τεχνιτών οδήγησε σε αρκετές προσπάθειες αλλαγής προς τη βελτίωσή τους: χρήση άλλων υλικών, εκτός του ξύλου, αύξηση της επιφάνειας της εκτυπωτικής πλάκας, αλλαγή της κλίσης του μοχλού κίνησης, περισσότεροι κοχλίες στον όλο μηχανισμό, χωρίς όμως το αναμενόμενο αποτέλεσμα.

Η πρώτη επιτυχής προσπάθεια αλλαγής και βελτίωσης έρχεται, περίπου το 1800, από τον Τσαρλς, τρίτο κόμη του Στάνχοουπ, στο πλαίσιο της πρώτης ευρωπαϊκής Βιομηχανικής Επανάστασης (1760-1840). Ο βρετανός αριστοκράτης και πολιτικός κατασκεύασε το πρώτο πιεστήριο εξ ολοκλήρου από σίδηρο και ενσωμάτωσε ένα περίπλοκο σύστημα μοχλών, οι οποίοι δεν αυξάνουν την ταχύτητα της παραγωγής, όμως διευκολύνουν κατά πολύ τον χειριστή του μηχανήματος. Το πιεστήριο του Στάνχοουπ γίνεται αμέσως πολύ δημοφιλές, όμως γρήγορα, το 1813, αντικαθίσταται από έναν άλλο τύπο σιδερένιου πιεστηρίου, αυτό του αμερικανού Τζορτζ Κλάιμερ, γνωστό ως «The Columbian». Το πιεστήριο αυτό είναι πολύ πιο εύχρηστο από τα προηγούμενα χάρη σε ένα περίπλοκο σύστημα από μικρότερους και μεγαλύτερους μοχλούς, έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστική εμφάνιση, καθώς φέρει θέματα φυτικά και από το ζωικό βασίλειο σκαλισμένα στην επιφάνειά του, και, χάρη στη στοχευμένη στρατηγική διακίνησης και διαφήμισης του εφευρέτη του, γίνεται εξαιρετικά δημοφιλές υποσκελίζοντας τα άλλα -η παραγωγή του μάλιστα συνεχίζεται μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα.

Παράλληλα, στο Λονδίνο, στις αρχές της δεκαετίας του 1820, σχεδιάζεται και τρίτο σιδερένιο πιεστήριο που άφησε εποχή, από τον Ρίτσαρντ Γουίτακερ Κόουπ, το οποίο παίζει, μάλιστα, καθοριστικό ρόλο στην αναβίωση της καλλιτεχνικής τυπογραφίας από το βρετανικό κίνημα Arts & Crafts.

ΤΟ ΠΙΕΣΤΗΡΙΟ ΑΥΤΟ ΓΙΝΕΤΑΙ ΓΝΩΣΤΟ ΩΣ «ALBION».

Η σχεδιαστική καινοτομία του Albion είναι ότι χρησιμοποιεί εσωτερικό ελατήριο αντί για αντίβαρα για την επαναφορά της εκτυπωτικής επιφάνειας, απλοποιώντας κατά πολύ τη χρήση του. Το πιεστήριο συνεχίζει να βελτιώνεται σχεδιαστικά και μετά τον θάνατο του Κόουπ και, μάλιστα, σε διάφορες παραλλαγές.

Μέρος ενός πιεστηρίου Albion εκτίθεται στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου, αποτελώντας, όπως αναφέραμε παραπάνω, το πιο παλιό του έκθεμα.

Σταδιακά, καθώς οι τυπογράφοι αυξάνονται και μικρά τυπογραφεία ιδρύονται σχεδόν σε κάθε πόλη, οι ανάγκες αλλάζουν και πάλι, και το ζητούμενο τώρα είναι τα μικρά σε όγκο, ελαφριά και εύκολα στη χρήση πιεστήρια. Στο κάθετο, επίπεδο πιεστήριο, η φόρμα «κλειδώνει» σε σιδερένιο πλαίσιο και η εκτυπωτική πλάκα την πιέζει οριζόντια, κινούμενη περιστροφικά. Το μελάνωμα της φόρμας γίνεται με κυλίνδρους, η αλλαγή, όμως, του χαρτιού γίνεται ακόμα χειρωνακτικά, από τον χειριστή. Στα τεχνολογικά προηγμένα και πιο ευέλικτα πιεστήρια του 20ου αιώνα, η αλλαγή γίνεται, αρχικά, ποδοκίνητα και, στη συνέχεια, με ατμό ή ηλεκτρικά. Κάθετα πιεστήρια αυτού του τύπου παραμένουν σε χρήση μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα, γεγονός που καταδεικνύει τον ευέλικτο και εργονομικό σχεδιασμό τους.

Στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου εκτίθενται δύο τέτοια πιεστήρια, το ένα εκ των οποίων έχει χρησιμοποιηθεί για την εκτύπωση προκηρύξεων, μια και αυτός ο τύπος του πιεστηρίου ευνοεί τη γρήγορη εκτύπωση υλικού.

Όρθιο χειροκίνητο πιεστήριο τύπου Boston, Μοντέλο Hohner Hobo II, Εταιρεία κατασκευής: Hohner Maschinenbau GmbH, Tuttlingen, Γερμανία, μέσα της δεκαετίας του 1930.

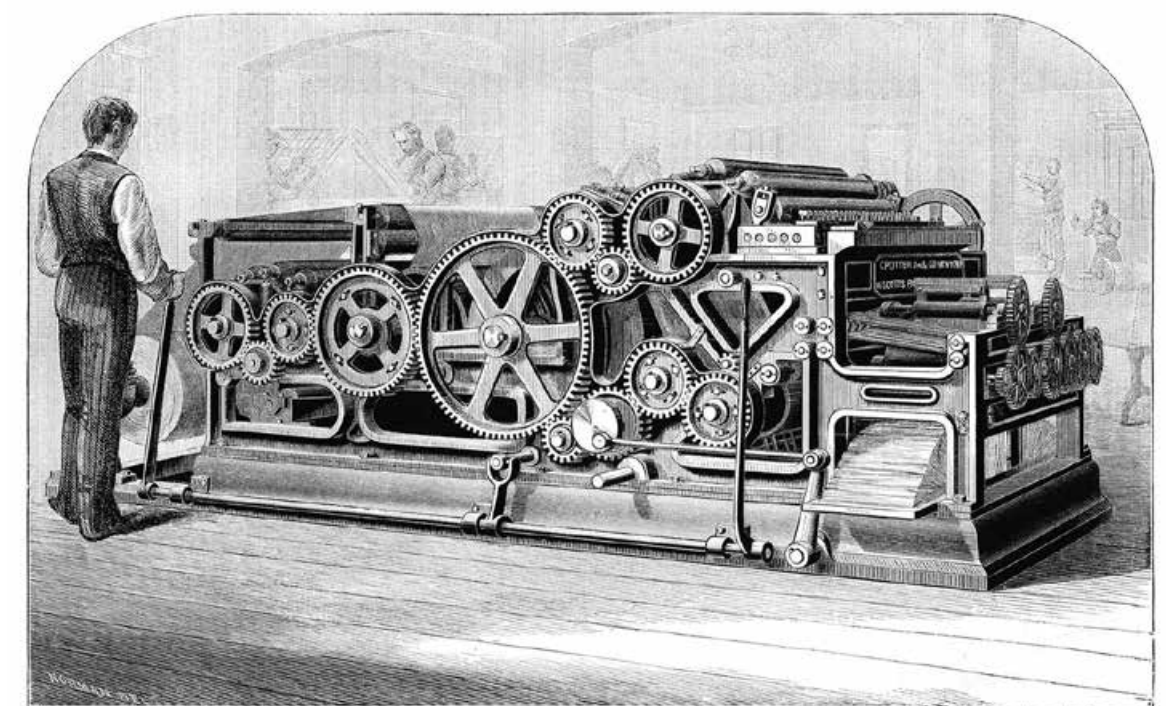
[Εγκαθίσταται στο Ε.Τ. περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 1930.]

Πρόκειται για σπάνιο, συλλεκτικό μοντέλο, κατάλληλο για εκτυπώσεις μικρού σχήματος, όπως φάκελοι, κάρτες και προσκλητήρια αλλά και εκτυπώσεις για προπαγανδιστικούς σκοπούς, όπως χαρακτηριστικά αναγράφεται στο φύλλο οδηγιών που το συνοδεύει.

ΤΑ ΚΥΛΙΝΔΡΙΚΑ ΠΙΕΣΤΗΡΙΑ – Η ΕΚΜΗΧΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Το πρώτο ατμοκίνητο κυλινδρικό πιεστήριο σχεδιάζεται από τους γερμανούς μηχανικούς και εφευρέτες Φρίντριχ Κένινγκ και Αντρέας Φ. Μπάουερ στο Λονδίνο, το 1810. Στο πιεστήριο αυτό, η επίπεδη εκτυπωτική επιφάνεια έχει αντικατασταθεί από κύλινδρο, ο οποίος μεταφέρει το χαρτί, φέρνοντάς το σε επαφή με τα τυπογραφικά στοιχεία της φόρμας, η οποία παλινδρομεί. Το μελάνωμα των στοιχείων γίνεται από μία σειρά κάθετων κυλίνδρων ντυμένων με δέρμα. Το 1814 εφευρίσκεται η εκτύπωση και από τις δύο πλευρές του χαρτιού. Η επιτυχία είναι τεράστια και οι *Times* του Λονδίνου εκτυπώνονται στα πιεστήρια Κένινγκ και Μπάουερ. Ωστόσο, αν και η μεγάλη ανάγκη για την αύξηση της παραγωγής καθιστά τα κυλινδρικά πιεστήρια αναγκαία, αυτά αντιμετωπίζουν αρκετές κριτικές. Η ποιότητα της εκτύπωσης είναι σαφώς χαμηλότερη από αυτή των επίπεδων πιεστηρίων, το κόστος τους είναι απαγορευτικό για τους περισσότερους τυπογράφους και οι χειριστές τους τα θεωρούν υπεύθυνα για την αύξηση της ανεργίας στον κλάδο τους.

Την ίδια περίοδο, εφευρίσκεται το πιεστήριο με σταθερή εκτυπωτική επιφάνεια προς την οποία κινείται το *μπαστούνι*, δηλαδή η στοιχειοθετημένη φόρμα, αφού, πρώτα, μελανωθεί από κυλίνδρους. Ο χειριστής είναι υπεύθυνος για την τροφοδοσία των φύλλων του χαρτιού. Πολλές εταιρείες σχεδίασαν πιεστήρια αυτής της τεχνολογίας, όμως η επικράτηση της χρήσης του ατμού οδήγησε, από τα μέσα του 19ου αιώνα, στη συνεχή βελτίωση των χειροκίνητων επίπεδων πιεστηρίων και, τελικά, στην επικράτησή τους. Την ίδια εποχή, εφευρίσκεται η φωτογραφία και εξαπλώνεται η εφαρμογή της στον χώρο των γραφικών τεχνών. Σύντομα, η αναπαραγωγή εικόνων από ραστεροποιημένα κλισέ και η έγχρωμη εκτύπωση θα είναι γεγονός.

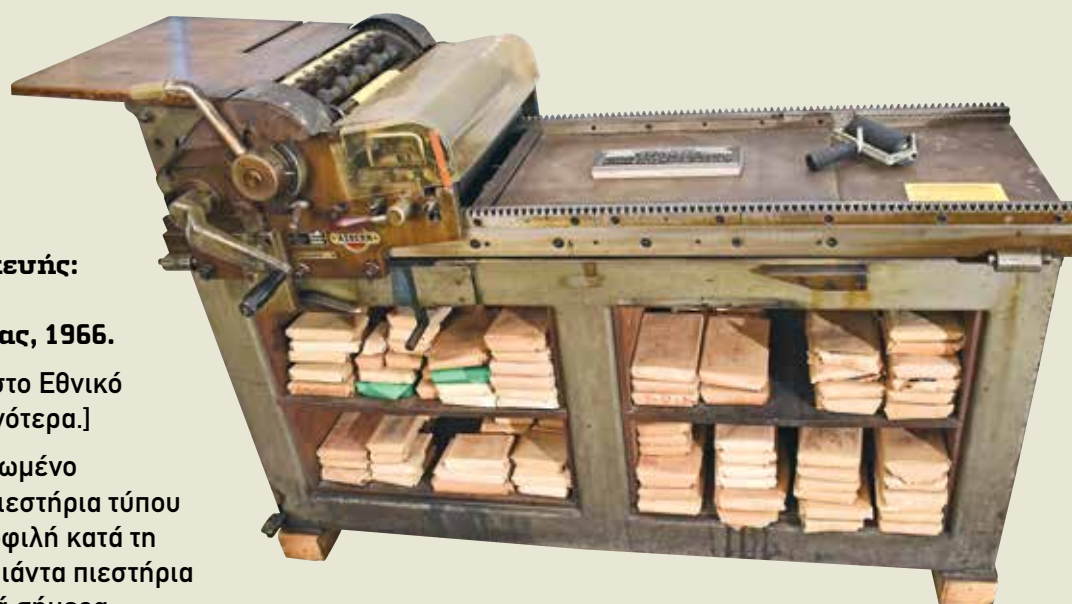
Σιδερένιο επίπεδο χειροκίνητο πιεστήριο δοκιμίων τύπου galley, Εταιρεία κατασκευής: Chandler & Price, Cleveland, Οχάιο, περίπου το 1880.

Η επιφάνεια εργασίας (τράπεζα) φέρει ειδικά διαμορφωμένες χειρολαβές, ώστε να διευκολύνεται η μετακίνησή της. Το τύμπανό της φέρει υφασμάτινη επίστρωση και δύο χειρολαβές για την κίνησή του κατά μήκος της επιφάνειας εκτύπωσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ακόμα και σήμερα, τα δοκίμια που ετοιμάζονται προκειμένου να δεχθούν διορθώσεις ονομάζονται, στον αγγλόφωνο χώρο, δοκίμια τύπου galley (galley proofs).

Ηλεκτροκίνητο επίπεδο πιεστήριο δοκιμίων. Σιδερένιο ηλεκτροκίνητο πιεστήριο τύπου Asbern με τύμπανο που κινείται κατά μήκος της τράπεζας εργασίας, Εταιρεία κατασκευής: Asbern Maschinenfabrik, Aushurg Δυτικής Γερμανίας, 1966.

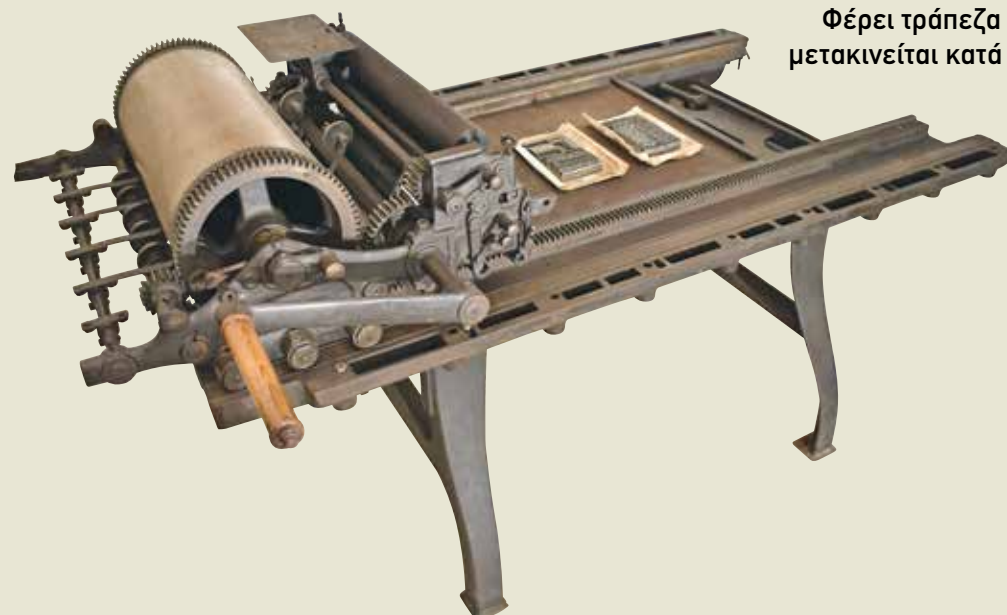
[Ημερομηνία εγκατάστασης στο Εθνικό Τυπογραφείο: 1966 ή λίγο αργότερα.]

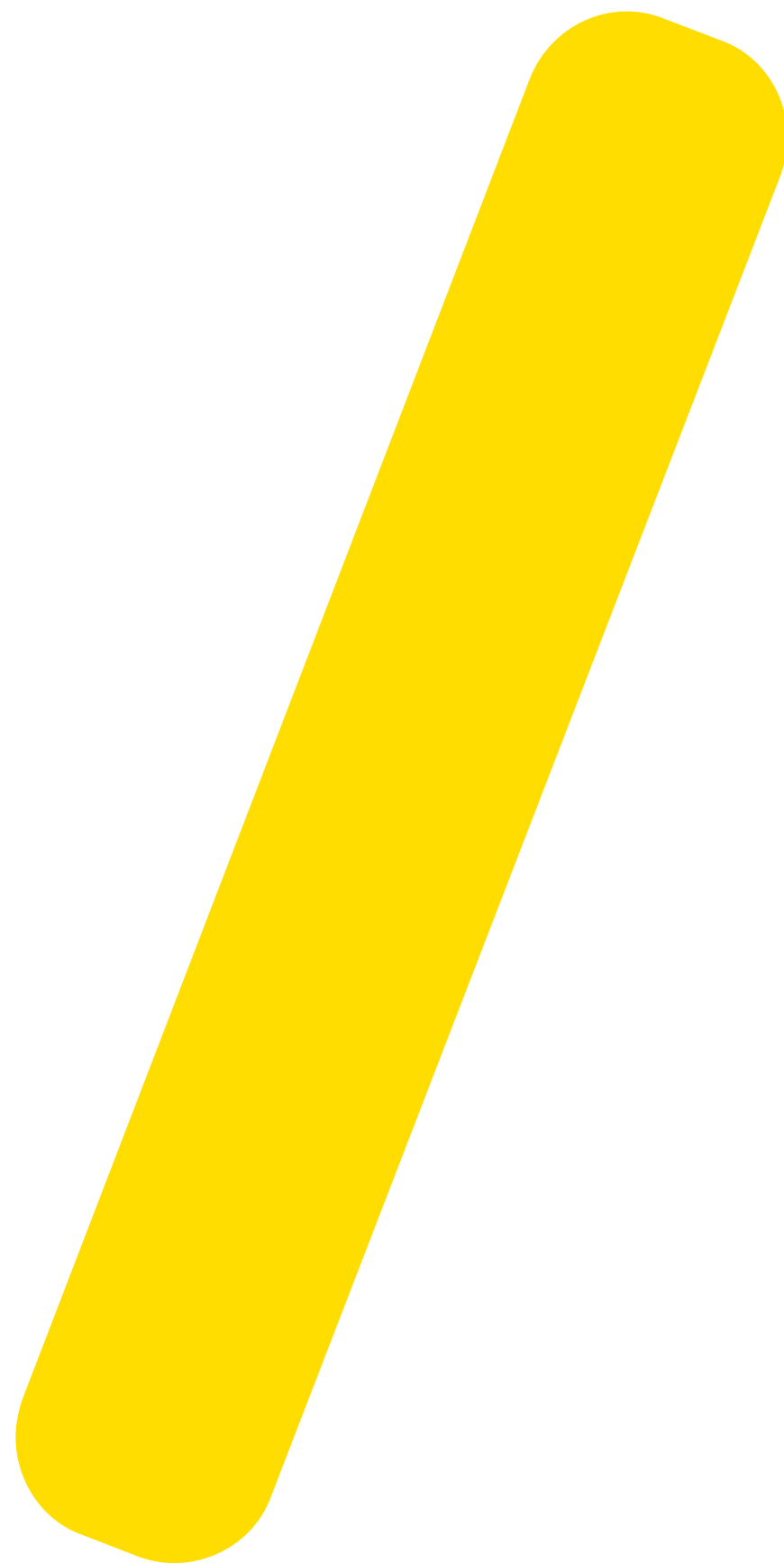
Το κάτω μέρος είναι διαμορφωμένο σε ειδικές θήκες/ράφια. Τα πιεστήρια τύπου ASBERN ήταν ιδιαίτερα δημοφιλή κατά τη δεκαετία 1960-1970. Μόλις τριάντα πιεστήρια αυτού του τύπου είναι γνωστά σήμερα παγκοσμίως. Έτος κατασκευής: 1966.

Σιδερένιο επίπεδο χειροκίνητο πιεστήριο δοκιμίων, Κατασκευαστής E.T., 1960.

Φέρει τράπεζα εργασίας και αποσπώμενο τύμπανο που μετακινείται κατά μήκος από χειρομοχλό και ξύλινη λαβή.

ΑΛΛΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ξυλογραφία

Από το τέλος του 14ου αιώνα έχει διαδοθεί στην Ευρώπη η τεχνική της *ξυλογραφίας*, δηλαδή η τεχνική κατά την οποία ο τεχνίτης χαράζει το υλικό που θέλει να τυπώσει σε μία λεία και επίπεδη ξύλινη επιφάνεια. Το πάχος της επιφάνειας αυτής είναι ίδιο με το ύψος των τυπογραφικών στοιχείων. Η προς εκτύπωση εικόνα σχεδιάζεται ανάποδα και, στη συνέχεια, αφαιρούνται με καλέμια από την επιφάνεια τα σημεία που δεν προορίζονται να εκτυπωθούν, δημιουργώντας έτσι μια ανάγλυφη επιφάνεια πάνω στην οποία τοποθετείται η τυπογραφική φόρμα. Εικονογραφημένα με τη μέθοδο της ξυλογραφίας βιβλία με ιστορίες από τη *Βίβλο* κυκλοφορούν μαζικά στην Ευρώπη του 15ου αιώνα, απευθυνόμενα στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα που δεν έχουν άμεση πρόσβαση στη μόρφωση.

Η πανάρχαια τεχνική της ξυλογραφίας, μετά από την ύφεση που γνωρίζει κατά τον 18ο αιώνα, που την οδηγεί, σχεδόν, σε αχρηστία, αναζωογονείται κατά τον επόμενο αιώνα, οπότε και καθίσταται το κύριο μέσο για την εικονογράφηση εντύπων και βιβλίων. Η εμφάνιση και εξέλιξη νέων εικονογραφικών μέσων και μεθόδων οδηγεί στη σταδιακή εγκατάλειψη της ξυλογραφίας, η οποία στις μέρες μας χρησιμοποιείται σε εξαιρετικές περιπτώσεις, κυρίως σε καλλιτεχνικές εκδόσεις πολυτελείας.

Χαλκογραφία

Στο τέλος περίπου του 15ου αιώνα, εφευρίσκεται η *χαλκογραφία*, τεχνική που γρήγορα διαδίδεται σε όλη την Ευρώπη. Η μέθοδος της χαλκογραφίας ακολουθεί την ανάποδη διαδικασία από αυτήν της ξυλογραφίας. Εδώ, ο τεχνίτης χαράζει σε μία επίπεδη πλάκα χαλκού ή άλλου μετάλλου την εικόνα του με πολύ λεπτά καλέμια.

Στη συνέχεια, μελανώνει την πλάκα και αφαιρεί το επιπλέον μελάνι, αφήνοντάς το μόνο μέσα στις εγχαράξεις της πλάκας. Μεταφέρει, στη συνέχεια, την πλάκα στο πιεστήριο, προκειμένου να την εκτυπώσει. Το μελάνι που έχουν συκρατήσει οι χαρακίες αποτυπώνει την επιθυμητή παράσταση στο χαρτί. Το πιεστήριο που προορίζεται για την εκτύπωση αυτή είναι διαφορετικό από τα υπόλοιπα, καθώς χρειάζεται πολύ μεγαλύτερη πίεση προκειμένου να απορροφήσει το χαρτί το μελάνι από τις εγχαράξεις της πλάκας. Η χαλκογραφία εκτυπώνεται μία - μία σελίδα τη φορά, ενώ η πλάκα καθαρίζεται και μελανώνεται εκ νέου για κάθε σελίδα. Στη συνέχεια, οι εκτυπωμένες σελίδες ράβονται ανάμεσα στα «τυπογραφικά», αφού τοποθετηθούν στη σωστή τους θέση, εικονογραφώντας το έντυπο.

Η χαλκογραφία, ανάλογα με τη χρησιμοποιούμενη τεχνική, διακρίνεται σε διάφορα είδη, όπως η *γραμμική* ή η *χαρακτική με οξέα (eau forte)*. Στο τέλος του 18ου αιώνα, επικρατεί η χρήση μιας άλλης μεθόδου χαρακτικής με οξέα, η *aquatinta*. Το 1878, ο βιεννέζος Καρλ Κλιτς εξελίσσει την χαλκογραφία, επινοώντας την πιο ευέλικτη τεχνική της *βαθυτυπίας*, που χρησιμοποιείται ως τις μέρες μας.

Λιθογραφία

Μια νέα τεχνική αναπαραγωγής εικόνων εφευρίσκεται στα τέλη του 18ου αιώνα, η οποία έμελλε να εξελιχθεί στην κυρίαρχη μέθοδο εκτύπωσης τόσο για κείμενα, όσο και για εικόνες: η *λιθογραφία*. Η νέα μέθοδος βασίζεται στη χημεία και ονομάζεται και *επιπεδοτυπία*, ακριβώς επειδή δεν χρειάζεται να χαραχθούν ή να προεξέχουν τμήματα της εκτυπωτικής επιφάνειας προκειμένου να αποτυπωθούν στο χαρτί.

Λιθογραφική πλάκα ταινιών
φορολογίας οίνου (1918)

Η μέθοδος επινοήθηκε από τον Αλβίς Σενεφέλντερ, επίδοξο θεατρικό συγγραφέα που γεννήθηκε στην Πράγα. Προσπαθώντας να βρει έναν οικονομικό και γρήγορο τρόπο να τυπώνει τα θεατρικά έργα του την εποχή που είχε χρεοκοπήσει, ο Σενεφέλντερ πειραματίζεται με διάφορες τεχνικές και υλικά, ώσπου καταλήγει στη χρήση ενός είδους βαυαρικού, πορώδους ασβεστόλιθου, πάνω στον οποίο χαράσσεται η εικόνα με λιπαρή κιμωλία. Προσπαθώντας να εξελίξει την τεχνική αυτή και τις δυνατότητές της, ο Σενεφέλντερ ανακαλύπτει ότι το σχέδιο αποτυπώνεται στη λιθογραφική πλάκα με απόλυτη ακρίβεια αν αυτή έχει βραχεί πριν μελανωθεί, αφού το νερό απωθεί την τυπογραφική μελάνη από τα άγραφα σημεία της πλάκας. Η τεχνική της λιθογραφίας, που από τότε και στο εξής εξελίσσεται σημαντικά, δίνει τη δυνατότητα να τυπώνονται εικόνες με μεγάλη ακρίβεια, σε μεγαλύτερες από τις επικρατούσες έως τότε διαστάσεις και χωρίς υψηλό κόστος. Οι πρακτικές δυσκολίες της τεχνικής, όμως και, κυρίως, το βάρος, η φθορά των λίθων και η δυσχρησία των πιεστηρίων στη λιθογραφία, οδηγούν στην επινοήση της *κυλινδρικής έμμεσης λιθογραφίας (offset)*.

(Φωτο)λιθογραφία ή offset

Το 1904, ο αμερικανός τυπογράφος Ίρα Γ. Ρούμπελ ανακαλύπτει τυχαία την *(φωτο)λιθογραφία* ή *τεχνική όφσετ (offset)*, προσφέροντας λύση στη γρήγορη φθορά των λιθογραφικών πλακών. Έκτοτε, ειδικά στη δεκαετία του 1960, η τεχνική εξελίσσεται, αξιοποιώντας τις φωτομηχανικές μεθόδους αναπαραγωγής της εικόνας. Πρόκειται για πολύπλοκη, αλλά πολύ παραγωγική τυπογραφική διαδικασία, που κοστίζει

λιγότερο από τη λιθογραφία και προσφέρει εκτυπώσεις με μεγαλύτερη ακρίβεια. Η καινοτομία της έγκειται στο ότι το προς εκτύπωση θέμα δεν τυπώνεται απευθείας από τον κύλινδρο εκτύπωσης σε χαρτί αλλά, αφού στοιχειοθετηθεί και τυπωθεί μία φορά, φωτογραφίζεται, μεταφέρεται σε μεταλλικές εκτυπωτικές πλάκες και προσβάλλεται με φως. Τα αλλοιωμένα από το φως μέρη αφαιρούνται με οξύ και διατηρούνται ανάγλυφα μόνο τα μέρη που πρόκειται να τυπωθούν. Οι εκτυπωτικές πλάκες είναι, συνήθως, από ψευδάργυρο (τσίγκος), γι' αυτό η *offset* ονομάζεται και *τσιγκογραφία*.

Φλεξογραφία (κλισέ)

Οι ολοένα αυξανόμενες ανάγκες εκτύπωσης πάνω σε υλικά άλλα από το χαρτί, όπως ύφασμα, πλαστικό, γυαλί κ.ά., οδηγούν στην ανάπτυξη της τεχνικής της *φλεξογραφίας* ή *εκτύπωσης ανιλίνης*. Η ονομασία προέρχεται από τα ειδικά μελάνια που χρησιμοποιούνται σε αυτή, τα οποία περιέχουν χρωστικές ουσίες ελαίων ανιλίνης που στεγνώνουν γρήγορα. Η φλεξογραφική εκτύπωση στηρίζεται στη χρήση κλισέ (υψιτυπικές πλάκες από λάστιχο που θυμίζουν μεγάλες σφραγίδες), εξ' ου και η υιοθέτηση της ονομασίας «φλεξογραφία» για τη μέθοδο της ανιλίνης στην Αμερική της δεκαετίας του 1950, αφού το μέσο εκτύπωσης είναι το λάστιχο (*flexible rubber*).

Η φλεξογραφική εκτύπωση, αν και γνωστή από το 1890, γνώρισε μεγάλη άνθιση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε και καθιερώθηκε η χρήση σε αυτή πιο ανθεκτικών υλικών. Σήμερα, η τεχνική χρησιμοποιείται, κυρίως, για υψηλής ποιότητας έγχρωμες εκτυπώσεις.

Στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου εκτίθενται κλισέ διάφορων μεγεθών και υλικών, αντιπροσωπευτικά όλων των φάσεων της εξέλιξης της τεχνικής της φλεξογραφίας.

68

στοιχειών

48

ΤΥΠΟΣ

96

καλλιγραφία

96

ΣΤΟΙ-
ΧΕΙΟ

120

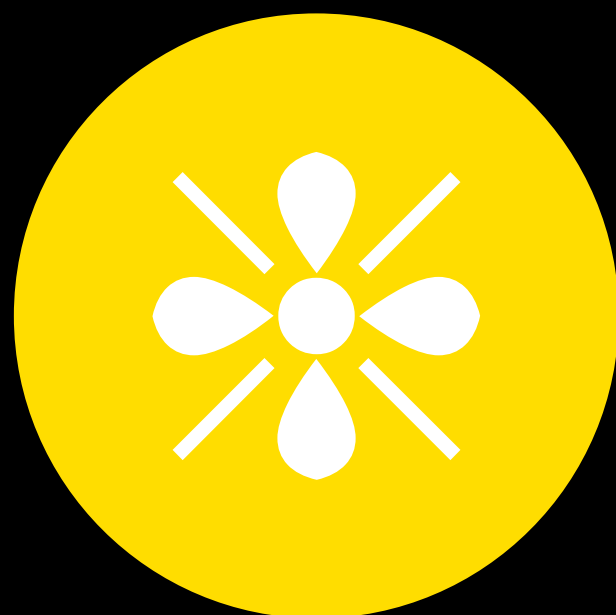
ΤΥΠΟΣ

Δείγματα ξύλινων στοιχείων, σελίδα από το Δειγματολόγιον Στοιχείων του Αθ. Σπηλιόπουλου, υπαλλήλου του Εθνικού Τυπογραφείου

**Φωτο
στοιχειο
θεσία**

Η μέθοδος της φωτοστοιχειοθεσίας εμφανίζεται, για πρώτη φορά, το 1947. Αξιοποιώντας τις δυνατότητες της φωτογραφίας, η φωτοστοιχειοθεσία οδήγησε στην αντικατάσταση της μήτρας των στοιχειοθετικών μηχανών από διαφανείς, «αρνητικές» εικόνες των προς εκτύπωση χαρακτήρων. Παράλληλα, το χυτήριο αντικαθίσταται από μία μονάδα φωτογράφησης. Τα γράμματα «φωτοαντιγράφονται» σε ένα διαφανές φύλλο σελολόζης (φιλμ) ή ειδικό φωτογραφικό χαρτί, στο επιθυμητό μέγεθος. Η πρώτη φωτοστοιχειοθετική μηχανή έφτανε τους 8.000 χαρακτήρες την ώρα, καθιστώντας τη μέθοδο επαναστατική. Συνεχείς πειραματισμοί και βελτιώσεις οδήγησαν, στη δεκαετία του 1970, στις ψηφιακές φωτοστοιχειοθετικές μηχανές. Σε αυτές, οι μήτρες των στοιχείων έχουν αντικατασταθεί από αποθηκευμένη ψηφιακή μορφή αντιγράφου του εκάστοτε στοιχείου, το οποίο ανακαλείται, εμφανίζεται στην οθόνη του υπολογιστή με το πάτημα ενός κουμπιού και αποθηκεύεται ή τυπώνεται απευθείας σε φωτογραφικό χαρτί ή φιλμ.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, το Εθνικό Τυπογραφείο, ακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις, εισαγάγει τους πρώτους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και περνάει στην ψηφιακή εποχή, πραγματοποιώντας και ψηφιακές εκτυπώσεις.

« (...) Πριν την ανακάλυψη της κτηνίας στα μέσα περίπου της δεκαετίας της 1990, το μωσαϊκό των δαπέδων ήταν σκαμμένο, με αποτέλεσμα πολλές φορές να χαλάνε τα «μπαστένια» που κατέβαζαν οι υπάλληλοι με τροχήλατα καρότσια από την αίθουσα των λινοτυπικών μηχανών στο δεύτερο όροφο έτοιμα προς εντύπωση, κι έπρεπε να γίνον από την αρχή... »

(υπάλληλος της Εθνικής Τυπογραφείας)

Η τέχνη κι οι τεχνι- κές της βιβλιο- δεσίας

Η βιβλιοδεσία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια του βιβλίου, καθώς είναι το μέσο ενοποίησης των σελίδων και προστασίας τους από τη φθορά -είναι εργαλείο διάσωσης της γνώσης.
Η βιβλιοδεσία δίνει στο βιβλίο τη μορφή του.

Ο βιβλιοδέτης, ακολουθώντας τους αισθητικούς κανόνες τους δικούς του και της εποχής του, αφήνεται να δημιουργήσει στην επιφάνεια του βιβλίου το κέλυφος που θα το προστατέψει και θα το συνοδεύει στην πορεία του στον κόσμο. Η χρήση του χρώματος, η επιλογή των υλικών, η επιλογή του τρόπου της βιβλιοδεσίας, η μέθοδος συγκόλλησης του βιβλίου δημιουργούν ένα συγκεκριμένο αισθητικό αποτέλεσμα που του δίνει ταυτότητα. Παρόλο που το σχήμα και οι διαστάσεις του βιβλίου παραμένουν μέσα στα χρόνια σχετικά σταθερές, η βιβλιοδεσία προσφέρει, ακόμα και σήμερα, τη χαρά της ανακάλυψης και χρήσης νέων υλικών, τεχνικών και χρωματικών συνδυασμών. Η βιβλιοδέτηση κάνει το βιβλίο εύχρηστο και ανθεκτικό, και, συνάμα, του προσδίδει χαρακτήρα και είναι δηλωτική της εκάστοτε εποχής.

Το βιβλίο και η βιβλιοδεσία

Ένα βιβλίο παρουσιάζει, από την άποψη της βιβλιοδεσίας, ορισμένα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: το σύνολο των σελίδων περιβάλλεται από το **κάλυμμα** και ονομάζεται **σώμα του βιβλίου**. Η **ράχη του βιβλίου** είναι το μέρος στο οποίο στερεώνονται τα φύλλα και αρμοί οι ενώσεις της ράχης με τα καλύμματα του βιβλίου. Στην αρχή και στο τέλος του βιβλίου, μεταξύ του σώματος του βιβλίου και των καλυμμάτων του, υπάρχουν ένα ή δύο δίφυλλα σκληρού χαρτιού, τα **εσώφυλλα**.

ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑΣ

Ράψιμο του βιβλίου

Τα φύλλα ενός βιβλίου μπορούν να είναι ραμμένα ή κολλημένα μεταξύ τους. Όταν είναι ραμμένα, ομάδες από διπλωμένα δίφυλλα (από 4 έως 8 συνήθως) τοποθετούνται το ένα μέσα στο άλλο και δημιουργούν τετράδια που ονομάζονται **τυπογραφικά**. Υπάρχουν πολλές τεχνικές ραψίματος ενός βιβλίου, με πιο συνηθισμένη αυτή που γίνεται σε τρία ή πέντε **νεύρα**, δηλαδή σπάγκους, με λινή ανθεκτική κλωστή. Για το ράψιμο χρησιμοποιείται ένα εργαλείο που ονομάζεται **τεζάκι**. Στο Μουσείο εκτίθεται το τεζάκι που χρησιμοποιήθηκε για χρόνια από το Τμήμα Καλλιτεχνικής Βιβλιοδεσίας, καθώς και άλλα σχετικά μηχανήματα και εργαλεία.

Πίκμανση

Μετά το ράψιμο, το βιβλίο τοποθετείται σε πρέσα, προκειμένου να ευθυγραμμιστεί. Ύστερα, γίνεται η προετοιμασία των εσώφυλλων, που προτείνεται να είναι από χαρτί βαρύτερο από αυτό του σώματος του βιβλίου. Διπλώνονται στη μέση, κόβονται στις διαστάσεις του βιβλίου και **πικμάρονται** ελαφρά, τσακίζονται δηλαδή, για να λυγίζει ευκολότερα το χαρτί. Στη συνέχεια αλείφονται με κόλλα, τοποθετούνται πάνω στο πρώτο τυπογραφικό του βιβλίου και αφήνονται να στεγνώσουν.

Τεζάκι βιβλιοδεσίας

Σουβλάκι

Εργαλείο για το τρύπημα του χαρτιού που χρησιμοποιείται έως σήμερα στη βιβλιοδεσία

Κόκκαλο βιβλιοδεσίας

Εργαλείο για το δίπλωμα και την πίκμανση του χαρτιού που χρησιμοποιείται έως σήμερα στη βιβλιοδεσία

Αυτοσχέδιο μαχαίρι

που χρησιμοποιείται στη βιβλιοδεσία

Ψαροκόλλημα

Αφού κολληθούν στο εσώφυλλο οι σπάγκοι που περισσεύουν, ακολουθεί μία διαδικασία που οι βιβλιοδέτες ονομάζουν **ψαροκόλλημα**. Πρόκειται για το άπλωμα κόλλας στο εσώφυλλο του βιβλίου. Παλιότερα, χρησιμοποιούσαν ψαρόκολλα, αργότερα αμυλόκολλα, που είναι πιο ελαστική, ενώ σήμερα έχει επικρατήσει η χρήση της λευκής βιβλιοδετικής κόλλας που έχει ως βάση συνθετικές ρητίνες. Η διαδικασία ολοκληρώνεται με τη στερέωση του βιβλίου σε οριζόντια πρέσα. Μετά από αρκετές ώρες, όταν η κόλλα θα έχει στεγνώσει, ο βιβλίο μπαίνει ξανά στην πρέσα για να στρογγυλευτεί η ράχη του.

Πρέσα βιβλιοδεσίας.

Αποτελείται από δύο μεταλλικές πλάκες, τοποθετημένες παράλληλα η μία πάνω στην άλλη, με το μεταξύ τους άνοιγμα, στο οποίο τοποθετούνται τα προς πίεση τυπογραφικά, να αυξομειώνεται με κάθετο στρόφαλο. Χρησιμοποιήθηκε από το Τμήμα Καλλιτεχνικής Βιβλιοδεσίας του Εθνικού Τυπογραφείου.

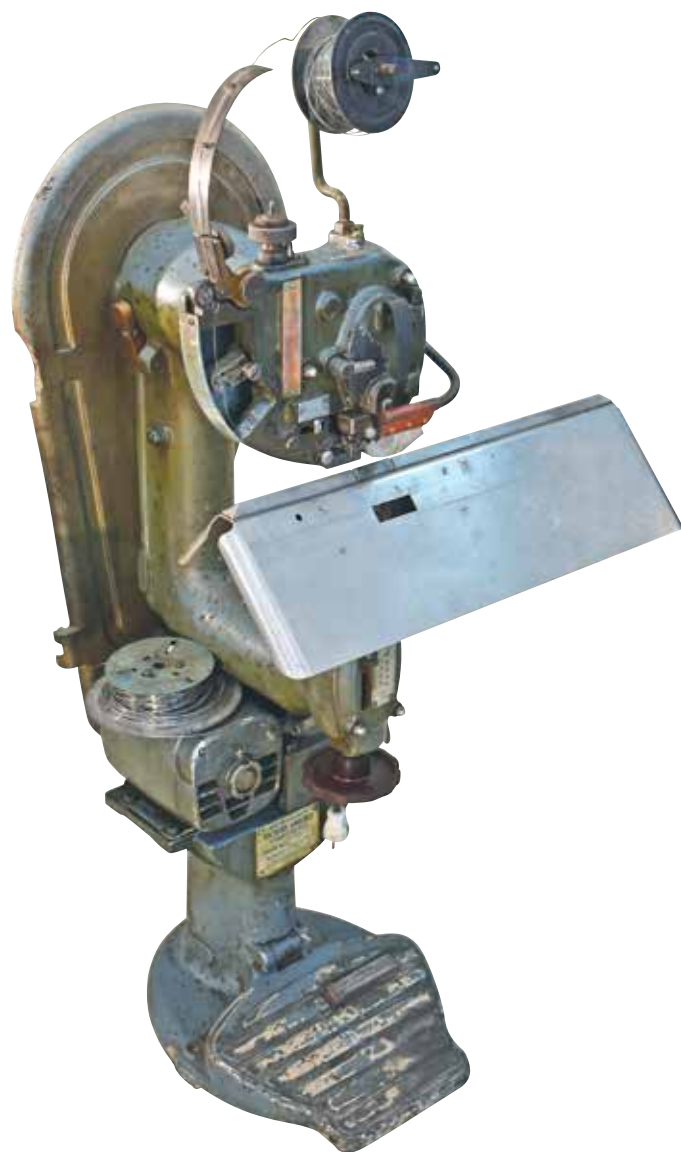
Κόψιμο του βιβλίου

Η διαδικασία του *κοψίματος* του βιβλίου, όταν είναι απαραίτητη, πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή, γιατί δεν είναι αναστρέψιμη σε περίπτωση λάθους. Το κόψιμο των βιβλίων γίνεται χειροκίνητα, όταν πρόκειται για καλλιτεχνική βιβλιοδεσία, και σε κοπτική μηχανή, όταν πρόκειται για βιβλία που προορίζονται να κυκλοφορήσουν μαζικά.

Ακολουθεί η διαδικασία της ενίσχυσης της ράχης του βιβλίου, προκειμένου αυτό να είναι ανθεκτικό.

Το κάλυμμα του βιβλίου άλλοτε κολλιέται κι άλλοτε γίνεται *περαστό* -το γνωστό σε όλους μας «δερματόδετο».

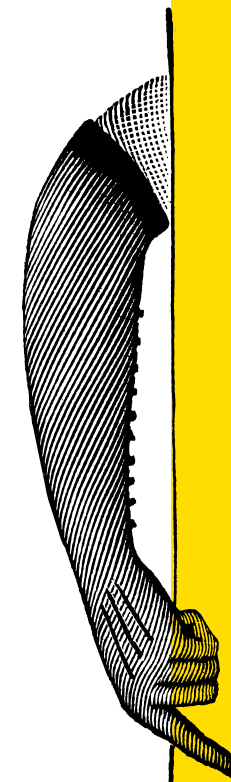
Μέσα στα χρόνια, η τέχνη της βιβλιοδεσίας πέρασε από πολλά στάδια και υιοθέτησε διαφορετικές τεχνικές και υλικά. Το δέρμα, το χαρτί, το πλαστικό, τα διάφορα είδη βαφής, διάφορα μέταλλα, το ξύλο, η επεξεργασία τους και οι συνδυασμοί τους έδωσαν στο βιβλιόφιλο κοινό κομψοτεχνήματα.

Ηλεκτροκίνητη συρραπτική μηχανή Vickers, Εταιρεία κατασκευής: Vickers Limited, Κεντ. Αγγλία, αρχές της δεκαετίας του 1970.

[Εγκαθίσταται στο Ε.Τ. το 1980.]

Πρόκειται για εξαιρετικά διαδεδομένο μοντέλο, το οποίο χρησιμοποιείται στο τελικό στάδιο της παραγωγής του βιβλίου, τη συρραφή των φύλλων του. Μέσω τυμπάνου, η κεφαλή τροφοδοτείται με σύρμα που διαπερνά το χαρτί, συρράπτοντας τα φύλλα μεταξύ τους.

Στο Εθνικό Τυπογραφείο άλλοτε υπήρχε Τμήμα Βιβλιοδεσίας κι άλλοτε όχι, ανάλογα την εποχή.

Σήμερα, λειτουργεί Τμήμα Βιβλιοδεσίας (Τμήμα Κολλητικών και Διπλωτικών Εργασιών) και Καλλιτεχνικού Βιβλιοδετείου.

Μηχανή περφορέ διάτρησης.

Χρησιμοποιήθηκε κυρίως για τις ανάγκες του βιβλιοδετείου.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΤΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1894

5

ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΤΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

1895

1-4

ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΤΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

1895

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1-2

ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΤΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

1895

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

3-5

ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΤΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

1896

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1-2

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

V. ΕΝΟΤΗΤΑ Β

ιστορία του ΦΕΚ – ΦΕΚ και ιστορία

Η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* (ΦΕΚ) αποτελεί το κύριο «προϊόν» του Εθνικού Τυπογραφείου και σχεδόν ταυτίζεται με την ύπαρξή του. Εκδίδεται, από τη σύστασή του μέχρι σήμερα, αποκλειστικά και μόνο από αυτό. Αποτελεί το μοναδικό επίσημο όργανο μέσω του οποίου δημοσιεύονται και γνωστοποιούνται, με τρόπο αυθεντικό και έγκυρο, οι νομοθετικές, κανονιστικές και λοιπές πολιτειακές πράξεις του ελληνικού κράτους. Εκδίδεται καθημερινά, σε ειδικές περιπτώσεις και σε μη εργάσιμες ημέρες, σε φύλλα (τα *Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*, ΦΕΚ) που φέρουν ως χρονολογία την ημέρα έκδοσής τους και δικό τους αύξοντα αριθμό, με συνεχή αρίθμηση σελίδων, για κάθε έτος. Παλαιότερα, σε περιπτώσεις που η προς δημοσίευση ύλη ήταν μεγάλης έκτασης, αυτή δημοσιευόταν στο *Παράρτημα* με την επισήμανση του συγκεκριμένου ΦΕΚ στο οποίο αυτό αναφερόταν.

Αρχικά, η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* δεν χωριζόταν σε ιδιαίτερα τεύχη και όλη η δημοσιευτέα ύλη καταχωριζόταν ενιαία. Με την ανάπτυξη του κρατικού παρεμβατισμού και την μεγέθυνση της κρατικής μηχανής, όπως θα δούμε και πιο κάτω, αυξανόταν και διαφοροποιούνταν η δημοσιευτέα ύλη, γεγονός που επέβαλε, για τη διευκόλυνση των ενδιαφερομένων, πολιτών και κρατικών οργάνων, την κατανομή της σε διάφορα τεύχη: Πρώτο (Α'), Δεύτερο (Β'), Τρίτο (Γ'), Τέταρτο (Δ'), κλπ. Σήμερα, η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* κυκλοφορεί σε εννέα τεύχη. Προκειμένου να έχει ο αναγνώστης εικόνα του όγκου της εργασίας που αντιπροσωπεύει το ΦΕΚ, σημειώνουμε ότι το 2017 εκδόθηκαν συνολικά για όλα τα τεύχη 11.836 ΦΕΚ, που κάλυψαν 125.052 σελίδες, ενώ το 2016 είχαν εκδοθεί 12489 φύλλα, που κάλυψαν 117.128 σελίδες. Περισσότερα στοιχεία για το ΦΕΚ αναρτώνται στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου (<http://www.et.gr>).

Άρισμ. Α΄.

Εκδόθηκε το 1997 και αποτέλεσε χρήσιμο εγχειρίδιο για την παραγωγή του ΦΕΚ

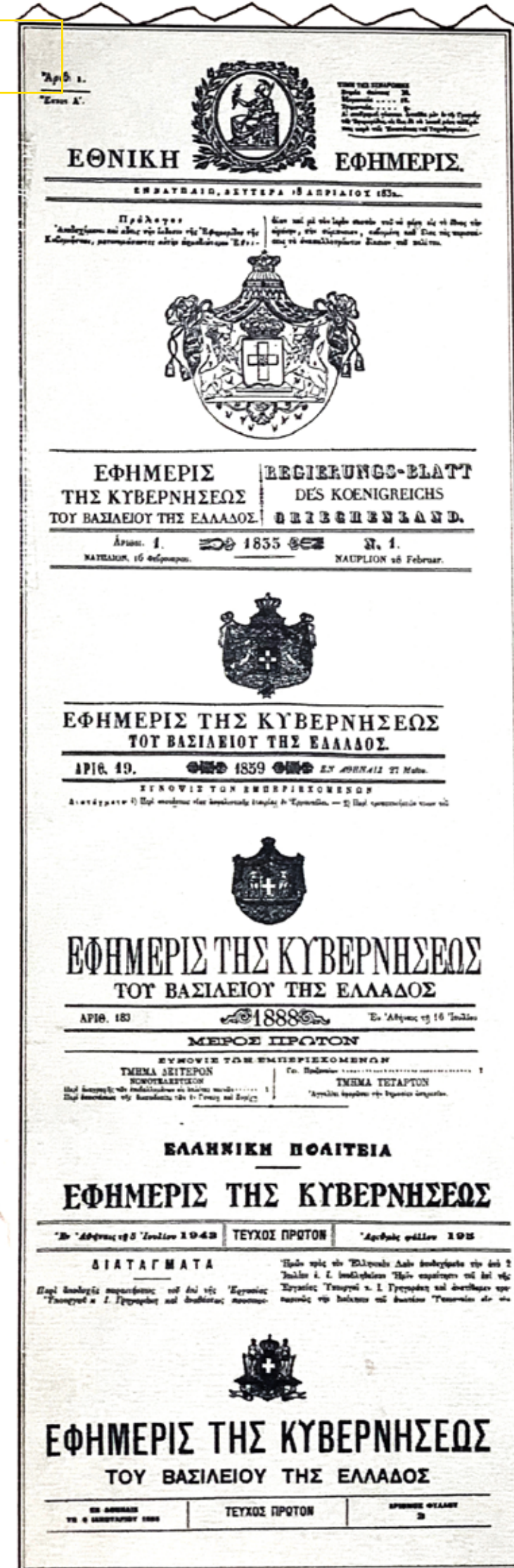
Η δημοσίευση νόμων, διαταγμάτων, υπουργικών αποφάσεων και λοιπών πολιτειακών πράξεων στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως αποτελεί στοιχείο της νόμιμης ύπαρξής τους: η τυπική, αλλά όχι πάντα και η ουσιαστική, ισχύς τους, ξεκινά από τη στιγμή της δημοσίευσής τους σε αυτήν. Έτσι, η δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός του ότι είναι πρακτικώς χρήσιμη, εφόσον γνωστοποιεί τις ποικίλες πράξεις της εκάστοτε κυβέρνησης στους πολίτες και στους φορείς του Δημοσίου, έχει ιδιαίτερη νομική σημασία, αφού συνιστά, ουσιαστικά, το τελευταίο στάδιο στη διαδικασία κατάρτισης μιας νομικής πράξης. Το δε δημοσιευμένο κείμενο αποτελεί το μόνο επίσημο σχετικό τεκμήριο η γνησιότητα του οποίου είναι αναμφισβήτητη.

Το βασικό θεσμικό πλαίσιο για την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και το Εθνικό Τυπογραφείο περιγράφεται στον ν. 3469/2006 (τεύχος Α' 131), όπως τροποποιήθηκε από τον ν. 4590/2019 (τεύχος Α' 17). Την αποκλειστική ευθύνη για την έκδοση, κυκλοφορία και διαχείριση της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως έχει το Εθνικό Τυπογραφείο⁹, το οποίο, κατά καιρούς και ανάλογα με τις εκάστοτε κυβερνήσεις, έχει υπαχθεί σε διάφορα Υπουργεία: αρχικά στη Γραμματεία (Υπουργείο) της Επικρατείας επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, αργότερα στο Υπουργείο των Εσωτερικών, μετά στο Υπουργείο των Οικονομικών και, στη συνέχεια, στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, στο Υπουργείο Εσωτερικών και πάλι (το οποίο μετονομάζεται αργότερα σε Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης), στο Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και, ακολούθως, στο Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης (2019).

Τα ΦΕΚ αποτελούν μία από τις πολυτιμότερες πηγές για τη μελέτη της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Το περιεχόμενο και η μορφή τους ακολουθούν και αντικατοπτρίζουν την ιστορία του νεότερου ελληνικού κράτους. Ο λογότυπός τους αλλάζει ακολουθώντας τις ιστορικές, πολιτικές και πολιτειακές εξελίξεις, που, με τη σειρά τους, αντικατοπτρίζουν τα νέα κάθε φορά διεθνή και εθνικά πολιτικά και κοινωνικοοικονομικά δεδομένα. Παράλληλα, ο τυπογραφικός σχεδιασμός και οι γραμματοσειρές των ΦΕΚ αλλάζουν συχνά, καθρεφτίζοντας τις εκάστοτε εξελίξεις στον τομέα της τυπογραφίας, καθώς και τις τάσεις της γραφιστικής.

Η Εφημερίδα της Κυβερνήσεως θεσπίστηκε από την τριμελή Αντιβασιλεία του Όθωνα με βασιλικό διάταγμα, την 1/13 Φεβρουαρίου του 1833, ως το μοναδικό κρατικό έντυπο μέσω του οποίου θα γνωστοποιούνται στο εξής όλες οι πράξεις των αρχών του νεοσύστατου τότε ελληνικού κράτους.

⁹ Σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 10 του ν. 3469/2006 «την άδεια για τη δημοσίευση στην «Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» κάθε κειμένου, του οποίου η δημοσίευση σε αυτήν προβλέπεται από τον Νόμο, τη δίνει ο Γενικός Γραμματέας της Κυβέρνησης».

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Θ. ΤΕΝΤΖΕΡΑΚΗ

ΟΔΗΓΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ Φ.Ε.Κ.

ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Handwritten signature or initials in blue ink.

Ειδικότερα, στο ιδρυτικό της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* βασιλικό διάταγμα διαβάζουμε: «ὅλοι οἱ φέροντες τὴν ἡμετέραν ὑπογραφήν [τοῦ βασιλέως] νόμοι καὶ διατάγματα, ὅλαι αἱ δημοσιότητος χρήζουσαι διατάξεις καὶ διακηρύξεις τῶν ἡμετέρων ὑπουργείων, ἔτι δὲ περὶ διορισμῶν καὶ προβιβασμῶν εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ αἱ περὶ παραιτήσεων εἰδοποιήσεις θέλουν δημοσιεύεσθαι τοῦ λοιποῦ διὰ μιᾶς ἐπισήμου ἐφημερίδος, ἣτις θέλει φέρει τὸ ὄνομα ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ καὶ ἐκδίδεσθαι ὑπὸ τὴν ἐφορείαν τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας». Από το σημείο αυτό και μετά, εκδόθηκαν πολλοί νόμοι και διατάγματα τα οποία επέφεραν ουσιαστική μεταβολή στην αρχική οργάνωση της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*.

Κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας (Φεβρουάριος 1833 - Ιούνιος 1835), η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* εκδίδεται δίγλωσση, στην ελληνική και γερμανική γλώσσα, στο Ναύπλιο, από το τότε Βασιλικό Τυπογραφείο, που ιδρύθηκε εκεί τον Δεκέμβριο του 1833. Κάθε σελίδα της είναι χωρισμένη σε δύο στήλες, μορφή που ακολουθείται μέχρι σήμερα. Από τον Δεκέμβριο του 1834, με τη μεταφορά της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους και του Βασιλικού Τυπογραφείου, η *Εφημερίς της Κυβερνήσεως* συνεχίζει την έκδοσή της στην Αθήνα.

ΟΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ: ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΦΕΚ

Αμέσως μετά την έκρηξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο, φάνηκε η ανάγκη για την κυκλοφορία ενός έγκυρου εντύπου στο οποίο θα δημοσιεύονται οι ανακοινώσεις της Διοίκησης ή/και θα παρουσιάζεται η επίσημη θέση των επαναστατημένων Ελλήνων για διάφορα ζητήματα. Την ανάγκη αυτή στην αρχή κάλυψαν χειρόγραφες εφημερίδες που κυκλοφορούσαν, κυρίως, στη Στερεά Ελλάδα. Σχεδόν ταυτόχρονα με την άφιξη του Δημήτριου Υψηλάντη στην Πελοπόννησο, τον Ιούνιο του 1821, φθάνει στην Ύδρα από την Τεργέστη το λεγόμενο «Εθνικόν», το πρώτο επίσημο πιεστήριο στην Ελλάδα, το οποίο δικαίως ονομάστηκε έτσι, αφού αγοράστηκε με χρήματα προερχόμενα από εράνους.

Θεόκλητος Φαρμακίδης

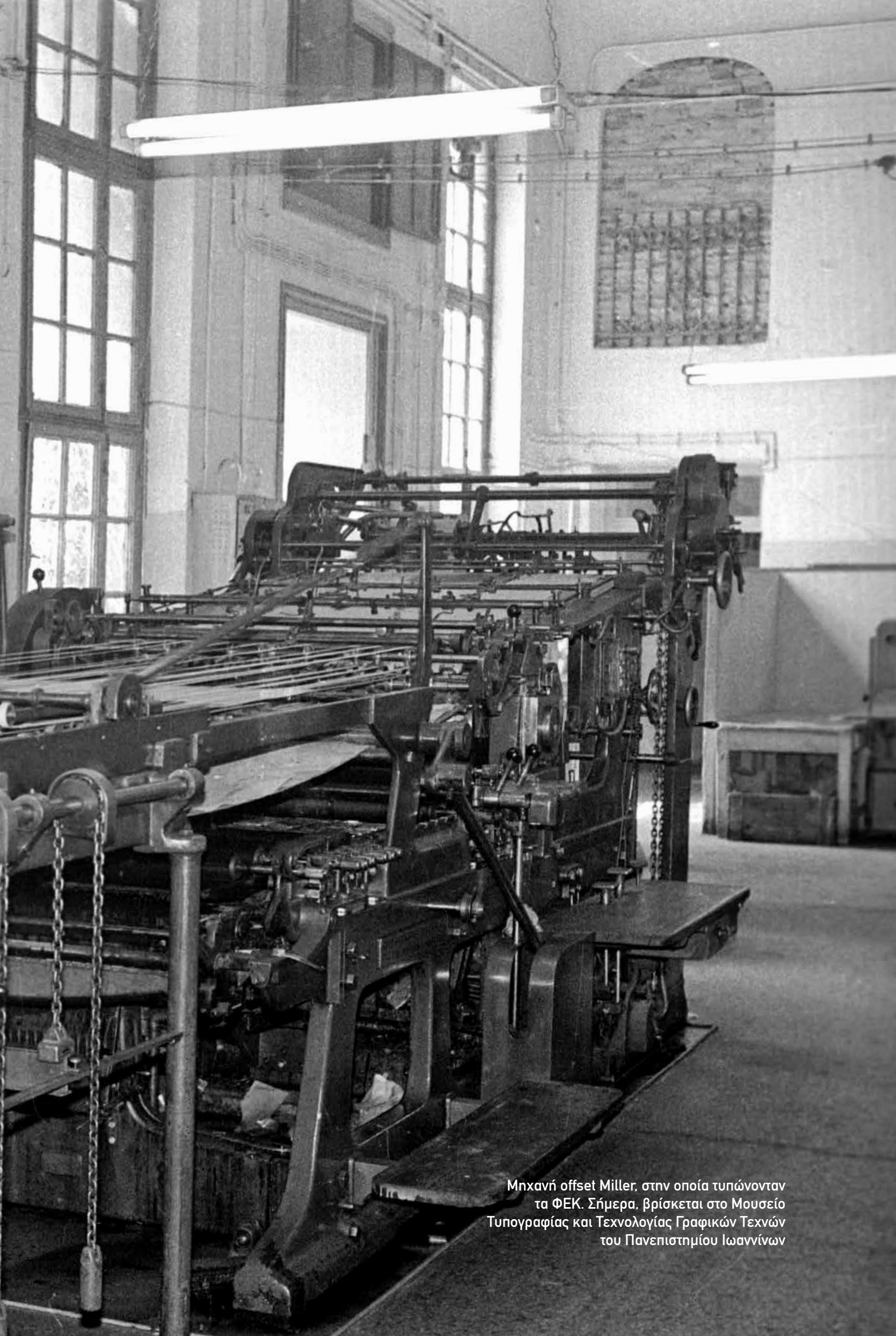
Τον Ιούλιο του 1821, το βρίσκουμε εγκατεστημένο στην Καλαμάτα. Στο *Εθνικόν* τυπώνεται το πρώτο έντυπο κείμενο στην Ελλάδα, η διακήρυξη του Δημητρίου Υψηλάντη *Προς τους Έλληνας*, καθώς και η πρώτη έντυπη ελληνική εφημερίδα, η *Σάλπιγξ Ελληνική*. Εκδότης της είναι ο εκδότης του *Λόγιου Ερμή*, Θεόκλητος Φαρμακίδης.

Η εφημερίδα κυκλοφορεί δίστηλη, σε τρία ή τέσσερα φύλλα, και καλύπτει, προσωρινά, βασικές ανάγκες των επαναστατών. Αμέσως μετά τη δημιουργία της πρώτης επαναστατικής κυβέρνησης στην Κόρινθο, τον Ιανουάριο του 1822, τυπώνονται, στο πιεστήριο της Καλαμάτας και σε νέο πιεστήριο που εγκαθίσταται στην ίδια πόλη, το *Α΄ Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος*, καθώς και προκηρύξεις, διαταγές και διάφορες πράξεις της Διοικήσεως, όχι όμως στη μορφή εφημερίδας.

Η πίεση για την ύπαρξη ενός οργάνου μέσω του οποίου θα δημοσιοποιούνται συστηματικά οι αποφάσεις και οι πράξεις της προσωρινής Διοίκησης των επαναστατημένων Ελλήνων, της επονομαζόμενης «Προσωρινής Διοικήσεως της Ελλάδος», οδήγησε στην κυκλοφορία του *Φίλου του Νόμου*.

Πρόκειται για το μακροβιότερο απ' όλα τα επαναστατικά φύλλα (1824 -1827), το οποίο, από το 12ο φύλλο, της 25ης Απριλίου 1824, και μετά από απόφαση της Διοικήσεως, ορίζεται ως η επίσημη Εφημερίδα της με τον πλήρη τίτλο: «*Ο Φίλος του Νόμου. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της νήσου Ύδρας*». Η εφημερίδα ήταν δίστηλη, όπως και το σύγχρονο ΦΕΚ, συνήθως τετρασέλιδη, κυκλοφορούσε δύο φορές την εβδομάδα και, σε έκτακτες περιπτώσεις, όπως με αφορμή τον θάνατο του Λόρδου Βύρωνα, εξέδιδε και παράρτημα. Παράλληλα, για τις ανάγκες του Αγώνα και για σύντομο διάστημα, ως τον Φεβρουάριο του 1826, κυκλοφορούν τα *Ελληνικά Χρονικά*, με εκδότη και διευθυντή τον ελβετό φιλέλληνα Γιόχαν Τζέικομπ Μάγιερ, χωρίς όμως να έχουν τα χαρακτηριστικά μιας επίσημης εφημερίδας της Διοικήσεως.

Μηχανή offset Miller, στην οποία τυπώνονταν τα ΦΕΚ. Σήμερα, βρίσκεται στο Μουσείο Τυπογραφίας και Τεχνολογίας Γραφικών Τεχνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Η πρώτη, ουσιαστικά, επίσημη εφημερίδα της Προσωρινής Διοικήσεως είναι η τετρασέλιδη *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος*, η οποία κυκλοφορεί, επίσης, δύο φορές την εβδομάδα, με εκδότη, όπως και η *Σάλπιγξ Ελληνική*, τον λόγιο Θεόκλητο Φαρμακίδη. Η εφημερίδα τυπώνεται για πρώτη φορά στο Ναύπλιο, τον Σεπτέμβριο του 1825, από την πρώτη δημόσια εκτυπωτική μονάδα που οργανώνεται εκεί με την ονομασία «Τυπογραφία της Διοικήσεως». Αποτελεί την καλύτερα οργανωμένη εφημερίδα της εποχής, τόσο για την ποικιλία των ειδήσεων και της αρθρογραφίας της, όσο και για την εμφάνιση και διάρθρωση των περιεχομένων της. Η *Γενική Εφημερίς* θα εξακολουθήσει να εκδίδεται ανελλιπώς ως το 1832. Η εφημερίδα παρακολουθεί, ως επίσημο κυβερνητικό όργανο, την κυβέρνηση στις μετακινήσεις της (Ναύπλιο, Αίγινα, Πόρος, Ναύπλιο, Αίγινα), λόγω των πολιτικών και στρατιωτικών εξελίξεων.

Το 1832, μετά την οργάνωση της εθνικής τυπογραφίας από τον Ιωάννη Καποδίστρια στο Ναύπλιο, η *Γενική Εφημερίς της Ελλάδος* επανεκδίδεται ως *Εθνική Εφημερίς*. Η *Εθνική Εφημερίς* κυκλοφορεί, όπως και η *Γενική Εφημερίδα*, τετρασέλιδη, δύο φορές την εβδομάδα, και είναι ο πιο άμεσος πρόδρομος της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*.

1833-1880: Η ΘΕΣΠΙΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΛΟΥ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ Ο ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΣ ΣΤΗΝ ΕΔΡΑΙΩΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΘΕΣΜΩΝ, ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Η περίοδος 1833-1880 είναι για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος περίοδος έντονων πολιτικών ζυμώσεων, κοινωνικοοικονομικών εξελίξεων, αναταράξεων και πολιτισμικών αναζητήσεων. Στην προσπάθειά του να λειτουργήσει και να ενταχθεί στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο γίγνεσθαι, το ελληνικό κράτος αναζητά την ταυτότητά του ανάμεσα στην ελπίδα και την έξαρση του εθνικού φρονήματος, τους αγώνες για οργάνωση, πρόοδο και εκσυγχρονισμό, την αγωνία, τις διαψεύσεις και την απογοήτευση.

Από τα χρόνια του Όθωνα μέχρι τη βασιλευόμενη δημοκρατία του Γεωργίου Α΄, την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου και τα Συντάγματα του 1843 και του 1864, η τυπογραφία συμπορεύεται με την τύχη του νέου ελληνισμού.

Οι τυπογραφικές μονάδες, παρά τις σχετικές απαγορεύσεις και τις συχνά άδικες και σκληρές προσπάθειες ελέγχου τους από την κρατική μηχανή, είναι δυσανάλογα πολλές προς το αναγνωστικό κοινό, αποτυπώνοντας το ευρύ φάσμα των αναγκών που αυτές εξυπηρετούν. Βιβλία, εφημερίδες, αυτόνομα τυπογραφικά προϊόντα ποικίλου χαρακτήρα κυκλοφορούν ευρέως στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο δράσης και παραγωγικότητας καθοριστικό για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του και τη χάραξη της εθνικής πολιτικής στο μεταβαλλόμενο διεθνές γίγνεσθαι. Η εθνική ιδεολογία, εμποτισμένη από τον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856), την Ένωση της Επτανήσου (1864), το Κρητικό Ζήτημα και τη νέα κρίση του Ανατολικού Ζητήματος (1872-1881), υπηρετείται από ιστορικές εκδόσεις και μελετήματα μερικά από τα οποία, όπως η *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* του Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου (1860-1873), σχηματοποιούν την ταυτότητα του νέου ελληνισμού. Ο περιοδικός τύπος της εποχής παρακολουθεί στενά, σχολιάζει, παρεμβαίνει, συχνά με σημαντικό κόστος, σατιρίζει ακόμα την κυρίαρχη πολιτική κατάσταση. Σχολικά εγχειρίδια προσπαθούν να καλύψουν τις τεράστιες διδακτικές ανάγκες της εποχής, προσφέροντας γνώση στα Ελληνόπουλα σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης. Πολυάριθμοι νεοϊδρυθέντες πολιτιστικοί σύλλογοι, όπως ο «Παρνασσός» (έτος ίδρ. 1865), ενθαρρύνουν όχι μόνο τις εκπαιδευτικές εκδόσεις για τη διάδοση της παιδείας, αλλά και τη λογοτεχνία: η πεζογραφία, η ποίηση και τα ποικίλου είδους λογοτεχνικά μελετήματα ανθούν.

Μέσα σ' αυτό το διαρκώς μεταβαλλόμενο πλαίσιο, η ίδρυση του *Βασιλικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου* και της *Εφημερίδος*

της Κυβερνήσεως, με το πρώτο φύλλο του 1833, έρχεται να καλύψει ζωτικές ανάγκες και λειτουργίες του κράτους δικαίου και της κρατικής μηχανής.

Η δημοσιευτέα στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* ύλη αυξάνεται σταδιακά, αφενός με την ίδρυση νέων θεσμών, όπως το *Ελεγκτικό Συνέδριο* (1833), το *Συμβούλιο της Επικρατείας* (1835), το *Πανεπιστήμιο της Αθήνας* (1837) κ.λπ., και, αφετέρου, με την πρόβλεψη *πολιτειακών πράξεων*.

Παράλληλα, η έκδοση του ΦΕΚ αποδεικνύεται κινητήριο μοχλός για την οργάνωση και ανάπτυξη της χώρας σε κάθε τομέα. Πλήθος νομοθετημάτων για τη γεωργία, την κτηνοτροφία και, εν γένει, την αγροτική οικονομία, για τη ναυτιλία και τις επιχειρήσεις που, δειλά-δειλά, αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους, ρυθμίζουν οικονομικού χαρακτήρα, τις οποίες πυροδοτεί, ανάμεσα σε άλλα, και η ίδρυση του Χρηματιστηρίου Αθηνών (1876), ακόμη και σκληρά, ιδιαίτερος επιβαρυντικά νομοθετήματα που επιδιώκουν να ελέγξουν την ελευθεροτυπία, όπως ο λεγόμενος «τυποκτόνος» νόμος του 1837 «περι έξυβρίσεως εν γένει δια του Τύπου», που οδηγεί με ασήμαντες αφορμές τους ανθρώπους της τυπογραφίας ακόμη και στη φυλακή, εκ των πραγμάτων περνούν μέσα από τα φύλλα της. Διατάγματα ρυθμίζουν εκπαιδευτικά ζητήματα και την οργάνωση της παιδείας για το νεοσύστατο κράτος, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι τα ίδια τα σχολικά εγχειρίδια τυπώνονται από το Βασιλικό Τυπογραφείο και πωλούνται από το Βασιλικό Βιβλιοπωλείο, από το Μάρτιο του 1836, απόφαση που αίρεται τον Σεπτέμβριο του 1838.

Η ύπαρξη της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* θα αποδειχθεί ζωτική για τις πρώτες προσπάθειες κωδικοποίησης της νομοθεσίας του νέου κράτους, που δειλά κάνουν την εμφάνισή τους προς τα μέσα της δεκαετίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* αναδεικνύεται ως ένας από τους πυλώνες της ελληνικής πολιτείας, ο πιο αξιόπιστος καθρέφτης της εποχής της, πολύτιμος μάρτυρας του χαρακτήρα της για εμάς σήμερα, με τα φύλλα της κυριολεκτικά να γράφουν, από την εποχή της ίδρυσής της και την έκδοση του πρώτου φύλλου, την ιστορία του νεότερου ελληνισμού.

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΦΕΚ

Τομή στην ιστορία της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* υπήρξε το έτος 1882 και το γενικότερο μεταρρυθμιστικό σχέδιο του Χαριλάου Τρικούπη. Εκτελεστικό διάταγμα ρυθμίζει, για πρώτη φορά, σε επτά άρθρα, ζητήματα που αφορούν στη δημοσιευτέα ύλη, η οποία κατανέμεται σε τέσσερα μέρη και ένα παράρτημα, την έκδοση, η μορφή (σχήμα, μέγεθος), καθώς και την κυκλοφορία της *Εφημερίδας* σε φύλλα, τα γνωστά ως σήμερα «Φύλλα της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*», με τη σχετική σελιδαρίθμηση.

Ρητά αναφέρεται για πρώτη φορά ότι δημοσιεύσεις άλλες, σε ιδιωτικά φύλλα δεν παρέχουν καμία απολύτως νομιμοποιητική ισχύ.

Με το ίδιο διάταγμα, ορίζεται εντός του Εθνικού Τυπογραφείου, που τώρα υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών, ένας μηχανισμός που θα έχει, ως διαρκές και αποκλειστικό έργο του, την επιμέλεια της έκδοσης της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*.

Η οργάνωση, σταδιακά, του κράτους, ο καταμερισμός των διοικητικών αρμοδιοτήτων και η διεύρυνση της κρατικής μηχανής επέβαλαν τη διαίρεση της *Εφημερίδας*. Έτσι, το 1884, η δημοσιεύσιμη ύλη της κατανέμεται, για πρώτη φορά, σε τρία απολύτως διακριτά τεύχη και ένα παράρτημα.

Ο αριθμός και το περιεχόμενο των τευχών, έκτοτε, θα αλλάξει πολλές φορές, όπως για παράδειγμα, για να σταθούμε στα πιο σημαντικά σχετικά διατάγματα πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τη γερμανική κατοχή, τα έτη 1885, 1893, 1895, 1904, 1909, 1917, 1918, 1929, 1936 και 1937. Η μορφή τους, όμως, θα παραμείνει, στα βασικά της χαρακτηριστικά, η ίδια. Το 1885 προβλέπεται με νόμο, ανάμεσα στα άλλα, η δημοσίευση ορισμένων πράξεων σε περίληψη, λόγω της διεύρυνσης της δημοσιευτέας ύλης, και η προσθήκη νέων κατηγοριών πράξεων, ενώ αρχίζει η εκ νέου αρίθμηση της *Εφημερίδας*.

ΦΕΚ 48/Α, 17 Νοεμβρίου 1864,
Σύνταγμα του 1864

ΦΕΚ 127/Α, 01 Ιουνίου 1911,
Αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864

αποφασιστικά επαναλαμβάνονται τα καθήκοντα των αρχών του κράτους

Το ενδιαφέρον για την Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και τον ρόλο της θα αυξηθεί

ΦΕΚ 205/Α, 22 Σεπτεμβρίου 2000,
από τα πρώτα έγχρωμα ΦΕΚ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

13. Χειμερινή - Καλοκαιρινή Έσολή αντ' αρ. 10 (Στάθ Εξωτερική)

- Πόλυς
- Πόλυς
- Πόλυς
- Πόλυς
- Πόλυς

Η κυβέρνηση Τρικούπη, το 1893, δημιουργεί ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο για τη λειτουργία της, τη θέτει, για πρώτη φορά, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Οικονομικών και τη διακρίνει σε τέσσερα τεύχη και ένα παράρτημα, με διακριτό χαρακτήρα το καθένα, ορίζοντας αναλυτικά και με σαφήνεια τον όρο «τεύχος».

Καθοριστική για τον χαρακτήρα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως υπήρξε η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864, που έλαβε χώρα το 1911. Η δημοσίευση στην Εφημερίδα καθιερώνεται ως συστατικό στοιχείο για την ύπαρξη ενός νόμου, θεωρώντας ότι κύρωση, έκδοση και δημοσίευση ενός νόμου εκδηλώνονται συγχρόνως από την ημερομηνία που ο νόμος αυτός δημοσιεύεται σε αυτήν.

Για πρώτη φορά, καθορίζεται ρητά ότι η μη δημοσίευση ενός νόμου μέσα στη συνταγματική προθεσμία και όχι η μη κύρωσή του στο ίδιο διάστημα συνιστά λόγο ακύρωσής του. Έτσι, η αρχή της δημοσιοποίησης των πράξεων της Πολιτείας προσλαμβάνει το εννοιολογικό περιεχόμενο που μας είναι γνωστό ως σήμερα.

Οι πράξεις που δημοσιεύονται στο ΦΕΚ αυξομειώνονται τα επόμενα χρόνια. Το 1928, με διάταγμα ιδρύεται το Δελτίον Ανωτύμων Εταιρειών, ενώ, το 1929, περιορίζεται, επίσης με διάταγμα, η δημοσιευτέα ύλη. Το 1930, με διάταγμα στο ειδικό τεύχος Δελτίον Ανωτύμων Εταιρειών αλλάζει η δημοσιευτέα ύλη και, το 1939, θεσπίζεται ένα νέο τεύχος, το Δελτίον Εμπορικής και Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας, στο οποίο δημοσιεύονται, ανάμεσα σε άλλα, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας και το λεγόμενο «Σήμα Κατατεθέν». Το 1959 θεσμοθετείται το Τέταρτο Τεύχος, στο οποίο θα δημοσιεύονται, στο εξής, όλες οι διοικητικές πράξεις που αφορούν σε αναγκαστικές απαλλοτριώσεις και πολεοδομική νομοθεσία.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΗ. 9 ΙΟΥΝΙΟΥ 1975

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΑΚΟΥ
111

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἀπὸ 7ης Ἰουνίου 1975 ἸΒ΄ Ψήφισμα τῆς Ε΄ Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων «περὶ ψηφίσεως καὶ θέσεως εἰς ἰσχύν τοῦ νέου Συντάγματος τῆς Χώρας», ἀποφαθίζομεν :

Α. Νὰ δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τὸ διὰ τοῦ Ψηφίσματος τούτου τιθέμενον ἐν ἰσχύϊ ὀριστικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, ἔχον ὡς ἔπεται :

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΙΣ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΟΜΟΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΟΥ ΤΡΙΑΔΟΣ

Ἡ Ε΄ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ψ Η Φ Ι Ζ Ε Ι

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΒΑΣΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

ΤΜΗΜΑ Α΄

ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Ἄρθρον 1.

1. Τὸ πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος εἶναι Προεδρευομένη Κοινοβουλευτικὴ Δημοκρατία.

2. Θεμέλιον τοῦ πολιτεύματος εἶναι ἡ λαϊκὴ κυριαρχία.

3. Ἄπασαι αἱ ἐξουσίαι πηγάζουν ἐκ τοῦ Λαοῦ καὶ ὑπάρχουν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἔθνους, ἀσκοῦνται δὲ καθ' ἕνα τρόπον ὀρίζει τὸ Σύνταγμα.

Ἄρθρον 2.

1. Ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ προστασία τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν τὴν πρωταρχικὴν ὑποχρέωσιν τῆς Πολιτείας.

2. Ἡ Ἑλλάς, ἀκολουθοῦσα τοὺς γενικῆς ἀναγνωρίσεως κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ἐπιδιώκει τὴν ἐμπέδωσιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, ὡς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν.

ΤΜΗΜΑ Β΄

ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ἄρθρον 3.

1. Ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἐν Ἑλλάδι εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθόδοξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, κεφαλὴν γνωρίζουσα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὑπάρχει ἀναποσπαστῶς ἡνωμένη δογματικῶς μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης καὶ Πάσης ἑλλης ὁμοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τηροῦσα ἀπαρασαλεύτως, ὡς ἐκεῖναι, τοὺς ἱεροὺς ἀποστολικούς καὶ συνοδικούς κανόνας καὶ τὰς

Το Σύνταγμα του 1975 αναφέρεται και αυτό στην ὕλη του ΦΕΚ, προβλέποντας ρητὰ τὴ δημοσίευση τῶν τυπικῶν νόμων καὶ ὀρισμένων διοικητικῶν πράξεων, με τὶς ὁποῖες τίθενται κανόνες δικαίου (κανονιστικὰ διατάγματα).

Το 2006, ἡ *Εφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως* τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, με τὸ ν. 3469/2006 (τεύχος Α' 131), ὀρίζεται νὰ ἐκδίδεται σε δώδεκα (12) τεύχη: *Τεύχος Πρῶτο, Τεύχος Δεύτερο, Τεύχος Τρίτο, Τεύχος Τέταρτο, Τεύχος Αναγκαστικῶν Απαλλοτριώσεων καὶ Πολεοδομικῶν Θεμάτων, Τεύχος Υπαλλήλων Εἰδικῶν Θέσεων καὶ Ὀργάνων Διοίκησης Φορέων τοῦ Δημόσιου καὶ Ευρύτερου Δημόσιου Τομέα, Τεύχος Ἀνωνύμων Εταιρειῶν - Εταιρειῶν Περιορισμένης Ευθύνης καὶ Γενικοῦ Εμπορικοῦ Μητρώου, Τεύχος Εμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἰδιοκτησίας, Τεύχος Προκηρύξεων τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου Επιλογῆς Προσωπικοῦ, Τεύχος Διακηρύξεων Δημοσίων Συμβάσεων, Τεύχος τοῦ Ἀνώτατου Εἰδικοῦ Δικαστηρίου, Τεύχος Οικονομικῶν τῶν Πολιτικῶν Κομμάτων καὶ Συνασπισμῶν Πολιτικῶν Κομμάτων.*

Το 2012, με νόμο καταργοῦνται οἱ δημοσιεύσεις στο *Τεύχος Εμπορικῆς καὶ Βιομηχανικῆς Ἰδιοκτησίας*. Το 2014, με νόμο καταργοῦνται οἱ δημοσιεύσεις τῶν Ἀνωνύμων Εταιρειῶν καὶ τῶν Εταιρειῶν Περιορισμένης Ευθύνης καὶ τὸ τεύχος μετονομάζεται σε *Τεύχος Καταχώρισης Πράξεων καὶ Στοιχείων Λοιπῶν Φορέων Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ Τομέα*. Το ἴδιο ἔτος, με νόμο καταργοῦνται οἱ δημοσιεύσεις στο *Τεύχος Οικονομικῶν τῶν Πολιτικῶν Κομμάτων καὶ Συνασπισμῶν Πολιτικῶν Κομμάτων*.

Ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 2019, με νόμο, τὰ τεύχη τῆς *Εφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως* ἔχουν μειωθεῖ σε εννέα (9) ὡς ἐξῆς: *Τεύχος Πρῶτο, Τεύχος Δεύτερο, Τεύχος Τρίτο, Τεύχος Τέταρτο, Τεύχος Υπαλλήλων Εἰδικῶν Θέσεων καὶ Ὀργάνων Διοίκησης Φορέων τοῦ Δημόσιου καὶ Ευρύτερου Δημόσιου Τομέα, Τεύχος Καταχώρισης Πράξεων καὶ Στοιχείων Λοιπῶν Φορέων Δημοσίου καὶ Ἰδιωτικοῦ τομέα (ΠΡΑ.Δ.Ι.Τ.), Τεύχος Προκηρύξεων τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου Επιλογῆς Προσωπικοῦ, Τεύχος τοῦ Ἀνώτατου Εἰδικοῦ Δικαστηρίου, Τεύχος Διακηρύξεων Δημοσίων Συμβάσεων.*

Ἐνα χρόνο μετὰ, τὸ 1976, με νόμο ἐπιχειρεῖται μία συνολικὴ κωδικοποίηση τῶν διάσπαρτων ρυθμίσεων που ἀφοροῦν στὴν ἐκδόση τοῦ ΦΕΚ, στὴ δημοσιευτέα ὕλη καὶ τὴν κατανομή τῆς σε τεύχη. Σύμφωνα με αὐτόν, ἡ *Εφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως* κυκλοφορεῖ, αὐτὴ τὴν φορὰ, σε ἐπτὰ (7) τεύχη καὶ ἓνα παράρτημα.

Τὰ τεύχη καὶ ἡ ὕλη τῶν ΦΕΚ θα μεταβληθοῦν ξανά τὰ ἐπόμενα χρόνια, με τὴν προσθήκη σειρὰς τευχῶν: Το 1976, προστίθεται τὸ *Τεύχος τοῦ Ἀνώτατου Εἰδικοῦ Δικαστηρίου*, τὸ 1981, τὸ *Τεύχος Ἀναπτυξιακῶν Πράξεων καὶ Συμβάσεων*, τὸ 1995, τὸ τεύχος γιὰ τὴ *Ρύθμιση θεμάτων Ἀνώτατου Συμβουλίου Επιλογῆς Προσωπικοῦ (ΑΣΕΠ)*, τὸ 1999, τὸ τεύχος γιὰ τὴ *Διακήρυξη Δημοσίων Συμβάσεων* καὶ, τὸ 2004, δημιουργεῖται με νόμο τὸ *Τεύχος Οικονομικῶν τῶν Πολιτικῶν Κομμάτων καὶ Συνασπισμῶν Πολιτικῶν Κομμάτων*.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ Αρ. Φύλλου

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθμ. #

ΤΟ ΦΕΚ ΣΤΗ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.

Το 1986 είναι η χρονιά που το ΦΕΚ εισέρχεται, ουσιαστικά, στη νέα, ηλεκτρονική και ψηφιακή εποχή και στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο περιβάλλον που αυτή διαμορφώνει. Έτσι, εισάγεται σταδιακά στο Εθνικό Τυπογραφείο η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών στην παραγωγική διαδικασία και οι υπάλληλοι εκπαιδεύονται στα κατάλληλα προγράμματα και μηχανήματα.

Η κυριαρχία της φωτοστοιχειοθεσίας και της ψηφιακής εκτύπωσης εκποτίζουν την κλασική τυπογραφία (λινοτυπία, μονοτυπία), που καταργείται οριστικά για το Εθνικό Τυπογραφείο το 1990. Επτά χρόνια μετά, τα ΦΕΚ κυκλοφορούν ηλεκτρονικά στο διαδίκτυο, ενώ, το 2000, εγκαθίσταται στο Εθνικό Τυπογραφείο ολοκληρωμένο πληροφοριακό σύστημα, καθώς και συστήματα προεκτύπωσης, ψηφιακής εκτύπωσης και τετράχρωμης εκτύπωσης. Παράλληλα, προβλέπεται η δημιουργία ιστότοπου για την ηλεκτρονική διάθεση των ΦΕΚ, η οποία και υλοποιείται το 2010.

Η ψηφιακή υπογραφή έχει ήδη εισαχθεί για το ΦΕΚ από το 2006. Το 2015, η προοδευτική επέκταση της χρήσης της ψηφιακής υπογραφής επιτρέπει την καθιέρωση από το Εθνικό Τυπογραφείο της ηλεκτρονικής αποστολής κειμένων για δημοσίευση στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, μειώνοντας με αυτόν τον τρόπο θεαματικά τη σχετική γραφειοκρατική διαδικασία.

Οι συχνές προσθήκες, αλλά και οι καταργήσεις τευχών, όπως και οι μεταβολές στη μορφή και το περιεχόμενό τους, αντικατοπτρίζουν με τον πιο εύγλωττο τρόπο τις πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα, οι οποίες επηρεάζονται και από τη διεθνή συγκυρία.

Δείγμα του ΦΕΚ στη σημερινή του μορφή (2019)

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

27 Μαΐου 2019 **ΤΕΥΧΟΣ Υ.Ο.Δ.Α.** Αρ. Φύλλου 300

ΤΕΥΧΟΣ ΠΛΗΡΑΓΩΓΩΝ ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΦΟΡΕΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΕΥΥΓΕΤΕΡΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΟΜΕΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού
- Αποκαταρτινές Διατάξεις
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Αριθμ. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΔΑΔ/ΓΔΥΕΦ/2719/18/22687/2310/19/2

Τροποποίηση απόφασης διαρισμού μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου Αρχαιολογικών Πάρκων και Απολλοτριώσεων.

Ο ΨΗΦΙΟΤΥΠΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Έχοντας υπόψη:

- Τις διατάξεις α) του άρθρου 3 του ν. 736/1977 «Περί Οργανισμού Ταμείου Αρχαιολογικών Πάρκων και Απολλοτριώσεων» (Α' 316), όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 2 του ν. 1064/1980 «Περισυστάσεως της από 31 Μαρτίου 1980 Προέλας Νοσηλευτικού Περασμένου του Προέδρου της Δημοκρατίας «περι τηρητικής διαδικασίας δια της παροχής και παύσης από τριών πρώτες εκδότης εκδότης, υπηρμένων, απορριμμάτων κ.λπ. παντός έργου, απολλοτριώσεων περιουσιών των μουσείων και αρχαιολογικών χώρων του κράτους και άλλων τινών διατάξεων» (Α' 167), το άρθρο 7 παρ. Βα του ν. 2557/1997 «Θεσπίς, μέτρα και όροις πολιτιστικής ανάπτυξης» (Α' 271) και το άρθρο 12 παρ. 3 του ν. 3711/2008 «Όριση Νομικού Προσώπου Ηλεκτρονικού Διαδικτύου με την επωνυμία ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ και άλλες διατάξεις» (Α' 224), β) του ν. 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» (Α' 153), γ) του άρθρου 11 παρ. 4 του ν. 4360/2016 «Εθνικό Μητρώο Επιτελικών Στελεχών Δημοσίων Διοικήσεων, βαθμολογική διάρθρωση θέσεων, συστήματα αξιολόγησης, προαγωγών και επίδοσης προϊσταμένων (διορισμός, αποσπασμός και αποσπαστικότητα της Δημόσιας Διοίκησης και άλλες διατάξεις» (Α' 33),

1422 ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ Τεύχος Υ.Ο.Δ.Α. 300/27.05.2019

ΕΤ
ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Το Εθνικό Τυπογραφείο αποτελεί δημόσια υπηρεσία υπαγόμενη στο Υπουργείο Διοικητικής Ανασυγκρότησης και έχει την ευθύνη τόσο για τη σύνταξη, διαχείριση, εκτύπωση και κυκλοφορία των φύλλων της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), όσο και για την κάλυψη των εκτυπωτικών - εκδοτικών αναγκών του δημοσίου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα (ν. 3469/2006/Α' 131 και π.δ. 29/2018/Α' 58).

1. ΦΥΛΛΟ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΦΕΚ)

- Το **ΦΕΚ σε ηλεκτρονική μορφή** διατίθεται δωρεάν στο www.ekt.gr, την επίσημη ιστοσελίδα του Εθνικού Τυπογραφείου. Όσα ΦΕΚ δεν έχουν ψηφιοποιηθεί και καταχωρηθεί στην ανωτέρω ιστοσελίδα, ψηφιοποιούνται και αποστέλλονται επίσης δωρεάν με την υποβολή αίτησης, για την οποία αρκεί η συμπλήρωση των αναγκαίων στοιχείων σε ειδικό φέρμα στον ιστότοπο www.ekt.gr.
- Το **ΦΕΚ σε έντυπη μορφή** διατίθεται σε μεμονωμένα φύλλα είτε απευθείας από το Τμήμα Πωλήσεων και Συνδρομητών, είτε ταχυδρομικά με την αποστολή αιτήματος παραγγελίας μέσω των ΚΕΠ, είτε με επίσημο σύνταγμα μέσω του Τμήματος Πωλήσεων και Συνδρομητών. Το κόστος ενός ασπυρμένου ΦΕΚ από 1 έως 16 σελίδες είναι 1,00 €, αλλά για κάθε επιπλέον οκτασέλιδο (ή μέρος αυτού) προσυδύεται κατά 0,20 €. Το κόστος ενός έγχρωμου ΦΕΚ από 1 έως 16 σελίδες είναι 1,50 €, αλλά για κάθε επιπλέον οκτασέλιδο (ή μέρος αυτού) προσυδύεται κατά 0,30 €. Το τεύχος Α.Σ.Ε.Γ. διατίθεται δωρεάν.

• Τρόποι αποστολής κειμένων προς δημοσίευση:

- Α. Τα κείμενα προς δημοσίευση στο ΦΕΚ από τις υπηρεσίες και τους φορείς του δημοσίου, αποστέλλονται ηλεκτρονικά στη διεύθυνση webmaster@ekt.gr με χρήση προηγμένης ψηφιακής υπογραφής και χρονοσήμανσης.
- Β. Κατ' εξαίρεση, όσοι πολίτες δεν διαθέτουν προηγμένη ψηφιακή υπογραφή, μπορούν είτε να αποστέλλουν ταχυδρομικά, είτε να καταθέτουν με εκπρόσωπό τους κείμενα προς δημοσίευση εκτυπωμένα σε χαρτί στο Τμήμα Παραλαβής και Καταχώρισης Δημοσιευμάτων.

• Πληροφορίες σχετικά με την αποστολή/κατάθεση εγγράφων προς δημοσίευση, την ημερήσια κυκλοφορία των ΦΕΚ, με την ποιότητα των τευχών και με τους χρόνους τριτοαπολογίας για όλες τις υπηρεσίες μας, περιλαμβάνονται στον ιστότοπο www.ekt.gr. Επίσης μέσω του ιστότοπου δίδονται πληροφορίες σχετικά με την πορεία δημοσίευσης των εγγράφων, με βάση τον Κωδικό Αριθμό Δημοσίευματος (ΚΑΔ). Πρόκειται για το αριθμό που εκδίδει το Εθνικό Τυπογραφείο για όλα τα κείμενα που πληρούν τις προϋποθέσεις δημοσίευσης.

2. ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ - ΕΚΔΟΤΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ

- Το Εθνικό Τυπογραφείο ανταποκρίνεται σε αιτήματα υπηρεσιών και φορέων του δημοσίου αναλαμβάνει να σχεδιάσει και να εκτυπώσει έντυπα, φυλλάδια, βιβλία, φέρμα, μπλοκ, μηχανογραφικά έντυπα, φακέλους για κάθε χρήση, κ.ά.
- Την από 17-4-2019 αίτηση παραίτησης της Δημόσιας Φορέας από την ιδιότητα της ως τακτικού μέλους του Δ.Σ. του ΤΑΠΑ.
- Την από 8-5-2019 αίτηση παραίτησης του Θόδωρου Κωνσταντίνου από την ιδιότητα του ως αναπληρωματικού μέλους του Δ.Σ. του ΤΑΠΑ, απορριπτόμενη.

Α. Τροποποιείται την ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΔΑΔ/ΓΔΥ/ΕΦ/575187/39180/33780/151513-11-2018 (ΦΕΚ 681/17-05-2018) υπογραφή απόφασης με την οποία διαρίστανται τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου Αρχαιολογικών Πάρκων και Απολλοτριώσεων, όπως τροποποιήθηκε μεταγενέστερα με την ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΔΑΔ/ΓΔΥΕΦ/64318/7295/112/203/7-2-219 (ΦΕΚ 80/ΥΟΔΑ/19-2-2019) όμοια απόφαση.

Β. Το από 18-3-2019 ηλεκτρονικό μήνυμα παραίτησης του Ιωάννη Τσομπανόπουλου από την ιδιότητα του ως τακτικού μέλους του Δ.Σ. του ΤΑΠΑ.

Γ. Την από 17-4-2019 αίτηση παραίτησης της Δημόσιας Φορέας από την ιδιότητα της ως τακτικού μέλους του Δ.Σ. του ΤΑΠΑ.

Δ. Την από 8-5-2019 αίτηση παραίτησης του Θόδωρου Κωνσταντίνου από την ιδιότητα του ως αναπληρωματικού μέλους του Δ.Σ. του ΤΑΠΑ, απορριπτόμενη.

Ε. Τροποποιείται την ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΔΑΔ/ΓΔΥ/ΕΦ/575187/39180/33780/151513-11-2018 (ΦΕΚ 681/17-05-2018) υπογραφή απόφασης με την οποία διαρίστανται τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Ταμείου Αρχαιολογικών Πάρκων και Απολλοτριώσεων (νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου εποπτευόμενου από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού) όπως τροποποιήθηκε μεταγενέστερα με την ΥΠΠΟΑ/ΓΔΔΥ/ΔΔΑΔ/ΓΔΥΕΦ/64318/7295/112/203/7-2-219 (ΦΕΚ

Ταχυδρομική Διεύθυνση: Καποδιστριακού 34, τ.κ. 10432, Αθήνα

Τηλεφωνικό Κέντρο: 210 5279000 - fax: 210 5279054

Ιστοσελίδα: www.ekt.gr

Πληροφορίες σχετικά με την λειτουργία του ιστότοπου: helpdesk@ekt.gr

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Πωλήσεις - Συνδρομές: (Ισόγειο, τηλ. 210 5279178 - 180)

Πληροφορίες: (Ισόγειο, Γρ. 3 και τηλεφ. κέντρο 210 5279000)

Παραλαβή: (αρ. Πλατ. Ισόγειο, τηλ. 210 5279167, 210 5279139)

Αποστολή ψηφιακά υπογεγραμμένων εγγράφων προς δημοσίευση στο ΦΕΚ: webmaster@ekt.gr

Πληροφορίες για γενικό πρωτόκολλο και αλληλογραφία: grammatelia@ekt.gr

Σύμβουλος για το κοινό: Διεύθυνση Υπηρεσιών Κέντρο - 1330

Πάστες μας επισημαίνουμε, συμπληρώνοντας την ειδική φόρμα στον ιστότοπό μας, για να βελτιώσουμε τις υπηρεσίες μας, συμπεριλαμβανομένης της ειδικής φόρμας στον ιστότοπό μας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κάποιες αλλαγές στο περιεχόμενο των ΦΕΚ, ιδίως όσον αφορά στη μείωση της δημοσιευόμενης ύλης, αντικατοπτρίζουν απλά τεχνικές και διοικητικές δυσκολίες, όπως, για παράδειγμα, αδυναμία έγκαιρης δημοσίευσης των κειμένων, ο όγκος των οποίων αυξανόταν διαρκώς, λόγω της διεύρυνσης του παρεμβατικού ρόλου του κράτους. Η δημιουργία ή η κατάργηση ενός τευχούς και οι τροποποιήσεις της δημοσιευτέας ύλης στο ΦΕΚ αντανακλούν τις εκάστοτε κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές προτεραιότητες: άλλοτε είναι οι απαλλοτριώσεις, τα κίνητρα για την περιφερειακή ανάπτυξη, οι ρυθμίσεις, πρόσφατα, για τα νέα δελτία ταυτότητας, και, παλιότερα κυρίως, οι προσλήψεις στο Δημόσιο και οι «απολυόμενοι» μαθητές των γυμνασίων της χώρας, τα ονόματα των οποίων δημοσιεύονταν σε μορφή πινάκων σε ΦΕΚ!

Το 2016, το Εθνικό Τυπογραφείο, έχοντας πάντοτε κατά νου όλους τους ενδιαφερόμενους, πολίτες και φορείς του Δημοσίου, και τις βασικές ανάγκες επίσημης ενημέρωσης μέσω του ΦΕΚ, καθιερώνει τη δωρεάν, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, αποστολή στους ενδιαφερόμενους ΦΕΚ που δεν έχουν καταχωρηθεί στον ιστότοπό του. Ακολούθως, το 2018, δημιουργήθηκε ειδική εφαρμογή από τη Διεύθυνση Πληροφορικής του Εθνικού Τυπογραφείου, μέσω της οποίας ενημερώνονται αμέσως οι φορείς για το ΦΕΚ στο οποίο δημοσιεύτηκε το κείμενο που έχουν αποστείλει ηλεκτρονικά προς δημοσίευση.

Τον Φεβρουάριο του 2019, με τον νόμο 4590/2019 εκσυγχρονίστηκε περαιτέρω το θεσμικό πλαίσιο για την έκδοση του ΦΕΚ και τη λειτουργία του Εθνικού Τυπογραφείου, με σκοπό την προσαρμογή του στις σύγχρονες εκδοτικές και εκτυπωτικές ανάγκες των φορέων του δημόσιου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και την ενίσχυση της λειτουργικής δράσης του επί ζητημάτων παραγωγής, έκδοσης, κυκλοφορίας και διαχείρισης των τευχών του ΦΕΚ.

Σημειώνεται, επίσης, ότι, από τον Μάρτιο του 2019, ξεκινά η αξιοποίηση του σύγχρονου κυβερνητικού υπολογιστικού νέφους G-Cloud, με τη μεταφορά εκεί του δικτυακού τόπου του Εθνικού Τυπογραφείου, ώστε με μικρότερη δαπάνη να επιτευχθεί μεγαλύτερη αξιοπιστία, ασφάλεια και διαθεσιμότητα. Με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον όσον αφορά στη βελτίωση της ποιότητας του ΦΕΚ και την διευκόλυνση της πρόσβασης όλων των ενδιαφερόμενων στο περιεχόμενό του, το Εθνικό Τυπογραφείο ολοκλήρωσε, στο τέλος Μαρτίου του 2019, με ίδια μέσα, τη δημιουργία νέου Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος (ΟΠΣ), που αντικατάστησε το παλιό, του Συστήματος Αυτοματοποίησης Δημιουργίας ΦΕΚ συμπεριλαμβανομένου. Στο πλαίσιο αυτό, τον Απρίλιο του 2019, εκδόθηκε το πρώτο ΦΕΚ με χρήση του νέου Συστήματος Αυτοματοποίησης Δημιουργίας ΦΕΚ. Αξίζει να σημειωθεί ότι το νέο ΟΠΣ, πέραν της διασφάλισης της ταχύτερης, περισσότερο αξιόπιστης και ποιοτικότερης πληροφόρησης των ενδιαφερομένων, διευκολύνει και την εργασία των στελεχών του Εθνικού Τυπογραφείου που παράγουν το ΦΕΚ.

Το σημαντικότερο είναι ότι, μετά την αναβάθμιση του ΟΠΣ, αναπτύσσονται αποτελεσματικότερα εφαρμογές για την εξασφάλιση εύκολης πρόσβασης στο σύνολο του περιεχομένου των αναρτημένων στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου ΦΕΚ για όλους τους φορείς και τους πολίτες και, κυρίως, για τις ευπαθείς ομάδες, όπως τα άτομα με αναπηρία (ΑμΕΑ), και ειδικότερα τα άτομα με προβλήματα όρασης.

ΤΟ ΦΕΚ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Το Εθνικό Τυπογραφείο φιλοξενεί σήμερα την πληρέστερη δυνατή σειρά από τόμους της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*, που χρονολογούνται από το πρώτο φύλλο, που εκδόθηκε στις 16/28 Φεβρουαρίου του 1833, μέχρι και το 2010. Τα φύλλα κάθε έτους δένονται σε τόμους κατά τεύχη, δελτία και παραρτήματα και ταξινομούνται αρχειακά. Η διάδοση της ψηφιοποίησης και η έκδοση και δωρεάν διάθεση των ΦΕΚ από τον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου στη δεκαετία του 2000, είχαν ως αποτέλεσμα την τήρηση, έκτοτε, ψηφιακού, κυρίως, αρχείου. Τα τεύχη Α΄, Β΄ και Δ΄ τηρούνται και σε έγχαρτη μορφή.

Οι τόμοι των ΦΕΚ που εκτίθενται στη δεύτερη αίθουσα του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου προέρχονται από όλες τις ιστορικές περιόδους. Ιδιαίτερη έμφαση, ασφαλώς, έχει δοθεί στα ιστορικά πρώτα σπανιότατα δείγματα ΦΕΚ. Όλα εκτίθενται χρονολογικά. Αναπόσπαστο τμήμα της έκθεσης είναι και οι σειρές των ΦΕΚ που φυλάσσονται σε ειδικές βιβλιοθήκες στους διαδρόμους.

Η καταγραφή του αρχείου των ΦΕΚ και η ταξινόμησή τους, χρονολογικά και ανά τεύχος, πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των εργασιών για την επανέκθεση της συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου. Η καταγραφή ανέδειξε τις ελλείψεις που υπήρχαν, καθώς επίσης και τα φθαρμένα ή κακέκτυπα τεκμήρια. Το Εθνικό Τυπογραφείο απέστειλε εγκύκλιο σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες και τους φορείς του

ευρύτερου δημόσιου τομέα, ζητώντας την παραχώρηση ΦΕΚ για τον εμπλουτισμό του Αρχείου του, στην οποία υπήρξε μεγάλη ανταπόκριση. Από το υλικό που συγκεντρώθηκε, έγινε διαλογή για τη συμπλήρωση κενών ή την αντικατάσταση φθαρμένων ΦΕΚ. Απώτερο στόχο μας αποτελεί η δημιουργία ενός πλήρους και άρτιου αρχείου των *Φύλλων Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*.

Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής της, στις αρχές του 19ου αιώνα, η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* πληροί συγκεκριμένα χαρακτηριστικά/προδιαγραφές ως προς τη μορφή και τα υλικά εκτύπωσής της, ενώ τηρείται συγκεκριμένη τυπική διαδικασία από την παραλαβή του προς δημοσίευση κειμένου μέχρι την τελική εκτύπωσή του.

Όσον αφορά στις διαστάσεις και το είδος του χαρτιού των ΦΕΚ, αναφέρουμε ενδεικτικά ότι τα ιστορικά πρώτα, μέχρι το σύνταγμα του 1844, ΦΕΚ κυμαίνονται σε διαστάσεις από 26 x 20 εκατοστά έως 27,5 x 20 εκατοστά, ενώ, από τη δεκαετία του 1880, αυτές είναι κατά 3 εκατοστά μεγαλύτερες. Το χαρτί που χρησιμοποιείται στα ιστορικά αυτά πρώτα ΦΕΚ είναι εισαγωγής, αφού το τότε Βασιλικό Τυπογραφείο εισήγαγε τα χαρτιά που χρησιμοποιούσε στην εκτυπωτική διαδικασία. Συγκεκριμένα, πρόκειται για χαρτί υπόλευκου χρώματος, γραμμωτό (laid), ως

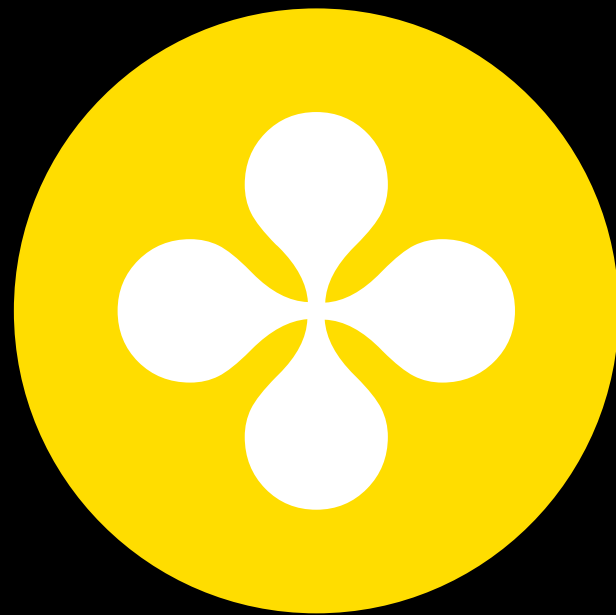
τις αρχές του 1838, και, από το Φεβρουάριο του ίδιου έτους, μη γραμμωτό (wove), με την ποιότητά του σταδιακά να φθίνει¹⁰. Στο Αρχείο Γραμματείας του Υπουργείου Οικονομικών της περιόδου του Όθωνα και, συγκεκριμένα, στο Βιβλίο Παραγγελιών και Λογαριασμών της τότε Βασιλικής Τυπογραφίας και Λιθογραφίας εντοπίστηκαν δύο αναφορές σε εκδόσεις ΦΕΚ του έτους 1838. Το χαρτί που χρησιμοποιήθηκε σε αυτές αναφέρεται ως «τρικάπελο». Πρόκειται για χαρακτηριστικό χαρτί της εποχής, που φέρει υδατόσημο με τρία καπέλα και έχει διαστάσεις μισού φύλλου. Σήμερα, τα ΦΕΚ διατίθενται δωρεάν μέσω του διαδικτύου, ωστόσο χαρακτηριστικά αναφέρουμε εδώ ότι το κόστος εκτύπωσης για ΦΕΚ του 1838, και, συγκεκριμένα, για το ΦΕΚ 39, με ημερομηνία 30 Σεπτεμβρίου του 1838, ήταν 6 δρχ. για 350 αντίτυπα.

Η συλλογή ΦΕΚ του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου αποτελεί σπουδαίο ιστορικό τεκμήριο. Στη μορφή, το περιεχόμενο και τις συνθήκες παραγωγής τους αντικατοπτρίζεται ολόκληρη η ιστορία του νεοελληνικού κράτους, απηχούνται εθνικές και διεθνείς συγκυρίες, χαρτογραφείται η πολιτειακή, πολιτική, διοικητική και κοινωνικοοικονομική κατάσταση της χώρας, καθώς και ο άμεσος αντίκτυπός της στη ζωή των Ελλήνων. Δεν είναι υπερβολή να θεωρήσουμε ότι η ιστορία του ΦΕΚ αποτελεί μια ουσιαστική πτυχή του νεότερου και σύγχρονου ελληνισμού.

¹⁰ Ευχαριστούμε την κυρία Αγγελική Στασινοπού, συντηρήτρια αρχειακού υλικού και βιβλίων, υπάλληλο της Κεντρικής Υπηρεσίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ), για τις πληροφορίες.

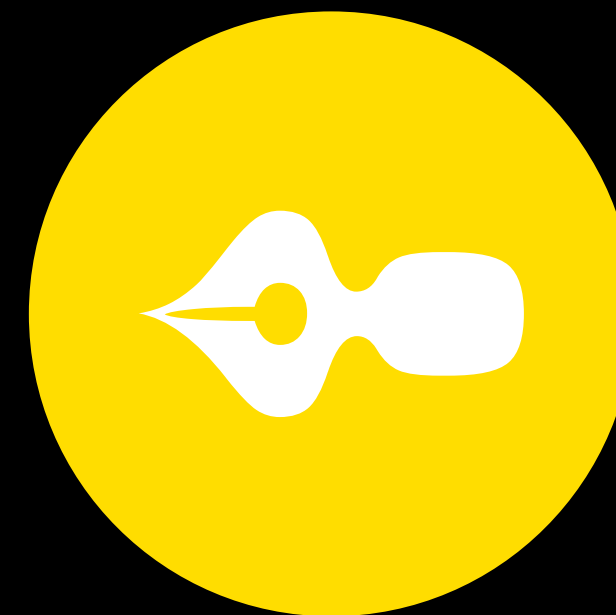

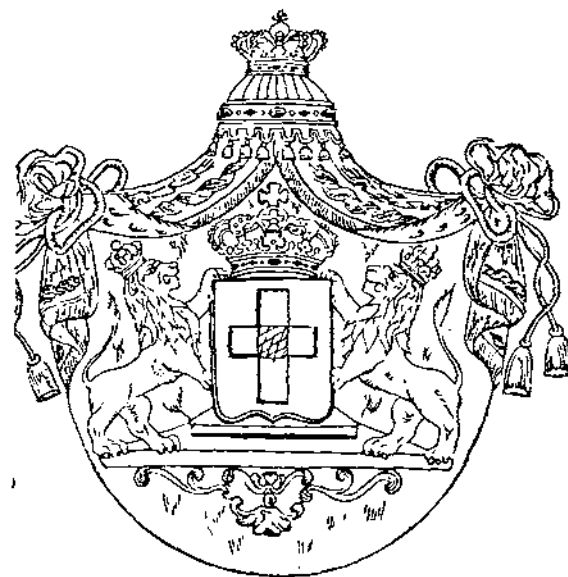

Τα ζητήματα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως ρυθμίζονται για πρώτη φορά με το Βασιλικό Διάταγμα της 1ης Φεβρουαρίου 1833, σύμφωνα με το οποίο:

«*Όλοι οί φέροντες τήν ήμετέραν υπογραφήν [τῆ βασιλέως] νόμοι καὶ διατάγματα, ὅλαι αἱ δημοσιότητος χρήσασαι διατάξεις καὶ διακηρύξεις τῶν ήμετέρων ὑπεργείων, ἔτι δὲ περὶ διορισμῶν καὶ προβιβασμῶν εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας καὶ αἱ περὶ παραιτήσεων εἰδοποιήσεις θέλεν*

*δημοσιεύεσθαι τῷ λοιπῷ
διὰ μιᾶς ἐπίσημης ἐφημερίδος,
ἣτις θέλει φέρει τὸ ὄνομα
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
καὶ ἐκδίδεσθαι ὑπὸ τὴν ἐφορείαν
τῷ ἡμετέρῃ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν
Γραμματέως τῆς Ἐπιμερᾶς >>.*

ΕΦΗΜΕΡΙΣ | **REGIERUNGS-BLATT**
ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ | **DES KOENIGREICHS**
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. | **GRIECHENLAND.**

ΑΡΙΘΜ. 1. 1835 Ν. 1.
 ΝΑΥΠΑΛΙΟΝ, 16 Φεβρουαριου. NAUPLION 28 Februar.

Ο Θ Ω Ν
 ΕΛΕΘ ΘΕΟΥ
 ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 Πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

ἝΛΛΗΝΕΣ!

Προσκληθέντες ἀπὸ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἐνδόξων καὶ μεγαλοψύχων μεσιτῶν, διὰ τῆς κράταις βοηθείας τῶν ὁποίων ἀποπερατώσατε ἐνδοξῶς τὸν τῆς καταστροφῆς πόλεμον τὸν ὑπὲρ τὸ δέον παρεκταθέντα, προσκληθέντες προσέτι καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν σας ἐλευθέρην ἐκλογὴν, ἀναβαίνω εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ ἐκπληρώσω βίας ὑποχρεώσεις ἀνελάβα δεχθεὶς τὸ προσφερθὲν μοι Βασιλικὸν σέμμα, τὸσον πρὸς ἐσᾶς, ὅσον καὶ πρὸς τὰς μεσιτευσούσας Μεγάλας Δυνάμεις.

Διὰ μακροῦ καὶ φονικοῦ πολέμου, θυσιάζοντες ἐκουσίως τὰ μέγιστα καὶ πολυτιμότερα ἀγαθὰ σας, ἀνεκτήσατε τὴν πολιτικὴν σας ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν, τὸν θεμελιώδη ὄρον τῆς εὐτυχίας καὶ εὐημερίας παντὸς ἔθνους, καὶ διὰ τῆς ἡρωικῆς σας εὐτολμίας ἀνεδείχθητε ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν μεγάλων προγόνων σας, τῶν ὁποίων ἡ δόξα ἀπὸ τὸ σκοτὸς τῶν ἀρχαιοτάτων αἰώνων μέχρι τοῦδε διαγράφει μὲ ἀπαραμείωτον λαμπρότητα ἀλλ' ἔως τὴν ἀσπίδα ἀνάμνησιν τοῦς καρπῶς τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀγώνος σας. Οἱ ἀγροὶ σας εἶναι ἐρημωμένοι, ἡ βιομηχανία σας ἀπονευρωμένη, τὸ ἐμπόριόν σας τὸ ἄλλοτε τὸσον ἀμύζον, εἰς πτώσειν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εἰρήνης ἐπιμένοντες αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι τῆν ὥραν, καθ' ἣν ἤθελε ταῖς συγχωρηθῆναι νὰ ἐπικνεύωνται εἰς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των. Τὸν τόπον τοῦ

Ο Τ Τ Ο
 VON GOTTES GNADEN
 KOENIG VON GRIECHENLAND
 An das Griechische Volk.

HELLENEN!

Berufen durch das Vertrauen der erlauchten grossherzigen Vermittler, mit deren mächtigen Beistande ihr aus einem nur allzulangen Vertilgungs Kriege glorreich hervorgegangen seyd, —berufen durch euere eigne freye Wahl, besteige ich den Thron Griechenlands, um die Verpflichtungen zu lösen, die ich mit der mir übertragenen Krone sowohl gegen euch, als gegen die vermittelnden Grossmächte übernommen habe.

In langem blutigen Kampfe habt ihr mit williger Aufopferung der höchsten und theuersten Güter euch wieder erkämpft, was für jede Nation die Grundbedingung des Glückes und der Wohlfahrt enthalt —die Unabhängigkeit, die Selbstständigkeit. Ihr habt durch euere Heldenmuth euch als würdige Nachkommen jener grossen Vorfahren bewahrt, deren Name in ungeschwächtem Glanze aus dem Dunkel fern der Jahrhunderte herüberstrahlt.

Aber noch immer entbehrt ihr der Früchte euerees ruhmvollen Kampfes! Euere Felder sind verödet, euer Gewerbleiss liegt in tiefer Ohnmacht, und euere sonst so blühender Handel siechet; noch harren Künste und Wissenschaften vergeblich der Stunde, in der ihnen gestattet seyn wird, unter dem Schutze des Friedens wieder zu kehren in ihre alte Heimath; an die Stelle der Willkühr-Herrschaft ist

Ιστορικές εξελίξεις, πολιτειακές αλλαγές, εθνικές και διεθνείς μεταβολές όπως αποτυπώνονται στο ΦΕΚ

*Τον Φεβρουάριο του 1833, ιδρύεται η *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος*, με την έκδοση από τον Όθωνα του βασιλικού διατάγματος με αριθμό 2, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ αριθμ. 1 της 16/28 Φεβρουαρίου 1833. Η *Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος* από την πρώτη ημέρα της έκδοσής της, στις 16/28 Φεβρουαρίου 1833, και μέχρι τον Ιούνιο του 1835, δηλαδή κατά τη διάρκεια της Αντιβασιλείας, εκδίδεται δίγλωσση: κάθε σελίδα περιλαμβάνει δύο στήλες, η αριστερή στήλη ήταν γραμμένη στην ελληνική και η δεξιά στη γερμανική γλώσσα. Το πρώτο αυτό φύλλο της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως* του τότε Βασιλείου της Ελλάδος τυπώνεται στο Ναύπλιο και περιέ-

χει το διάγγελμα του ανήλικου βασιλιά προς τους Έλληνες. Στην προμετωπίδα, τυπώνεται ο βασιλικός θυρεός με τους εστεμμένους λέοντες, παραλλαγή του θυρεού του βαυαρικού βασιλικού οίκου των Βίττελσμπαχ, ο οποίος θα διατηρηθεί, με κάποιες μικρές αισθητικές βελτιώσεις, στην προμετωπίδα της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως* ως το 1862, έτος που καταργείται η βασιλεία των Βαυαρών στην Ελλάδα.

*Το πρώτο φύλλο της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως* τυπώνεται στην Αθήνα, μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας και τη μετεγκατάσταση σε αυτή του τότε Βασιλικού Τυπογραφείου, και φέρει ημερομηνία 21 Δεκεμβρίου 1834. Το Βασιλικό Τυπογραφείο υπάγεται στη

Γραμματεία (Υπουργείο) της Επικρατείας επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.

*Στις 17 Ιουνίου του 1835, τυπώνεται το πρώτο φύλλο της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως* στην ελληνική γλώσσα, χωρίς παράλληλο κείμενο στα γερμανικά, και υιοθετείται νέα αρίθμηση φύλλων και σελίδων.

*Το πρώτο σύνταγμα του ελεύθερου ελληνικού κράτους, το Σύνταγμα του 1844, το οποίο παραχωρήθηκε από τον Όθωνα μετά την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, ορίζει τον σχηματισμό Βουλής μέσω της διεξαγωγής εκλογών, κυρώνεται από το βασιλικό και δημοσιεύεται στην *Εφη-*

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘ. 86.

1882 ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 27 Αυγούστου.

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Διατάγματα. 1) Περί κανονισμού της υπηρεσίας του Έθνικού Τυπογραφείου ως προς την έκδοσιν και δημοσίευσιν της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως κλπ.— 2) Περί προσδιορισμού ημέρας ψηφοφορίας προς εκλογήν Βουλευτού εκ της Έπαρχίας Ήλειας κλπ.— 3) Περί άπονομής συντάξεως εις την χήραν και τὰ ὄρφανὰ του Κωνσταντίνου Α. Παπακώστα.— 4) Περί μεταθέσεως εις άποστρατεϊάν του μουσικού Άθανασίου Σπάθη.— 5) Περί άπολύσεως όπλίτου.

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περί κανονισμού της υπηρεσίας του Έθνικού Τυπογραφείου ως προς την έκδοσιν και δημοσίευσιν της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως κλπ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

Επί τη προτάσει των Ήμετέρων επί των Έρωτερικών και Οικονομικών Υπουργών, έχοντες υπό όψει τὸ ἄρθρον 7 του από 34 Μαΐου ΑΝΔ' νόμου περί καταχωρίσεως Διαταγμάτων κλπ. ἐν τῇ Εφημερίδι της Κυβερνήσεως, ἀπεφασίσμεν και διατάσσομεν.

Άρθρον 1.

Η Εφημερίς της Κυβερνήσεως θέλει εκδίδεσθαι εις τὸ αὐτὸ ὡς μέχρι τοῦδε σχῆμα και μέγεθος.

Τὰ φύλλα της Εφημερίδος φέρουσι αυξοντα αριθμὸν ἑκαστον αυτών λαμβάνει ἴδιον αριθμὸν ἐξ ὧν δῆποτε σελίδων και ἐν συνίσταται και διαιρείται εις τέσσαρα μέρη.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος, ὑποδιαϊρούμενον εις δύο τμήματα, θέλουσι καταχωρίζεσθαι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τμήματι οἱ γενικοῦ συμφέροντος νόμοι, εἰς δὲ τὸ δεύτερον οἱ εἰς τοπικὸν και μετ' αὐτοῦς οἱ εἰς προσωπικὸν συμφέρον ἀφορῶντες.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος θέλουσι καταχωρίζεσθαι:

1) Τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν νόμου ἐκδιδόμενα Διατάγματα εἰς ἑκαστον δὲ τούτων θέλει πρὸς τῇ μνείᾳ του νόμου σημειοῦσθαι και ὁ αριθμὸς του φύλλου της Εφημερίδος, ἐν ᾧ ὁ νόμος καταχωρίσθη.

2) Τὰ κανονιστικὰ Διατάγματα ἢ ἄλλοι ἐσωτερικοὶ κανονισμοὶ ὑπηρεσιῶν.

3) Τὰ κοινότητα, Δῆμον, ἢ Ἐπαρχίαν ἀφορῶντα Διατάγματα και τὰ ὑπὲρ ἄλλων προσώπων τὰ εἰς παραχωρήσεις ἀφορῶντα.

Εἰς τὸ τρίτον μέρος θέλουσι καταχωρίζεσθαι

Τὰ κατὰ τὸ ἄρθρον 1 του νόμου Β. Διατάγματα και Ὑπουργικαὶ πράξεις, καθ' ὃν τρόπον ὀρίζει τὸ ἐπόμενον ἄρθρον.

Εἰ; δὲ τὸ τέταρτον μέρος θέλουσι καταχωρίζεσθαι αἱ ἐν τῷ ἄρθρῳ 4 του νόμου μνημονευόμεναι πράξεις και δηλοποιήσεις τῶν δημοσίων ἀρχῶν.

Ἐν χωριστῷ παραρτήματι της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως, δημοσιευόμενῳ ἐφ' ἅπαξ τοῦλάχιστον κατὰ μῆνα, θέλουσι εκδίδεσθαι κατὰ τὸ μέχρι τοῦδε σχῆμα και μέγεθος αἱ πολιτικαὶ και ποινικαὶ ἀποφάσεις του Ἀρείου Πάγου κευρωσμένως.

Η τύπωσις του τρίτου μέρους θέλει ἀρχεσθαι πάντοτε ἐκ σελίδος νέου ἡμιφύλλου, ἢ φύλλου χάριτου οὕτως, ὥστε τὸ Γον και Δον μέρος του φύλλου νὰ διαχωρίζωνται ἀπὸ τῶν δύο προηγουμένων.

Η ἀρίθμωσις τῶν σελίδων ἑκάστου φύλλου θέλει χωρεῖ κατ' αυξοντα συνεχῆ ἀριθμὸν.

Η ἀρίθμωσις τῶν σελίδων του πρώτου και δευτέρου μέρους ἑκάστου φύλλου ἔσται διπλῆ, ἵνα οὕτω διατηρητῆται κατὰ σειρὰν αυξων ἀριθμὸς και μεταξὺ τῶν δύο πρώτων μερῶν τῶν διαφόρων φύλλων.

Παρά δὲ τῷ ἀριθμῷ ἑκάστου φύλλου και κάτωθι αὐτοῦ θέλει σημειοῦσθαι ὁ ἐμφαινῶν τὸ ὄλον τῶν σελίδων του φύλλου και τῶν σελίδων του Δου και Βου μέρους αὐτοῦ ἀριθμὸς.

Άρθρον 2.

Ο κατὰ τὸ προηγούμενον ἄρθρον καταμετρισμὸς της ὕλης θέλει γίνεσθαι, ἐπισημειουμένων διὰ κεφαλαίων στοιχείων τῶν διαφόρων μερῶν και ὑποδιαϊρέσεων, ὡς ἐξῆς.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Νόμοι.

α) Γενικοί.

μερίδα, στις 18 Μαρτίου του 1844. Με το άρθρο 29 του Συντάγματος αυτού, κατοχυρώνεται, ἔμμεσα, ο θεσμικός ρόλος της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως.

*Απνκώντας την πολιτειακή μεταβολή του 1862, με την έξωση του Όθωνα, το οπισθόφυλλο της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως που τυπώνεται την 15η Οκτωβρίου του 1862 αναγράφει πλέον «Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου», αντικαθιστώντας την παλαιότερη φράση «Εκ του Βασιλικού Τυπογραφείου». Από αυτό το φύλλο, καθιερώνεται νέα αρίθμωση για τα ΦΕΚ, καταργείται ο βασιλικός θυρεός του Όθωνα από την προμετωπίδα και στη θέση του αναγράφεται με μεγάλα κεφαλαία στοιχεία «Βασιλειον της Ελλάδος».

*Με το Σύνταγμα του 1864, επέρχονται και πάλι αλλαγές στη μορφή του ΦΕΚ. Στο φύλλο της 27ης Μαΐου, κάνει την εμφάνισή του στην προμετωπίδα της Εφημερίδας ο βασιλικός θυρεός του νέου βασιλιά, Γεωργίου Α΄. Παράλληλα, το νέο Σύνταγμα ενισχύει τον νομιμοποιητικό χαρακτήρα της Εφημερίδας.

*Τομή στην ιστορία της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως υπήρξε ο ν. ΑΝΔ' (ΦΕΚ 81/ 20.8.1882) και το εκτελεστικό αυτού διάταγμα (ΦΕΚ 86/ 27.8.1882), που τέθηκε σε ισχύ επί Χαριλάου Τρικούπη. Ο νόμος αυτός ρυθμίζει, για πρώτη φορά, θέματα που αφορούν στη δημοσιευτέα ύλη, καθιστά τη δημοσίευση στην Εφημερίδα αναγκαστική προϋπόθεση για την εκτέλεση των διαταγμάτων, των αποφάσεων και γενικά των πράξεων των δημοσίων αρχών, ορίζει ότι κείμενα που δημοσιεύονται σε άλλα ιδιωτικά φύλλα δεν αποκτούν από το γεγονός αυτό καμία νομιμοποιητική ισχύ και απαγορεύει

στις δημόσιες αρχές να ορκίσουν δημόσιο υπάλληλο για ανάληψη υπηρεσίας, χωρίς να έχει πιστοποίηση για την καταχώριση του ονόματός του στην Εφημερίδα.

*Με νέο βασιλικό διάταγμα, που δημοσιεύεται στο ΦΕΚ 506/ 31.12.1884, καταργείται αυτό του 1882. Με το νέο διάταγμα ορίζονται τρία διακριτά μέρη της Εφημερίδας (αντί για τέσσερα) και ένα διακριτό παράρτημα. Ειδικότερα, προβλέπεται ότι τα τρία μέρη του ΦΕΚ «φέρουσιν ἑκαστοῖν ἴδιον αυξοντα αριθμὸν φύλλου και ἴδιαν ἑκαστον αὐτὸν ἀριθμῶν σελίδων», προαναγγέλλοντας έτσι τη διάκριση της Εφημερίδας σε απόλυτα διακριτά τεύχη.

*Το 1911 η αρχή της δημοσιοποίησης των πράξεων της Πολιτείας θα προσλάβει το εννοιολογικό περιεχόμενο που μας είναι γνωστό ως σήμερα. Η δημοσίευση καθιερώνεται ως συστατικό στοιχείο για την ύπαρξη του νόμου. Έως την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864, η Εφημερίδα αξιοποιείται αποκλειστικά ως μέσον δημοσιοποίησης και όχι επικύρωσης των πολιτειακών πράξεων.

*Στο πλαίσιο του βενιζελικού εκσυγχρονισμού, οι ψηφισθέντες νόμοι αποκτούν αραβική αρίθμωση και εγκαταλείπεται το παλιό σύστημα αρίθμωσης με ελληνικούς χαρακτήρες. Ο πρώτος νόμος με αραβική αρίθμωση δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στις 16 Νοεμβρίου του 1913.

*Η σύγκρουση του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ και του πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου στο ζήτημα της εισόδου ή μη της Ελλάδος, στο πλευρό των Δυνάμεων της Αντάντ, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οδηγεί στον Εθνικό διχασμό. Το 1916, στον ελλαδικό

χώρο ασκούν εξουσία δύο κυβερνήσεις: της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Κάθε κυβέρνηση εκδίδει δική της επίσημη εφημερίδα. Η κυβέρνηση του Βενιζέλου προχώρησε στην έκδοση της Εφημερίδος της Προσωρινής Κυβερνήσεως της Ελλάδος, στις 15 Σεπτεμβρίου 1916. Αρχικά, η έδρα της Εφημερίδος είναι τα Χανιά, αλλά από το έβδομο φύλλο μεταφέρεται στη Θεσσαλονίκη. Η Εφημερίδα καταργήθηκε μετά την παραίτηση, στις 30 Μαΐου 1917, του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ από το θρόνο υπέρ του γιου του Αλεξάνδρου.

* Απνκώντας τις πολιτικές εξελίξεις των ετών 1922-1923 και την πρώτη, προσωρινή, όπως αποδείχθηκε, κατάργηση της βασιλείας στην Ελλάδα, το ΦΕΚ που τυπώνεται στις 15 Μαρτίου του 1924, για πρώτη φορά, δεν φέρει στην προμετωπίδα του τον βασιλικό θυρεό. Η ένδειξη Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος αντικαθίσταται από το Ελληνική Πολιτεία - Εφημερίς της Κυβερνήσεως. Πρόκειται για το πρώτο ΦΕΚ που χαρακτηρίζει το ελληνικό κράτος ως ελληνική δημοκρατία, κάτι που θα διατηρηθεί για τα επόμενα 11 χρόνια.

*Στις 3 Ιουνίου, δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και αμέσως τίθεται σε ισχύ το Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας του 1927. Με το νέο Σύνταγμα, οι νόμοι μετά την ψήφισή τους αποκτούν πλέον τυπική ισχύ και δε μπορούν να καταργηθούν. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι υποχρεωμένος να προχωρήσει στην έκδοση και δημοσίευση του νόμου, εντός διμήνου, αντίθετα με το Σύνταγμα του 1911, σύμφωνα με το οποίο ο βασιλιάς μπορούσε να αρνηθεί την έκδοση-δημοσίευση ενός νόμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

ΑΡΙΘΜΗΣΗ, ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ ΤΩΝ ΣΤΟΛΩΝ ΤΩΝ
ΑΝΔΡΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ

ΑΡΘΡΟ 1

ΑΡΙΘΜΗΣΗ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΣΤΟΛΩΝ

1. Η αρίθμηση και η ονομασία των στολών των Ανδρών Αξιωματικών έχει ως εξής:

Στολές υπ' αρ. 2, 3, και 3α	Στολές Τελετών
Στολές υπ' αρ. 4 και 5	Στολές Εσπερίδων
Στολή υπ' αρ. 6	Στολή Δεξιώσεων
Στολή υπ' αρ. 7	Στολή Επικεφαλής
	Ενόπλου Τμήματος
Στολή υπ' αρ. 8	Στολή Επιθεωρήσεως- Περιπάτου - Υπηρεσίας
Στολές υπ' αρ. 8α, 8β, 8γ και 8δ	Στολές Υπηρεσίας
Στολή υπ' αρ. 9	Στολή Επικεφαλής Περιπάτου
Στολή υπ' αρ. 10	Στολή Εργασίας

2. Η αρίθμηση και σύνθεση των στολών υπ' αρ. 2, 3, 3α, 4, 5, 6, 7, και 8 είναι κοινή για τους Κλάδους των Ενόπλων Δυνάμεων.
3. Η στολή υπ' αρ. 8δ είναι μόνο καλοκαιρινή.

ΑΡΘΡΟ 2

ΣΥΝΘΕΣΗ ΧΕΙΜΕΡΙΝΩΝ ΣΤΟΛΩΝ

1. Χειμερινή Στολή υπ' αρ. 2
(Πρώτη Στολή Τελετών)

- Πηλίκιο
- Χιτώνιο μακρύ (Ρεντικότα)
- Παντελόνι
- Πουκάμισο
- Γραβάτα
- Γάντια άσπρα δερμάτινα
- Κάλτσες μαύρες
- Παπούτσια μαύρα
- Ξίφος
- Ζωστήρας ξίφους
- Αμφιμασχάλια μεγάλα (οι δικαιούμενοι)
- Παράσημα - μετάλλια (οι δικαιούμενοι)
- Διακριτικά σήματα αποφοίτων ΝΣΠ ή ΣΕΘΑ ορθογωνικό και πολυγωνικό (οι δικαιούμενοι)
- Άλλα διακριτικά σήματα (οι δικαιούμενοι)

2. Χειμερινή Στολή υπ' αρ. 3
(Δεύτερη Στολή Τελετών)

- Πηλίκιο
- Χιτώνιο
- Παντελόνι
- Πουκάμισο
- Γραβάτα
- Γάντια άσπρα δερμάτινα
- Κάλτσες μαύρες
- Παπούτσια μαύρα
- Ξίφος
- Ζωστήρας ξίφους
- Αμφιμασχάλια μεγάλα (οι δικαιούμενοι)
- Παράσημα - μετάλλια (οι δικαιούμενοι)
- Διακριτικά σήματα αποφοίτων ΝΣΠ ή ΣΕΘΑ ορθογωνικό και πολυγωνικό (οι δικαιούμενοι)
- Άλλα διακριτικά σήματα (οι δικαιούμενοι)

των συνταγματάρχων δεν διακρίνεται με κάποια εξωτερική αλλαγή στο πρώτο φύλλο των ΦΕΚ επί δικτατορίας, που τυπώνεται στις 21 Απριλίου του 1967. Το περιεχόμενό του, όμως, είναι ακυρωτικό ως προς τις θεμελιώδεις ελευθερίες του ελληνικού λαού.

*Το ΦΕΚ που τυπώνεται την 1η Ιουνίου του 1973 αντικατοπτρίζει τις πολιτικές και πολιτειακές εξελίξεις: με συνταγματική πράξη, το στρατιωτικό καθεστώς καταργεί τη βασιλεία. Ο βασιλικός θυρεός αφαιρείται από την προμετωπίδα του ΦΕΚ και αντικαθίσταται από τον αναγεννώμενο από την τέφρα του φοίνικα.

*Στις 17 Νοεμβρίου του 1973, λόγω της εξέγερσης των φοιτητών με σύνθημα «Ψωμί, Παιδεία, Ελευθερία» και της κατάληψης του Πολυτεχνείου, ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος κηρύσσει, με πράξη που δημοσιεύεται στο ΦΕΚ, τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

*Μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας και την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, καθώς και την, μετά από δημοψήφισμα, κατάργηση της μοναρχίας, καθορίζονται νέα εθνικά σύμβολα με τον ν. 48/1975 (ΦΕΚ Α' 108).

*Το νέο έμβλημα της Ελληνικής Δημοκρατίας (εθνόσημο) πάνω από τον λογότυπο: *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, στις 7 Ιουνίου 1975. Ο λογότυπος και το νέο έμβλημα διατηρούνται μέχρι σήμερα.

*Στο ΦΕΚ που τυπώνεται στις 9 Ιουνίου του 1975 δημοσιεύεται το κείμενο του Συντάγματος του 1975, το οποίο ισχύει, με αρκετές αναθεωρήσεις, μέχρι τις μέρες μας.

*Με τον ν. 301/1976 που δημοσιεύεται την 20η Απριλίου του 1976 (ΦΕΚ Α' 91) κωδικοποιούνται όλες οι διάσπαρτες διατάξεις που ίσχυαν μέχρι τότε σχετικά με την έκδοση, τη δημοσιευτέα ύλη και την κυκλοφορία του ΦΕΚ. Πρόκειται για ένα σημαντικό νόμο, που ρυθμίζει κομβικά ζητήματα σχετικά με το ΦΕΚ, και ορίζει ότι η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* κυκλοφορεί σε επτά (7) τεύχη και ένα παράρτημα.

*Το 1997, ξεκινά η ηλεκτρονική έκδοση και κυκλοφορία των ΦΕΚ στο διαδίκτυο.

*Με τον ν. 3469/2006 που δημοσιεύεται την 28η Ιουνίου του 2006 (ΦΕΚ Α' 131) επιχειρείται η προσαρμογή της *Εφημερίδας της Κυ-*

βερνήσεως στο νέο περιβάλλον και στις απαιτήσεις της ψηφιακής εποχής. Ο νόμος, αντιμετωπίζοντας συνολικά τα προβλήματα που είχαν δημιουργηθεί από την αύξηση των τευχών και της δημοσιευόμενης ύλης στο ΦΕΚ, προβλέπει η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* να κυκλοφορεί πλέον σε 12 τεύχη.

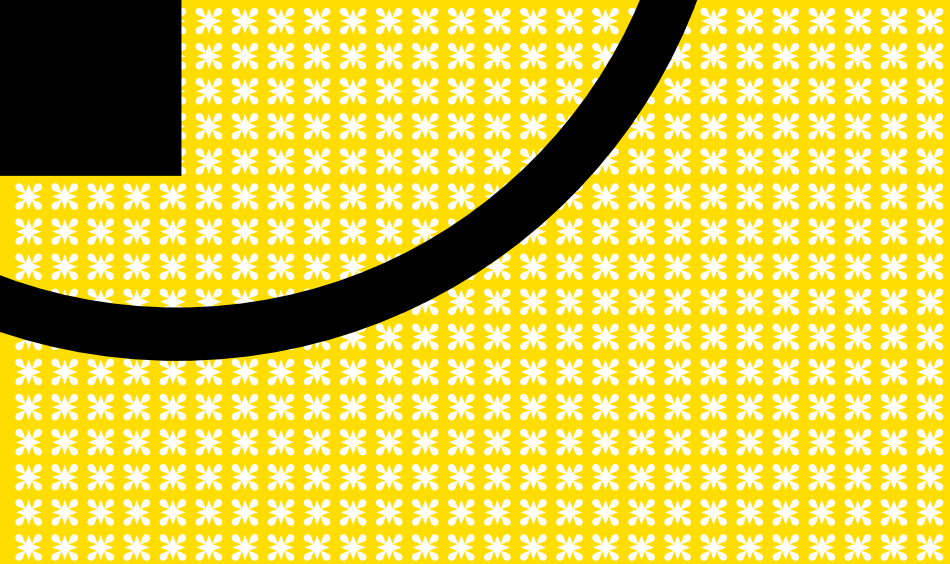
*Το 2010, ξεκινά η δωρεάν διάθεση των φύλλων όλων των τευχών της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* σε ηλεκτρονική μορφή στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου.

*Από την 1η Ιανουαρίου του 2016, σε μια κίνηση συμβολικού χαρακτήρα, η *Εφημερίς της Κυβερνήσεως* μετονομάζεται σε *Εφημερίδα της Κυβέρνησης*.

*Στις 27 Απριλίου 2016, με υπουργική απόφαση, καθιερώνεται, μετά από διαγωνισμό, νέος τυπογραφικός σχεδιασμός του ΦΕΚ, με σκοπό την αισθητική και λειτουργική του αναβάθμιση. Οι ρυθμίσεις της απόφασης αφορούν στις διαστάσεις του ΦΕΚ, περιγράφουν την προμετωπίδα, τις χρησιμοποιούμενες γραμματοσειρές, τη διάρθρωση της ύλης, τα χρώματα κ.ά. Το ΦΕΚ Α' 91/19.5.2016 είναι το πρώτο ΦΕΚ που κυκλοφορεί με το νέο τυπογραφικό σχεδιασμό.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

VI. ΕΝΟΤΗΤΑ Γ

ΣΧΟΛΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ
Ν. 2065/52
ΜΑΘΗΤΕΥΟΜΕΝΟΣ
ΚΛΑΔΟΥ

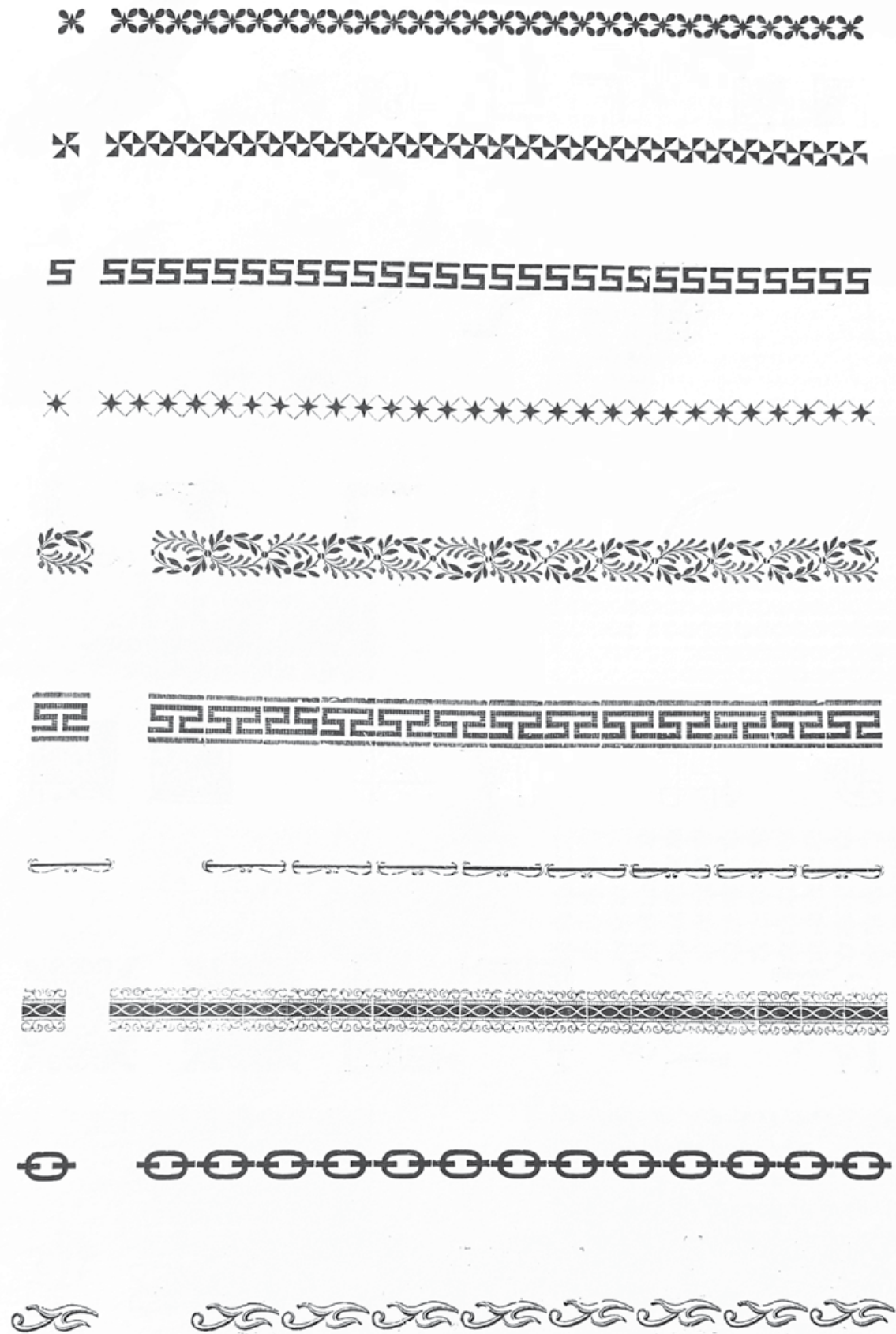
Οι εργαζόμενοι, ο «παλμός» του Εθνικού Τυπογραφείου

Κινητήρια δύναμη και ψυχή του Εθνικού Τυπογραφείου αποτελούν οι εργαζόμενοι, οι άνθρωποί του. Αυτό φάνηκε από την πρώτη στιγμή της οργάνωσης και λειτουργίας του. Η ιδιαιτερότητά του ως οργανισμού έγκειται στο ότι, από την ίδρυσή του ακόμη, οργανώθηκε ως εργοστάσιο κι όχι απλώς ως ένας ακόμη διοικητικός οργανισμός, δηλαδή ως μία παραγωγική μονάδα της οποίας οι διοικητικές υπηρεσίες αναπτύχθηκαν ακριβώς για να καλύψουν τις ανάγκες της παραγωγής.

Η ιδιαιτερότητα αυτή αντικατοπτρίζεται στον αριθμό, την πολυμορφία, καθώς και το νομικό και εργασιακό καθεστώς των ποικίλων ειδικοτήτων των υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου, καθ' όλη τη διάρκεια της μακρόχρονης λειτουργίας του. Παράλληλα, οι ποικίλες αυτές ειδικότητες του εργατικού του δυναμικού καθρεφτίζουν τις εκάστοτε ιστορικές συνθήκες, τόσο διεθνείς όσο και εθνικές, με τις πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές αλλαγές που αυτές έχουν, κατά καιρούς, επιφέρει.

ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ

Κοσμήματα διάφορα, σελίδα από το Δειγματολόγιον Στοιχείων του Αθ. Σπηλιόπουλου, υπαλλήλου του Εθνικού Τυπογραφείου

Από τον μοναδικό τυπογράφο, Κωνσταντίνο Τόμπρα, στον πλουραλισμό των ειδικοτήτων στη δημόσια τυπογραφία

Όταν, τον Ιούνιο του 1821, ο Δημήτριος Υψηλάντης μετέφερε και εγκατέστησε το πρώτο τυπογραφικό πιεστήριο από την Τεργέστη στην Καλαμάτα, δυσκολεύτηκε να βρει τυπογράφο αρκετά ικανό ώστε να αναλάβει το εύρος των εργασιών που καλείτο να εκτελέσει. Ακούγοντας ότι ο τυπογράφος Κωνσταντίνος Τόμπρας είχε διασωθεί από την καταστροφή των Κυδωνιών και βρισκόταν στα Ψαρά, ναύλωσε πλοίο ειδικά για να τον μεταφέρει μαζί με τον βοηθό του, Αναστάσιο Νικολαΐδη, στην Καλαμάτα, προκειμένου να αναλάβουν την οργάνωση του πρώτου τυπογραφείου. Ως το 1825, η Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδος χρησιμοποιούσε για τις εκτυπωτικές της ανάγκες ιδιωτικά τυπογραφεία με υποτυπώδη εξοπλισμό και προσωπικό, που στεγάζονταν σε ιδιωτικές κατοικίες.

Ο τυπογράφος καθίσταται δημόσιος λειτουργός τη γενέθλια ημέρα της δημόσιας τυπογραφίας, την 29η Σεπτεμβρίου του 1825, όταν ο Θεόκλητος Φαρμακίδης διορίζεται διευθυντής της πρώτης δημόσιας εκτυπωτικής μονάδας, της Τυπογραφίας της Διοικήσεως, που είναι εγκατεστημένη στο Ναύπλιο.

Η μονάδα αποτελείται από τρία πιεστήρια «μιε όλα τα αναγκαία των»¹¹ και τυπώνει την πρώτη επίσημη εφημερίδα της Ελληνικής Διοικήσεως, τη *Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος*.

Η αλλαγή στον χαρακτήρα και το εργασιακό καθεστώς του τυπογράφου, που εργάζεται πια ως δημόσιος υπάλληλος για λογαριασμό της κυβέρνησης, σημαδεύεται κι από την πρώτη γενική απεργία στο ελεύθερο ελληνικό κράτος και στην ιστορία του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος ένα χρόνο μετά, στις 14 Μαρτίου του 1826. Οι τυπογράφοι των τριών, μοναδικών την εποχή εκείνη εφημερίδων, της *Γενικής Εφημερίδος της Ελλάδος* στο Ναύπλιο, της *Εφημερίδος των Αθηνών* στην Αθήνα και του *Φίλου του Νόμου* στην Ύδρα, διακόπτουν τη λειτουργία των πιεστηρίων τους, με αφορμή τη μη καταβολή δεδουλευμένων. Η απεργία, που χαρακτηρίζεται από τις επίσημες αρχές ως «συννομωσία» και «αποστασία», συνοδεύεται από επίσημη διαμαρτυρία των τυπογράφων στο τότε *Βουλευτικό Σώμα* εναντίον του Θεόκλητου Φαρμακίδη και παραλίγο να του στοιχίσει τη θέση του διευθυντή της Τυπογραφίας της Διοικήσεως. Έκτοτε, κυρίως επί της επιστασίας του Ανδρέα Μουστοξύδη στο τυπογραφείο της Κυβερνήσεως, από τις 21 Οκτωβρίου 1829, καταβάλλεται προσπάθεια για την οργάνωση των δημόσιων τυπογραφείων: ο εξοπλισμός τους ανανεώνεται, αποκτούν ανώτερους υπεύθυνους για τη λειτουργία τους, καθώς και μαθητευόμενους. Έτσι, η ίδρυση του Βασιλικού Τυπογραφείου, τον Δεκέμβριο του 1833, βρίσκει τα δύο του τμήματα, εκείνο που είναι επιφορτισμένο με δημοσιεύματα δημόσιων υπηρεσιών και εκείνο με αρμοδιότητα του τις εργασίες ιδιωτών, στελεχωμένα με τυπογράφους τεσσάρων ειδικοτήτων: στοιχειοθέτες, πιεστές, διορθωτές, μελανωτές, καθώς και έναν κλητήρα. Ορίζονται υπεύθυνοι για τα δύο τμήματα και καθορίζεται, για πρώτη φορά ρητά, ο μισθός του επικεφαλής, στις 150 δραχμές, και ο κατώτατος μισθός, του μελανωτή, στις 25 δραχμές. Παράλληλα, ορίζεται κονδύλι για την προμήθεια τυπογραφικών υλικών.

¹¹ Βλ. Μαστορίδης (2006), σελ. 63

Η νευραλγική θέση της τυπογραφίας στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος και η ολοένα αυξανόμενη σημασία της οδηγούν, το 1835, στην ενοποίηση των δύο τμημάτων του Βασιλικού Τυπογραφείου και στη δημιουργία εξειδικευμένου Τμήματος Λιθογραφίας στο νέο πια Βασιλικό Τυπογραφείο και Λιθογραφείο. Η νεοσύστατη μονάδα έχει τον δικό της Οργανισμό (οργανόγραμμα), και σε αυτή προϊστανται τυπογράφος και λιθογράφος αντίστοιχα. Έτσι, τυπογράφοι και λιθογράφοι στελεχώνουν πια κομβικές ανώτατες θέσεις στην τότε κρατική μηχανή.

Ο διευρυμένος Οργανισμός του 1838 για το Βασιλικό Τυπογραφείο προβλέπει αύξηση των ειδικοτήτων των εργαζομένων σε αυτό κι έτσι, εκτός από στοιχειοθέτες, τυπωτές και μελανωτές, προβλέπει και θέσεις για στοιχειοχύτες που στελεχώνουν το χυτήριο, καθώς και δύο «εργοστασιάρχες» για τα τμήματα λιθογραφίας και τυπογραφίας, οικονομικό διαχειριστή, γραμματέα και κλητήρες. Ο πλουραλισμός των ειδικοτήτων στις 43 συνολικά οργανικές θέσεις του φορέα καθιστά φανερό ότι το Βασιλικό Τυπογραφείο και Λιθογραφείο οργανώνεται ως ένας αυτόνομος οργανισμός ιδιαίτερης δυναμικής και χαρακτήρα. Ο ορισμός «εργοστασιάρχης» ως επικεφαλής υπογραμμίζει την ιδιαιτερότητα του Βασιλικού Τυπογραφείου σε σχέση με τους λοιπούς δημόσιους φορείς, που έχουν μόνο διοικητικό τομέα, γεγονός που θα ακολουθήσει το Εθνικό Τυπογραφείο σε όλα τα χρόνια της λειτουργίας του.

Μετά το Σύνταγμα του 1844, οι αρχικές ειδικότητες και οι μισθοί των εργαζομένων σε αυτό θα μειωθούν. Σε αντίθεση με τη γενικότερη αύξηση των αποδοχών στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, το 1859, οι μισθοί των εργαζομένων στο Βασιλικό Τυπογραφείο παραμένουν από τους χαμηλότερους σε δημόσιο φορέα.

Ο όγκος της δημοσιευτέας ύλης, η διεύρυνση των εργασιών του Βασιλικού Τυπογραφείου και η ολοένα αυξανόμενη σημασία του για τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού έρχονται σε αντίθεση με τη σταδιακή συρρίκνυσή του τα επόμενα χρόνια, γεγονός που καθιστά αναγκαία την πρόσληψη έκτακτου προσωπικού, όχι πάντα επαρκώς εξειδικευμένου. Το διάταγμα του 1882 για τη λειτουργία του Εθνικού, πλέον, Τυπογραφείου αναλαμβάνει να βελτιώσει την υπάρχουσα κατάσταση ορίζοντας με σαφήνεια την εξειδίκευση και τον αριθμό των υπαλλήλων που εργάζονται ειδικά για την έκδοση του κύριου εκτυπωτικού προϊόντος του, της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* (στοιχειοθέτης, πιεστής, χαρτοθέτης, γραμματέας, διεκπεραιωτής, διανομέας). Από το 1888, ο διευθυντής του Εθνικού Τυπογραφείου έχει την αποκλειστική ευθύνη για τη διόρθωση των δοκιμών της *Εφημερίδας*. Παράλληλα, αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των τυπογράφων και πιεστών, ενώ δημιουργείται θέση θερμαστή για τα ατμοκίνητα πιεστήρια της νέας για την εποχή τεχνολογίας. Η νευραλγική σημασία του τμήματος λιθογραφίας, επιφορτισμένου, ανάμεσα σε άλλα, με την εκτύπωση των ενσήμων του κράτους, σε συνδυασμό με την έλλειψη εξειδικευμένου σχετικού προσωπικού, καθρεφτίζεται στην ευελιξία με την οποία οι σχετικές θέσεις καλύπτονται από «αλλοδαπούς», δηλαδή ελληνικής καταγωγής κατοίκους εκτός των μέχρι τότε διοικητικών ορίων της Ελλάδας -κάτι μοναδικό για το ελληνικό δημόσιο της εποχής. Ειδικός νόμος καθορίζει, το 1891, τα περί προσωπικού του Εθνικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου.

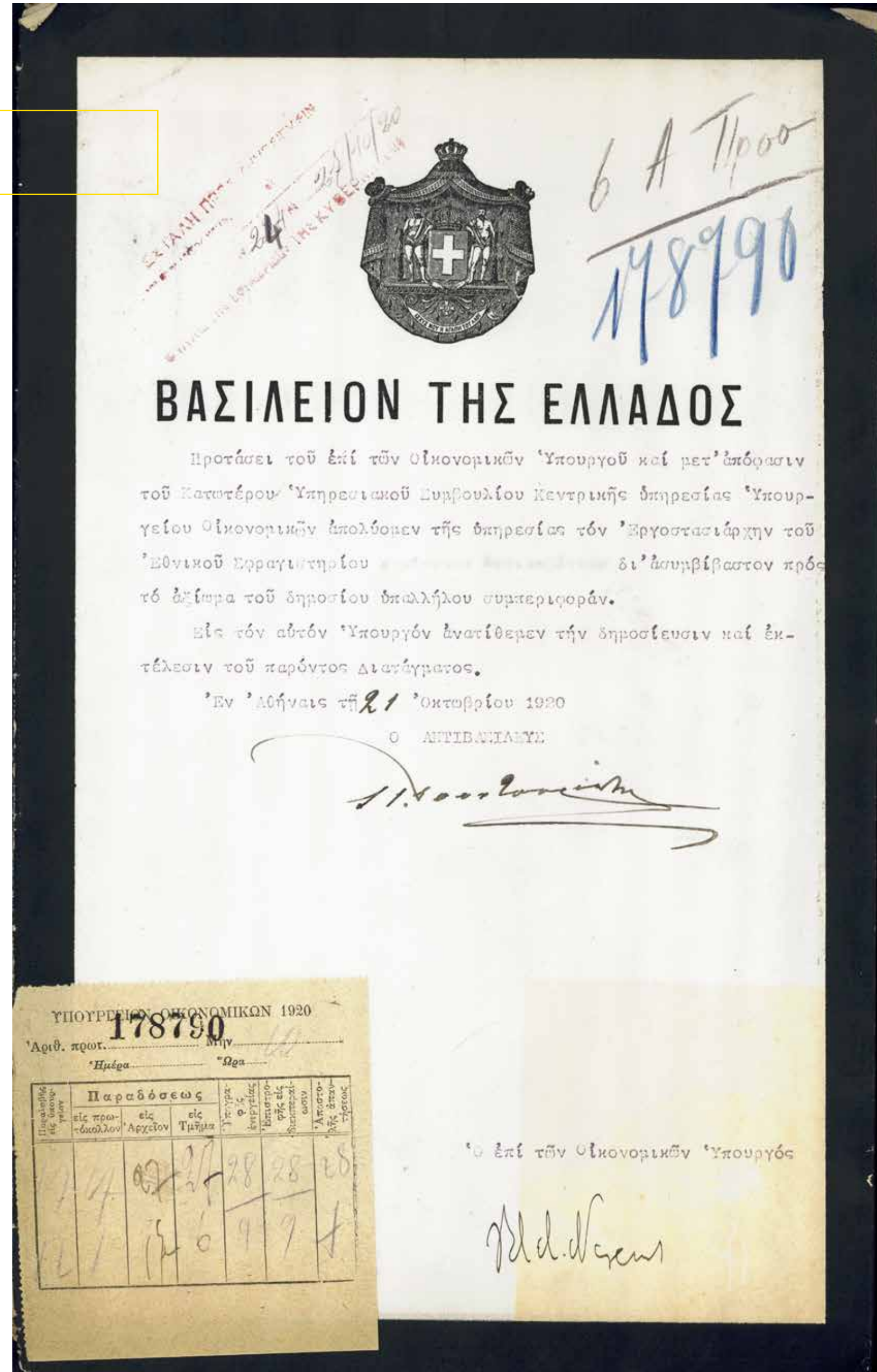
Βασιλικό διάταγμα απόλυσης Εργοστασιάρχη
για συμπεριφορά ασυμβίβαστη με εκείνη
ενός δημοσίου υπαλλήλου, με ημερομηνία
21 Οκτωβρίου 1920

Έτσι, οι εργαζόμενοι σε αυτό χωρίζονται, για πρώτη φορά, σε δύο κατηγορίες, υπαλλήλους και εργάτες, ο «διευθυντής» και ο «εργοστασιάρχης» διατηρούνται ως επικεφαλής και προσδιορίζεται η κατάταξη όλων των εργαζόμενων σε βαθμούς, με βάση το μισθολογικό τους κλιμάκιο. Αξιοσημείωτη είναι η εισαγωγή στο Εθνικό Τυπογραφείο και Λιθογραφείο, για πρώτη φορά, *Στερεοτυπείου*, γεγονός που δείχνει την προσπάθεια οργάνωσης ξεχωριστού τμήματος για τη δημιουργία κλισέ, σκίτσων κλπ. Δύο χρόνια μετά, το 1893, ορίζονται 80 οργανικές θέσεις για το Εθνικό Τυπογραφείο και Λιθογραφείο, από τις οποίες είναι χαρακτηριστικό ότι μόλις 8 είναι για διοικητικούς υπαλλήλους και 72(!) για εργάτες. Παρόλο που οι οργανικές θέσεις είναι αυξημένες και δημιουργούνται νέες, εξακολουθεί να απουσιάζει από το Εθνικό Τυπογραφείο η ειδικότητα του βιβλιοδέτη, αφού η βιβλιοδεσία, όπου χρειάζεται, γίνεται από ιδιώτες. Οι βιβλιοδέτες, «βελονιστές» και, ακολούθως, η βιβλιοδεσία, θα εισαχθούν στο Εθνικό Τυπογραφείο το 1895. Η συρρίκνωση του Τμήματος Λιθογραφίας και Στερεοτυπίας αυτή την εποχή απηχείται στον νέο τίτλο του οργανισμού, **Εθνικό Τυπογραφείο**, με παράλειψη της λέξης «Λιθογραφείο». Ταυτόχρονα, δίνεται η δυνατότητα να πωλούνται προς όφελος του Δημοσίου τα έντυπα του Τυπογραφείου σε τιμή που κυμαίνεται μεταξύ των 10 και 30 λεπτών της δραχμής.

Παράλληλα, τα τυπογραφεία στον ελεύθερο ελληνικό χώρο πληθαίνουν και οι τυπογράφοι του Εθνικού Τυπογραφείου εντάσσονται σε μια ευρύτερη επαγγελματική ομάδα/οικογένεια, αυτή των τυπογράφων, με έργο κεφαλαιώδους σημασίας για όλους τους τομείς οργάνωσης της ελληνικής πολιτείας. Παρά τις δυσκολίες και τα επιβαρυντικά διατάγματα των ετών 1833 και 1837 για την τυπογραφία, οι τυπογραφικές μονάδες αυξάνονται, οι τυπογράφοι οργανώνονται και το τυπογραφικό προϊόν κυριαρχεί. Μέσα στο κλίμα αυτό, και ειδικά μετά την επικράτηση της μηχανικής τυπογραφίας, οι εργαζόμενοι στο Εθνικό Τυπογραφείο

αποτελούν μια πολύ ξεχωριστή ομάδα σε έναν από τους πιο νευραλγικούς τομείς της κοινωνικοπολιτικής ζωής της χώρας, αυτόν της επίσημης δημόσιας/κρατικής τυπογραφίας, για την οποία λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα, καθώς το έργο της είναι σχεδόν συνώνυμο με την ύπαρξη και, οπωσδήποτε, την εύρυθμη λειτουργία του κράτους.

Το 1905, στο πλαίσιο της συνειδητοποίησης του νέου ρόλου των εργαζόμενων στο Εθνικό Τυπογραφείο και ενόψει της επικείμενης εγκατάστασής του στο κτήριο της οδού Καποδιστρίου, στο οποίο φιλοξενείται μέχρι σήμερα, ρυθμίζονται νομοθετικά ζητήματα που αφορούν στα παιδαρχικά παραπτώματα των εργαζόμενων, τις αρμοδιότητες του εκάστοτε διευθυντή και εργοστασιάρχη, καθώς και ζητήματα σχετικά με τη μισθοδοσία, τη συνταξιοδότηση και την περίθαλψη του προσωπικού.

" Περὶ ἀπολύσεως ἐκ τῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Τεχνίτου ἐπὶ βαθμῷ 7ῳ τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου λόγῳ σωματικῆς ἀνικανότητος, "

ΠΑΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

"Έχοντες ὑπ' ὄψει: 1/ τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 184 τοῦ Νόμου 1811/1951, 2/ τὴν ἀπὸ 4/12/1957 γνωμάτευσιν τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς ἄρθρου 116 τοῦ αὐτοῦ ὡς ἔνω ὑπ' ἀριθ. 1811/1951 Νόμου καὶ 3/ τὴν ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου 1957 ἀπόφασιν τοῦ 8ου Ὑπηρεσιακοῦ Συμβουλίου, προτάσει τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑφυπουργοῦ,

Ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν:

Ἀπολύομεν τῆς ὑπηρεσίας τὸν Τεχνίτην ἐπὶ βαθμῷ 7ῳ τοῦ ἐν Βόδω Παραρτήματος τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου λόγῳ σωματικῆς ἀνικανότητος.-

Εἰς τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑφυπουργόν, ἀνατίθεμεν τὴν δημοσίευσιν καὶ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος Διατάγματος.-

Ἐν Ἀθήναις τῆς 7^{ης} Ἰανουαρίου 1958

Ο ΕΠΙ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ

Βασιλικό διάταγμα απόλυσης τεχνίτη του Εθνικού Τυπογραφείου λόγω σωματικής ανικανότητας, με ημερομηνία 7 Ιανουαρίου 1958

Δυστυχώς, οι απολύσεις, όπως σε ολόκληρο τον δημόσιο τομέα, διενεργούνται με βάση τα παράλογα και αυθαίρετα κριτήρια μιας ιδιωτικής διαπραγμάτευσης και, στο πλαίσιο αυτό, ο εργαζόμενος του Εθνικού Τυπογραφείου δεν προστατεύεται.

Ωστόσο, θεσπίζεται η σύσταση ειδικού Ταμειυτηρίου του Εργατικού Προσωπικού, με σκοπό την παροχή περίθαλψης στους εργαζομένους και τις οικογένειές τους σε περίπτωση ατυχήματος ή ασθένειας. Η θέσπισή του αντικατοπτρίζει ανάγλυφα τις ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες εργασίας των τυπογράφων και την ανάγκη στήριξής τους από τους συναδέλφους τους. Η σχετική αυθαιρεσία στο εργασιακό καθεστώς των υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου ρυθμίζεται, σε μια πρώτη προσπάθεια, με νομοθετικά διατάγματα και σχετικούς κανονισμούς, το 1906 και την περίοδο 1909-1910. Τότε καθορίζονται, για πρώτη φορά, τα προσόντα προαγωγής των εργαζομένων σε αυτό, ο διορισμός τους μετά από διαγωνισμό, καθώς και τα σαφή καθήκοντα κάθε ειδικότητας. Οι ρυθμίσεις των πρώτων αυτών κανόνων και διαταγμάτων θα τροποποιηθούν πολλές φορές με την πάροδο των χρόνων, ωστόσο παραμένουν ιδιαίτερα σημαντικές.

Οι ώρες εργασίας, που την εποχή εκείνη είναι δέκα (!), και το ωράριο ρυθμίζονται από τον διευθυντή,

η έναρξη και η λήξη των εργασιών σημειώνονται «διά κωδωνοκρουσίας του εργοστασιάρχου»¹², ενώ για την κάλυψη υπηρεσιακών αναγκών ορίζεται ότι το προσωπικό υποχρεώνεται να εργάζεται «κατόπιν διαταγής διευθυντού»¹³ και τις μη εργάσιμες μέρες, πέραν του ωραρίου του. Τέλος, απαγορεύεται οπωσδήποτε άλλη ενασχόληση στο χώρο εργασίας, ιδίως η «ανάγνωση εφημερίδων!»¹⁴.

Την περίοδο που στην κυβέρνηση βρίσκεται ο Ελευθέριος Βενιζέλος, στο πλαίσιο του ευρύτερου εκσυγχρονισμού που επιχειρείται σε πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, σημειώνεται συστηματική προσπάθεια για την ανανέωση του Εθνικού Τυπογραφείου. Με νομοθετική ρύθμιση, τον Ιούνιο του 1911, αυξάνεται το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου, με τη δημιουργία 17 νέων θέσεων, και ρυθμίζονται ζητήματα διορισμού και μισθοδοσίας. Οι ρυθμίσεις αυτές σχετίζονται άμεσα με την εισαγωγή στην παραγωγική διαδικασία του Εθνικού Τυπογραφείου, στο πνεύμα των διεθνών εξελίξεων στη μηχανική τυπογραφία, της λινοτυπίας και της μονοτυπίας, με την αγορά από το εξωτερικό αντίστοιχων μηχανών (λινοτυπικών και μονοτυπικών).

¹² Βλ. Βουτσινάκης (2003), σελ. 139

¹³⁻¹⁴ Βλ. Βουτσινάκης (2003), σελ. 140

Το γεγονός αυτό επιφέρει κύμα αντιδράσεων, με όσους στέκονται απέναντι σ' αυτή την κίνηση εκσυγχρονισμού του Εθνικού Τυπογραφείου να προβάλλουν ως επιχειρήματα το κόστος των μηχανών (η τιμή κάθε μηχανής αγγίζει το τεράστιο, για την εποχή, ποσό των 20.000 δραχμών), τη μικρή διάρκεια ζωής τους, ακόμη και τις επιβαρυντικές επιπτώσεις τους στην υγεία του μονοτύπη ή του λινοτύπη, οι οποίοι «υπόκεινται εις γάγγραιναν τοῦ πνεύμονος»¹⁸. Ωστόσο, παρά τις αντιδράσεις, η μονοτυπία και η λινοτυπία εντάσσονται στην παραγωγική διαδικασία δίνοντας νέα ώθηση στον κύκλο εργασιών του. Σημαντική ως προς αυτό υπήρξε και η ενσωμάτωση στο Εθνικό Τυπογραφείο του *Εθνικού Σφραγιστηρίου και του Τυπογραφείου Κρήτης* με νομοθετική ρύθμιση του 1914.

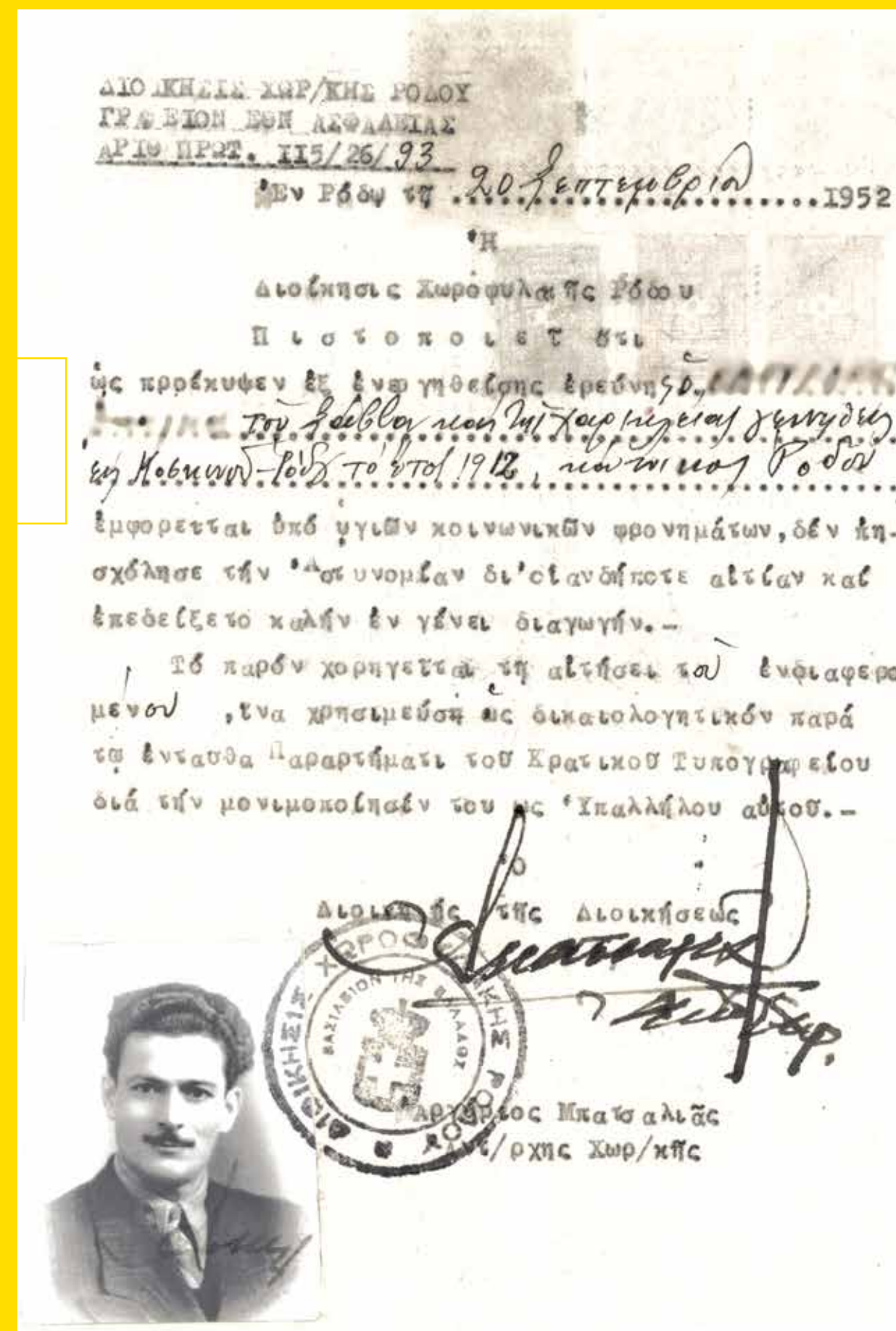
Όπως αναφέραμε και παραπάνω, την ίδια χρονιά, στον απόηχο των διεθνών και εθνικών ιστορικών μεταβολών, μετά τη λήξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, απορροφάται και εντάσσεται στην ιεραρχία των υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου προσωπικό από τις προσφάτως προσαρτηθείσες ελληνικές περιοχές, τις λεγόμενες «Νέες Χώρες», θέτοντας το δυναμικό του οργανισμού στην πρώτη γραμμή των εξελίξεων της εποχής.

¹⁸ Μαστορίδης (2006), σελ. 82

Έτσι, ήδη το 1917, οι υφιστάμενες στο Εθνικό Τυπογραφείο θέσεις ανέρχονται σε 146, ενώ η ηλικία διορισμού σε αυτό κυμαίνεται μεταξύ του 16ου και 45ου έτους. Οι απασχολούμενες σε αυτό ειδικότητες ποικίλλουν, από αυτή του εργοδηγού μέχρι του θυρωρού και του καθαριστή, με υψηλότερα αμειβόμενες αυτές του μηχανικού, του τυπωτή του λιθογραφικού πιεστηρίου και του μονοτύπη.

Πιστοποιητικό υγιών κοινωνικών φρονημάτων από τη Διοίκηση Χωροφυλακής Ρόδου για υπάλληλο προς πρόσληψη από το Παράρτημα Ρόδου του Εθνικού Τυπογραφείου, με ημερομηνία 20 Σεπτεμβρίου 1952

Η κατάργηση της βασιλείας και το πραξικόπημα του Πάγκαλου βρίσκει το Εθνικό Τυπογραφείο αρκετά αναπτυγμένο. Θεσμοθετούνται, μάλιστα, και αρκετές νέες θέσεις εργασίας -αν και οι γυναίκες δεν επιτρέπεται ακόμα να ενταχθούν στο τεχνικό και εργατικό προσωπικό του- και επεκτείνονται οι κτηριακές του εγκαταστάσεις. Στα τέλη του 1927, το κτήριο του Εθνικού Τυπογραφείου, όπως το γνωρίζουμε σήμερα, είναι έτοιμο. Η εγκατάσταση σε αυτό, τον Μάρτιο του 1928, ενός νέου κυλινδρικού πιεστηρίου δημιουργεί την ανάγκη για νέο, εξειδικευμένο προσωπικό. Η προσθήκη *Δελτίων*, παραρτημάτων δηλαδή, στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* και η αύξηση του κύκλου εργασιών του Εθνικού Τυπογραφείου ενισχύουν την ανάγκη για δημιουργία νέων οργανικών θέσεων: 42 δημιουργούνται μόνο σε μία χρονιά, το 1934, ενώ από την προηγούμενη χρονιά ο τίτλος του «εργοστασιάρχη» αντικαθίσταται από αυτόν του «εργοδηγού». Έτσι, το 1943 βρίσκεται το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου διαιρεμένο σε 4 κλάδους αντί για τους αρχικούς 2: διοικητικό, τεχνικό, εργατικό και υπηρετικό προσωπικό, με 279 συνολικά οργανικές θέσεις.

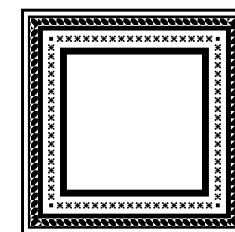
Άποψη του εργοστασίου
την δεκαετία του 1980

Η ανασυγκρότηση, μετά τη γερμανική κατοχή, δεν είναι εύκολη για κανέναν από τους τομείς της δημόσιας ζωής της χώρας. Το 1945, συντακτική πράξη ακυρώνει όλες τις υπηρεσιακές μεταβολές, άρα και τις προσλήψεις της προηγούμενης περιόδου. Χαρακτηριστικό για την κομβική σημασία του Τυπογραφείου και των εργαζομένων του για τη μετάβαση της χώρας στην κανονικότητα είναι το γεγονός ότι, με ειδική πράξη της 14ης Ιουλίου του 1945, διατηρούνται, κατ' εξαίρεση, όλες οι υφιστάμενες στο Εθνικό Τυπογραφείο οργανικές θέσεις, που είναι τότε συνολικά 295. Δυο χρόνια αργότερα, ρυθμίζονται με ειδικό διάταγμα ζητήματα που αφορούν στις σκληρές συνθήκες εργασίας στο τυπογραφείο, και ειδικά του προσωπικού εκείνου που εργάζεται στις λινοτυπικές και μονοτυπικές μηχανές, στα κυτήρια και το πιεστήριο. Ορίζεται ειδικό επιμίσθιο για τους εργαζόμενους στις θέσεις αυτές, το οποίο διπλασιάζεται και τριπλασιάζεται στις ειδικές βάρδιες, ενώ δεκαέξι χρόνια μετά την κατάργησή της επανέρχεται η θέση του «εργοστασιάρχη».

Οι μεταβολές αυτές καδιστούν φανερό ότι το Εθνικό Τυπογραφείο, ως αναπόσπαστο τμήμα της κρατικής μηχανής, έχει τις δικές του ιδιαιτερότητες, τόσο στη λειτουργία, όσο και στη σύνδεση του προσωπικού του, που πρέπει να γίνουν σεβαστές προκειμένου να διασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία και η κανονικότητα της πολιτικής ζωής στο ελεύθερο πια κράτος που μπαίνει σε νέα εποχή.

Το 1952, βρίσκει τη χώρα με νέο σύνταγμα και το Εθνικό Τυπογραφείο με τη δική του Σχολή Τυπογραφίας σε λειτουργία, με διδάσκοντες μέλη του προσωπικού του. Στο εξής, το Εθνικό Τυπογραφείο στελεχώνεται από τυπογράφους που έχουν μαθητεύσει στη Σχολή του.

Ένα χρόνο μετά, το 1953, έπειτα από μια μαζική 48ωρη απεργία των δημόσιων υπαλλήλων που έληξε προς όφελος των εργαζομένων με αύξηση των αποδοχών τους κατά ένα θεαματικό ποσοστό (12%), και, στο πλαίσιο της γενικότερης αναθεώρησης των οργανισμών του ελληνικού Δημοσίου, προκειμένου η οργάνωσή τους να είναι «ορθολογικότερη, οικονομικότερη και αποδοτικότερη»¹⁶, επαναπροσδιορίζονται και, τελικά, μειώνονται οι οργανικές θέσεις στο Εθνικό Τυπογραφείο σε

283.

Η θεμελιώδης σημασία του Εθνικού Τυπογραφείου για την εύρυθμη λειτουργία του κράτους και της Δημόσιας Διοίκησης, οδηγεί, λίγους μόλις μήνες μετά το πραξικόπημα του 1967, την κυβέρνηση των συνταγματαρχών να ασχοληθεί με τα θέματά του. Έτσι, το Εθνικό Τυπογραφείο υπάγεται διοικητικά, μετά από 131 χρόνια, ξανά στο Υπουργείο Οικονομικών, διαιρείται σε τέσσερις (4) διευθύνσεις (εκδόσεων, εκτυπώσεων, τεχνικού εξοπλισμού, διαχείρισεως) και αυξάνονται θεαματικά οι οργανικές του θέσεις, που φτάνουν για πρώτη φορά τις 325. Οπωσδήποτε, οι αλλαγές αυτές απηχούν την απελπισμένη προσπάθεια ελέγχου από ένα απολυταρχικό καθεστώς μιας υπηρεσίας που αποτελεί τη «φωνή» του κράτους. Χαρακτηριστικό είναι ότι, στο πλαίσιο μιας, κατά κάποιον τρόπο, «νομικά εγγυημένης ασυδοσίας» της κυβέρνησης των συνταγματαρχών, θεσπίζονται για το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου χαριστικές διατάξεις, όπως η πλήρωση σε αυτό οργανικών θέσεων χωρίς διαγωνισμό, η μονιμοποίηση μη τακτικού προσωπικού και η σχεδόν άμεση προαγωγή μετατασσόμενων υπαλλήλων, ενώ, παράλληλα, ισχύουν οι διατάξεις «περί νομιμοφροσύνης» των δημόσιων λειτουργών και υπαλλήλων, καθώς και ο έλεγχός τους από τα Συμβούλια Νομιμοφροσύνης. Μέχρι το 1974, το Εθνικό Τυπογραφείο υπάγεται σε διαφορετικά υπουργεία, μετακινούνται σε αυτό οργανικές θέσεις -με συνέπεια τη δημιουργία ειδικού κλάδου διοικητικών υπαλλήλων, προσλαμβάνονται έκτακτοι υπάλληλοι (κυρίως τεχνίτες και εργάτες) και ο οργανισμός, εν γένει, βιώνει μία έντονα μεταβατική περίοδο.

¹⁶ Βουτσινάκης (2003), σελ. 213

Κατά τη Μεταπολίτευση, λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του 1974. Δημιουργούνται δύο νέες διευθύνσεις (Διεύθυνση Σύνθεσης και Διεύθυνση Εκτυπώσεων και Βιβλιοδεσίας), οι οργανικές θέσεις αυξάνονται στις 363, χορηγείται σε κατηγορίες του προσωπικού ειδικό επίδομα ανθυγιεινής εργασίας, ενώ το έκτακτο προσωπικό καλύπτει πια το 30% του συνόλου των εργαζομένων. Οι αλλαγές υπαγορεύονται και από την εισαγωγή στην παραγωγική διαδικασία νέων τυπογραφικών τεχνικών, όπως η αυτοματοποιημένη λινοτυπία και η φωτοεκτύπωση. Στο πλαίσιο αυτών των τεχνικών εξελίξεων και δεδομένου του κομβικού του ρόλου για την εύρυθμη λειτουργία μιας ευνομούμενης πολιτείας, μετά την επιστροφή στην ομαλότητα, ο Εθνικό Τυπογραφείο, για πρώτη φορά στην ιστορία του, αναβαθμίζεται σε Γενική Διεύθυνση. Έτσι, με ενισχυμένο το κύρος του, διευρυμένο το προσωπικό και τον κύκλο των εργασιών του, ενημερωμένο τεχνολογικά, με πλήθος ειδικοτήτων και τη Σχολή Τυπογραφίας σε πλήρη λειτουργία, το Εθνικό Τυπογραφείο και οι άνθρωποί του βρίσκονται, γι' άλλη μια φορά, στην πρώτη γραμμή της ανασύστασης της κρατικής μηχανής.

Στο πλαίσιο της κατάργησης των Γενικών Διευθύνσεων, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το Εθνικό Τυπογραφείο μετατρέπεται σε ενιαίο διοικητικό τομέα με επικεφαλής μετακλητό «ειδικό γραμματέα». Από το 1980 έως σήμερα (Μάιος 2019), έχουν επιλεγεί από τις εκάστοτε κυβερνήσεις να διοικήσουν το Εθνικό Τυπογραφείο δέκα ειδικοί γραμματείς. Με τη θέσπιση αυτής της θέσης, δεδομένου του πολιτικού χαρακτήρα της, το Εθνικό Τυπογραφείο αποκτά μεγαλύτερη ευελιξία. Παράλληλα, το Εθνικό Τυπογραφείο εισέρχεται στη νέα, ηλεκτρονική εποχή, με άμεσο αποτέλεσμα την πρόσληψη νέου, εξειδικευμένου προσωπικού. Έτσι, με τον νέο Οργανισμό του 1989, το Εθνικό Τυπογραφείο, ως ενιαίος διοικητικός φορέας, αποτελείται από έξι Διευθύνσεις και ένα Τμήμα, με καθορισμένους κλάδους και ειδικότητες, ενώ οι οργανικές θέσεις αποκτούν μεγαλύτερη εξειδίκευση, προκειμένου να ανταποκριθούν στις τεχνολογικές ανάγκες της νέας εποχής. Ο Οργανισμός του 1996 προβλέπει 420 οργανικές θέσεις και δέκα συνολικά διευθύνσεις με παράλληλη κατάργηση των θέσεων/ειδικοτήτων του μονοτύπου, του λινοτύπου, των στοιχειοθετών, των πιεστών, καθώς και των εργαζομένων στη φωτοεκτύπωση, ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα των διεθνών τεχνολογικών εξελίξεων.

**Στη συνέχεια, οι διευθύνσεις του Εθνικού
Τυπογραφείου αυξάνονται σε έντεκα (11),
με νέα τροποποίηση του Οργανισμού το 2009.**

Τέλος, τον Μάρτιο του 2018, το Εθνικό Τυπογραφείο αποκτά νέο Οργανισμό, που ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες και ουσιαστικά το οδηγεί στην ψηφιακή εποχή. Ο νέος Οργανισμός διευρύνει τις εργασίες του, περιλαμβάνοντας κάθε είδους εκδόσεις σε έντυπη ή ψηφιακή μορφή, τη δημιουργία οπτικοακουστικού υλικού, λογοτύπων, τον σχεδιασμό ιστοσελίδων και άλλες εφαρμογές και υπηρεσίες οπτικής επικοινωνίας. Ο Οργανισμός, ο οποίος καταρτίστηκε σύμφωνα με τις νέες αρχές της διοικητικής επιστήμης, περιγράφει την αποστολή και τους στρατηγικούς στόχους του Εθνικού Τυπογραφείου, τους επιχειρησιακούς στόχους των εννέα (9), πλέον, διευθύνσεων του, αυξάνει τις θέσεις πληροφορικής, αναβαθμίζει τις θέσεις προσωπικού μετατρέποντας τις κενές θέσεις Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σε θέσεις Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης και λειτουργεί ως το κατάλληλο οργανωτικό πλαίσιο αποτελεσματικής και αποδοτικής λειτουργίας του.

Το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου εργάζεται σε διαφορετικές βάρδιες λειτουργίας, α΄ βάρδια, πρωινή και β΄ βάρδια, απογευματινή, σύμφωνα με τις ανάγκες των παραγωγικών του δραστηριοτήτων.

Ενδεικτικά αναφέρουμε την κατανομή του προσωπικού στις δύο βάρδιες σήμερα:

Για την α΄ βάρδια:

Διεύθυνση Α΄: Προγραμματισμού Παραγωγής και Προώθησης Εκδόσεων,
Διεύθυνση Β΄: Στοιχειοθεσίας και Σχεδιασμού Εκδόσεων,
Διεύθυνση Γ΄: Εκτυπώσεων – Βιβλιοδεσίας,
Διεύθυνση Δ΄: Ανθρώπινου Δυναμικού,
Διεύθυνση Ε΄: Οικονομικής Διαχείρισης,
Διεύθυνση ΣΤ΄: Τεχνικών Υπηρεσιών,
Διεύθυνση Ζ΄: Πληροφορικής,
Διεύθυνση Κ΄: Προεκτύπωσης

Για τη β΄ βάρδια:

Διεύθυνση Θ΄: Στοιχειοθεσίας και Σχεδιασμού Εκδόσεων,
καθώς και 8 Τμήματα:
Τμήμα Α5: Καταχώρισης Δημοσιευμάτων και Παρακολούθησης Παραγωγής ΦΕΚ,
Τμήμα Κ4: Ψηφιοποίησης και Επεξεργασίας Εικόνας,
Τμήμα Κ5: Επιμέλειας Ύλης,
Τμήμα Κ6: Ηλεκτρονικού Μοντάζ και Τελικού Ελέγχου,
Τμήμα Γ7: Έγχρωμων και Ψηφιακών Εκτυπώσεων,
Τμήμα Γ8: Αναλογικών Εκτυπώσεων,
Τμήμα Γ9: Κοπτικών Μηχανών και Σύνθεσης Ρολλών,
Τμήμα Γ10: Διπλωτικών και Κολλητικών εργασιών.

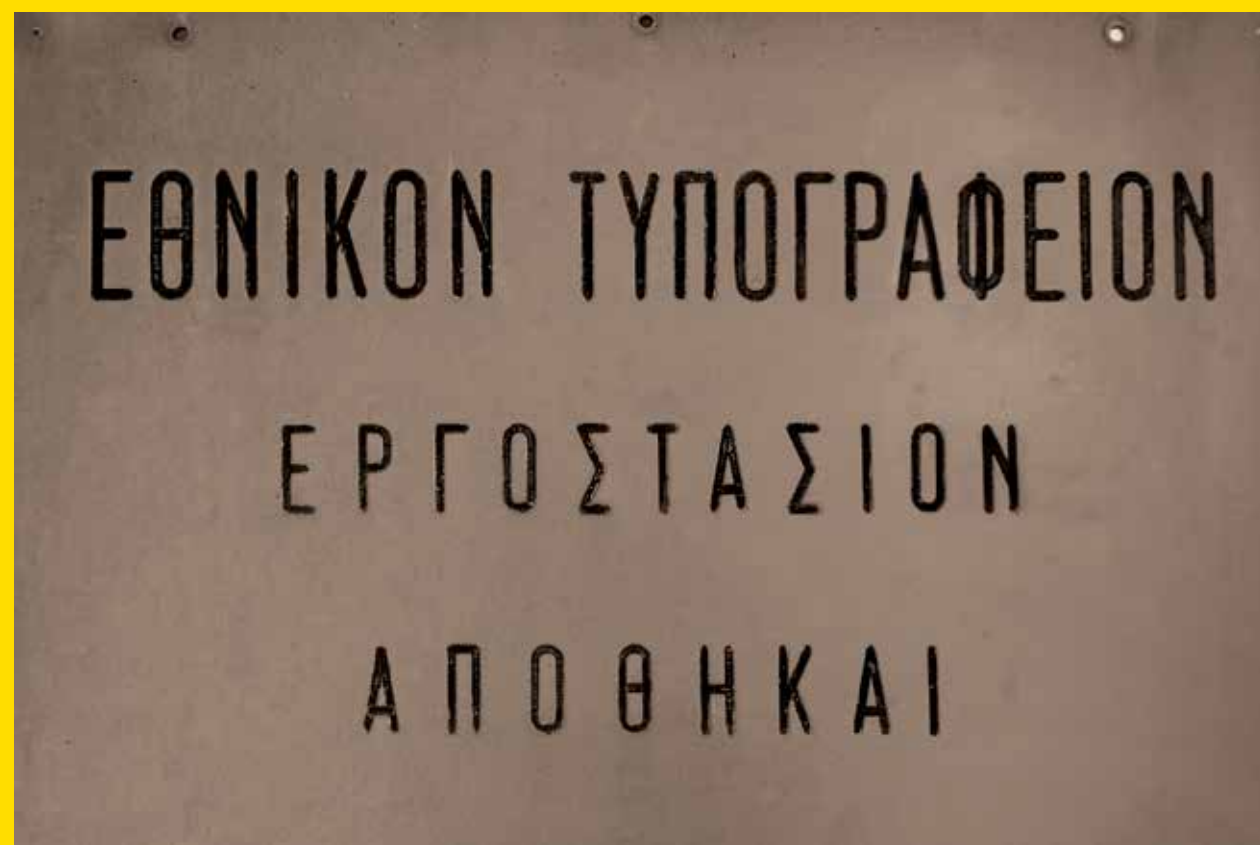

Σε υπόμνημα τῆς Εργατικῆς Κέντρος
Αθηνῶν, πρὸς υποβλήθηκε στη Βελγί
το 1911, αναφέρεται ὅτι:

« διὰ τὴν τυπογραφικὴν τέχνην
χρειάζεται διπλὴ ἐνέργεια, σωματικὴ
καὶ πνευματικὴ, ἥτις ἐξαντλεῖ τὸν
τυπογράφον. Τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα,
μετὰ τῶν ὁποίων οἱ τυπογράφοι
διατελεῖν εἰς διαρκὴν καὶ ἄμεσον
ἐπαφὴν, συνισταμένα ἐκ μολύβδου
καὶ ἀντιμονίης, ἐπιδρῶσιν ἐπιβλαβῶς
καὶ πολλάκις θανατηφόρος ἐπὶ τῆς υἰείας
των. Κρέσματα μολυβδίασεως καὶ
δηλητηρίασεως δι' ἀντιμονίης καθεμερινῶς
σημειώνονται εἰς τὴν τάξιν των,
τὴν ὁποῖαν μαστίζει κυριολεκτικῶς
ἢ ἀνθρωποφθόρος φυματίωσις.

Ὠχροὶ καὶ κίτρινοι, ὄφθιοι
ἀπὸ πρῶϊας μέχρι ἐσπέρας,
ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέσα εἰς τρώγλας
καὶ καταγώγια, εἰς ἀτμοσφαίραν
κεκορυσμένην ἀπὸ ἀέριαι δηλητηριώδη,
κακῶς δὲ διαιτώμενοι, λόγῳ ἀθλίων
συνθηκῶν περὶ τὴν πληρωμὴν,
ἐξαντλέμενοι σωματικῶς καὶ διανοητικῶς,
διεξάγου ἀπεγνωσμένον τὸν πρὸς τὸν
θάνατον ἀγῶνα. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆι ὅτι,
κατὰ τῆς ὑμετέρας Ἀλληλοβοηθητικῆς
Ἀδελφότητος τῶν Τυπογράφων, ἐπὶ 650
ἐργαζομένων ἐν Ἀθήναις, ἀπεβίωσαν
κατὰ τὴν τελευταίαν 15ετίαν:
75 ἐν Φυματιώσεως τῶν πνευμόνων
καὶ τῆ λάρυγγος, 3 ἐξ ἀποπληξίας,
2 ἐξ ἄλλων νόσων καὶ εἰς μόνον
ἐν γήρατος! >>

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΤΟΥ

τυπογράφος:
«ὁ μετερχόμενος τὴν τυπογραφικὴν τέχνην,
ὁ ἀναλαμβάνων τὴν ἐκτύπωσιν βιβλίων,
ὁ διευθύνων ἢ ἰδιοκτῆτης τυπογραφείου,
ὁ ἐργάτης, ὁ συνδέτης»

(Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό του Ελευθερουδάκη, 1927-1931).

Ο κρατικός τυπογράφος, αν και υπάλληλος ενός δημόσιου φορέα, υφίσταται τις δυσκολίες ενός ιδιαίτερου, εξαιρετικά απαιτητικού επαγγέλματος: σε αντίθεση με τα περισσότερα χειρωνακτικά επαγγέλματα, αυτό του τυπογράφου απαιτεί, εκτός των άλλων, ένα συγκεκριμένο μορφωτικό επίπεδο και ιδιαίτερες δεξιότητες, τις οποίες ο τυπογράφος καλείται συνεχώς να εξελίσσει. Ο ίδιος ο τρόπος εργασίας του απαιτεί σωματική και ψυχική αντοχή, αφού ο τυπογράφος καλείται να ανταπεξέλθει αποτελεσματικά στην παραγωγή άρτιου έργου εντός προθεσμιών, συντονίζοντας διανοητικές και τεχνικές δεξιότητες. Ειδικά στην εκπόνηση εκτυπωτικών εργασιών που φέρουν τη σφραγίδα της επίσημης πολιτείας, τα λάθη ή οι αβλεψίες εξ ορισμού αποκλείονται. Η πλήρης κατάρτιση και η διά βίου επιμόρφωση, προκειμένου ο τυπογράφος να ανταποκρίνεται στα καθήκοντά του επιτυχώς, θεωρούνται εντελώς απαραίτητες. Εξάλλου, η τυπογραφία είναι τέχνη, και, μάλιστα, από τις πλέον δύσκολες. Η στοιχειοθεσία, το μελάνωμα των στοιχείων, η βιβλιοδεσία, όλες οι τυπογραφικές εργασίες εκτελούνται σε όρθια στάση και απαιτούν ταχύτητα, συγκέντρωση και απόλυτη ακρίβεια στην κίνηση.

Η, ομολογουμένως, υψηλή τέχνη της τυπογραφίας έκρυβε, κυρίως στο παρελθόν, σοβαρούς κινδύνους για την υγεία των τυπογράφων, καθώς εργάζονταν κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες υγιεινής. Οι αναθυμιάσεις και η σύνθεση των μετάλλων, οι υψηλές θερμοκρασίες και η ορθοστασία δημιουργούσαν ένα εξαιρετικά ανθυγιεινό περιβάλλον. Αξίζει να σημειωθεί πως, ενώ ο προσδοκώμενος μέσος όρος ζωής, στην Αθήνα των αρχών του 20ού αιώνα, ήταν τα 50 έτη, για τους τυπογράφους το προσδόκιμο ήταν τα 34 έτη. Λόγω των κακών συνθηκών και των ανεπαρκών ελέγχων από το κράτος, δύο ασθένειες μάστιζαν τους τυπογράφους: η δηλητηρίαση από αντιμόνιο και η μολυβδίαση. Διαβάζουμε σε σχετική έκθεση του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας ότι «ἡ ἀσθένεια τῆς ἐκ τοῦ μολύβδου δηλητηρίασεως παρουσιάζεται κατὰ κανόνα μετὰ μακρὰν ἐργασίαν ἐν τῷ ἐπαγγέλματι διὰ τῆς εἰσόδου εἰς τὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἐργάτου ἐλαχίστων ποσοτήτων μολύβδου, αἰτίνες διεισδύουν εἴτε διὰ μικρῶν ἀμυχῶν ἢ τραυμάτων τοῦ δέρματος ἢ ὑπὸ μορφὴν ἀτμῶν ἢ κόνεως διὰ τῶν ἀναπνευστικῶν ὀργάνων, εἴτε διὰ τοῦ πεπτικοῦ συστήματος, ὅταν λ.χ. τρώγῃ τις μὴ ἀπηλλαγμένα τοιούτου κομιορτοῦ ἐδώδιμα, ὅταν καπνίζῃ σιγαρέτα,

ἐφ' ὧν ἐπεκάθησε κονιορτὸς μολυβδοῦχος ἢ ἀτιμὸς σχετικῶς μεμολυσμένος. Ἐπίσης, διὰ τοῦ στομάχου εἰσέρχεται καὶ σίελος μεμολυσμένος ἐκ τοιαύτης κόνεως»¹⁷. Η φυματίωση ήταν, επίσης, πολύ συχνή. Ελάχιστοι ήταν αυτοί που πέθαιναν από γηραιά κι όχι από κάποια ασθένεια σχετική με τη δουλειά τους, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε υπόμνημα του Εργατικού Κέντρου Αθηνών που υποβλήθηκε στη Βουλή το 1911. Η Πολιτεία προσπάθησε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα με τον νόμο 3934 «περὶ ὑγιεινῆς καὶ ἀσφαλείας τῶν ἐργατῶν καὶ ὥρων ἐργασίας», που ψηφίζεται την ίδια χρονιά. Τα αποτελέσματα, ωστόσο, της εφαρμογής του, όπως διαπιστώνεται από σχετικούς ελέγχους, ήταν απογοητευτικά, ιδιαίτερα για την τυπογραφία. Οι πλέον ανθυγιεινοί εργασιακοί χώροι εξακολουθούσαν να είναι τα βυρσοδεψεία, τα καπνεργοστάσια και τα τυπογραφεία.

Την ίδια χρονιά, το 1911, εγκαινιάζεται στο Εθνικό Τυπογραφείο η χρήση λιντυπικών και μονοτυπικών μηχανών. Η λειτουργία τους, ειδικά των λιντυπικών μηχανών, εκθειάζεται, καθώς θεωρείται ότι εξασφαλίζει ταχύτητα, καθαρότητα στην εκτύπωση και βελτίωση των συνθηκών των εργαζόμενων, οι οποίοι δεν χρειαζόταν να δουλεύουν πλέον ὄρθιοι, εισπνέοντας τις τοξικές αναθυμιάσεις του αντιμονίου. Στην πραγματικότητα, όμως, το περιβάλλον για τους χειριστές των λιντυπικών μηχανών κάθε άλλο παρά υγιεινό είναι, αφού το κυττήριο βρίσκεται στο ίδιο σώμα με το ηλεκτρολόγιο της μηχανής. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση των μονοτυπικών μηχανών: παρόλο που το κυττήριο βρίσκεται σε άλλο χώρο από το ηλεκτρολόγιο, συνήθως τα δύο τοποθετούνταν μαζί για λόγους οικονομίας του χώρου. Παράλληλα, η εισαγωγή των μονοτυπικών και λιντυπικών μηχανών στην παραγωγική διαδικασία έχει ένα ακόμα αποτέλεσμα: δημιουργεί νέες ειδικότητες και θέσεις εργασίας. Η ανάγκη απορρόφησης εξειδικευμένου προσωπικού σε αυτές τις θέσεις οδηγεί στην απασχόληση ανειδίκευτου προσωπικού, όπως γυναίκες και παιδιά, σε θέσεις που απαιτούν απλούστερη εργασία.

¹⁷ Εργατικό Κέντρο Αθηνών (Ε.Κ.Α.) (1911)

Το ζήτημα της υγιεινής των τυπογραφικών καταστημάτων αντιμετωπίζεται, εκ νέου, με βασιλικό διάταγμα της 11ης Φεβρουαρίου του 1914, εν μέσω απεργιακών κινητοποιήσεων των τυπογράφων. Πρόκειται για την πρώτη συντονισμένη προσπάθεια αντιμετώπισης της κατάστασης και είναι ιδιαίτερα αναλυτικό, αφού αναπτύσσεται σε 23 άρθρα.

Ανάμεσα σε άλλα, ορίζει το ελάχιστο ύψος των αιθουσών στις οποίες εργάζονται οι τυπογράφοι, τον μέγιστο αριθμό εργατών ανά αίθουσα, το υλικό των δαπέδων των τυπογραφείων -κατάλληλο ώστε να διευκολύνεται ο καθαρισμός του, την ανάγκη καθημερινού καθαρισμού των χώρων, τη χρήση στολής εργασίας, την παροχή επαρκών νιπτήρων, νερού και σαπουνιού, την απαγόρευση του καπνίσματος εντός του χώρου εργασίας και τη ρητή απαγόρευση της πρακτικής των στοιχειοθετών να τοποθετούν τυπογραφικά στοιχεία στο στόμα.

Το διάταγμα ορίζει, επίσης, την υποχρεωτική εγκατάσταση των μονοτυπικών και λιντυπικών μηχανών σε ιδιαίτερους, ανεξάρτητους χώρους, την απασχόληση στο τυπογραφείο μόνο όσων έχουν ταυτότητα και βιβλιάριο υγείας και την απαγόρευση της εργασίας σε άντρες κάτω των 16 και γυναίκες κάτω των 18 ετών.

Ανάλογες ενέργειες με την πρώτη αυτή συντονισμένη προσπάθεια ελέγχου των συνθηκών εργασίας και υγιεινής στη δημόσια τυπογραφία θα πραγματοποιηθούν, κατά καιρούς, σε όλη τη διάρκεια της λειτουργίας της. Στη σημερινή εποχή, βέβαια, μια τέτοια πραγματικότητα φαντάζει πολύ μακρινή, ωστόσο, υπενθυμίζει έντονα το πόσο δύσκολο και απαιτητικό εξακολουθεί να παραμένει το επάγγελμα του δημόσιου τυπογράφου.

ΜΑΘΗΤΕΙΑ, ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ

Ένας μαθητευόμενος τυπογράφος περνούσε πέντε με έξι χρόνια δίπλα σε έναν έμπειρο τεχνίτη-τυπογράφο. Η μαθητεία ήταν μια εξαιρετικά κοπιώδης διαδικασία. Πολλοί τυπογράφοι κρατούσαν για τους εαυτούς τους τα μυστικά της τέχνης τους, με αποτέλεσμα το επίπεδο των γνώσεων των μαθητευόμενων και η εμπειρία τους να ποικίλλει ανάλογα με τον τεχνίτη δίπλα στον οποίο είχαν μαθητεύσει.

Για να θεραπεύσει το διογκούμενο ζήτημα, που επιτεινόταν με τις, κατά καιρούς, τεχνικές και τεχνολογικές εξελίξεις τις οποίες έπρεπε να παρακολουθούν οι τυπογράφοι, πόσο μάλλον αυτοί ενός δημόσιου οργανισμού, και να εκπαιδεύονται σε αυτές, ιδρύεται, το 1952, στο Εθνικό Τυπογραφείο η Σχολή Τυπογραφίας, προκειμένου να αποτελέσει το μόνιμο μηχανισμό κατάρτισης των τεχνικών υπαλλήλων του.

*«...Μια μέρα ήμουν μπροστά στη λινοτυπική μηχανή, είχα τοποθετήσει μια αράδα και περίμενα να μπει στο καλούπι. Δεν είχα προσέξει ότι η αράδα δεν ήταν αρκετά σφιχτά δεμένη (κάνει έναν συγκεκριμένο θόρυβο όταν δεν είναι καλά δεμένη και κινείται μέσα στη μηχανή), ως μαθητευόμενος, εξάλλου, δεν ήμουν σε θέση να το καταλάβω. Δίπλα μου δούλευε ένας έμπειρος μάστορας. Ακούγοντας το θόρυβο που έκανε η μηχανή και γνωρίζοντας ότι, όταν η αράδα δεν είναι καλά δεμένη κι είναι αραιή, η μηχανή πετάει παντού λιωμένο μελάνι, άρχισε να φωνάζει: «Φύγε, φύγε, θα χύσει!».
Πέταξα αράδες, καρέκλες, χαρτιά, ό,τι υπήρχε μπροστά μου και πετάχτηκα πίσω γλιτώνοντας από πολύ άσχημα εγκαύματα, καθώς το μελάνι στη λινοτυπική βρίσκεται σε θερμοκρασία περίπου 300 βαθμών Κελσίου...»*

*(υπάλληλος
του Εθνικού Τυπογραφείου)*

Ανάλογα περιστατικά αναφέρονται από τους παλιούς τυπογράφους ως ανέκδοτα, δείχνοντας, παράλληλα, την ύπαρξη μιας συνθηματικής γλώσσας μεταξύ τους.

Ελένη Χούσου, μετέπειτα διευθύντρια
φωτοσύνθεσης, εν ώρα εργασίας

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ

Οι γυναίκες στο Εθνικό Τυπογραφείο

Παραδοσιακά, ο τομέας της τυπογραφίας δεν αποτελεί τον ιδανικό χώρο απασχόλησης για μία γυναίκα. Οι γυναίκες των αρχών του 20ου αιώνα αποτελούν ανειδίκευτο, χαμηλά αμειβόμενο προσωπικό, έχουν, σε συνδυασμό με τα σχεδόν απάνθρωπα ωράρια των τυπογράφων, την αποκλειστική ευθύνη των οικιακών εργασιών, και, κατά κανόνα, πιο εύθραυστη υγεία από τους άνδρες συναδέλφους τους. Στο σύνολό της, η γυναικεία εργασία είναι μια συνθήκη αρνητικά φορτισμένη, ειδικά για τον τομέα της τυπογραφίας - συχνά και από τις ίδιες τις γυναίκες, οι οποίες, τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα, εργάζονται σε διάφορους κλάδους της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας περιστασιακά και μόνο αν το επιβάλλει η ανάγκη της οικογένειάς τους για επιβίωση.

Ειδικότερα, στον κλάδο της τυπογραφίας, η παρουσία των γυναικών είναι αισθητή αρχικά στους τομείς της βιομηχανίας χάρτου και εκτυπώσεων, με τις γυναίκες να εργάζονται σε αντικείμενα όπως η βιβλιοδεσία. Ακριβώς επειδή ενδιαφέρονται, κυρίως, για ευέλικτες και όχι απαιτητικές μορφές εργασίας, διαλέγουν τομείς που δε χρειάζονται μακρόχρονη εκπαίδευση και εξειδίκευση. Έτσι, εισέρχονται νωρίς στον εργασιακό στίβο, κάνοντας τη δυνατότητα επαγγελματικής ή μισθολογικής εξέλιξης. Επειδή οι περισσότερες τυπογραφικές εργασίες προϋποθέτουν, εκτός από καλή γνώση γραφής και ανάγνωσης, ευρύτερη καλλιέργεια, δεξιοτεχνία, τεχνικές γνώσεις, αλλά και φυσική δύναμη, οι γυναίκες που απασχολούνται στον κλάδο της τυπογραφίας εργάζονται, συνήθως, στα βιβλιοδετεία, στα χαρτοποιεία και στα λιθογραφεία, κάνοντας βοηθητικές δουλειές που δεν απαιτούν εξειδίκευση, όπως είναι το πλύσιμο των λιθογραφικών πλακών, η επανατοποθέτηση των τυπογραφικών στοιχείων στη θέση τους, η τοποθέτηση του χαρτιού στα πιεστήρια, το ράψιμο των βιβλίων κ.ο.κ.

Στην απογραφή του πληθυσμού του 1907, μόλις 8 γυναίκες αναφέρονται ως τυπογράφοι και 4 ως βιβλιοδέτες, 31 ως χαρτοποιοί και 38 ως «κιβωτοποιοί, κυτιοποιοί και φακελλοποιοί». Τα ποσοστά αυτά είναι εξαιρετικά χαμηλά και αντιπροσωπεύουν το 0,03%, 0,02%, 0,13% και 0,16% του εργατικού δυναμικού της χώρας αντίστοιχα. Στην απογραφή του 1917, οι γυναίκες εργαζόμενες στο χώρο της τυπογραφίας στην Αθήνα αντιπροσωπεύουν μόλις το 6% του κλάδου. Το χαμηλό ποσοστό των γυναικών που απασχολούνται στο χώρο έχει να κάνει, ιδιαίτερα στην αρχή, με την ελλιπή εκπαίδευση και τα χαμηλά ημερομίσθια των γυναικών, τα οποία έφταναν περίπου στο 40% των ημερομισθίων των ανδρών ακόμη και μέχρι, περίπου, τη δεκαετία του 1940.

Γενικότερα, ειδικά μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, η γυναικεία εργασία στον κλάδο της τυπογραφίας χρωματίζεται από ανεπαρκή μόρφωση και εκπαίδευση, ανειδίκευτη εργασία, περιορισμένη χρονικά παραμονή στον κλάδο, αλλά και από την προκατάληψη ότι οι γυναίκες προορίζονταν, έτσι κι αλλιώς, για εργασίες πιο απλές, λιγότερο απαιτητικές και μη εξειδικευμένες.

Οπωσδήποτε, με την αυτοματοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, οι γυναίκες αρχίζουν να καταλαμβάνουν εξειδικευμένες θέσεις και να μειώνεται, τουλάχιστον μισθολογικά, η ανισότητα με τους άνδρες συναδέλφους τους.

Ειδικά στο Εθνικό Τυπογραφείο, αρχικά απαγορεύεται οι γυναίκες να διορίζονται στο τεχνικό και εργατικό προσωπικό.

Τουλάχιστον έτσι ορίζει ρητά το διάταγμα «περί τροποποίησης και συμπλήρωσης διατάξεων των νόμων οικονομικής ύπηρεσίας» της 23ης Σεπτεμβρίου του 1925. Πολύ αργότερα, με τον νόμο «περί οργάνωσης των υπηρεσιών του Έθνικού Τυπογραφείου και Σφραγιστηρίου» της 22ας Μαΐου του 1943, ορίζονται ρητά οι θέσεις, από τις συνολικά 279, στις οποίες μπορούν να προσληφθούν και να απασχοληθούν γυναίκες: ορίζεται ότι αυτές μπορούν να εργάζονται σε θέσεις διεκπεραιώσεως, διπλωτικών μηχανών, σφραγιστών και αποθήκης εντύπων. Χαρακτηριστικό της επικρατούσας άποψης, η οποία ευνοούσε τον αποκλεισμό των γυναικών από θέσεις με μεγαλύτερη εξειδίκευση και δυνατότητα μισθολογικής εξέλιξης, είναι το διάταγμα του 1962 που αναφέρει (χωρίς να ορίζει ρητά) ότι το προσωπικό καθαριότητας αποτελείται μόνο από γυναίκες (Κλάδος Γ2: Καθαρίστριες).

Η εγκατάσταση στο Εθνικό Τυπογραφείο των μονοτυπικών μηχανών άνοιξε,

σταδιακά, το δρόμο για τις μορφωμένες γυναίκες που ήθελαν να εργαστούν στο χώρο της τυπογραφίας. Οι γυναίκες που εργάζονται στα κλαβιέ των μονοτυπικών μηχανών είναι πλέον γεγονός. Σύμφωνα με μαρτυρίες, οι αντιδράσεις των ανδρών συναδέλφων ήταν έντονες στην αρχή, όμως σταδιακά η παρουσία των γυναικών εδραιώνεται στο Τυπογραφείο. Αργότερα, με την επικράτηση της φωτοστοιχειοθεσίας και, ύστερα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, η εργασία στην τυπογραφία δεν απαιτεί φυσική δύναμη, αλλά ανάλογες σπουδές και εξειδίκευση, κι επίσης καθίσταται πολύ λιγότερο επικίνδυνη. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την κατάκτηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των γυναικών, οδηγούν σε όλο και αυξανόμενη παρουσία γυναικών υπαλλήλων στο Εθνικό Τυπογραφείο και στην κατάληψη από αυτές τεχνικών και διοικητικών θέσεων. Στην πρόσφατη ιστορία του Τυπογραφείου, υπάρχει μία γυναίκα ειδική γραμματέας, επικεφαλής του Οργανισμού, η κυρία Βασιλική Καραμπά-Τσιμπίδα, η οποία, όμως, δεν ανήκε στο προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου πριν από την τοποθέτησή της στη συγκεκριμένη πολιτική θέση. Σήμερα, λίγα είναι εκείνα τα στοιχεία που θυμίζουν την ανισότητα των προηγούμενων χρόνων μεταξύ ανδρών και γυναικών στη δημόσια τυπογραφία.

Το Εθνικό Τυπογραφείο έχει οριστικά διαβεί το κατώφλι της νέας εποχής.

Γυναίκες υπάλληλοι του ΕΤ στα κλαβιέ της μονοτυπίας, όπως δούλευαν μέχρι και τη δεκαετία του 1980

Τ. Α. Π. Ε. Τ.
1947

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1967

ΤΟ ΤΑΜΕΙΟ ΑΛΛΗΛΟΒΟΗΘΕΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ (ΤΑΠΕΤ)

Ο τελευταίος νόμος της κατοχικής περιόδου που αφορά στο Εθνικό Τυπογραφείο (ν.1878 που δημοσιεύεται στο ΦΕΚ 217/Α/25.09.1944) έμελλε να είναι και από τους πιο σημαντικούς στην ιστορία του. Το νομοθετικό διάταγμα ορίζει, μεταξύ άλλων, τη σύσταση του «Ταμείου Αλληλοβοηθείας Προσωπικού Εθνικού Τυπογραφείου», γνωστού έκτοτε ως ΤΑΠΕΤ.

Τον Νοέμβριο του 1944, εκδόθηκε η κοινή υπουργική απόφαση της ίδρυσης του Ταμείου, με την οποία ορίζονται οι λεπτομέρειες της λειτουργίας του. Μέλη του Ταμείου είναι όλοι ανεξαιρέτως οι εργαζόμενοι του Εθνικού Τυπογραφείου και οι οικογένειές τους. Πρόεδρος του επταμελούς διοικητικού συμβουλίου είναι ο εκάστοτε διευθυντής του Εθνικού Τυπογραφείου και το ποσοστό παρακράτησης από τα μέλη του Ταμείου ορίζεται στο 2%.

Η διάταξη αυτή αργότερα θα τροποποιηθεί, ώστε να μην είναι υποχρεωτική η εγγραφή στο Ταμείο όλων ανεξαιρέτως των εργαζόμενων στο Εθνικό Τυπογραφείο, αλλά και ως προς τη διεύρυνση όσων έχουν δικαίωμα εγγραφής. Τα μέλη του ΤΑΠΕΤ έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν δάνεια για αγορά κατοικίας με εξαιρετικά ευνοϊκούς όρους, καθώς και άλλα προνόμια. Ως κατάλοιπο των δύσκολων εργασιακών συνθηκών του παρελθόντος, γιατρός επισκέπτεται την υπηρεσία, δύο φορές την εβδομάδα, προκειμένου οι υπάλληλοι να έχουν άμεση ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Οι παροχές του ΤΑΠΕΤ σε επίπεδο ιατρικών εξετάσεων και περίθαλψης παραμένουν σε πολύ υψηλό επίπεδο, ακόμα και σήμερα, και οι σύλλογοι των υπαλλήλων και συνταξιούχων υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου παραμένουν εξαιρετικά δραστήριοι.

Οι πόροι του Ταμείου προέρχονται από τα τέλη δημοσίευσης στο *Δελτίο Ανωνύμων Εταιριών* προσυζημένα κατά 5%, καθώς και από συμμετοχή των εγγεγραμμένων μελών σε αυτό σε κάποιο ποσοστό.

Το ποσοστό αυτό και τις λοιπές λεπτομέρειες για τη λειτουργία του Ταμείου είναι εξουσιοδοτημένοι να προσδιορίζουν, κατόπιν κοινής απόφασης, οι εκάστοτε υπουργοί Οικονομικών και Εθνικής Πρόνοιας. Σημειώνεται ότι, με νομοθετικές ρυθμίσεις του 2014, οι πόροι του Ταμείου από τα τέλη δημοσίευσης πράξεων Ανωνύμων Εταιριών και ΕΠΕ στο *Τεύχος ΠΡΑΔΙΤ* έχουν μηδενιστεί.

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Οι τυπογράφοι γενικά είναι από τους πρώτους εργαζόμενους που επιχειρήσαν συσσωματώσεις, πρώτα σε αλληλοβοηθητικούς συλλόγους και αργότερα σε συνδικαλιστικά σωματεία. Το συνδικάτο τους υπήρξε μαχητικό, πρωτοστάτησε στους κοινωνικούς αγώνες και στην Αντίσταση κατά των Γερμανών, πέτυχε το εξάωρο (1944), και αργότερα την υπαλληλική ιδιότητα για τα μέλη του. Ο Σύλλογος των υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου, αποτέλεσμα της συσπείρωσης των τυπογράφων του λόγω των εξαιρετικά δύσκολων συνθηκών της δουλειάς τους, δημιουργήθηκε σχετικά νωρίς, το 1945. Παραμένει ενεργός και πολύ δραστήριος ως σήμερα, υπηρετώντας τα συμφέροντα των μελών του, με αποτέλεσμα, σε συνδυασμό με την κοινωνική πρόοδο και την εξέλιξη της τεχνολογίας, οι συνθήκες εργασίας των υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου να έχουν αλλάξει άρδην. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο καταστατικό του, ο Σύλλογος έχει ως σκοπό

«τήν προαγωγήν και εξύψωσιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου τῶν μελῶν αὐτοῦ, τὴν μελέτην, τὴν προστασίαν καὶ τὴν προαγωγήν τῶν οικονομικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων τῶν μελῶν αὐτοῦ, τὴν ἐπίρρωσιν τῶν συναδελφικῶν δεσμῶν, τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ ἀλληλεγγύην τῶν μελῶν αὐτοῦ, τὴν συμμετοχὴν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας καὶ διεκδικήσεις καὶ τὴν ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ ἀνάπτυξιν ἐθνικῆς δράσεως»¹⁸.

Στο καταστατικό του Συλλόγου, καθορίζονται τα καθήκοντα, οι αρμοδιότητες και οι υποχρεώσεις του διοικητικού του συμβουλίου, παρέχονται πληροφορίες για τον τρόπο εγγραφής των μελών του, καθώς και γενικές διατάξεις και λεπτομέρειες για την οργάνωση, τα σύμβολα του Συλλόγου, τις δραστηριότητες των μελών του και άλλα σχετικά. Ο Σύλλογος φροντίζει και για «την επίρρωση των συναδελφικών δεσμών», διευθετώντας προβλήματα και οργανώνοντας συνεστιάσεις, εκδρομές, παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων κ.ά. Ο Σύλλογος, με δημοσίευσμά του στην εφημερίδα του προσωπικού, *Παλμός*, είχε υποστηρίξει τη δημιουργία του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου και παραχώρησε σπάνιο υλικό. Σύμφωνα με μαρτυρίες εργαζόμενων, ωστόσο, ο λόγος που δεν υπήρξε πιο συστηματική μέριμνα από τους ίδιους υπαλλήλους του Εθνικού Τυπογραφείου για τη διατήρηση και συντήρηση πολλών παλιών μηχανημάτων και αντικειμένων σχετικών με την τυπογραφία ήταν η κούραση που τους είχε προκαλέσει η χρήση τους. Ήταν τόσο μεγάλη, που δεν τους άφησε να συνειδητοποιήσουν εγκαίρως τα αποτελέσματα της άκριτης απομάκρυνσής τους.

Στο Εθνικό Τυπογραφείο λειτουργεί από το 2006 και Σύλλογος Συνταξιούχων με την επωνυμία «Γουτεμβέργιος». Ο Σύλλογος έχει 250 μέλη και παρουσιάζει έντονη δραστηριότητα. Το Οργανόγραμμα του Εθνικού Τυπογραφείου είναι διαθέσιμο στον ιστότοπό του: <http://www.et.gr>.

Οι τυπογράφοι του Εθνικού Τυπογραφείου αναφέρεται ότι συνεισέφεραν στην καλύτερη προετοιμασία των απεργιακών κινητοποιήσεων του ελληνικού λαού, τον Φεβρουάριο/Μάρτιο του 1943, κατά της πολιτικής επιστράτευσης ελλήνων πολιτών από τις γερμανικές αρχές κατοχής για καταναγκαστική εργασία. Ειδικότερα, μνημονεύεται ότι, μόλις το διάταγμα της πολιτικής επιστράτευσης έφτασε στο Εθνικό Τυπογραφείο, οι τυπογράφοι ειδοποίησαν τις αντιστασιακές οργανώσεις, οι οποίες έτσι μπόρεσαν έγκαιρα να κινητοποιήσουν τον ελληνικό λαό, που συμμετείχε μαζικά στις απεργίες του Φεβρουαρίου και στη γενική απεργία της 5ης Μαρτίου του 1943. Με τις κινητοποιήσεις του αυτές, ο ελληνικός λαός πέτυχε την ακύρωση της πολιτικής επιστράτευσης.

¹⁸ Καταστατικό του Συλλόγου Προσωπικού του Εθνικού Τυπογραφείου, 1945. Εθνικό Τυπογραφείο

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

VII. ΕΝΟΤΗΤΑ Δ

στοιχείων

ΠΑΝΟΥ ΚΑΡΥΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

(1820 - 1975)

ΑΘΗΝΑ 1976

48

96

96

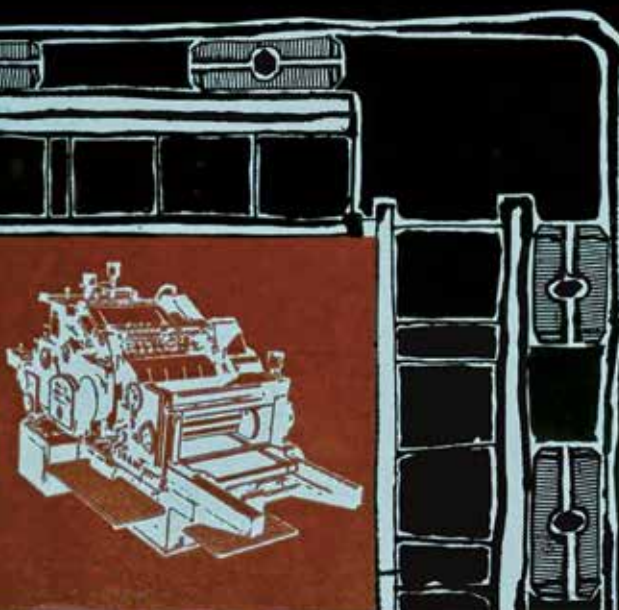
120

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΧΝΙΚΗ

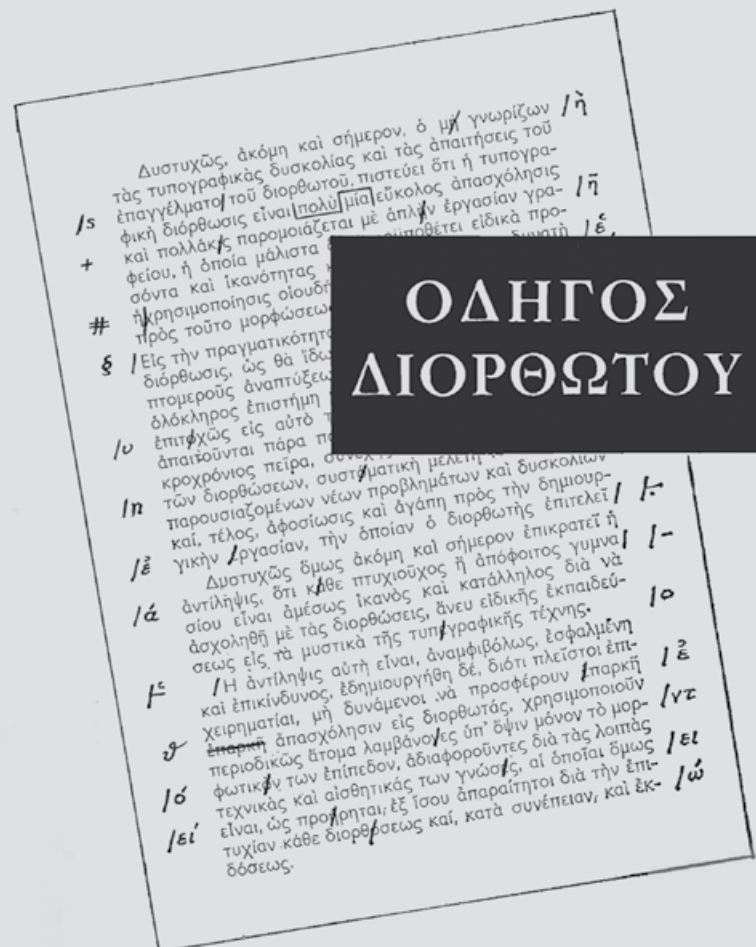
ΛΙΕΥΘΕΤΗΣΙΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΕΛΙΔΩΝ

ΑΘ. Π. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ
1973

ΑΘ. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1970

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
Δ/ΝΣΙΣ ΔΙΟΙΚ. & ΟΙΚΟΝ. ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ
ΤΜΗΜΑ Β' ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ

Κανονισμός 'Ασφαλείας και Λειτουργίας του 'Εθνικού Τυπογραφείου

ΑΘΗΝΑΙ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1976

Εκδόσεις του Εθνικού Τυπογραφείου
σχετικές με τη λειτουργία του και
τη Σχολή Τυπογραφίας

ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Παράλληλα με την έκδοση της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*, που, αναντίρρητα, αποτελεί την κύρια αποστολή και το πιο σημαντικό εκτυπωτικό/εκδοτικό του προϊόν, το Εθνικό Τυπογραφείο, από την ίδρυσή του ακόμη, τέθηκε στην υπηρεσία του κράτους και του πολίτη. Εκτός από τη συνδρομή του στην εδραίωση των αρχών του κράτους δικαίου, υλοποιώντας, με το πέρασμα του χρόνου, και τη συνταγματική αρχή της δημοσιοποίησης των νόμων και των λοιπών σημαντικών πράξεων της Πολιτείας για την ενημέρωση όλων των ενδιαφερομένων, έργο που ξεκίνησε από τον 19ο αιώνα ακόμη, είναι καθοριστική η συμβολή του, μέσω των εκδόσεών του, στην καλύτερη λειτουργία της Πολιτείας και της Δημόσιας Διοίκησης και, κατ' επέκταση, στο μέτρο των δυνατοτήτων του, στην πρόοδο της κοινωνίας.

Το Εθνικό Τυπογραφείο, κυρίως με ειδικές εκδόσεις και άλλες εκτυπωτικές εργασίες για την κάλυψη των αναγκών του Δημοσίου, υποστήριξε και υποστηρίζει την εύρυθμη λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών, των ΟΤΑ και γενικά των φορέων του Δημοσίου, για την αποτελεσματική άσκηση των δράσεών τους. Εκπαιδευτικά συγγράμματα, λευκώματα, ημερολόγια, εκδόσεις που αφορούν στο κράτος και τη δημόσια διοίκηση, φυλλάδια και αφίσες δημοσίων φορέων ή νομικών προσώπων δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου αποτελούν ενδεικτικές κατηγορίες σχετικών εκδόσεων.

Πέραν των εκδόσεων αυτών, το Εθνικό Τυπογραφείο αναλάμβανε και αναλαμβάνει την εκτύπωση χρηστικού έντυπου υλικού απαραίτητου για τη λειτουργία τομέων του Δημοσίου, όπως ατομικών βιβλιαρίων υγείας, βιβλιαρίων υγείας για γονείς, διάφορων βιβλίων-τετραδίων καταγραφής, διπλοτύπων για διάφορες χρήσεις κ.λπ.

Χαρακτηριστικός της ευρύτητας των δραστηριοτήτων, του όγκου και της ετερογένειας της εκτυπωτικής δραστηριότητας του Εθνικού Τυπογραφείου, καθώς και της άμεσης σύνδεσής του με την ελληνική κοινωνία, είναι ο κομβικός του ρόλος στην περίπτωση διεξαγωγής εκλογών ή δημοψηφίσματος και στην εκτύπωση εγχειριδίων.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΑΡΙΘ. 4

ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ

Εισηγήσεις και πορίσματα Συνεδρίου
Γεν. Επιθεωρητών και Επιθεωρητών
Στοιχειώδους Εκπαίδευσως της 11ης
και 12ης Νοεμβρίου 1960.

ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑ
ΦΕΙΟΥ ΑΘΗΝΑΙ 1961

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Α) ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

(Ὡς ἰσχύει ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1952)

Β) Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

- ΜΕΡΟΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ -

(Ὡς ἰσχύει ἀπὸ 23 Μαρτίου 1955)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ
1955

Το Εθνικό Τυπογραφείο, όχι μόνο εξυπηρετεί ποικίλες ανάγκες, περισσότερο ή λιγότερο επιτακτικές, του Δημοσίου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα και του έλληνα πολίτη, αλλά συμβάλλει και σε εκδόσεις γενικότερου ενδιαφέροντος, όπως αυτές της Βουλής των Ελλήνων, της Ακαδημίας Αθηνών, της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, του Οργανισμού Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, του Συνηγόρου του Πολίτη, των Γενικών Αρχείων του Κράτους, των Μουσείων της χώρας, του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και διάφορων άλλων ιδρυμάτων, πολιτιστικών φορέων και ερευνητικών κέντρων, που είναι χρήσιμες στο κοινωνικό σύνολο.

Ενδεικτικά, αναφέρουμε το *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* και το *Ιστορικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής* της Ακαδημίας Αθηνών, τα *Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας* και τα *Αρχέτυπα και εκδόσεις 1ε' και 1στ' αιώνας* της Βουλής των Ελλήνων, τις εκδόσεις των Γενικών Αρχείων του Κράτους, το *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου* του Λ. Ζώη, τους τρεις τόμους με θέμα τις *Επεμβάσεις στα Μνημεία της Ακρόπολης την περίοδο 2002-2012* και τη συλλογή μελετών του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών με θέμα *Στρατηγική και διαδικασίες για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή δημόσιων πολιτικών στην Ελλάδα*.

Επιπροσθέτως, το Εθνικό Τυπογραφείο έχει πραγματοποιήσει και πραγματοποιεί έντυπες και ψηφιακές εκδόσεις και άλλες εφαρμογές οπτικής επικοινωνίας, τις οποίες διαθέτει δωρεάν σε φορείς που υπηρετούν κοινωφελή σκοπό, προκειμένου να «ανοιχτεί» στην κοινωνία και να συμμετάσχει και αυτό, στο μέτρο των δυνατοτήτων του, σε δράσεις που προαγάγουν την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη.

Οι παράλληλες αυτές εκδόσεις, σήμερα, αποτελούν σημαντικό τμήμα της Βιβλιοθήκης και της συλλογής του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου -σε αυτές είναι αφιερωμένη η τέταρτη εκθεσιακή του ενότητα. Πρόκειται για ποικίλης μορφής εκδόσεις, οι περισσότερες από τις οποίες υλοποιήθηκαν, αποκλειστικά ή σε μεγάλο μέρος τους, από το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου. Ο κορμός της συλλογής αυτής συγκροτείται από εκτυπωτικές εργασίες που φυλάσσονται, από πολύ νωρίς στην ιστορία της λειτουργίας του, στο χώρο του Εθνικού Τυπογραφείου. Ήδη από το 1910, προβλέπεται, με ειδική απόφαση, η συγκρότηση βιβλιοθήκης στο Εθνικό Τυπογραφείο για τη φύλαξη όλων των εργασιών που τυπώνονται από αυτό¹⁹. Παράλληλα, ποικίλα άλλα εκτυπωτικά προϊόντα που περιλαμβάνονται στη συλλογή του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου είναι δωρεές δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων και ιδιωτών, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα για συγκέντρωση υλικού, εν όψει της δημιουργίας του Μουσείου του και της επανέκθεσης της συλλογής του.

Οπωσδήποτε, στην πορεία των χρόνων πολύτιμο υλικό χάθηκε. Πολλά έντυπα θεωρήθηκαν άχρηστα και πετάχτηκαν, δόθηκαν για πολτοποίηση, κυρίως για λόγους οικονομίας χώρου, ή καταστράφηκαν από τις ακατάλληλες συνθήκες φύλαξης και τη μακρόχρονη έκθεσή τους στο περιβάλλον του εργοστασίου, που κάθε άλλο παρά ιδανικό είναι για τη διατήρηση του χαρτώου υλικού σε καλή κατάσταση.

¹⁹ Το κατά πόσον υλοποιήθηκε τότε αυτή η πρόβλεψη δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί σήμερα. Όταν ξεκίνησε η προσπάθεια επανέκθεσης της συλλογής του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, βρέθηκαν, αποθηκευμένα μιν, πλήρως αταξινόμητα δε, δύο χιλιάδες περίπου βιβλία που είχαν εκτυπωθεί, κυρίως πρόσφατα, από το Εθνικό Τυπογραφείο, από την δεκαετία του '50 και μετά.

Έχουν, ωστόσο, διασωθεί αντιπροσωπευτικά δείγματα από όλες τις κατηγορίες, κι έτσι το αρχείο του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη/ερευνητή να παρακολουθήσει την εξέλιξη των τυπογραφικών εργασιών στον ελληνικό δημόσιο τομέα, από την αρχή σχεδόν της ίδρυσης του νέου ελληνικού κράτους έως σήμερα.

Από τις αρχές της συγκρότησής του τον 19ο αιώνα, τίθενται τα θεμέλια της συνεργασίας του Εθνικού Τυπογραφείου με δημόσιους ή/και ιδιωτικούς φορείς. Η συνεργασία αυτή, καθοριστικής σημασίας για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, παγιώνεται τα επόμενα χρόνια, εντείνεται κατά καιρούς, και, φυσικά, επηρεάζει τη λειτουργία του Εθνικού Τυπογραφείου έως σήμερα.

Από τα παραπάνω, προκύπτει με σαφήνεια η οργανική σύνδεση του Εθνικού Τυπογραφείου με ποικίλους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής του τόπου.

Εκλογικό υλικό

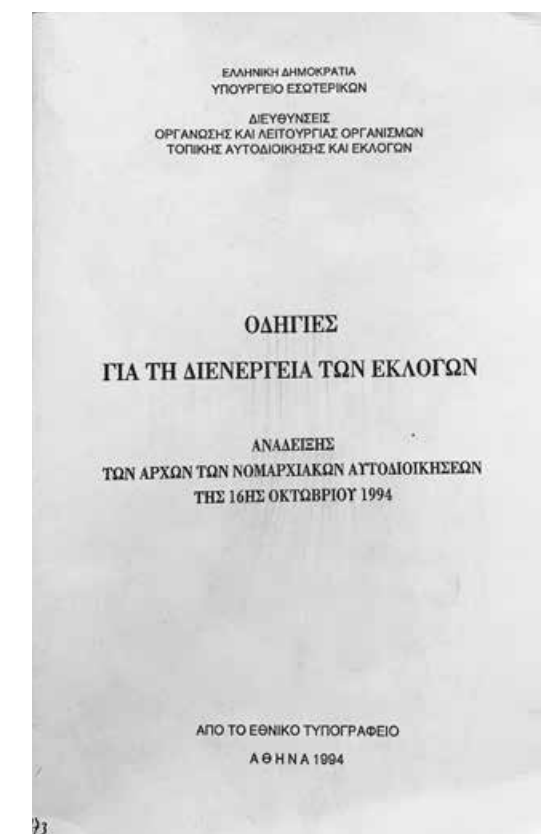
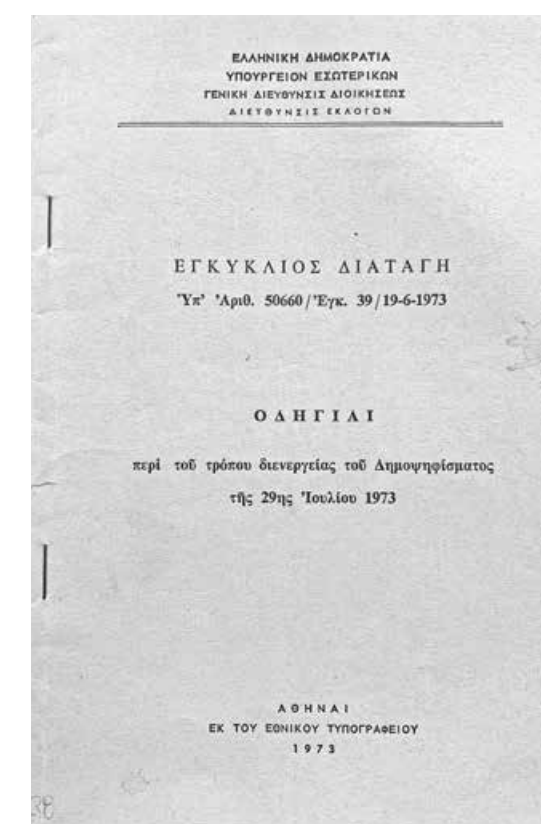
Ένας τομέας των σημαντικών εργασιών του Εθνικού Τυπογραφείου, στον οποίο ο ρόλος του θεωρείται κομβικός, είναι η συνδρομή του σε περίπτωση διεξαγωγής εκλογών. Με την προκήρυξη εκλογών ή, πιο σπάνια, δημοψηφίσματος, το Εθνικό Τυπογραφείο, με όλο το προσωπικό και τον εξοπλισμό του, τίθεται, αδιάλειπτα και για περίπου δύο μήνες, στη διάθεση του Υπουργείου Εσωτερικών, που είναι, κατά κύριο λόγο, αρμόδιο για την προετοιμασία και διεξαγωγή των εκλογών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου εργάζεται σε εικοσιτετράωρες βάρδιες, και τα Σαββατοκύριακα. Ολόκληρος ο οργανισμός «ρίχνεται στη μάχη» για την παραγωγή του σχετικού υλικού, με εξαίρεση τα ψηφοδέλτια, την εκτύπωση των οποίων αναλαμβάνουν τα κόμματα.

Συγκεκριμένα, στις εκάστοτε εθνικές, περιφερειακές/δημοτικές εκλογές και ευρωεκλογές τα πρόσφατα χρόνια, στο Εθνικό Τυπογραφείο τυπώνονται:

- Οι εκλογικοί κατάλογοι
- Τα βιβλία των εφορευτικών επιτροπών για τις διαφορετικές κατηγορίες
- Η σχετική εκλογική νομοθεσία (εγκύκλιοι, οδηγίες κλπ)
- Υλικό για την οργάνωση και διενέργεια των εκλογών
- Οι βεβαιώσεις ψηφοφορίας
- Τα αποτελέσματα των εκλογών.

Επίσης, στο Εθνικό Τυπογραφείο κατασκευάζονται (κόβονται δηλαδή) τα λευκά ψηφοδέλτια για όλες τις κατηγορίες εκλογών.

Ειδικά για το δημοψήφισμα του 2015, απαιτήθηκε να τυπωθούν εντός 5 ημερών, μέρος του εκλογικού υλικού και δώδεκα (12) εκατομμύρια ψηφοδέλτια ΝΑΙ/ΟΧΙ και να κοπούν άλλα τόσα λευκά.

Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας (ΔΚΝ - Ρ)*

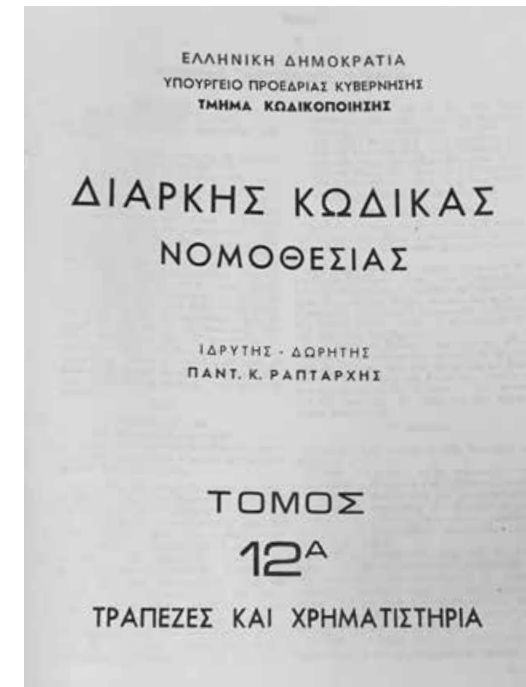
Στη βιβλιοθήκη του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου φυλάσσονται σήμερα, ανάμεσα στις λοιπές εκδόσεις, οι τόμοι του *Διαρκούς Κώδικα Νομοθεσίας* ή, αλλιώς, «Ραπτάρχης» (Δ.Κ.Ν. – Ρ). Το έργο αυτό περιέχει την ελληνική νομοθεσία, αρχής γενομένης από τη σύσταση του ελληνικού κράτους (1833), καθώς και τα σχετικά ευρητήρια.

Είναι καταταγμένη σε 42 θεματικές ενότητες και περιλαμβάνεται σε 111 αριθμημένους τόμους των 540 περίπου σελίδων έκαστος, δηλαδή ο συνολικός αριθμός σελίδων του ΔΚΝ-Ρ ανέρχεται σε 60.000 περίπου. Κάθε θεματική ενότητα υποδιαιρείται σε κεφάλαια και κάθε κεφάλαιο σε θέματα. Σε κάθε θέμα εντάσσεται η σχετική νομοθεσία, ταξινομημένη χρονολογικά. Μοναδική πηγή άντλησης του σχετικού υλικού και ενημέρωσής του είναι η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* (ΦΕΚ) και, ειδικά, το τεύχος Α', μέρος του τεύχους Β' και πολύ μικρό μέρος του τεύχους Δ'.

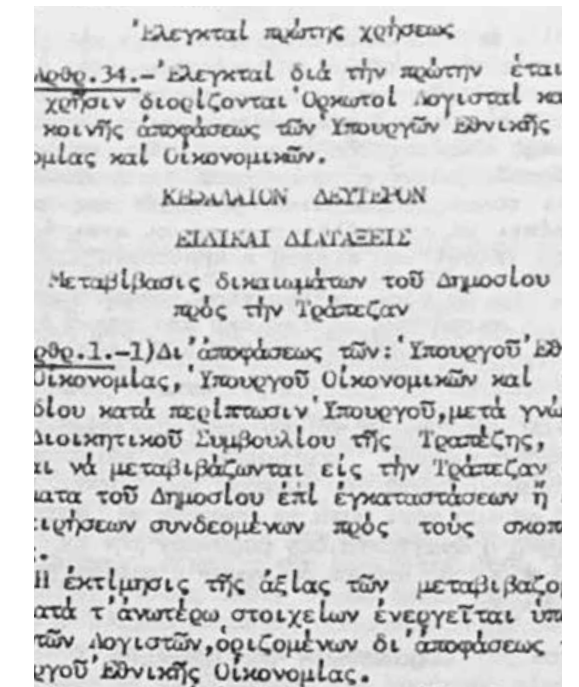
* Ευχαριστούμε για το κείμενο την κ. Βασιλική Νταλάκου, Προϊσταμένη του Τμήματος Διαρκή Κώδικα Νομοθεσίας «Ραπτάρχης» του Υπουργείου Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

Η συλλογή, κωδικοποίηση και παρουσίαση των νομοθετημάτων της ελληνικής πολιτείας είναι έργο που επιχειρήθηκε ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα, κάτι που εύγλωττα καταδεικνύει τη νευραλγική σημασία του. Το έργο κατέστη δυνατό λόγω της ύπαρξης της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, η έκδοση της οποίας τροφοδοτεί με το απαραίτητο υλικό αυτόν που είναι επιφορτισμένος με τη συγκέντρωση και κατανομή του σχετικού υλικού.

Οι πρώτες προσπάθειες για παρουσίαση και κωδικοποίηση νομοθετημάτων έγιναν από το Υπουργείο Εσωτερικών, ήδη από το 1833, και αφορούσαν το ίδιο αυτό Υπουργείο. Οι Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης και Γεώργιος Ζηνόπουλος επιχειρούν μια προσπάθεια συγκέντρωσης και κωδικοποίησης της νομοθεσίας στην επτάτομη *Ελληνική Νομοθεσία*, που τυπώνεται μεταξύ του 1860 και του 1875, εγχείρημα που βασίζεται εξ ολοκλήρου στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*. Το 1859, κυκλοφορεί ο πρώτος από τους τρεις τόμους της Συλλογής *ἀπάντων τῶν νόμων, διαταγμάτων, διαταγῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐγκυκλίων, ὁδηγιῶν καὶ εἰδοποιήσεων τῶν γραμματειῶν, συνθηκῶν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν: ἐν οἷς προσετέθη καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῆς χωροφυλακῆς κλπ.* Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1833-1840 μετατυπωθέντων ἀπαράλλακτως ἐκ τῶν τ.Β' *Εφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως* ἀπὸ τους Α.Ι. Κακουλίδη και Β.Κ. Νικολόπουλο. Το έργο, όπως δηλώνει και ο τίτλος του, αντλεί το υλικό του αποκλειστικά από την *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, και συγκεκριμένα από το τεύχος Β'.

Τις πρώτες αυτές προσπάθειες θα ακολουθήσουν και άλλες, εντάσσοντας τον ΔΚΝ-Ρ σε μια μακρά παράδοση συγγραμμάτων που έχουν ως θέμα τους την κωδικοποίηση της ελληνικής νομοθεσίας και βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την έκδοση της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*. Ιδρυτής και δημιουργός του *Κώδικα* υπήρξε ο Παντελής Ραπτάρχης, ο οποίος, ως υπάλληλος του Εθνικού Τυπογραφείου, γνώριζε πολύ καλά το περιεχόμενο και γενικά την οργάνωση των ΦΕΚ. Ο Ραπτάρχης διατήρησε τον ΔΚΝ ως ιδιωτική επιχείρηση, έως το 1978. Τον Ιανουάριο του 1979, δωρήθηκε στο Δημόσιο (Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης, σήμερα Υπουργείο Διοικητικής Ανασυγκρότησης). Στην πλήρη ανάπτυξή του ο Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας περιλάμβανε τρία τεύχη μηνιαίως, με το όνομα «Πανδέκτης», που τυπώνονταν στο Εθνικό Τυπογραφείο και αποστέλλονταν στους ενδιαφερομένους με συνδρομή. Το έργο αυτό έχει μεγάλη ιστορική αξία, και αποτελεί μοναδικό θησαυρό για τη θεσμική ιστορία του νεοελληνικού κράτους. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι οι καταγραφές νόμων, θεσμών ή δημόσιων πολιτικών στο ευρητήριο του ΔΚΝ – Ρ προσεγγίζουν τα χίλια πεντακόσια (1.500) περίπου θέματα.

Σήμερα, οι νομικές πληροφορίες του ΔΚΝ – Ρ παρέχονται στις εξής μορφές:

- Στην παραδοσιακή έντυπη έκδοση (με την μορφή κινητών φύλλων), η οποία εκδίδεται από το Εθνικό Τυπογραφείο
- Ηλεκτρονικά, μέσω της διαδικτυακής πύλης www.e-themis.gov.gr

Τέλος, στον ιστότοπο του Υπουργείου Διοικητικής Ανασυγκρότησης (www.minadmin.gov.gr) και, ειδικότερα, στη διαδρομή Εκδόσεις/Νομοθετική Ύλη, υπάρχουν αναρτημένα επικαιροποιημένα και κωδικοποιημένα μεμονωμένα νομοθετήματα (για παράδειγμα ο *Δημοσιοῦπαλληλικός Κώδικας*) ή μεμονωμένες θεματικές περιοχές (όπως το *πειθαρχικό δίκαιο*), κυρίως αρμοδιότητας του Υπουργείου, με τη μορφή ηλεκτρονικών τευχῶν του *Διαρκή Κώδικα Νομοθεσίας – Πανδέκτη*, ενώ μέρος των τευχῶν αυτῶν εκδίδεται και σε έντυπη μορφή από το Εθνικό Τυπογραφείο. Ο *Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας*, πέραν της ιστορικής του αξίας, μπορεί να αποτελέσει, στις μέρες μας, σημαντικό εργαλείο για την αναμόρφωση και αποκάθαρση της ελληνικής νομοθεσίας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πολυνομία και η έλλειψη εσωτερικής συνοχής που χαρακτηρίζουν το ελληνικό δικαϊκό σύστημα.

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΠΕΓΚΑ
Πτυχιούχου Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς
Τμηματάρχου τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
ΣΧΟΛΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

(Νόμοι - Διατάγματα - Ὑπουργικαὶ Ἀποφάσεις)

ΑΘΗΝΑΙ 1977
ΕΚ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

σχολή τυπιο γραφίας

Εθνικού
Τυπογραφείου

Η Σχολή Τυπογραφίας του Εθνικού Τυπογραφείου ιδρύθηκε το 1952, προκειμένου να αποτελέσει το μόνιμο μηχανισμό κατάρτισης των τεχνικών υπαλλήλων του και, ειδικότερα, των τυπογράφων. Στη Σχολή, στην οποία φοιτούσαν άνδρες και γυναίκες, διδάσκονταν θεωρητικά και πρακτικά μαθήματα. Στόχος της, όπως αναφέρεται στον κανονισμό λειτουργίας της, είναι «ἡ ἀρτιωτέρα κατάρτισις εἰς τὴν τυπογραφικὴν τέχνην»²⁰. Στη Σχολή Τυπογραφίας, διδάσκεται η τέχνη της στοιχειοθεσίας, της λινοτυπίας, της μονοτυπίας, της χύτευσης, των πιεστηρίων και όλων των άλλων ειδικοτήτων της τυπογραφίας. Η συντριπτική πλειοψηφία των μόνιμων υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου, κατά τα χρόνια της λειτουργίας της, προέρχονται από τη Σχολή Τυπογραφίας.

Η Σχολή λειτουργεί σε δύο περιόδους: από το 1952 ως το 1967, οπότε και διακόπτει προσωρινά τη λειτουργία της λόγω της επιβολής της δικτατορίας των συνταγματαρχών, και από το 1973 ως το 1983, οπότε και διακόπτει οριστικά τη λειτουργία της. Την εποπτεία της Σχολής έχει ο εκάστοτε προϊστάμενος του Εθνικού Τυπογραφείου και τη διεύθυνσή της ο εκάστοτε διευθυντής εκτύπωσης. Ως εκπαιδευτές ορίζονται οι εκάστοτε προϊστάμενοι των σχετικών διευθύνσεων και τμημάτων.

Πλήθος διδακτικών εγχειριδίων εκδόθηκαν από το Εθνικό Τυπογραφείο για να καλύψουν τις ανάγκες της Σχολής, δίνοντάς μας, σήμερα, τη δυνατότητα να αντλούμε πληροφορίες για την τυπογραφία, πριν από την επικράτηση της φωτοστοιχειοθεσίας, στην παραγωγική διαδικασία του Εθνικού Τυπογραφείου. Αρκετά από αυτά τα εγχειρίδια εκτίθενται, σήμερα, ως μια χωριστή ενότητα στη Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου. Στόχος μας είναι να συνεχιστεί η συγκέντρωση του σχετικού υλικού, προκειμένου το Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου να μπορεί να παράσχει πληροφορίες σε όλους τους ενδιαφερόμενους για την εξέλιξη της τέχνης της τυπογραφίας στην Ελλάδα, από τον επίσημο δημόσιο φορέα που είχε αναλάβει να την διδάξει.

²⁰ Κανονισμός λειτουργίας της Σχολής του Εθνικού Τυπογραφείου, 1952, Εθνικό Τυπογραφείο

Σχολικά εγχειρίδια

Ήδη από την εμφάνισή της, η τυπογραφία συνδέθηκε στενά με την παιδεία. Ειδικά για την Ελλάδα, αποτέλεσε μοχλό για τον φωτισμό του Γένους στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας.

Τον 19ο αιώνα, στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, η τυπογραφία και ο Τύπος αναλαμβάνουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας. Παράλληλα και σε αυτή την κατεύθυνση, συνδέονται άμεσα με την παιδεία και τη μόρφωση των Ελλήνων ευρύτερα, και με την εκπαίδευση των ελληνοπαίδων ειδικότερα, όταν η τυπογραφία κλήθηκε να καλύψει τις ανάγκες για διδακτικά βιβλία ή σχολικά εγχειρίδια σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Ειδικά η δημόσια τυπογραφία βρέθηκε, από την ίδρυσή της ακόμη, στην πρώτη γραμμή των σχετικών εξελίξεων. Με απόφαση της 13ης Μαρτίου του 1836, ορίστηκε τα σχολικά εγχειρίδια να τυπώνονται από το τότε Βασιλικό Τυπογραφείο και να διατίθενται από το Βασιλικό Βιβλιοπωλείο που έχει ιδρυθεί ειδικά «διὰ τὴν εἰσαχθῆ τρόπος ὁμοιόμορφος εἰς τὴν διδασκαλίαν

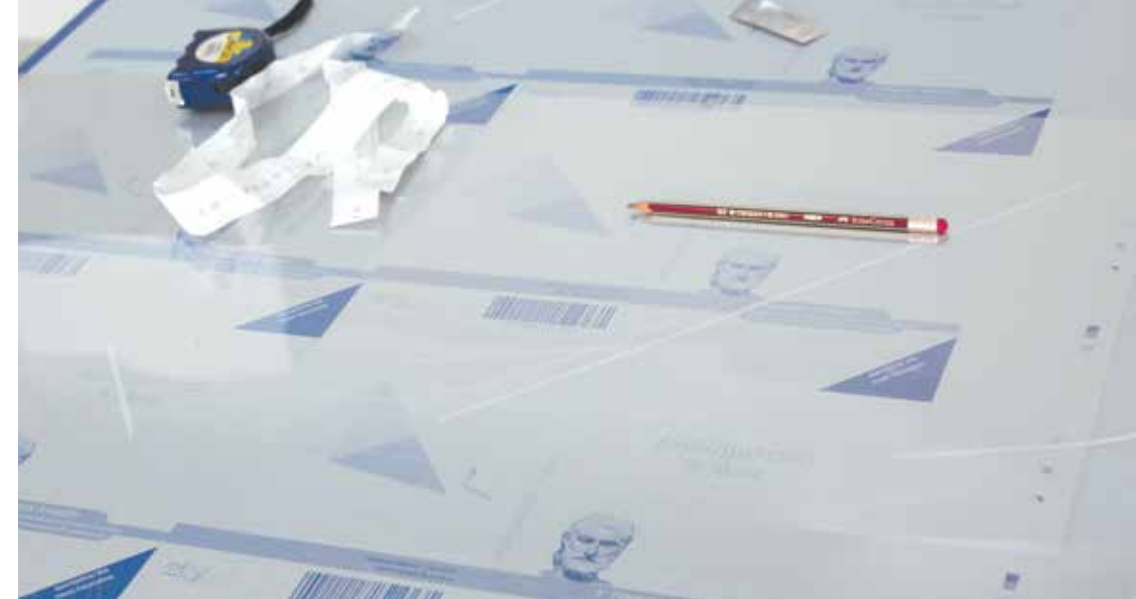
τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ εὐρίσκη ὁ καθεὶς βιβλία στοιχειώδη καὶ καλὰ καὶ παραδείγματα τῆς καλλιγραφίας καὶ ἰχνογραφίας, πρόχειρα πάντοτε εἰς τιμὰς μετρίας»²¹.

Η απόφαση αυτή προκάλεσε της οξύτερες αντιδράσεις των τυπογράφων της εποχής και, σύντομα, η εκτύπωση των βιβλίων που προορίζονταν για τα σχολεία αναδείχθηκε σε πεδίο σφοδρῶν αντιπαραθέσεων μεταξύ των ιδιωτῶν τυπογράφων και του τότε Βασιλικού Τυπογραφείου. Ήδη από τον Απρίλιο του ίδιου έτους, δραστήριοι ιδιώτες τυπογράφοι, όπως ο Γεώργιος Πολυμέρης, θεώρησαν ότι το κράτος «ἐδέσμευσε τὰ διδακτικὰ βιβλία, καθὼς καὶ τὴν Παιδείαν...»²² και αντιστάθηκαν σθεναρά στην κρατική αποκλειστικότητα για την εκτύπωση και την εμπορία τους.

Οι αντιδράσεις των ιδιωτῶν τυπογράφων, που πυροδοτήθηκαν τόσο από διάταγμα το οποίο, προσπαθώντας να ρυθμίσει και να ελέγξει τη λειτουργία των τυπογραφείων στο νεοϊδρυθέν κράτος, δημιούργησε συνθήκες ασφυξίας στα τυπογραφεία της εποχής, όσο και από έναν κύκλο τυπογράφων, που απομυζούσαν οφέλη από τη συρρίκνωση της βασιλικής τυπογραφίας, οδήγησαν στην κατάργησή του. Δύο μόλις μήνες μετά την ίδρυσή του, το Βασιλικό Βιβλιοπωλείο καταργείται και, με διάταγμα της 7ης Σεπτεμβρίου του 1838, επιτρέπεται πια η ελεύθερη εκτύπωση και διανομή διδακτικῶν βιβλίων από τυπογράφους - εκδότες. Η ελεύθερη διάθεση και διανομή των σχολικῶν εγχειριδίων θα παράσχει τον απαιτούμενο για τη βελτίωση του βιβλίου ανταγωνισμό ποιότητας και τιμής.

²¹ ΦΕΚ αρ. 13, 13.04.1836

²² Βουτσινάκης (2003), σελ. 77

Ωστόσο, η διαμάχη οξύνεται άλλη μια φορά. Η λειτουργία δημόσιων οργανισμών, όπως τα δικαστήρια, η ίδρυση των πρώτων δημόσιων, σχολικῶν ή μη, βιβλιοθηκῶν –ο πυρήνας της Εθνικῆς Βιβλιοθηκῆς σχηματίζεται το 1832, η λειτουργία του Πανεπιστημίου, καθώς και φιλολογικῶν συλλόγων/εταιρειῶν που κύριο στόχο έχουν την προαγωγή της παιδείας του έθνους και τη διάδοση των ελληνικῶν γραμμάτων, όπως ο Φιλολογικὸς Σύλλογος «Παρνασσός», δημιουργούν ιδιαίτερα αυξημένες ανάγκες για βιβλία, σχολικά και, ευρύτερα, εκπαιδευτικά εγχειρίδια, καθιστώντας την τυπογραφία εξαιρετικά κερδοφόρα επιχείρηση. Έτσι, οι τυπογράφοι γρήγορα θα καταφερθούν εναντίον εκείνων των συναδέλφων τους, όπως οι Κορομηλάς και Γκαρμπολάς στην Αθήνα, οι Τόμπρας και Ιωαννίδης στο Ναύπλιο, ο Πολυμέρης στη Σύρο κ.ά., στους οποίους ανατίθεται, κατ' αποκλειστικότητα, η εκτύπωση και πώληση διδακτικῶν βιβλίων. Ο κρατικός παρεμβατισμός στην συγγραφή, έκδοση και διάθεση των σχολικῶν εγχειριδίων συνεχίζεται, με την ανάθεση σχετικῶν διαγωνισμῶν, ήδη από το 1859, και τη συγκρότηση, από το 1867, σχετικῶν επιτροπῶν, όπως ο ριζοσπαστικὸς για την εποχή «Εκπαιδευτικὸς Ὁμιλος» που συστήνεται, το 1910, στην Αθήνα από εκπαιδευτικούς, διανοούμενους και πολιτικούς. Το 1937 αποτελεί σταθμό για την ιστορία του σχολικῶν βιβλίου. Τη χρονιά εκείνη, με σχετικὸ νόμο, ιδρύεται ο «Ὄργανισμός Εκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων» (ΟΕΔΒ), που υπάγεται στην εποπτεία του υπουργοῦ Παιδείας και έχει σκοπὸ την ἔγκριση και διάθεση βιβλίων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, από τα αναγνωστικὰ του Δημοτικῶν μέχρι και τα πανεπιστημιακὰ συγγράμματα.

Το Υπουργεῖο Παιδείας, μετά από πρόταση του Ανωτάτου Συμβουλίου Εκπαίδευσης, δημοσιεύει προκήρυξη σχετικὰ και με τη συγγραφή διδακτικῶν βιβλίων, στην οποία ορίζεται το εἶδος και οι προδιαγραφές για το εκάστοτε εγχειρίδιο.

Ο ΟΕΔΒ παραμένει ο υπεύθυνος φορέας για την έκδοση διδακτικῶν εγχειριδίων, ἔως το 2012.

Ο ΟΕΔΒ, με τον γνωστὸ αναγνωρίσιμο λογότυπο, συνεργαζόταν, κατά καιρούς, στενά με το Εθνικὸ Τυπογραφεῖο, και υπολογίζεται ότι, στη διάρκεια της λειτουργίας του και της περιοδικῆς συνεργασίας τους, τυπώθηκαν περίπου 3 δισεκατομμύρια αντίτυπα σχολικῶν βιβλίων για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Το 2012, με την κατάργηση του ΟΕΔΒ, ιδρύεται το Ἰνστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστῶν και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ» (ITYE – Διόφαντος), με καθεστὼς φορέα ιδιωτικῶν δικαίων, το οποίο αναλαμβάνει, στο εξής, τις σχετικῆς εκδόσεις. Το Εθνικὸ Τυπογραφεῖο συνεργάστηκε πρόσφατα με τον «Διόφαντο», προκειμένου να τυπωθῶν διδακτικὰ εγχειρίδια για τα παιδιά των προσφύγων που φοίτησαν σε σχολεία ἐπὶ ελληνικῶν εδάφους το 2016.

Κλισέ του Λαϊκού Λαχείου

Σώμα κυρίως λαχείου κομμένο στις 22 Ιουνίου 1942

Κρατικό Λαχείο

Το Κρατικό Λαχείο αποτελεί μία από τις δημοφιλέστερες εκδόσεις του Εθνικού Τυπογραφείου.

Η συνεργασία της υπηρεσίας του Κρατικού Λαχείου με το Εθνικό Τυπογραφείο ξεκινάει το 1929 και συνεχίζεται ως το 1969, χρονιά που η εκτύπωση των λαχείων ανατίθεται στο Νομισματοκοπείο της Τράπεζας της Ελλάδος. Από τότε και έως το 2006, η συνεργασία των δύο υπηρεσιών αφορά στην εκτύπωση συμπληρωματικού υλικού για την κυκλοφορία του λαχείου.

Τις πρώτες δεκαετίες της κυκλοφορίας του, το λαχείο είναι μηνιαίο και κυκλοφορεί την πρώτη Δευτέρα του μήνα. Η προετοιμασία για την έγκαιρη κυκλοφορία του λαχείου απαιτούσε τα λαχεία να βρίσκονται στο Εθνικό Τυπογραφείο και να είναι έτοιμα για επεξεργασία τουλάχιστον ένα μήνα πριν από την ημερομηνία κυκλοφορίας τους.

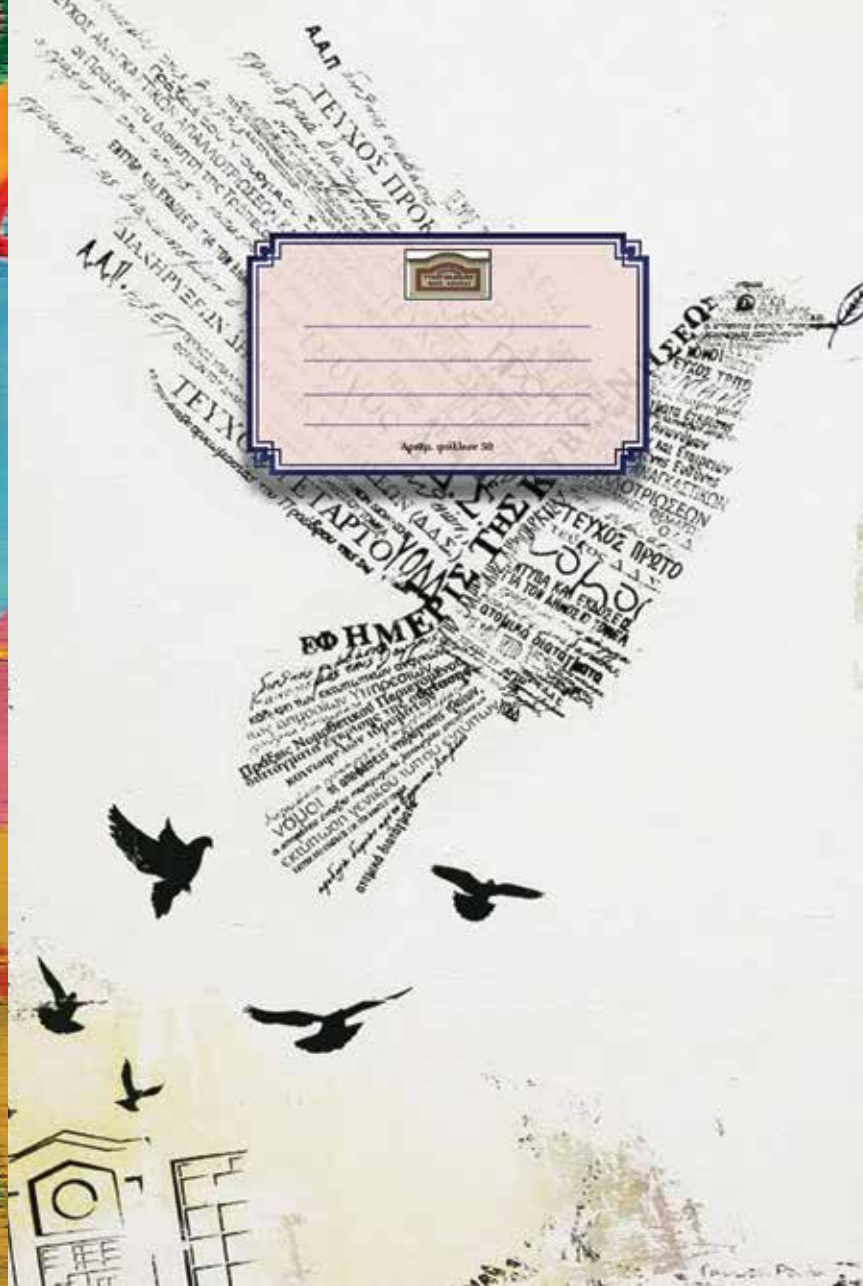
Τα Κρατικά Λαχεία τυπώνονται στα τυπογραφεία του Ασιώπη και του Καρύδη και φτάνουν στο Εθνικό Τυπογραφείο σε δεσμίδες των εκατό. Στο Εθνικό Τυπογραφείο γίνεται η κοπή τους σε κυρίως λαχείο και στέλεχος, σε ακανόνιστα σχήματα. Το κυρίως λαχείο κυκλοφορεί στην αγορά, ενώ το στέλεχος παραλαμβάνουν υπάλληλοι του Κρατικού Λαχείου και το αρχειοθετούν σε ειδικό βιβλίο.

Όταν παρουσιάζεται νικητής, η εξακρίβωση της γνησιότητας του λαχείου γίνεται μέσω των εγκοπών στο κυρίως λαχείο και το στέλεχος του. Αρχικά, η κοπή των στελεχών γινόταν με ειδικά ψαλίδια από υπαλλήλους του Εθνικού Τυπογραφείου. Το 1957, ο μηχανικός Μιχάλης Γράτσιος, προκειμένου να διευκολυνθεί η όλη διαδικασία, κατασκευάζει ειδικές κοπτικές μηχανές με ψαλίδια σε ακανόνιστα σχήματα και τις εγκαθιστά στο Εθνικό Τυπογραφείο. Εκεί γίνονται και οι επισημάνσεις και διορθώσεις πάνω στα λαχεία, πάντα με κόκκινο μελάνι, τυχόν αλλαγές στην ημερομηνία κλήρωσης ή στην τιμή του λαχείου. Επίσης, τυπώνονται όλα τα αναγκαία για την κυκλοφορία του Κρατικού Λαχείου έντυπα, όπως οι πίνακες κερδών και οι αφίσες.

Περίπου το 1965, ο όγκος των εργασιών που σχετίζονται με το Κρατικό Λαχείο είναι τόσο μεγάλος που χρειάζεται να προσληφθεί έκτακτο προσωπικό στο Εθνικό Τυπογραφείο, προκειμένου να τις καλύψει. Από τότε, κλιμάκιο υπαλλήλων της υπηρεσίας του Κρατικού Λαχείου είναι μόνιμα εγκατεστημένο στο χώρο του Εθνικού Τυπογραφείου.

Το υλικό που εκτίθεται παραχωρήθηκε, την 1η Φεβρουαρίου 2017, στο Μουσείο του Εθνικού Τυπογραφείου από την πρώην Διεύθυνση Κρατικών Λαχείων, η οποία υπαγόταν στο Υπουργείο Οικονομικών. Οι δύο φορείς είχαν αναπτύξει στενή συνεργασία για δεκαετίες, κυρίως από το 1929 έως το 1969. Από το 1968 έως το 2005, οι δύο φορείς συνεργάζονται και για την κατάρτιση των σχετικών πινάκων.

Εκδόσεις για κοινωνικό σκοπό

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο νόμος παρέχει στο Εθνικό Τυπογραφείο τη δυνατότητα να πραγματοποιεί έντυπες και ψηφιακές εκδόσεις και να τις διαθέτει δωρεάν σε φορείς που υπηρετούν κοινωνικά σκοπούς.

Στο πλαίσιο αυτό, το 2016 και το 2017, εκτυπώνονται τετράδια και μπλοκ σημειώσεων, τα οποία διανέμονται δωρεάν σε μαθητές δημοτικών σχολείων σε περιοχές της χώρας που έχουν δοκιμαστεί περισσότερο από την οικονομική κρίση. Τετράδια και μπλοκ σημειώσεων διανέμονται, επίσης, σε ειδικά σχολεία, σε σχολεία φυλακών ανηλίκων και σε φορείς υποστήριξης παιδιών. Για την διακώσμηση των αιθουσών διδασκαλίας, εκτυπώθηκαν και διανεμήθηκαν αφίσες με έργα γνωστών Ελλήνων ζωγράφων.

Επιπροσθέτως, το Εθνικό Τυπογραφείο έχει εκτυπώσει δωρεάν και άλλο υλικό, όπως για παράδειγμα ειδικές εκδόσεις και φυλλάδια για την υποστήριξη της αποστολής φορέων, όπως η *Κιβωτός του Κόσμου* και το *Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού*. Έχει εκτυπώσει, επίσης, υλικό για ειδικές δράσεις και πρωτοβουλίες Δημοτικών Σχολείων, όπως ένα βιβλίο του 93ου Δημοτικού Σχολείου «Γρηγόρης Λαμπράκης» με θέμα τη δυσλεξία, έναν κατάλογο με έργα ζωγραφικής του 5ου Δημοτικού Σχολείου «Γιώργος Μπουζιάνης», μαθητικές εφημερίδες του 35ου Δημοτικού Σχολείου Νεάπολης Εξαρχείων κ.ά. Τέλος, στο Εθνικό Τυπογραφείο τυπώθηκε σε βιβλίο η εργασία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ιωαννίνων *Η Δωδώνη εκτός των τειχών*, για ένα πρόγραμμα που πραγματοποιείται σε συνεργασία με το Κατάστημα Κράτησης Ιωαννίνων με στόχο την εξοικείωση των κρατούμενων με τις αρχαιότητες του Θεάτρου της Δωδώνης.

Το κόστος των εκτυπώσεων αυτών είναι μικρό, δεδομένου ότι, πολύ συχνά, χρησιμοποιείται υπόλοιπο ποσοτήτων χαρτιού που βρίσκονται στις αποθήκες του Εθνικού Τυπογραφείου.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

VIII. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

Από τα τυπογραφεία και τις εφημερίδες του Αγώνα της Ανεξαρτησίας στο σύγχρονο Εθνικό Τυπογραφείο και το ΦΕΚ

1821

*Προμήθεια του πρώτου τυπογραφικού πιεστηρίου από την Τεργέστη (Δημήτριος Υψηλάντης, Ιούνιος 1821)

*Κυκλοφορία της πρώτης εφημερίδας των αγωνιζόμενων Ελλήνων με τίτλο Σάλπιγξ Ελληνική (Αύγουστος 1821, Καλαμάτα), με εκδότη τον Θεόφιλο Φαρμακίδη και υπεύθυνο τυπογραφείου τον Κωνσταντίνο Τόμπρα

1822

*Μεταφορά της έδρας της επαναστατικής κυβέρνησης στην Κόρινθο (Ιανουάριος 1822) και εγκατάσταση εκεί του τυπογραφικού πιεστηρίου (Φεβρουάριος 1822)

*Εγκατάσταση νέου πιεστηρίου στην Κόρινθο και εκτύπωση της Α΄ έκδοσης του Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος (Μάρτιος 1822)

1824

*Έκδοση, στην Ύδρα, της εφημερίδας Ο Φίλος του Νόμου. Εφημερίς της νήσου Ύδρας (η μακροβιότερη απ΄ όλα τα επαναστατικά φύλλα, 1824-1827) και ορισμός της ως επίσημης εφημερίδας της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδας (25 Απριλίου 1824 με 9 Οκτωβρίου 1825)

*Έκδοση και κυκλοφορία, ως τον Φεβρουάριο του 1826, της εφημερίδας Ελληνικά Χρονικά, στο Μεσολόγγι, με εκδότη τον ελβετό φιλέλληνα Γιόχαν Τζέικομπ Μάγιερ

1825

*Λειτουργία της πρώτης δημόσιας εκτυπωτικής μονάδας με την ονομασία «Τυπογραφία της Διοικήσεως» στο Ναύπλιο και εκτύπωση της πρώτης επίσημης εφημερίδας της Διοίκησης με τον τίτλο Γενική Εφημερίς της Ελλάδος (έως το 1832). Πρώτος διευθυντής της Εφημερίδας ο Θεόκλητος Φαρμακίδης

1826

*Μεταφορά της «Τυπογραφίας της Διοικήσεως» στην Αίγινα και συνεχείς μετακινήσεις της έδρας της (Πόρος, Ναύπλιο, πάλι Αίγινα), λόγω πολιτικών και στρατιωτικών εξελίξεων

*Πρώτη απεργία εργαζομένων στον ελληνικό χώρο -οι τυπογράφοι της Γενικής Εφημερίδος απεργούν, στις 14 Μαρτίου, λόγω καθυστέρησης καταβολής των ημερομισθίων τους

1829

*Αναδιοργάνωση της εθνικής τυπογραφίας από τον Ιωάννη Καποδίστρια -παραγγελία στον γαλλικό οίκο του Φερμάν Ντιντό πιεστηρίων, λοιπών τυπογραφικών μηχανημάτων και εξαρτημάτων

1830

*Παραλαβή και εγκατάσταση των τυπογραφικών μηχανημάτων που είχε παραγγείλει ο Καποδίστριας

*Μεταφορά του επίσημου τυπογραφείου της Διοίκησης στο Ναύπλιο

1831

*Λειτουργία της εθνικής τυπογραφίας σε Ναύπλιο (όπου τυπώνεται η Γενική Εφημερίς της Ελλάδος) και Αίγινα (όπου τυπώνεται Η Αιγιναία)

1832

*Επανεκδοση της Γενικής Εφημερίδος της Ελλάδος στο Ναύπλιο, με τον τίτλο Εθνική Εφημερίς (18 Απριλίου)

1833

*Ίδρυση της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως* του Βασιλείου της Ελλάδος με βασιλικό διάταγμα του Όθωνα

Δίγλωσση (γερμανικά και ελληνικά) έκδοση της Εφημερίδας, μέχρι τον Ιούνιο του 1835

*Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, δημοσιεύεται το ιδρυτικό διάταγμα του (τότε) Βασιλικού Τυπογραφείου

1834

*Έκδοση, από τις 21 Δεκεμβρίου, της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* στην Αθήνα, όπου μεταφέρεται η πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

1835

*Εγκατάσταση του Βασιλικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου σε ιδιόκτητο κτήριο στην οδό Σταδίου.

*Ανάληψη και επίσημα βασιλικών καθηκόντων από τον Όθωνα (1η Ιουνίου ενηλικιώσή του).

*Κυκλοφορία της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*, από τις 17 Ιουνίου, μόνο στην ελληνική γλώσσα, με νέα αρίθμηση φύλλων και σελίδων

1844

*Δημοσίευση του Συντάγματος του 1844 που παραχώρησε ο Όθωνας μετά την Επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 (ΦΕΚ 5/18.3.1844)

Έμμεση κατοχύρωση του δεσμικού ρόλου της Εφημερίδας με το άρθρο 29 του Συντάγματος του 1844

1862

*Κατάλυση της βασιλείας του Όθωνα και μετονομασία του «Βασιλικού Τυπογραφείου» σε «Εθνικό Τυπογραφείο»

Αλλαγές στη μορφή της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*, λόγω της νέας πολιτικής πραγματικότητας (νέα αρίθμηση, κατάργηση βασιλικού θυρεού κ.ά.)

1864

*Ενίσχυση του νομιμοποιητικού χαρακτήρα της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*, με το Σύνταγμα του 1864

Συνέχιση των αλλαγών στη μορφή του ΦΕΚ, καθώς εμφανίζεται στην προμετωπίδα της Εφημερίδος ο βασιλικός θυρεός του νέου βασιλιά Γεωργίου του Α΄

1866

*Έκδοση, από το Εθνικό Τυπογραφείο, σε τρεις τόμους, του έργου Ανατύπωσις των εν τη Εφημερίδι της Κυβερνήσεως Νόμων, Διαταγμάτων κλπ. της περιόδου 1833-1864.

1882

*Βελτιώσεις της *Εφημερίδος της Κυβερνήσεως* στο γενικότερο μεταρρυθμιστικό σχέδιο του Χαριλάου Τρικούπη

*Με νόμο, ρυθμίζονται, για πρώτη φορά, θέματα που αφορούν στη δημοσιευτέα ύλη και καθίσταται η δημοσίευση στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* αναγκαστική προϋπόθεση για την εκτέλεση των διαταγμάτων, αποφάσεων και, εν γένει, πράξεων των δημοσίων αρχών.

*Υπέμετρη αύξηση της δημοσιευτέας ύλης, η οποία αποδίδεται στην ενίσχυση του ρόλου του κράτους και της δημόσιας διοίκησης, καθώς και στην προσάρτηση νέων επαρχιών

1884

*Δημοσίευση βασιλικού διατάγματος που προαναγγέλλει τη διάκριση της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* σε απολύτως διακριτά τεύχη με ξεχωριστή αρίθμηση

1885

*Επί κυβέρνησης Θεοδώρου Δηλιγιάννη, με νέο νόμο, προβλέπεται, ανάμεσα σε άλλα, η δημοσίευση ορισμένων πράξεων σε περιήληψη.

Σύμφωνα με τον ίδιο νόμο, από το φύλλο της 2ας Σεπτεμβρίου 1885, αρχίζει εκ νέου η αρίθμηση της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* από την αρχή.

1893

*Επί κυβέρνησης Τρικούπη, ρυθμίζεται, εκ νέου, η λειτουργία του Εθνικού Τυπογραφείου, και με βασιλικό διάταγμα (ΦΕΚ 241/Α/29.12.1893) η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* διακρίνεται σε τέσσερα τεύχη και ένα παράρτημα. Το διάταγμα αυτό εισάγει τον όρο «τεύχος», που χρησιμοποιείται έως και σήμερα.

1895

*Επί πρωθυπουργίας Δηλιγιάννη, τα τεύχη της Εφημερίδας μειώνονται σε τρία και διατηρείται το παράρτημα

1904

*Περαιτέρω περιορισμός των τευχών της Εφημερίδας σε δύο με βασιλικό διάταγμα που δημοσιεύεται από την κυβέρνηση Γεωργίου Θεοτόκη (ΦΕΚ 10/Α/18.1.1904)

*Διατήρηση του Παραρτήματος

1907

*Μεταφορά της έδρας του Εθνικού Τυπογραφείου στο κτήριο επί της οδού Καποδιστρίου αριθμ. 34, που στεγάζεται μέχρι σήμερα.

1909

*Προσπάθεια περιορισμού της δημοσιευτέας ύλης στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, για εξοικονόμηση πόρων και μείωση του απαιτούμενου χρόνου δημοσίευσης στο ΦΕΚ
*Πρόβλεψη δημοσίευσης διάφορων πράξεων της κυβέρνησης σε περίληψη

1911

*Με την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864, η δημοσίευση καθιερώνεται ως συστατικό στοιχείο για την ύπαρξη ενός νόμου, καθώς θεωρείται ότι κύρωση, έκδοση και δημοσίευση εκδηλώνονται συγχρόνως από την ημερομηνία που ο νόμος δημοσιεύτηκε στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*.
*Εισαγωγή της στιχοτυπίας (λινοτυπία) και της μονοτυπίας στην παραγωγική διαδικασία του Εθνικού Τυπογραφείου

1912

*Πρόβλεψη (ΦΕΚ 320/Α/9.10.1912), ώστε τα διατάγματα που αφορούν στο Βασιλικό Ναυτικό να μπορούν να εκτελούνται και πριν τη δημοσίευσή τους στο ΦΕΚ, ρύθμιση που αποβλέπει στη χωρίς χρονοτριβή εκτέλεση των επιτελικών σχεδίων και στην κάλυψη των κινήσεων των ναυτικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου.

1913

*Στο πλαίσιο του βενιζελικού εκσυγχρονισμού του κράτους, υιοθετείται νέος τρόπος αρίθμησης των νόμων, με αραβικούς αριθμούς (ΦΕΚ 234/Α/ 21.11.1913).
*Ο πρώτος νόμος με πρωτότυπη αραβική αρίθμηση είναι ο ν. 80 της 16ης Νοεμβρίου 1913.

1914

*Πρόβλεψη για περιπτώσεις πράξεων που μπορούν να δημοσιεύονται σε περίληψη, καθώς και πράξεις και κείμενα που δε δημοσιεύονται (ΦΕΚ 395/Α/27.12.1914).

1916- 1917

*Εθνικός διχασμός από τη σύγκρουση του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄ και του πρωθυπουργού Βενιζέλου στο ζήτημα της εισόδου ή μη της Ελλάδας στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο
*Δύο κυβερνήσεις στον ελλαδικό χώρο το 1916, της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης
*Κάθε κυβέρνηση εκδίδει δική της επίσημη εφημερίδα. Η κυβέρνηση του Βενιζέλου προχώρησε στην έκδοση της Εφημερίδος της Προσωρινής Κυβερνήσεως της Ελλάδος, στις 15 Σεπτεμβρίου 1916.

1917

*Υποχρέωση η δημοσιευτέα ύλη να δημοσιεύεται το ταχύτερο δυνατόν (ΦΕΚ 186/Α/5.9.1917)
*Ενίσχυση της προσπάθειας κωδικοποίησης της δημοσιευτέας ύλης, εκ νέου αύξηση των τευχών της Εφημερίδος από δύο σε τρία και διατήρηση του παραρτήματος ως ενιαίο, χωρίς τμήματα ή τεύχη (ΦΕΚ 201/Α/16.9.1917)

1918

*Διεύρυνση, με βασιλικό διάταγμα, της ύλης που δημοσιεύεται σε περίληψη (ΦΕΚ 27/Α΄/26.1.1918)

1923

*Νέα μείωση της δημοσιευόμενης ύλης στο ΦΕΚ, με την κατάργηση της δημοσίευσης πράξεων από την Επαναστατική Κυβέρνηση (ΦΕΚ 132/Α΄ /19.5.1923)

1924

*Αποτύπωση στο ΦΕΚ της πολιτειακής μεταβολής μετά την έκπτωση της Δυναστείας των Γλύξμπουργκ και την αναγόρευση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας
*Μετά το ΦΕΚ 120/Α΄/28.5.1924, αλλάζει πάλι η προμετωπίδα σε: «Ελληνική Δημοκρατία – *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*»

1925

*Υποχρεωτική δημοσίευση, σε ειδική έκδοση του ΦΕΚ ή σε παράρτημα του ΦΕΚ, ορισμένων δημοσιεύσεων των Ανωνύμων Εταιρειών με νομοθετικό διάταγμα (ΦΕΚ 373/Α΄/26.11.1925), με τον τίτλο *Δελτίον Ανωνύμων Εταιρειών*

1927

*Δημοσίευση του Συντάγματος της Ελληνικής Δημοκρατίας, το οποίο αμέσως τίθεται σε ισχύ (ΦΕΚ 107/Α/3.6.1927)
*Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας ο ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης.
*Με το νέο Σύνταγμα, οι νόμοι, μετά τη ψήφισή τους, αποκτούν πλέον τυπική ισχύ και δεν μπορούν να καταργηθούν. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι υποχρεωμένος να προχωρήσει στην έκδοση και δημοσίευση ενός νόμου εντός διμήνου, αντίθετα με το Σύνταγμα του 1911, σύμφωνα με το οποίο ο βασιλιάς μπορούσε να αρνηθεί την έκδοση/δημοσίευση ενός νόμου.
*Επέκταση του κτηρίου του Εθνικού Τυπογραφείου προς την οδό Σολωμού.

1928

*Καθορισμός της δημοσιευτέας ύλης στην ειδική έκδοση του ΦΕΚ με τίτλο *Δελτίον Ανωνύμων Εταιρειών* με προεδρικό διάταγμα (ΦΕΚ 18/Α/18.9.1928)
*Εγκατάσταση κυλινδρικού πιεστηρίου στο Εθνικό Τυπογραφείο και πρόβλεψη θέσεων για το αναγκαίο για τη λειτουργία του προσωπικό

1929

*Περιορισμός της ύλης που δημοσιεύεται στο ΦΕΚ με προεδρικό διάταγμα (ΦΕΚ 386/Α΄/28.10.1929) 1930
*Μετατροπή της ειδικής έκδοσης της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως Δελτίον Ανωνύμων Εταιρειών* σε διακριτό τεύχος με τον τίτλο *Εφημερίς της Κυβερνήσεως-Δελτίον Ανωνύμων Εταιρειών*, με προεδρικό διάταγμα (ΦΕΚ Α΄/ 22/22.1.1930)

1935

*Επαναφορά του βασιλικού θυρεού στα ΦΕΚ, από τις 10 Οκτωβρίου 1935, με την παλινόρθωση της μοναρχίας.

1936

*Εκ νέου υποχρέωση δημοσίευσης στο ΦΕΚ πράξεων που αφορούν υπηρεσιακές μεταβολές των δημοσίων υπαλλήλων (ΦΕΚ 42/Α/23.1.1936). Άκρως οι πράξεις που δεν δημοσιεύονται.

1937

*Υποχρεωτική δημοσίευση πράξεων ή αποφάσεων που αφορούν στο προσωπικό Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) ή αυτόνομων οργανισμών (ΦΕΚ 479/Α/26.11.1937) σε ιδιαίτερο τεύχος, με την ονομασία *Εφημερίς της Κυβερνήσεως. Πράξεις Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου*

1939

*Θέσπιση νέου τεύχους, με τον τίτλο Δελτίον Εμπορικής και Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας (ΦΕΚ 420/Α/3.10.1939)
*Υποχρεωτική δημοσίευση πράξεων ή αποφάσεων που αφορούν στο προσωπικό Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.) που εποπτεύονται από το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως ή επιχορηγούνται από το κράτος (ΦΕΚ 462/Α/30.10.1939)

1940

*Δημοσίευση στο ειδικό τεύχος, Παράρτημα, του ΦΕΚ του καθορισμού του αιγιαλού και παραλίας (ΦΕΚ 154/Α/18.05.1940)

1941-1944

*Τελευταίο ΦΕΚ της ελεύθερης Ελλάδας πριν από την Κατοχή (ΦΕΚ 145/Α/26.4.1941)

*Πρώτο φύλλο της διορισμένης από τα στρατεύματα κατοχής κυβέρνησης (ΦΕΚ 146/Α/29.04.1941), με διάγγελμα του Γεωργίου Τσολάκογλου, νέου προέδρου της κυβέρνησης και πρώτου κατοχικού πρωθυπουργού.

*Η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση, η νόμιμη κυβέρνηση του ελληνικού λαού για όλο τον ελεύθερο κόσμο, εκδίδει τη δική της εφημερίδα, στην αρχή με ένα τεύχος (Τεύχος Μόνον) και, από τον Ιανουάριο του 1942, με δύο (Τεύχος Πρώτον και Τεύχος Δεύτερον), κρατώντας την αρίθμηση του Α' τεύχους της Εφημερίδος του ελεύθερου ελληνικού κράτους. *Τελευταίο ΦΕΚ της Κατοχής, με το διάγγελμα του τελευταίου κατοχικού πρωθυπουργού Ιωάννη Ράλλη (ΦΕΚ 242/Α/12.10.1940)

1944

*Κυκλοφορία με νέα αρίθμηση του πρώτου ΦΕΚ μετά την απελευθέρωση, με το διάγγελμα του πρωθυπουργού της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας Γεωργίου Παπανδρέου (ΦΕΚ 1/Α/18.10.1944)

*Νέα αρίθμηση και για τους νόμους: Ο πρώτος νόμος με αριθμό 1 υπογράφηκε στις 26 Οκτωβρίου (ΦΕΚ 6/Α/7.10.1944)

1947

*Για πρώτη φορά, διορισμός γυναικών στο τεχνικό προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου

1950

*Θεσμοδότηση της δημοσίευσης, στο Παράρτημα του ΦΕΚ, των πινάκων των εκάστοτε απολυομένων μαθητών εκ των Γυμνασίων του Κράτους, των Δημοσίων και Μέσων Εμπορικών Σχολών και Ιδιωτικών Γυμνασίων

1952

*Ίδρυση της Σχολής Τυπογραφίας του Εθνικού Τυπογραφείου και ορισμός της ως μόνιμου μηχανισμού κατάρτισης και επιλογής του τεχνικού του προσωπικού (ΦΕΚ 107/Α/25.4.1952)

1955

*Μετά την ισχύ του νόμου «περί εταιριών περιορισμένης ευθύνης», γίνεται μετονομασία του τεύχους *Εφημερίς της Κυβερνήσεως – Δελτίον Ανωνύμων Εταιρειών* σε *Δελτίον Ανωνύμων Εταιρειών και Εταιρειών Περιορισμένης Ευθύνης* (Δ.Α.Ε.-Ε.Π.Ε.), (ΦΕΚ 103/26.4.1955)

1959

*Θεσμοδότηση Δ' Τεύχους της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*, στο οποίο δημοσιεύονται, κυρίως, πράξεις σχετικές με πολεοδομικά θέματα και αναγκαστικές απαλλοτριώσεις (ΦΕΚ 191/Α/18.9.1959), Η θεσμοδότηση επιβάλλεται και απηχεί τα μεγάλης κλίμακας δημόσια έργα της εποχής και την οικιστική έκρηξη στα αστικά κέντρα, κυρίως στην Αθήνα.

1960

*Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, μετατροπή, στα ελληνικά, λατινικών γραμματοσειρών (Univers Greek, Helvetica Greek κ.λπ.)

1967

*Υπαγωγή του Εθνικού Τυπογραφείου στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης (μεταξύ των ετών 1971 και 1974, θα υπαχθεί σε διάφορα υπουργεία, ανάμεσα σ' αυτά και πάλι στο Υπουργείο Οικονομικών)

*Διακοπή της λειτουργίας της Σχολής Τυπογραφίας

* Επαναλειτουργία της Σχολής, από το 1973 και για μία δεκαετία, και μετά οριστική παύση εργασιών

1971-1972

*Πρόβλεψη για δημοσίευση στο ΦΕΚ των πινάκων πτυχιούχων των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, με βασιλικό διάταγμα της 31ης Δεκεμβρίου 1971

*Πρόβλεψη για δημοσίευση στο ΦΕΚ των πινάκων πτυχιούχων των Σχολών Νηπιαγωγών με βασιλικό διάταγμα της 11 Μαΐου του 1972

1973

*Αλλαγή στην προμετωπίδα της Εφημερίδος, λόγω της πολιτικής αλλαγής που προώθησε η δικτατορία των συνταγματαρχών *Αφαίρεση του βασιλικού θυρεού από την προμετωπίδα του ΦΕΚ και καθιέρωση με συντακτική πράξη του αναγεννώμενου από την τέφρα του φοίνικα ως έμβλημα του αυταρχικού καθεστώτος

1975

*Καθορισμός νέων εθνικών συμβόλων, μετά την πτώση της δικτατορίας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας (ΦΕΚ 108/Α/7.6.1975). Η *Εφημερίς της Κυβερνήσεως* θα κυκλοφορεί, μέχρι τις αρχές Ιουνίου 1976, χωρίς εθνόσημο

*Πρόβλεψη από το νέο Σύνταγμα (ΦΕΚ 111/Α/06.09.1975) για τη δημοσίευση των τυπικών νόμων και ορισμένων διοικητικών πράξεων με τις οποίες τίθενται κανόνες δικαίου (κανονιστικά διατάγματα). Για κάποια κανονιστικά διατάγματα η δημοσίευση στο ΦΕΚ επιβάλλεται από τον κοινό νομοθέτη.

*Υπαγωγή του Εθνικού Τυπογραφείου στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης και αναβάθμισή του σε Γενική Διεύθυνση

1976

*Κωδικοποίηση με τον νόμο 301 (ΦΕΚ 91/Α/20.4.1976) όλων των διάσπαρτων διατάξεων, σχετικά με την έκδοση, δημοσιευόμενη ύλη και κυκλοφορία του ΦΕΚ. Κυκλοφορία της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* σε επτά τεύχη και ένα παράρτημα.

*Θέσπιση του Τεύχους του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου, στο οποίο δημοσιεύονται οι οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου αυτού, το οποίο ιδρύθηκε με το άρθρο 100 του Συντάγματος του 1975 (ΦΕΚ 141/Α/10.6.1976)

*Εμφάνιση του νέου εμβλήματος της Ελληνικής Δημοκρατίας (εθνόσημο) στην προμετωπίδα της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως*, στα φύλλα όλων των τευχών ΦΕΚ που κυκλοφορούν από τις 7 Ιουνίου 1976 και εξής

1980

*Δημιουργία, στα τέλη της δεκαετίας του '80, των πρώτων σύγχρονων ελληνικών γραμματοσειρών από έλληνες σχεδιαστές.

1981

*Θέσπιση ειδικού τεύχους του ΦΕΚ με τίτλο Τεύχος Αναπτυξιακών Πράξεων και Συμβάσεων (ΦΕΚ 8/Α/14.1.1981)

1985

*Αναβάθμιση του Εθνικού Τυπογραφείου ως ενιαίου διοικητικού τομέα, του οποίου προΐσταται ειδικός γραμματέας

1986

*Περιορισμός της δημοσιευόμενης στο ΦΕΚ ύλης (ΦΕΚ 75/Α/11.6.1986)

*Σταδιακή εισαγωγή της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών στην παραγωγική διαδικασία του ΦΕΚ

*Εξειδίκευση των υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου στα κατάλληλα προγράμματα και μηχανήματα

*Επικράτηση της φωτοστοιχειοθεσίας και των ψηφιακών εκτυπώσεων, σταδιακή εγκατάλειψη της κλασικής τυπογραφίας (λινοτυπία, μονοτυπία)

1990

*Οριστική παύση της χρήσης της παλαιάς τεχνολογίας στο Εθνικό Τυπογραφείο

*Απόσυρση του παλαιού μηχανολογικού εξοπλισμού, ο οποίος θα αποτελέσει τον κύριο όγκο των εκθεμάτων του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου.

1995

*Θεσμοδότηση νέου τεύχους του ΦΕΚ: Ρύθμιση θεμάτων Ανωτάτου Συμβουλίου Επιλογής Προσωπικού (ΑΣΕΠ) (ΦΕΚ 224/Α/1.11.1995)

1997

*Ηλεκτρονική έκδοση και κυκλοφορία των Φύλλων της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* (ΦΕΚ) στο διαδίκτυο (www.et.gr)

1999

*Θέσπιση του τεύχους του ΦΕΚ Διακηρύξεων Δημοσίων Συμβάσεων (ΦΕΚ 199/Α/28.9.1999), που, το 2016, στερείται, σε μεγάλο βαθμό, το περιεχόμενό του. Η συντριπτική πλειοψηφία των διακηρύξεων δημοσίων συμβάσεων δημοσιεύεται πλέον στο Κεντρικό Ηλεκτρονικό Μητρώο Δημοσίων Συμβάσεων (Κ.Η.Μ.ΔΗ.Σ.).

*Κυκλοφορία του πρώτου έγχρωμου ΦΕΚ, στις 18 Ιανουαρίου (ΦΕΚ 7/ Α/18.1.1999)

2000

*Εκσυγχρονισμός του Εθνικού Τυπογραφείου, κτηριακά και τεχνολογικά, και δημιουργία ιστότοπου του Εθνικού Τυπογραφείου για την ηλεκτρονική διάδοση των ΦΕΚ

2004

*Θέσπιση του Τεύχους Οικονομικών και Πολιτικών Κομμάτων και Συνασπισμών Πολιτικών Κομμάτων (ΦΕΚ 195/Α/19.10.2004)

2005-2006

*Εγκατάσταση και λειτουργία του Συστήματος Αυτοματοποίησης Δημιουργίας ΦΕΚ. Το έργο περιλαμβάνει τη δημιουργία και εγκατάσταση ενός συστήματος ροών εργασίας για την παρακολούθηση και παραγωγή ΦΕΚ από τα εισερχόμενα προς δημοσίευση έγγραφα, καθώς και την προμήθεια εξοπλισμού εξυπηρετητών δικτύου και μέσων αποθήκευσης. *Προσθήκη προηγμένης ψηφιακής υπογραφής στα ΦΕΚ.

2006

*Προσαρμογή της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* στο νέο ψηφιακό περιβάλλον και αντιμετώπιση των προβλημάτων που έχουν δημιουργηθεί από την αύξηση των τευχών και της δημοσιευόμενης ύλης με τη θέσπιση νέου νομοθετικού πλαισίου (ΦΕΚ 131/Α/28.6.2006), σχεδόν 30 χρόνια μετά τον σχετικό νόμο του 1976. *Η *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* κυκλοφορεί σε 12 τεύχη.

2010

*Δωρεάν διάδοση, σε ηλεκτρονική μορφή, όλων των τευχών της *Εφημερίδας της Κυβερνήσεως* στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου (ΦΕΚ 112/Α/13.7.2010)

2012

*Κατάργηση του Τεύχους Εμπορικής και Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας (Ε.Β.Ι.) (ΦΕΚ 86/Α/11.4.2012)

2014

*Περιορισμός των δημοσιευόμενων πράξεων στο Τεύχος Ανωνύμων Εταιρειών - Εταιρειών Περιορισμένης Ευθύνης και Γενικού Εμπορικού Μητρώου, το οποίο μετονομάστηκε σε Τεύχος Καταχώρισης Πράξεων και Στοιχείων Λοιπών Φορέων Δημόσιου και Ιδιωτικού τομέα,(ΠΡΑ.Δ.Ι.Τ.) (ΦΕΚ 74/Α/26.3.2014) *Κατάργηση του Τεύχους Οικονομικών και Πολιτικών Κομμάτων και Συνασπισμών Πολιτικών Κομμάτων (ΦΕΚ 234/Α/23.10.2014)

2015

*Καθιέρωση της δυνατότητας παραγγελίας ΦΕΚ, σε έντυπη μορφή, μέσω των Κέντρων Εξυπηρέτησης Πολιτών (ΚΕΠ), με αντικαταβολή του κόστους *Υποχρεωτική αποστολή, από την 1η Ιουλίου, των κειμένων για δημοσίευση στο ΦΕΚ, με τη χρήση Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών και Ψηφιακής Υπογραφής για το Δημόσιο, τις Αποκεντρωμένες Διοικήσεις, τις Περιφέρειες και τις Ανεξάρτητες Δημόσιες Αρχές *Νομοθετικές ρυθμίσεις για το ΦΕΚ και με στόχο τον περιορισμό της γραφειοκρατίας στο δημόσιο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα (ΦΕΚ 47/Α/11.5.2015)

2016

*Αλλαγή, από την 1η Ιανουαρίου, του τίτλου του ΦΕΚ από *Εφημερίς της Κυβερνήσεως* σε *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* -η αλλαγή έχει συμβολικό χαρακτήρα και αποτελεί μέρος της γενικότερης αναβάθμισης της μορφής του ΦΕΚ. *Αποστολή δωρεάν, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, ΦΕΚ που δεν έχουν καταχωρηθεί στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου *Κατάρτιση του «Εγχειρίδιου Διαδικασίας Παραγωγής ΦΕΚ» *Καθιέρωση, μετά από διαγωνισμό, του νέου τυπογραφικού σχεδιασμού του ΦΕΚ, με σκοπό την αισθητική και λειτουργική αναβάθμισή του. Η σχετική απόφαση προβλέπει τις διαστάσεις του ΦΕΚ, περιγράφει την προμετωπίδα, τις χρησιμοποιούμενες γραμματοσειρές, τα χρώματα κ.λπ. (ΦΕΚ 1239/Β/27.4.2016). *Το ΦΕΚ 91/Α/19.5.2016 είναι το πρώτο ΦΕΚ του τεύχους Α΄ που κυκλοφορεί με το νέο τυπογραφικό σχεδιασμό

2017

*Χαρακτηρισμός από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού ως μνημείων εκατόν δεκαεφτά (117) αντικειμένων του ιστορικού εξοπλισμού του Εθνικού Τυπογραφείου, «διότι αποτελούν ιδιαίτερος σημαντικά τεκμήρια για την εξέλιξη της τέχνης της τυπογραφίας στο ελληνικό κράτος, καθώς και για την πολιτική, πολιτειακή, οικονομική και κοινωνική ιστορία της Ελλάδας κατά τον 20ο αιώνα» (ΦΕΚ 492/Β/20.2.2017) *Επανεκθεση των αντικειμένων της συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου, με τη συνεργασία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, αλλά και εξωτερικών επιστημονικών συνεργατών και φίλων του Εθνικού Τυπογραφείου *Κατάρτιση «Οδηγού Τυπογραφικού Σχεδιασμού ΦΕΚ» (Αύγουστος 2017)

2018

*Δημιουργία, με ίδια μέσα, νέου πληροφοριακού συστήματος που θα αντικαταστήσει το παλαιωμένο Σύστημα Αυτοματοποίησης Δημιουργίας ΦΕΚ. *Δημιουργία εφαρμογής, από τη Διεύθυνση Πληροφορικής, μέσω της οποίας ενημερώνονται άμεσα οι φορείς για το ΦΕΚ στο οποίο δημοσιεύτηκε το κείμενο που έχουν αποστείλει ηλεκτρονικά στο Εθνικό Τυπογραφείο.

2019

*Έναρξη, τον Μάρτιο, της αξιοποίησης του σύγχρονου Κυβερνητικού Υπολογιστικού Νέφους «G-Cloud», με τη μεταφορά, εκεί, του δικτυακού τόπου του Εθνικού Τυπογραφείου, ώστε με μικρότερη δαπάνη να εξασφαλιστεί μεγαλύτερη αξιοπιστία, ασφάλεια και διαθεσιμότητα *Μέσα στην πρώτη εβδομάδα του Απριλίου, εκδόθηκε το πρώτο ΦΕΚ με την υποστήριξη του νέου Συστήματος Αυτοματοποίησης Δημιουργίας ΦΕΚ *Εκσυγχρονισμός των διατάξεων του ν. 3469/2006 που ρυθμίζουν θέματα ΦΕΚ και γενικότερα θέματα του Εθνικού Τυπογραφείου με τον ν.4590/2018 (ΦΕΚ 17/Α΄ της 7ης Φεβρουαρίου 2019) *Ανάπτυξη εφαρμογών για την παροχή εύκολης πρόσβασης στο σύνολο του περιεχομένου των αναρτημένων στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου ΦΕΚ σε όλους, περιλαμβανομένων και των ατόμων με αναπηρία (AMEA).

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

**ΙΧ. ΧΡΟΝΙΚΟ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ**

ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Χρονικό εξέλιξης των εργασιών επανέκθεσης της συλλογής του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, από την προϊσταμένη του Μουσείου, κ. Παρασκευή Φερεντίνου

Σεπτέμβριος 2015

Συγκρότηση ομάδας εργασίας για τον σχεδιασμό εκθεσιακού χώρου και της επανέκθεσης του συνόλου της συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου, με πρωτοβουλία του Ειδικού Γραμματέα κ. Δημήτρη Παπαδημητρίου

Οκτώβριος 2015

Συμπλήρωση του αρχείου των ΦΕΚ του Εθνικού Τυπογραφείου, σε συνεργασία με υπηρεσίες του στενού και ευρύτερου δημόσιου τομέα

Νοέμβριος 2015

Καταγραφή και τεκμηρίωση του συνόλου της συλλογής του Εθνικού Τυπογραφείου: μηχανολογικός και τυπογραφικός εξοπλισμός, εφήμερα της τυπογραφίας, αρχαιακό υλικό κ.λπ.)

Απρίλιος 2016

Ενημέρωση για τον τρόπο καταγραφής και συντήρησης του χαρτώου υλικού από κλιμάκιο υπαλλήλων των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ)

Οκτώβριος 2016

Δημιουργία αποθηκευτικού χώρου για την απόσυρση του πλεονάζοντος υλικού, εμπλουτισμός του Αρχείου Εκδόσεων και αναζήτηση αρχαιακού υλικού στις εγκαταστάσεις του Εθνικού Τυπογραφείου με σκοπό την μελλοντική μουσειακή εκμετάλλευσή του

Καταγραφή συνοδευτικού εργαλειακού εξοπλισμού, όπως οι γραμματσειρές, κοπτικά, μήτρες κ.α., σε καρτέλες (Λένα Λαδά, Παναγιώτα Ανδριανοπούλου, Ζοζεφίνα Αλεβίζου)

Κατάθεση προσχεδίου μουσειολογικής μελέτης από τον κ. Χρήστο Κουτσοθανάση, αρχαιολόγο του ΥΠ.ΠΟ.Α.

Νοέμβριος 2016

Οργάνωση όλου του αρχείου των ΦΕΚ του Μουσείου με την απόσπαση βιβλιοθηκονόμου-πολιτιστικής διαχειρίστριας, για πρώτη φορά, από άλλη Υπηρεσία, με σκοπό την συστηματική καταγραφή του υλικού (Κολιακουδάκη, Κατσίλης, Αριστέα Παπαπέτρου)

Δεκέμβριος 2016

Δημιουργία νέου χώρου για την έκθεση των εκδοτικών εργασιών του Εθνικού Τυπογραφείου και συγκέντρωση του σχετικού διάσπαρτου υλικού σε ενιαίο χώρο.

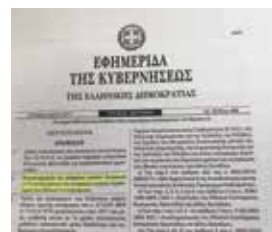
Διάθεση από τη Βουλή των Ελλήνων τεσσάρων προθηκών για τις ανάγκες του Μουσείου.

Ιανουάριος 2017

Ανάληψη καθηκόντων προϊσταμένης του Μουσείου - Βιβλιοθήκης του Εθνικού Τυπογραφείου από την κ. Παρασκευή Φερεντίνου

Εμπλουτισμός του αρχειακού υλικού του Εθνικού Τυπογραφείου /παραχώρηση αρχειακού υλικού και αντικειμένων από την πρώην Διεύθυνση Κρατικών Λαχείων

Φεβρουάριος 2017

Χαρακτηρισμός ως «νεωτέρων κινητών μνημείων» εκατόν δεκαεφτά (117) αντικειμένων από τη συλλογή του Ε.Τ., εκ των οποίων 28 μηχανημάτων, από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

Απομάκρυνση των παλαιών τόμων ΦΕΚ από την αίθουσα Α, στην οποία φιλοξενούνται τα τυπογραφικά μηχανήματα, για λόγους προληπτικής συντήρησης και καλύτερης έκθεσής τους

Μάρτιος 2017

Αφαίρεση και μεταφορά των διπλών και πολλαπλών μηχανημάτων και άλλων δευτερεύουσας σημασίας αντικειμένων σε αποθηκευτικό χώρο.

Επανατοποθέτηση των αντικειμένων και μηχανημάτων στον χώρο (Κατσάνος).

Διαμόρφωση του εκθεσιακού χώρου των εκδόσεων του Εθνικού Τυπογραφείου (αίθουσα Δ' του Μουσείου)

Απρίλιος 2017

Διαμόρφωση του εκθεσιακού χώρου για τα ΦΕΚ του Εθνικού Τυπογραφείου (αίθουσα Β' του Μουσείου)

Διαμόρφωση του εκθεσιακού χώρου του μηχανολογικού εξοπλισμού του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου (αίθουσα Α')

Ιούνιος 2017

Διαμόρφωση του εκθεσιακού χώρου για το προσωπικό του Εθνικού Τυπογραφείου (αίθουσα Γ' του Μουσείου)

Γραφιστικός σχεδιασμός του εκθεσιακού χώρου του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου από γραφίστριες του Ε.Τ. (Φωτεινή Πετράκη, Χριστίνα Παπαϊωάννου)

Ιούλιος 2017

Προσχέδιο της μουσειολογικής μελέτης από τη μουσειολόγο κ. Μάρθα Στρούμπου

Καταγραφή και τεκμηρίωση όλων των αντικειμένων πλην των μηχανημάτων

Σεπτέμβριος 2017

Χορηγία προθηκών για τις ανάγκες της μόνιμης έκθεσης του Μουσείου από το Μουσείο Τηλεπικοινωνιών του ΟΤΕ

Επιλογή των προς έκθεση αντικειμένων και διαμόρφωση των προθηκών

Οκτώβριος 2017

Συνδρομή συνταξιούχων υπαλλήλων του Εθνικού Τυπογραφείου στον τρόπο έκθεσης του μηχανολογικού εξοπλισμού και των εφημερών της τυπογραφίας (αίθουσα Α)

Εμπλουτισμός του εποπτικού υλικού του Μουσείου

Σχεδιασμός και ανάρτηση σειράς αφισών που παρουσιάζουν αντιπροσωπευτικά ΦΕΚ, τονίζοντας τόσο τις ιστορικές, πολιτικές και πολιτειακές εξελίξεις, αλλά και τις αλλαγές στην μορφή του τυπογραφικού σχεδιασμού (Βασίλης Κυρομίτης, Σταυρούλα Γανωτή)

Νοέμβριος 2017

Καταγραφή προφορικών μαρτυριών - συνεντεύξεων με υπαλλήλους του ΕΤ (Γιώργος Παπασαββίδης, Κωνσταντίνος Σολωμίδης, Μάνια Βασιλάκη, Βαγγέλης Πράσιнос, Κατερίνα Χαρακοπούλου, Βασίλης Αγιάνογλου, Κώστας Βίττης)

Επίσκεψη και έλεγχος των λινοτυπικών μηχανών από τον κ. Σπύρο Καπίτσα

Σχεδιασμός και τοποθέτηση μεταλλικών συρταριέρων ως κεντρική προθήκη που φιλοξενεί τις γραμματοσειρές και τα κοσμήματα (Αντώνης Κατσάνος, Βαγγέλης Πράσιнос, Ηρώ Κολιακουδάκη)

Δεκέμβριος 2017

Γραφιστικές και εικαστικές παρεμβάσεις για τη διαμόρφωση της οπτικής ταυτότητας του Μουσείου

Τοποθέτηση φωτογραφιών στις προθήκες (Κωνσταντίνος Σολωμίδης, Χριστίνα Παπαϊωάννου, Φωτεινή Πετράκη, Αντώνης Κατσάνος)

Δημιουργία βίντεο - χρονικού για το Εθνικό Τυπογραφείο, που φιλοξενείται στην κεντρική αίθουσα (Κώστας Σολωμίδης, Κατερίνα Χαρακοπούλου)

Ιανουάριος 2018

Σχεδιασμός και εκτύπωση του συνοδευτικού εκπαιδευτικού και εποπτικού της έκθεσης υλικού (φυλλάδια, καρτέλες, αφίσες, βίντεο)

Τοποθέτηση μπάνερ και μεγάλης φωτογραφίας από εξωτερικό συνεργείο

Τοποθέτηση στένσιλ και αφισών

Οργάνωση και επιμέλεια για την ημέρα των εγκαίνιων

Εγκαίνια του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου !

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

Χ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία μουσειολογική / μουσειογραφική

Βιβλία

Ελληνική βιβλιογραφία

Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Μ., Τουνταςάκη, Ειρ. (2004). *Μουσεία και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες, εμπειρίες και προοπτικές*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg

Βέμη, Μπ., Νάκου Ειρ. και Ταχά Αν. (επιμ.) (2010). *Μουσεία και εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδ. Νήσος

Γκαζή, Α., Νάκου, Ειρ. (επιμ.) (2015). *Η προφορική ιστορία στα μουσεία και στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος

Desvallées, A. και Mairesse, F. (επιμ.) (2010). *Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας*. Armand Colin

Κασβίκης, Κ. και Νικονάνου, Ν. (επιμ.) (2008). *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο, σειρά «Μουσειακές Σπουδές»*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Μπίκος, Γ. και Κανιάρη, Α. (επιμ.) (2014). *Μουσειολογία, πολιτιστική διαχείριση και εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη

Μπούνια, Α. (2009). *Στα παρασκήνια του μουσείου*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Νάκου, Ειρ. (2001). *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος

Νάκου, Ειρ. (2009). *Μουσεία, ιστορίες και ιστορία*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, Σειρά Τετράδια 19

Negri, M. (2009). *Εγχειρίδιο μουσειολογίας για τα μουσεία επιχείρησης*. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΙΟΠ

Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός Οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Pierce, S. (2002). *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Βάνιας

Σκαλτσά, Μ. (1999). *Για τη μουσειολογία και τον πολιτισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις Εντευκτήριο

Σκαλτσά, Μ. (επιμ.) (2010). *Η μουσειολογία στον 21ο αιώνα. Θεωρία και πράξη, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου (Θεσσαλονίκη 21-24 Νοεμβρίου 1997)*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press

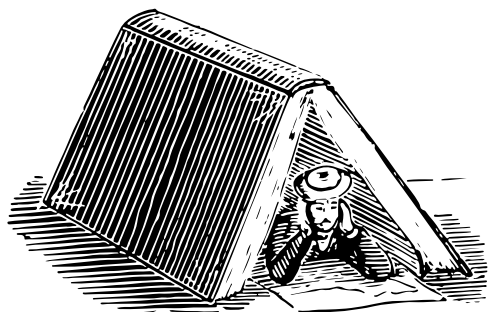
Τζώνος, Π. (2013). *Μουσείο και μουσειακή έκθεση, Θεωρία και πρακτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Εντευκτήριο

Χουρμουζιάδη, Αν. (2017). *1+5 μουσειακές εικόνες και κανονικότητες*. Αθήνα: University Studio Press

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Ambrose, T. και Paine, C. (2012). *Museum Basics, the international handbook*. London: Routledge

Burcaw, E. (1997). *Introduction to Museum Work*. Walnut Creek: Altamira Press

Drotner, K. and Schröder, K.C. (eds). (2013). *Museum Communication and Social Media. The Connected Museum*. London: Routledge Research in Museum Studies

Edson, G. and Dean, D. (1997). *Handbook for Museums*. London & New York: Routledge

Glaser, J. and Zenetou, A. (1996). *Museums*. London: Routledge.

Grewcock, D. (2014). *Doing Museology Differently*. London: Routledge

Hein, H. (2000). *The Museum in Transition. A philosophical perspective*. Washington: Smithsonian Institution Press

Hooper-Greenhill, E. (2012). *Museums and their visitors*. London: Routledge.

Hooper-Greenhill, E. (2001). *Cultural diversity*. London: Leicester University Press.

Kotler, N. and Kotler, Ph. (2008). *Museum Strategy and Marketing*. San Francisco: Jossey-Bass

Lord, B., Lord, G. and Martin, L. (2012). *Manual of Museum Planning*. Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.

Message, K. (2007). *New Museums and the Making of Culture*. Oxford & New York: Berg

Silverman, L. (2010). *The Social Work of Museums*. London: Routledge.

Thompson, J. et al (επιμ.) (1992). *Manual of Curatorship. A Guide to Museum Practice*. London: Butterworth-Heinemann

Vergo, P. (επιμ.) (1989). *The New Museology*. London: Reaktion Books

Weil, S. (1990). *Rethinking the Museum and Other Meditations*. Washington: Smithsonian Institution Press

Weil, S. (2002). *Making Museums Matter*. Washington: Smithsonian Institution Press

Άρθρα

Γκαζή, Α. (2004). Μουσεία για τον 21ο αιώνα. *Τετράδια Μουσειολογίας*, Τεύχος 1, σελ. 3-12

Γκαζή Α. και Νικηφορίδου Α. (2004). Κείμενα για μουσεία και εκθέσεις. Προβληματισμός, μεθοδολογία, μελέτη περίπτωσης. *Museology – International Scientific Electronic Journal*, Τεύχος 2, σελ. 2-49

Χουρμουζιάδης, Γ. (1983). Σχόλια στην ελληνική μουσειολογία. *Επιστημονική Σκέψη*, Τεύχος 18, σελ. 233-236.

MacDonald, S. (2003). 'Museums, national, postnational and transcultural identities'. *Museum & Society* 1 (March). Διαθέσιμο στο: <http://www.le.ac.uk/ms/museumsociety.html>

Rettberg, Scott & Walker Rettberg, Jill. (2010). *Narrative and Digital Media* [pdf]. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/2182804/Narrative_and_Digital_Media

Right, H. (n.d.). *The material culture of media: Museum of printing and photography*. [ebook]. Διαθέσιμο στο: <http://www.artefactsconsortium.org/Publications/PDFfiles/Vol4Pics/4.11.Wright,Museums75ppiFFF.pdf>

Ross, M. (2004). *Interpreting the new museology*. [ebook]. Διαθέσιμο στο: <http://www.le.ac.uk/ms/museumsociety.html>

van de Wateren, J. (1999). *The importance of museum libraries*. [ebook]. Διαθέσιμο στο: <https://archive.ifa.org/VII/d2/inspel/99-4wajv.pdf>

Πηγές από το διαδίκτυο

Επανεξέταση της «Νέας Μουσειολογίας». Διαθέσιμο στο: <https://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/70-11.pdf>

Ενρετήριο Μουσείων Τυπογραφίας. Διαθέσιμο στο: <http://www.aepm.eu/museum-finder/>

Τα μουσεία στον 21ο αιώνα. Διαθέσιμο στο: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH442.pdf>

A Practical Guide for Text Interpretation. Διαθέσιμο στο: <https://www.museumdevelopmentyorkshire.org.uk/wp-content/uploads/2017/12/Practical-guide-for-text-interpretation-2017.pdf>

Best of Both Worlds: Museums, Libraries, and Archives in a Digital Age [pdf]. Smithsonian Institution. Διαθέσιμο στο: <https://repository.si.edu/handle/10088/21153>

Code of Ethics for Museums. Διαθέσιμο στο: <http://www.aam-us.org/museumresources/ethics/coe.cfm>

Design guidelines, The British Museum 2012. Διαθέσιμο στο: https://www.britishmuseum.org/PDF/DesignGuidelines_16Mar2012.pdf

Educational policy 2012-2015, National Print Museum [pdf]. Διαθέσιμο στο: <https://www.nationalprintmuseum.ie/wp-content/uploads/2013/01/Education-Policy-2012-2015.pdf>

Gallery text at the V&A. A ten point guide. Διαθέσιμο στο: http://www.vam.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0009/238077/Gallery-Text-at-the-V-and-A-Ten-Point-Guide-Aug-2013.pdf

Museology: Back to Basics, ICOFOM Study Series, no. 38. Διαθέσιμο στο: http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icofom/pdf/ISS%2038%20SupplEngl.pdf

Museums, citizens and sustainable solutions Report. Διαθέσιμο στο: <https://slks.dk/fileadmin/FTPfiles/Museums.%20Citizens%20and%20sustainable%20solutions.pdf>

Running a Museum: A Practical Handbook. Διαθέσιμο στο: http://www.icom-deutschland.de/client/media/198/running_a_museum.pdf

The Museum Assessment Program, American Association of Museums. Διαθέσιμο στο: <http://www.aam-us.org/museumresources/map/index.cfm>

Use of Narrative Structures in New Media Solutions for Museums. Διαθέσιμο στο: http://www.mlab.uiah.fi/~marjo/MM_researchplan.pdf

Βιβλιογραφία

Ενότητες Α-Δ

Βιβλία

Ελληνική βιβλιογραφία

Barbier, F. (2001). *Ιστορία του βιβλίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχιμο.

Βουτσινάκης, Ε. Α. (2003). *Εθνικό Τυπογραφείο 1833-2003*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

Bringhurst, R. (2001). *Στοιχεία της τυπογραφικής τέχνης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Δρακόπουλος, Ε. Ν. (2018). *Η Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Σύντομο ιστορικό και παρουσίαση*. Αθήνα (ανέκδοτο).

Eisenstein, E. L. (2004). *Η τυπογραφική επανάσταση στις απαρχές της νεότερης Ευρώπης*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Τυποφιλία.

Εργατικό Κέντρο Αθηνών (Ε.Κ.Α.) (1911). *Οι εργάται της Ελλάδος προς την Διπλήν Βουλήν των Ελλήνων*. Αθήνα: Τυπογραφείο «Εφημερίδος Εργατών»

Ζάζας, Δ. (2011). *Τυπογραφία και τυπογράφοι στη νεώτερη Ελλάδα: Η περίπτωση της Αθήνας (1870-1920)*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Ηλιού, Φ.Η. (2005). *Ιστορίες του ελληνικού βιβλίου*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Ματθιόπουλος, Γ. Δ. (2009). *Ανθολόγιο ελληνικής τυπογραφίας: συνοπτική ιστορία της τέχνης του έντυπου ελληνικού βιβλίου από τον 15ο έως τον 20ο αιώνα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Οικονομόπουλος, Α. (2017). *Θησαυρός της Ελληνικής Γραμματείας: Οι συγγραφείς, οι εκδόσεις της Ελληνικής Γραμματείας από τα βάρη του χρόνου μέχρι την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως*. Αθήνα: Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Παπαντωνόπουλος Α. (2009). *Τυπογραφίας μνήμη*. Πάτρα, Αντώνης Παπαντωνόπουλος

Schoelderer, V. (1998). *Τα ελληνικά τυπογραφικά στοιχεία 1465-1927*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Τυποφιλία.

Σκλαβενίτης Τ. Ε. (επιμ.) (2001). *Τα κέντρα του ελληνικού βιβλίου, 15ος-19ος αιώνας: Τυπογράφοι, εκδότες, σήματα και εμβλήματα 2001*. Κατάλογος έκθεσης: Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, Αθήνα: Εκδόσεις Κότινος.

Στάικος, Κ. Σπ. (1989). *Χάρτα της ελληνικής τυπογραφίας*, 1ος τόμος. Αθήνα: Εκδόσεις Κότινος.

Στάικος Κ. Σπ. (επιμ.) (1989). *Οι απαρχές της ελληνικής τυπογραφίας*, Κατάλογος Έκθεσης. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας - Σχολή Μωραΐτη.

Στάικος, Κ. Σπ., Σκλαβενίτης, Τ. Ε. (επιμ.) (2000). *Πεντακόσια χρόνια έντυπης παράδοσης του νέου ελληνισμού, 1499 – 1999*. Κατάλογος έκθεσης. Αθήνα: Βουλή

των Ελλήνων.

Στάικος, Κ. Σπ. (2009). *Εκδοτικά τυπογραφικά σήματα βιβλίων του Ελληνικού Κόσμου, 1494-1821*. Αθήνα: Εκδόσεις Άτων.

Στάικος, Κ. Σ. (2011). *Η συλλογή βιβλίων του Κωνσταντίνου Σπ. Στάικου, εφεξής η Βιβλιοθήκη του Κοινοφελούς Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης*. Αθήνα: Κοινοφελές Ίδρυμα Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης.

Στάικος, Κ. Σπ., Παπαγεωργίου Κ. Γ. (2013). *Τα 700 ελληνικά βιβλία του 20ού αιώνα που ξεχώρισαν*. Αθήνα: Εκδόσεις Άτων.

Στάικος, Κ. Σπ. (2015). *Οι ελληνικές εκδόσεις του Αλδου και οι Έλληνες συνεργάτες του, π.1494-1515*. Αθήνα: Εκδόσεις Άτων.

Χατζιώτης, Κ. Χ. (2000). *Βιβλιοπωλεία και εκδοτικοί οίκοι της Αθήνας, 1831-1900*. Αθήνα: Δήμος Αθηναίων.

Ξενογλωσση βιβλιογραφία

Barker, N. (1992). *Aldus Manutius and the Development of Greek Script & Type in the fifteenth century*. 2η έκδοση, Νέα Υόρκη: Fordham University Press

Bigmore, E. and Wyman, C. (1945). *A bibliography of printing*. Νέα Υόρκη.

Chartier R. (ed.) (1989). *The Culture of Print: Power and the Uses of Print in early Modern Europe*. Πρίνστον, Νιου Τζέρσεϊ: Princeton University Press

Colbourne, J., Snyder R. F. (2009). *Printed on Paper: The Techniques, History, and Conservation of Printed Media*. Νιουκάστλ: Arts and Social Sciences Academic Press, Northumbria University

Dodd, R. (2006). *From Gutenberg to Opentype: An Illustrated History of Type from the earliest Letterforms to the latest Digital Fonts*. Βανκούβερ: Hartley and Marks Publishers

Füssel, St. (2005). *Gutenberg and the Impact of Printing*. Άλντερσοτ: Ashgate Publishing

Jaspert, W. P., Berry, W.T. and Johnson, A.F. (2008). *Encyclopaedia of typefaces*, 5η έκδοση. Λονδίνο: Cassell Illustrated

Kapr, A. (1996). *Johann Gutenberg: The Man and his Invention*. Μπρούκφιλντ: Scholar Press

Levarie, N. (1995). *The Art & History of Books*. Νιου Κάστλ, Ντέλαγουερ: Oak Knoll Press

Loxley, S. (2004). *Type, the Secret History of Letters*. Λονδίνο, Νέα Υόρκη: I.B. Tauris: Hartley & Marks publisher

Pearson, D. (2008). *Books as History: The Importance of Books beyond their Texts*. Λονδίνο: British Library

Raven, J. (2017). *What is the History of the Book?*. Κέμπριτζ: Polity Press

Schreiber, Fr. (1982). *The Estiennes: An Annotated Catalogue of 300 Highlights of their various Presses*. Νέα Υόρκη: E.K. Schreiber

Sklavenites T. E., Staikos K. (2004). *The Printed Greek Book, 15th-19th century: Acts of the International Congress, Delfoi, 16-20 May 2001*, Αθήνα: Κότινος

Steinberg, S. H. (1996). *Five Hundred Years of Printing*. Λονδίνο: British Library

Stijnman, Ad. (2012). *Engraving and Etching, 1400-2000: A History of the Development of Manual Intaglio Printmaking Processes*. Λονδίνο: Archetype Publications

Updike, D. B. (2001). *Printing Types: Their History, Forms, and Use*. Λονδίνο: The British Library

Άρθρα

Λούκος Χ. (2002). Τυπογραφία και τυπογράφοι στο ελληνικό κράτος. Πρώτη προσέγγιση: Αθήνα, 1930-1990. *Μνήμων*, Τεύχος 24 (ανάτυπο)

Μαστορίδης, Κλ. (2006). *Χάραξη και χύτευση των ελληνικών τυπογραφικών στοιχείων στον 19ο και 20ό αιώνα*. ΗΥΦΕΝ 2006, σελ. 49-110.

Storme, P. (2016). Historical Type in the Collection of the Plantin-Moretus Museum in Antwerp from a Metal Conservators' Point of View. *Journal for Media History*, vol 19, no 2. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/313880718_Historical_type_in_the_collection_of_the_Plantin-Moretus_Museum_in_Antwerp_from_a_metal_conservators_point_of_view

Wye, D. (1988). *Committed to Print: Social and Political Themes in Recent American Printed Art*. Νέα Υόρκη: The Museum of Modern Art. Διαθέσιμο στο: www.moma.org/calendar/exhibitions/1762: https://www.moma.org/documents/moma_catalogue_1762_300296080.pdf

ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

ΧΙ. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

24 Μαΐου 2019

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αρ. Φύλλου 1858

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθμ. Γ26183

Εσωτερικός Κανονισμός λειτουργίας του Τμήματος Δ4 Μουσείου της Διεύθυνσης Δ' Ανθρώπινου Δυναμικού του Εθνικού Τυπογραφείου.

Ο ΕΙΔΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Έχοντας υπόψη:

- τις διατάξεις:
  - Του ν. 3469/2006 (ΦΕΚ 131 Α') «Εθνικό Τυπογραφείο, Εφημερίς της Κυβερνήσεως και λοιπές διατάξεις», όπως ισχύει,
  - την παρ. 4 του άρθρου 10 του π.δ 29/2018 (ΦΕΚ 58 Α') «Οργανισμός του Εθνικού Τυπογραφείου η οποία προστέθηκε με το άρθρο 58 του ν. 4590/2019 (ΦΕΚ 17 Α')».
  - Την 4385/13.2.2015 (Υ.Ο.Δ.Δ. 79) απόφαση του Πρωθυπουργού και του Υπουργού Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης «Διορισμός του Ειδικού Γραμματέα του Εθνικού Τυπογραφείου»,
  - Την Γ17272/2-4-2019 απόφαση της Υπουργού Διοικητικής Ανασυγκρότησης με θέμα «Τήρηση στο Εθνικό Τυπογραφείο των αρχείων α) κειμένων και δοκιμίων και β) Φύλλων της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ)» (ΦΕΚ 1096 Β').
  - Την ανάγκη της εύρυθμης, αποτελεσματικής και αποδοτικής λειτουργίας του τμήματος Δ4 Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου.
  - Το γεγονός ότι από την παρούσα απόφαση δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1

Αντικείμενο του Κανονισμού

Αντικείμενο του παρόντος Κανονισμού είναι ο καθορισμός των αρχών, των κανόνων, των διαδικασιών και γενικά του τρόπου λειτουργίας του τμήματος Δ4 Μουσείου της Διεύθυνσης Δ' Ανθρώπινου Δυναμικού του Εθνικού Τυπογραφείου.

Άρθρο 2

Δομή -Έδρα - Στελέχωση

- Το Τμήμα Δ4 Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, στο εξής Μουσείο, αποτελεί Τμήμα της Διεύθυνσης Δ'

Ανθρώπινου Δυναμικού του Εθνικού Τυπογραφείου και στεγάζεται στο κτίριο του Εθνικού Τυπογραφείου επί της οδού Καποδιστρίου 34, στην Αθήνα.

- Το Μουσείο στελεχώνεται από υπαλλήλους που υπηρετούν στο Εθνικό Τυπογραφείο, δύναται όμως, επικουρικά, να αξιοποιεί και σπουδαστές, ή φοιτητές, προπτυχιακούς ή μεταπτυχιακούς, που κάνουν την πρακτική τους άσκηση.

Άρθρο 3

Στόχοι και αρμοδιότητες

- Οι στόχοι του Μουσείου είναι:

- Η διάσωση, συντήρηση, τεκμηρίωση και ανάδειξη της συλλογής του μηχανολογικού εξοπλισμού της δημόσιας μηχανικής τυπογραφίας καθώς και των συλλογών εκτυπωτικών προϊόντων, ιδίως Φύλλων Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ) και των λοιπών εκδόσεων που έχουν εκτυπωθεί από το Εθνικό Τυπογραφείο ή αναφέρονται σε αυτό, καθώς και υλικού από τα άλλα αρχεία που τηρούνται στο Εθνικό Τυπογραφείο, όπως το αρχείο κειμένων και δοκιμίων, τα αρχεία που αφορούν στο προσωπικό, τα βιβλία πρωτοκόλλου όπου καταγράφονται τα εισερχόμενα και εξερχόμενα έγγραφα, εκθέσεις και μελέτες που αφορούν στο Εθνικό Τυπογραφείο, έγγραφα σχετικά με την προμήθεια, ιδίως, εκτυπωτικών μηχανημάτων, γενικός εξοπλισμός, γραφεία, καθίσματα εργασίας, γραφομηχανές, αριθμομηχανές, τηλεφωνικές συσκευές, Η/Υ, κ.λπ.

- Η διαφύλαξη και η διάδοση της γνώσης γύρω από τις παραδοσιακές τεχνικές της χειροκίνητης και μηχανοκίνητης τυπογραφίας.

- Η σύνδεση αυτής της τεχνογνωσίας με το πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι της εκάστοτε εποχής και τις συνθήκες μέσα στις οποίες αυτή αναπτύχθηκε.

- Η ανάδειξη του ρόλου της τυπογραφίας και του ΦΕΚ στην οργάνωση του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

- Η εξοικείωση του κοινού με τις τεχνικές και τις συνθήκες ενός παραδοσιακού επαγγέλματος, αυτό του τυπογράφου, το οποίο τείνει να ξεχαστεί.

- Η παρουσίαση της γραμμής παραγωγής ενός εντύπου, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό των Φύλλων της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, του κύριου εκτυπωτικού προϊόντος του Εθνικού Τυπογραφείου.

- Η συνεχής βελτίωση των εκθεσιακών χώρων και του εξοπλισμού για την ασφαλέστερη φύλαξη και ανάδει-

ξη των αντικειμένων που συγκροτούν τη συλλογή του Μουσείου και την με ποιοτικότερους και ασφαλέστερους όρους υποδοχή των επισκεπτών.

2. Οι αρμοδιότητες του Μουσείου, όπως προβλέπονται, ιδίως από το π.δ. 29/2018 (ΦΕΚ 58 Α') είναι:

α) Η συλλογή, καταγραφή, τεκμηρίωση, ταξινόμηση, ασφαλής φύλαξη, συντήρηση και προβολή με τον καταλληλότερο τρόπο, όλων των εκθεμάτων του Μουσείου και ιδίως των παλαιών εκτυπωτικών μηχανημάτων και του σχετικού εξοπλισμού, των τόμων φύλλων της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως, των άλλων εκδόσεων, του φωτογραφικού, ψηφιακού, οπτικοακουστικού υλικού και λοιπών αντικειμένων που φυλάσσονται σ' αυτό, όπως γενικός εξοπλισμός, έργα τέχνης, αφίσες κ.λπ.

β) Ο εμπλουτισμός της συλλογής με άλλο συναφές υλικό και η καταγραφή, φύλαξη, τεκμηρίωση, συντήρηση και ανάδειξη του υλικού αυτού.

γ) Η δημιουργία και συλλογή ψηφιακού και οπτικοακουστικού υλικού σχετικά με την Τυπογραφία, το Εθνικό Τυπογραφείο και το προσωπικό του, τις εκδόσεις και το Μουσείο.

δ) Η δημιουργία τόμων ΦΕΚ και λοιπών εκδόσεων του Εθνικού Τυπογραφείου, με ή χωρίς καλλιτεχνική βιβλιοδεσία, τους οποίους μπορεί να διαθέτει προς πώληση, μέσω του Τμήματος Πωλήσεων και Συνδρομητών. Τόμοι ΦΕΚ και λοιπές εκδόσεις που υπάρχουν σε πολλά αντίτυπα, αντί να προωθούνται για ανακύκλωση, είναι δυνατόν να διατίθενται προς πώληση, κατά τα ανωτέρω. Η κοστολόγηση όλων των εκδόσεων προς πώληση γίνεται από την τριμελή επιτροπή της παραγράφου 2 του άρθρου 2 του ν. 3469/2006, όπως ισχύει.

ε) Η οργάνωση και λειτουργία αρχείου Φύλλων Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), βιβλιοθήκης λοιπών εκδόσεων και συλλογής φακέλων, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον από ιστορικής, πολιτικής, ή κοινωνικής άποψης, από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων, καθώς και υλικού από τα άλλα αρχεία που τηρούνται στο Εθνικό Τυπογραφείο και η διευκόλυνση πρόσβασης των ενδιαφερομένων στο περιεχόμενό τους.

στ) Η ψηφιοποίηση των αρχείων της προηγούμενης παραγράφου και γενικά αρχείων που αφορούν αντικείμενα των συλλογών. Ανάρτηση των αρχείων στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου.

ζ) Η διοργάνωση συνεδρίων, επιμορφωτικών προγραμμάτων ή άλλων εκδηλώσεων σχετικά με δραστηριότητες συναφείς με το αντικείμενο του Μουσείου.

η) Η ανάπτυξη συνεργασίας με άλλα μουσεία, βιβλιοθήκες, αρχεία και γενικά με φορείς που μπορούν να παρέχουν τεχνογνωσία για τη βελτίωση της λειτουργίας του, όπως ΑΕΙ, ΤΕΙ κ.λπ.

Άρθρο 4

Περιεχόμενο της Ιστορικής Συλλογής

Η ιστορική συλλογή του Μουσείου περιλαμβάνει:

1. Μηχανολογικό εξοπλισμό αντιπροσωπευτικό των χειρωνακτικών και μηχανικών τεχνικών της τυπογραφίας, από τα μέσα της δεκαετίας του 1840 έως και την επικράτηση της ηλεκτρονικής τυπογραφίας το 1990.

2. Αντιπροσωπευτικά δείγματα και μικρές συλλογές από εξαρτήματα μηχανών και εξοπλισμό, τα λεγόμενα

«εφήμερα» της τυπογραφίας, όπως για παράδειγμα τυπογραφικές κάσες, συνθετήρια, γραμματοσειρές, κοσμήματα, κοπτικά μαχαίρια κ.λπ., απαραίτητα τόσο για τη χειρωνακτική, όσο και τη μηχανική τυπογραφία.

3. Αρχείο Φύλλων Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), των παραγράφων 1 και 5 του άρθρου 3 του ν. 3469/2006, όπως ισχύει. Ειδικότερα, το αρχείο αυτό περιλαμβάνει, σε έγχαρτη και ηλεκτρονική μορφή, μία σχεδόν πλήρη σειρά ΦΕΚ από την κυκλοφορία των πρώτων φύλλων έως σήμερα, τα Παραρτήματα ΦΕΚ και τα ευρετήρια ΦΕΚ. Το αρχείο ΦΕΚ σε ηλεκτρονική μορφή περιλαμβάνει όλα τα ΦΕΚ, τα Παραρτήματα ΦΕΚ, τα ευρετήρια ΦΕΚ τα οποία έχουν ψηφιοποιηθεί ή ψηφιοποιούνται και έχουν αναρτηθεί ή αναρτώνται στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου.

4. Βιβλιοθήκη εκτυπωτικών εργασιών και δημοσιευμάτων (βιβλία, φυλλάδια, έντυπα, αφίσες, κ.λπ.) που κατά καιρούς σχεδιάστηκαν, δημιουργήθηκαν ή/και τυπώθηκαν στο Εθνικό Τυπογραφείο, για να καλυφθούν οι ανάγκες, κυρίως, του Δημοσίου και των φορέων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και εκδόσεων σχετικών ιδίως με το ΦΕΚ, το Εθνικό Τυπογραφείο, την τυπογραφία και την εξέλιξη των τεχνικών της.

5. Αρχείο έγχαρτων και ηλεκτρονικών φακέλων από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων, των παραγράφων 1, 2 και 3 του άρθρου 3 του ν. 3469/2006, όπως ισχύει, οι οποίοι εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον από ιστορικής, πολιτικής, ή κοινωνικής άποψης.

6. Στο Μουσείο φυλάσσονται και κάθε είδους αντικείμενα και τεκμήρια, όπως εξοπλισμός και αντικείμενα που χρησιμοποιούσε ή χρησιμοποιεί το προσωπικό στην εργασία του, ιδίως έπιπλα και εξοπλισμός γραφείου, καθώς και ιστορικά στοιχεία από το αρχείο που αφορά στο προσωπικό, στο Σύλλογο Προσωπικού Εθνικού Τυπογραφείου, στα εισερχόμενα και εξερχόμενα έγγραφα, στα έγγραφα σχετικά με τα εκτυπωτικά μηχανήματα, ιδίως τιμολόγια, οδηγίες χρήσης.

7. Στο Μουσείο φυλάσσονται και άξια λόγου, από ιστορικής ή αισθητικής πλευράς έργα τέχνης, αφίσες, βιβλία, λευκώματα κ.λπ. που έχουν αποκτηθεί με αγορά ή δωρεά ή έχουν προσφερθεί ως δώρο.

Άρθρο 5

Διαχείριση της Ιστορικής Συλλογής

Για τα κάθε είδους αντικείμενα και τεκμήρια της Ιστορικής Συλλογής τηρείται αρχείο σε έντυπη και ψηφιακή μορφή (καταγραφών, φωτογραφιών, εποπτικού υλικού και άλλου υλικού τεκμηρίωσης).

1. Με την παραλαβή ενός οποιοδήποτε αντικειμένου ή συνόλου αντικειμένων προωθείται άμεσα η διαδικασία τεκμηρίωσης και η εισαγωγή του στο Μητρώο της Ιστορικής Συλλογής του Μουσείου. Η καταχώριση στοιχείων και πληροφοριών για το αντικείμενο σε ειδικό δελτίο και η φωτογράφιση ή ψηφιοποίηση του αποτελούν βασικό και ελάχιστο μέρος της διαδικασίας τεκμηρίωσης.

2. Ο εμπλουτισμός της Ιστορικής Συλλογής πρέπει να γίνεται μεθοδικά και στοχευμένα και στη βάση συγκεκριμένου προγραμματισμού, στον οποίο θα καθορίζονται τα κριτήρια, οι προτεραιότητες και οι στόχοι, τόσο σε σχέση με το θεματικό της εύρος, όσο και το αριθμητικό

της μέγεθος. Ο εμπλουτισμός της Ιστορικής Συλλογής γίνεται ιδίως με εκτυπωτικά μηχανήματα και λοιπό σχετικό εξοπλισμό, αντικείμενα, βιβλία, αφίσες που έχουν άμεση σχέση με το Εθνικό Τυπογραφείο, φακέλους ιστορικού ενδιαφέροντος από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων ΦΕΚ, αντικείμενα, έπιπλα, συσκευές και στοιχεία από τα διάφορα επιμέρους αρχεία που τηρούνται στο Εθνικό Τυπογραφείο, π.χ. αρχεία που αφορούν το προσωπικό. Το Μουσείο φροντίζει για τον εμπλουτισμό της Συλλογής του, μεταξύ άλλων, και επιλέγοντας από τον προς απόσυρση εξοπλισμό, και τα άλλα υλικά, ιδίως εκτυπωτικά μηχανήματα, έπιπλα και εξοπλισμό γραφείου, εκείνα που είναι αξιόλογα από ιστορικής πλευράς. Κατ' εξαίρεση μόνο εντάσσονται στη συλλογή εκτυπωτικά μηχανήματα και σχετικός εξοπλισμός, εκδόσεις, βιβλία, φυλλάδια, αφίσες κ.λπ. που δεν έχουν χρησιμοποιηθεί ή εκτυπωθεί ή δημιουργηθεί από το Εθνικό Τυπογραφείο, με την προϋπόθεση ότι συμβάλλουν ώστε το Μουσείο να επιτελεί το έργο του αποτελεσματικότερα.

3. Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να λαμβάνεται σε σχέση με τα αντικείμενα με τα οποία θα εμπλουτίζεται η συλλογή του Μουσείου. Προτού εισαχθεί ένα οποιοδήποτε αντικείμενο ή σύνολο αντικειμένων στη συλλογή θα πρέπει να προηγείται ενδελεχής έλεγχος της πηγής προέλευσης τους, ώστε σε κάθε περίπτωση να διασφαλίζεται ότι αυτά προέρχονται από νόμιμους κατόχους.

4. Η αξιοποίηση όλων των προσφερόμενων δυνατοτήτων και η δημιουργία ευκαιριών για εμπλουτισμό της συλλογής του Μουσείου μέσω δωρεών αποτελεί ιδιαίτερο στόχο, στο πλαίσιο της προσπάθειας διαρκούς εμπλουτισμού της.

5. Προς τον σκοπό της διαπίστωσης της καλής τους κατάστασης, τα αντικείμενα της συλλογής του Μουσείου - περιλαμβανομένων αυτών που βρίσκονται σε αποθήκες - πρέπει να επιθεωρούνται και ελέγχονται μέσα από διαδικασίες τακτικού ελέγχου και παρακολούθησης. Οι διαδικασίες αυτές θα διεκπεραιώνονται σε συνεργασία με άλλες υπηρεσίες του Δημοσίου ή από ειδικούς τεχνικούς σύμβουλους/συνεργάτες στους οποίους μπορεί να ανατίθεται και η εκτέλεση των απαιτούμενων εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης.

Άρθρο 6

Πρόσβαση -Ωρες λειτουργίας - Υπηρεσίες που προσφέρονται.

1. Η είσοδος στους χώρους του Μουσείου είναι δωρεάν.

2. Η πρόσβαση από μόνον με κινητική αναπηρία είναι εφικτή σε όλους τους χώρους του Εθνικού Τυπογραφείου και κατ'επέκταση και του Μουσείου. Αν για οποιοδήποτε λόγο δεν είναι δυνατή η πρόσβαση, πρέπει να ενημερώνονται οι ενδιαφερόμενοι με κάθε πρόσφορο τρόπο, ιδίως με σχετική ανάρτηση σε εμφανές σημείο στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου. Με φροντίδα του Μουσείου ενημερώνονται ειδικά οι φορείς και οι τυχόν μεμονωμένοι επισκέπτες που έχουν προγραμματίσει επίσκεψη.

3. Το Μουσείο λειτουργεί κάθε Τετάρτη 10:00-13:00 εκτός εορτών και επίσημων ημερησίων και αργιών. Την

ίδια ημέρα πραγματοποιείται ξενάγηση 11:00-12:00. Οι ημέρες και ώρες λειτουργίας και ξεναγήσεων είναι δυνατόν να τροποποιούνται με απόφαση του Ειδικού Γραμματέα που δεν δημοσιεύεται στο ΦΕΚ. Αν για οποιοδήποτε λόγο το Μουσείο δεν λειτουργεί για το κοινό ή έχουν τροποποιηθεί οι ημέρες και ώρες λειτουργίας και ξεναγήσεων, πρέπει να ενημερώνονται οι ενδιαφερόμενοι με κάθε πρόσφορο τρόπο, κατά τα αναφερόμενα στην παρ. 2. Η αναβολή ή ματαίωση επισκέψεων, για οποιοδήποτε λόγο δεν συνεπάγεται καμία ευθύνη για το Εθνικό Τυπογραφείο, ούτε μπορεί να θεμελιώσει οποιαδήποτε αξίωση για αποζημίωση.

4. Προγραμματισμένες ομαδικές ξεναγήσεις μπορούν να πραγματοποιηθούν και οποιαδήποτε άλλη ημέρα, μόνο κατόπιν συνεννόησης με τον/την προϊστάμενο/προϊσταμένη του Μουσείου.

5. Σχεδιάζονται και αναπτύσσονται εκπαιδευτικά προγράμματα έτσι ώστε να περιλαμβάνουν ποικίλες δράσεις: οργανωμένες ξεναγήσεις, εργαστήρια σχετικά με την τυπογραφία, διαλέξεις, παιχνίδια, διαδραστικές δραστηριότητες, διαγωνισμούς, κ.λπ.

6. Η ιστοσελίδα του Εθνικού Τυπογραφείου περιλαμβάνει σημαντικές πληροφορίες για το Μουσείο και καταβάλλεται προσπάθεια για τη συνεχή ενημέρωσή της. Στην ιστοσελίδα αναρτώνται οι εκπαιδευτικές και επιμορφωτικές δράσεις που κατά καιρούς οργανώνονται από το Μουσείο.

7. Σε ειδικές περιπτώσεις, με ενυπόγραφη άδεια του Ειδικού Γραμματέα, μετά από εισήγηση της Διεύθυνσης Δ' Ανθρώπινου Δυναμικού και του Μουσείου, το Μουσείο μπορεί να δανείζεται ή να δανείζει υλικό του σε άλλους δημόσιους φορείς ή συναφή ιδρύματα, μετά από ενυπόγραφη άδεια του Ειδικού Γραμματέα.

Άρθρο 7

Πρόσβαση στο έγχαρτο αρχείο ΦΕΚ, στις λοιπές εκδόσεις και στους φακέλους ιστορικού ενδιαφέροντος από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων και γενικά στα εκθέματα του Μουσείου.

1. Η πρόσβαση στο έγχαρτο αρχείο ΦΕΚ:

α) Το έγχαρτο αρχείο των Φύλλων της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως είναι προσβάσιμο όλες τις εργάσιμες ημέρες, από Δευτέρα έως Παρασκευή, από τις 8:00 π.μ. - 13:30 μ.μ., εκτός εορτών και επίσημων αργιών. Σημειώνεται ότι σύμφωνα με την παρ. 2 του ν. 3469/2006, όπως ισχύει, κάθε πολίτης έχει δωρεάν πρόσβαση, μέσω διαδικτύου, στο ψηφιακό αρχείο των ΦΕΚ.

β) Η πρόσβαση στα ΦΕΚ που φυλάσσονται στο έγχαρτο αρχείο του Εθνικού Τυπογραφείου είναι ελεύθερη υπό τις προϋποθέσεις των σχετικών νόμων και των ρυθμίσεων του παρόντος και γίνεται είτε με την χορήγηση αντιγράφου, είτε με επιτόπια μελέτη.

γ) Εφόσον ο ενδιαφερόμενος επιθυμεί αντίγραφο ή φωτοαντίγραφο ΦΕΚ, υπάρχει η δυνατότητα χορήγησης του από το Τμήμα Πωλήσεων και Συνδρομητών με την καταβολή του αντίστοιχου τιμήματος, όπως καθορίζεται κάθε φορά από την απόφαση του Υπουργού που εποπτεύει το Εθνικό Τυπογραφείο, η έκδοση της οποίας

προβλέπεται από την παράγραφο 3 του άρθρου 18 του ν. 3469/2006, όπως ισχύει.

δ) Στην περίπτωση που η αναπαραγωγή του ΦΕΚ μπορεί να του προκαλέσει φθορές, το Εθνικό Τυπογραφείο μπορεί να αρνηθεί την φωτοτύπησή του ή την αναπαραγωγή του με άλλο τρόπο και απλά να το διαθέσει στον ενδιαφερόμενο για επιτόπια μελέτη ή φωτογράφιση, μόνο αν αυτό είναι επιτρεπτό από την κατάσταση του ΦΕΚ.

ε) Η μελέτη των ΦΕΚ γίνεται στο χώρο του Τμήματος Ε4 Πωλήσεων Συνδρομητών, ο οποίος είναι εύκολα προσβάσιμος και από τα εμποδιζόμενα άτομα (ΑμεΑ, υπερήλικες κ.λπ.). Στην περίπτωση αυτή την εποπτεία για την ασφαλή χρήση των τόμων ΦΕΚ έχουν, εκτός από τον υπάλληλο του Μουσείου, και οι υπάλληλοι του Τμήματος Ε4 Πωλήσεων και Συνδρομητών.

στ) Οι τόμοι των ΦΕΚ και κάθε σχετικό υλικό (ιδίως Παραρτήματα και ευρετήρια ΦΕΚ) δεν δανείζονται.

ζ) Για την ταχύτερη εξυπηρέτησή τους, οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να γνωρίζουν το τεύχος, τον αριθμό και την ημερομηνία του ΦΕΚ στο οποίο έχει δημοσιευθεί το κείμενο που τους ενδιαφέρει. Αν αναζητείται το κείμενο νόμου αρκεί ο ενδιαφερόμενος να γνωρίζει τον αριθμό του νόμου και το έτος έκδοσής του. Σε περιπτώσεις που ο ενδιαφερόμενος γνωρίζει κατά προσέγγιση τη χρονολογία δημοσίευσης συγκεκριμένου κειμένου, την αναφέρει στον αρμόδιο υπάλληλο του Τμήματος Ε4 Πωλήσεων και Συνδρομητών, ο οποίος του παρέχει βοήθεια για να κάνει πιο συγκεκριμένο το αίτημα του και του χορηγεί τους τόμους ΦΕΚ στους οποίους ενδεχομένως περιέχεται το αναζητούμενο κείμενο, ώστε να κάνει τη σχετική έρευνα ο ίδιος ο αιτών.

η) Αίτημα για πρόσβαση σε ΦΕΚ δύναται να μην γίνει αποδεκτό από το Εθνικό Τυπογραφείο, ιδίως στις ακόλουθες περιπτώσεις:

αα) Όταν το αίτημα είναι αόριστο και η ικανοποίηση του συνεπάγεται επίπονες και χρονοβόρες έρευνες για τον εντοπισμό του,

ββ) όταν η ικανοποίηση του αιτήματος προϋποθέτει μελέτη δεδομένων, επιστημονική τεκμηρίωση, στατιστικά στοιχεία κ.λπ.,

γγ) όταν ο αιτών έχει προκαλέσει στο παρελθόν φθορά σε υλικό ή το υλικό είναι ιδιαίτερα ευαίσθητο, ιδίως λόγω παλαιότητας.

θ) Η παράδοση του ΦΕΚ προς μελέτη γίνεται από τον αρμόδιο υπάλληλο, στον οποίο και οι επισκέπτες παραδίδουν το σχετικό υλικό πριν την αποχώρησή τους.

2. Η πρόσβαση στις λοιπές εκδόσεις και στους φακέλους ιστορικού ενδιαφέροντος από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων:

α) Η πρόσβαση στις λοιπές εκδόσεις, στους φακέλους ιστορικού ενδιαφέροντος από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων και γενικά στα κάθε είδους έγχαρτα τεκμήρια, είναι δυνατή κατά τις ώρες λειτουργίας του Μουσείου.

β) Προγραμματισμένες επισκέψεις για μελέτη τίτλων από τις λοιπές εκδόσεις ή φακέλων ιστορικού ενδιαφέροντος από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων ή άλλων έγχαρτων τεκμηρίων, μπορούν να πραγματοποιηθούν και οποιαδήποτε άλλη ημέρα, μόνο κατόπιν συνεννόησης με το αρμόδιο Τμήμα Μουσείου.

γ) Η πρόσβαση στις λοιπές εκδόσεις και στους φακέλους ιστορικού ενδιαφέροντος από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων, καθώς και στα λοιπά έγχαρτα τεκμήρια που φυλάσσονται στη βιβλιοθήκη του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου, είναι ελεύθερη υπό τις προϋποθέσεις των σχετικών νόμων και των ρυθμίσεων του παρόντος και γίνεται, είτε με την χορήγηση αντιγράφου, είτε με επιτόπια μελέτη.

δ) Εφόσον ο ενδιαφερόμενος επιθυμεί αντίγραφο ή φωτοαντίγραφο, υπάρχει η δυνατότητα χορήγησης από το Τμήμα Πωλήσεων και Συνδρομητών με την καταβολή του αντίστοιχου τιμήματος το οποίο προκύπτει από την αναλογική εφαρμογή της παρ. 5α του άρθρου 2 της 57316/Γ'/2016 απόφασης (ΦΕΚ 2368 Β'), όπως ισχύει.

ε) Στην περίπτωση που η αναπαραγωγή ενός τεκμηρίου ή σελίδων από μία έκδοση μπορεί να προκαλέσει φθορές, το Τμήμα Μουσείου μπορεί να αρνηθεί την αναπαραγωγή και απλά να διαθέσει την έκδοση στον ενδιαφερόμενο για επιτόπια μελέτη, μόνο αν αυτό είναι επιτρεπτό από την κατάσταση της έκδοσης.

στ) Η μελέτη των λοιπών εκδόσεων, των φακέλων ιστορικού ενδιαφέροντος και των λοιπών έγχαρτων τεκμηρίων, γίνεται αποκλειστικά στο χώρο της βιβλιοθήκης που λειτουργεί στο πλαίσιο του Μουσείου.

ζ) Οι λοιπές εκδόσεις και οι φάκελοι από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων δίνονται προς μελέτη από υπάλληλο του Μουσείου, ο οποίος έχει και την εποπτεία για την ασφαλή χρήση του υλικού. Σε υπάλληλο του Μουσείου οι επισκέπτες παραδίδουν το σχετικό υλικό πριν την αποχώρησή τους.

η) Οι τόμοι των λοιπών εκδόσεων, οι φάκελοι από το αρχείο κειμένων και δοκιμίων και το λοιπό υλικό δεν δανείζονται.

Άρθρο 8

Κανόνες σχετικά με τις επισκέψεις

1. Για την προστασία των επισκεπτών και των εκθεμάτων και την καλύτερη ξενάγηση οι υπεύθυνοι του Μουσείου μπορούν να καθορίζουν την είσοδο των επισκεπτών σε μικρές ομάδες.

2. Για την προστασία των επισκεπτών και των εκθεμάτων το Τμήμα Μουσείου μπορεί να ματαιώσει την επίσκεψη, ακόμη και αν αυτή είναι σε εξέλιξη.

3. Δεν επιτρέπεται το άγγιγμα των προθηκών και των εκθεμάτων.

4. Για οποιαδήποτε κλοπή ή φθορά στα εκθέματα ή στον εξοπλισμό του Μουσείου το Εθνικό Τυπογραφείο μπορεί να ζητήσει αποζημίωση, είτε από τον διοργανωτή της επίσκεψης, είτε απευθείας από τον εμπλεκόμενο επισκέπτη.

5. Απαγορεύονται οι σημειώσεις επί των ΦΕΚ, των λοιπών εκδόσεων και επί όλων των τεκμηρίων, η αφαίρεση ή το τσάκισμα των σελίδων καθώς και η χρήση αιχμηρών ή άλλων αντικειμένων τα οποία μπορούν να προκαλέσουν φθορές ή αλλοιώσεις.

6. Οι αναγνώστες δεν επιτρέπεται να επανατοποθετούν στα ράφια τους χρησιμοποιημένους τόμους ΦΕΚ, τις λοιπές εκδόσεις καθώς και κάθε είδους έγχαρτο τεκ-

μήριο. Αυτό γίνεται αποκλειστικά και μόνον από το προσωπικό του Μουσείου.

7. Το κάπνισμα, η κατανάλωση φαγητού και ποτού στους χώρους του Μουσείου καθώς και κατά την μελέτη τόμων ΦΕΚ και λοιπών εκδόσεων δεν επιτρέπεται.

8. Απαγορεύεται η είσοδος σε δεσποζόμενα και αδέσποτα ζώα συντροφιάς στους χώρους του Μουσείου, με εξαίρεση τους σκύλους βοήθειας.

9. Οι επισκέπτες έχουν την υποχρέωση να προστατεύουν και να διατηρούν καθαρούς τους χώρους, και να φροντίζουν για την τήρηση ησυχίας στο χώρο του Μουσείου.

10. Οι επισκέπτες του Μουσείου δεν επιτρέπεται, για οποιοδήποτε λόγο, να επισκέπτονται άλλους χώρους του Εθνικού Τυπογραφείου, χωρίς άδεια και χωρίς τη συνοδεία αρμόδιου υπαλλήλου του Εθνικού Τυπογραφείου.

11. Εν γένει, οι επισκέπτες οφείλουν να συμμορφώνονται με τις υποδείξεις του προσωπικού ως προς τη χρήση του κάθε είδους έντυπου ή ψηφιακού υλικού και να τηρούν τον παρόντα Κανονισμό Λειτουργίας.

12. Η χρήση μηχανημάτων αποτύπωσης εικόνας των χώρων και των εκθεμάτων του Μουσείου επιτρέπεται μόνο με προηγούμενη άδεια.

13. Η μελέτη των τόμων ΦΕΚ, των βιβλίων, των εντύπων και γενικά του έντυπου αρχαιακού υλικού που ανήκει στις συλλογές του Μουσείου, γίνεται αποκλειστικά μέσα στους προβλεπόμενους από τον παρόντα κανονισμό χώρους. Δεν επιτρέπεται ο δανεισμός.

14. Οι ενήλικες είναι υπεύθυνοι για τα παιδιά που συνοδεύουν.

15. Οι επισκέπτες έχουν την αποκλειστική ευθύνη για τα προσωπικά τους αντικείμενα.

16. Το Εθνικό Τυπογραφείο λαμβάνει όλα τα ενδεδειγμένα μέσα υγιεινής και ασφάλειας. Καμία αστική ή ποινική ευθύνη δεν βαρύνει το Εθνικό Τυπογραφείο για τυχόν ατυχήματα των επισκεπτών, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης.

Από τη δημοσίευση της απόφασης παύει να ισχύει ο προηγούμενος κανονισμός λειτουργίας του Μουσείου-Βιβλιοθήκης (ΦΕΚ 988/Β'/26.5.2011).

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 21 Μαΐου 2019

Ο Ειδικός Γραμματέας

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Συντελεστές δημιουργίας του Μουσείου του Εθνικού Τυπογραφείου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ - ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ. Δ/ΝΣΗ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Σταυρούλα Φωτοπούλου, Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Νεώτερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομίας

Παναγιώτα Ανδριανοπούλου, Προϊσταμένη του Τμήματος Τεκμηρίωσης και Προστασίας Νεώτερων Κινητών Μνημείων της Διεύθυνσης Νεώτερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομίας

Δήμητρα Κωτούλα, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης

Νικόλαος Σπανάκης, Συντηρητής Αρχαιοτήτων & Έργων Τέχνης

Χρήστος Κουτσοθανάσης, Αρχαιολόγος - Μουσειολόγος, εκπρόσωπος Γραφείου Γενικής Γραμματέως ΥΠΠΟ

Ζοζεφίνα Αλεβίζου, Μουσικών

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Χρήστος Λούκος, Ιστορικός, Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Ζήσιμος Συνοδινός, Ιστορικός - Αρχαιολόγος, Επιστημονικός Υπεύθυνος Ιστορικού Αρχείου Eurobank

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Δημήτρης Παπαδημητρόπουλος, Ειδικός Γραμματέας ΕΤ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Παρασκευή Φερεντίνου, Προϊσταμένη του Τμήματος Μουσείου

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Κατερίνα Χαρακοπούλου, Συνεργάτης του Ειδικού Γραμματέα

ΟΡΓΑΝΩΣΗ & ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ

Υπεύθυνοι Παρασκευή Φερεντίνου, Ηρώ Κολιακουδάκη

Ομάδα υποστήριξης Κατερίνα Χαρακοπούλου, Βασίλης Μαυριδόγλου, Αντώνης Κατσάνος, Μάρθα Στρούμπου

ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ / ΜΟΥΣΕΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Μάρθα Στρούμπου, Μουσειολόγος MSc

Προσχέδιο

Χρήστος Κουτσοθανάσης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΘΕΣΗΣ

Δήμητρα Κωτούλα, Μάρθα Στρούμπου

Ομάδα υποστήριξης

Παρασκευή Φερεντίνου, Ηρώ Κολιακουδάκη

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΑΡΧΕΙΟΥ & ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ

Ηρώ Κολιακουδάκη, Βιβλιοθηκονόμος

Ομάδα υποστήριξης

Δημήτριος Κατσίλης, Αριστέα Παπαπέτρου

ΟΜΑΔΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Παρασκευή Φερεντίνου, Ηρώ Κολιακουδάκη, Μιχάλης Μιχαλακόπουλος, Μάρθα Στρούμπου, Βασίλης Μαυριδόγλου, Κατερίνα Χαρακοπούλου, Βαγγέλης Πράσιнос, Βασίλης Κυρομίτης, Κώστας Σολωμίδης

Παροχή τεχνογνωσίας για την τυπογραφία:

Υπάλληλοι ΕΤ

Χαράλαμπος Τσακίρογλου, Βαγγέλης Πράσιнос, Δημήτριος Πετρούτσος.

Συνταξιούχοι ΕΤ

Γιώργος Παπασαββίδης, Γιώργος Τζάβλας, Πέτρος Δεναξάς, Ιωάννης Μπιρμπίλης, Αθανάσιος Σηπλιόπουλος

Έρευνα και καταγραφή Μηχανολογικού Εξοπλισμού Μιχάλης Μιχαλακόπουλος, υποστήριξη Ελένη Λαδά

Ηλεκτρονικός κατάλογος αντικειμένων ιστορικής συλλογής

Μάρθα Στρούμπου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Δήμητρα Κωτούλα, Μάρθα Στρούμπου

Υποστήριξη

Δημήτρης Παπαδημητρόπουλος,

Παρασκευή Φερεντίνου,

Ηρώ Κολιακουδάκη

ΟΜΑΔΑ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Λογότυπος, έντυπα, λεζάντες και πανό

Φωτεινή Πετράκη, Χριστίνα Παπαϊωάννου

Επιμέλεια αφισών ΦΕΚ

Βασίλειος Κυρομίτης, υποστήριξη Σταυρούλα Γανωτή

Σχεδιασμός και κατασκευή εικαστικής σύνθεσης Σταυρούλα Γανωτή

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ & ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Κωνσταντίνος Σολωμίδης

Υποστήριξη

Κατερίνα Χαρακοπούλου, Μαρία - Μάνια Βασιλάκη

Αφηγητής βίντεο

Βαγγέλης Πράσιнос

ΤΕΧΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Υπεύθυνοι

Μιχάλης Κυραντώνης, Βασίλης Αγιάνογλου

Βάψιμο χώρων

Ιωάννης Ανδρέου, Αντώνης Κατσάνος

Ξυλουργικές εργασίες

Γιώργος Αντιπαριώτης, Αντώνης Κατσάνος

Ηλεκτρολογικές εργασίες

Χρήστος Ματσούκας, Αργύρης Χαρίτος,

Γιάννης Θεοδωρόπουλος

Ομάδα Τεχνικής Υποστήριξης

Ιωάννης Ανδρέου, Γεώργιος Αντιπαριώτης, Ευάγγελος Δρίκος, Παναγιώτης Καλαντής, Αντώνης Κατσάνος, Δημήτριος Κατσίλης, Κωνσταντίνος Παπαθανασίου, Δημήτριος Παναγιωτακόπουλος, Χρήστος Ταλασλόγλου, Κωνσταντίνος Σελίμης, Ιωάννης Σταυρακάκης, Βαγγέλης Πράσιнос, Ανδρέας Χριστόπουλος, Χρήστος Χαχαμίδης, Ηλίας Κανάκης, Γιώργος Μωραΐτης, Κωνσταντίνος Ευαγγελάκος

ΓΕΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Ανδριάνα Κατσίκα, Δήμητρα Κομιανού,

Γιώργος Τσίπης, Ελένη Λαδά, Μαριέττα Πιτικάκη,

Μαρία Πλατή, Σπύρος Θεοδοσίου, Αθηνά Τούμπη,

Δημοσθένης Σουκάκος

ΟΜΑΔΑ ΚΑΘΑΡΙΟΤΗΤΑΣ

Βασιλική Ιορδάνου, Ουρανία Κοντραφούρη, Αριστέα Παπαπέτρου, Βασιλική Ρηγοπούλου

ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΑΣΚΗΣΗ

Διονυσία Παπανικόλα, φοιτήτρια Δημόσιου ΙΕΚ Ηλιούπολης, Τμήμα Γραφιστικής Εντύπου και Ηλεκτρονικών Μέσων

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ

Πόπη Πολέμη, Ιστορικός - Βιβλιογράφος, επίτιμη διδάκτορας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Νικόλαος Βοζίκης, Τυπογράφος

Ξανθήππη Μίχα Μπανιά, Γραφίστρια

Κώστας Βίττης, Φωτογράφος

Γιάννης Κόκκωνας, Καθηγητής του Ιόνιου Πανεπιστημίου

Αναστάσιος Πολίτης, Καθηγητής του Τμήματος Τεχνολογίας Γραφικών Τεχνών του Τ.Ε.Ι. Αθήνας

Γεώργιος Βλάχος, τ. Επίκ. Καθηγητής του Τμήματος Τεχνολογίας Γραφικών Τεχνών του Τ.Ε.Ι. Αθήνας

Αντώνης Πλυτάς, Ηλεκτρολόγος Μηχανικός ΕΜΠ, Συντηρητής Ιστορικού Μηχανολογικού Εξοπλισμού

Σπύρος Καπίτσας, Συντηρητής τυπογραφικών μηχανημάτων

Λουίζα Καραπιδάκη, Ιστορικός Τέχνης

Λυδία Τρύφωνα

ΦΟΡΕΙΣ

Βιβλιοθήκη της Βουλής (Ελλη Δρούλια)

Μουσείο Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ (Νικολέττα Λιακοσταύρου, Θεόφιλος Παναγιωτίδης)

Γενικά Αρχεία του Κράτους ΓΑΚ (Μαριέττα Μινώτου, Αμαλία Παππά, Αγγελική Στασινού)

Πρώην Διεύθυνση Κρατικών Λαχείων Νικόλαος Παλιεράκης, Δημήτρης Δημόπουλος, Αλίκη Πανταζή, Εριφύλη Κίτσιπ, Θωμάς Γράτσιπας)

Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας (Γεράσιμος Νοταράς, Μαρία Βολτέρα)

ΕΡΤ (Αντωνία Κουτσοδόνη)

Βυζαντινό Μουσείο (Αικατερίνη Δελλαπόρτα, Ανεστέι Παρίση, Μπάμπης Παπαθεολόγου, Βαγγέλης Αρμπιλιάς)

Μουσείο Τυπογραφίας Γιάννη & Ελένης Γαρεδάκη (Ελια Κουμή)

Συντελεστές έκδοσης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ -
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.
Δ/ΝΣΗ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ
ΚΑΙ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Σταυρούλα Φωτοπούλου, Προϊσταμένη της Διεύθυνσης
Νεώτερου Πολιτιστικού Αποθέματος και Άυλης
Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Δήμητρα Κωτούλα, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Χρήστος Λούκος, Ιστορικός, Ομότιμος Καθηγητής
Πανεπιστημίου Κρήτης

Ζήσιμος Συνοδινός, Ιστορικός - Αρχαιολόγος,
Επιστημονικός Υπεύθυνος Ιστορικού Αρχείου Eurobank

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Δημήτρης Παπαδημητρώπουλος, Ειδικός Γραμματέας ΕΤ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Δήμητρα Κωτούλα, Μάρθα Στρούμπου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μάρθα Στρούμπου, Μουσειολόγος MSc

ΚΕΙΜΕΝΑ

Δήμητρα Κωτούλα, Μάρθα Στρούμπου

Υποστήριξη

Δημήτρης Παπαδημητρώπουλος, Κατερίνα
Χαρακοπούλου, Παρασκευή Φερεντίνου,
Χρήστος Λούκος, Ζήσιμος Συνοδινός

ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ελένη Χούσου, Προϊσταμένη Τμήματος
Ψηφιοποίησης και Επεξεργασίας Εικόνας

Ζήσιμος Συνοδινός

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Φωτεινή Πετράκη, MA in Typographic Studies

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ιωάννης Κολεσίδης, ΑΠΕ-ΜΠΕ,
Κωνσταντίνος Σολωμίδης, Χριστίνα Παπαϊωάννου,
Διονυσία Παπανικόλα, Μάρθα Στρούμπου

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΑΣ

Κωνσταντίνος Σολωμίδης

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

 ΕΘΝΙΚΟ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

«Ἐπειδὴ ἡ φωτισμένη Εὐρώπη ἔκρινε
φροντίδος ἄξιον πρᾶγμα τὴν καλλονὴν
καὶ τελείωσιν τῶν χαρακτήρων τῶν
γραμμῶν πάσης γλώσσης, καὶ εἰς
ἡμᾶς, τὰς προθυμωμένους
να ἐμβάσωμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς
ἐπιστήμας καὶ τέχνας, να μιμηθῶμεν
καὶ τὸ τῆς Εὐρώπης τὸ καλόν.
Χρεωστῆται, ὡς εἰς δῶρον ἔρανθ
καὶ θεῖον εὖρημα, εἰς τὴν τυπογραφίαν
ἢ τοιαύτην φροντίς. Αὐτὴ μόνη ἐνίκησε
τὸν πανδαμάτορα χρόνον, φυλάξασα
τὰ σοφὰ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων

καὶ προγόνων ἡμῶν παραγγέλματα·
αὐτὴ μόνη, καταστήσασα κοινὴν τὴν
ἀνάγνωσιν τῶν παλαιῶν καὶ νέων
συγγραμμάτων, ἔσπειρε τὰς ὀφθαλμοὺς
δόξας εἰς τὸν κοινὸν λαόν, καὶ ἐφώτισε
πολλὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης· αὐτὴ καὶ
σήμερον, ὡς ἄγγελος ἐξ ἔρανθ,
ταράσσει τὴν κολυμβήθραν
τῶν ἐπιστημῶν, καὶ βαπτίζει εἰς αὐτὴν
τὴν Ἑλλάδα, διὰ να θεραπεύσῃ τὰ
πολλὰ καὶ μακρὰ τῆς ἀρρωστήματα,
καὶ να τὴν καθάρσῃ ἀπὸ τὸν ρύπον
τῆς ἀπαιδευσίας [...].»

Αδαμάντιος Κοραΐς

